

8. A. 322

ANTONII DE HAEN,

QUONDAM

S. C. R. APOSTOL. MAJESTATI A CONSILIIS ET ARCHIA-
TRI, MEDICINÆ IN ALMA ET ANTIQUISSIMA UNIVERSI-
TATE VINDOBONENSI PROFESSORIS PRIMARIJ &C.

PRAELECTIONES

IN

HERMANNI BOERHAAVE

INSTITUTIONES PATHOLOGICAS.

COLLEGIT, RECENSUIT, ADDITAMENTIS AUXIT, EDIDIT

FR. AUGUST. DE WASSERBERG.

TOMUS IV.

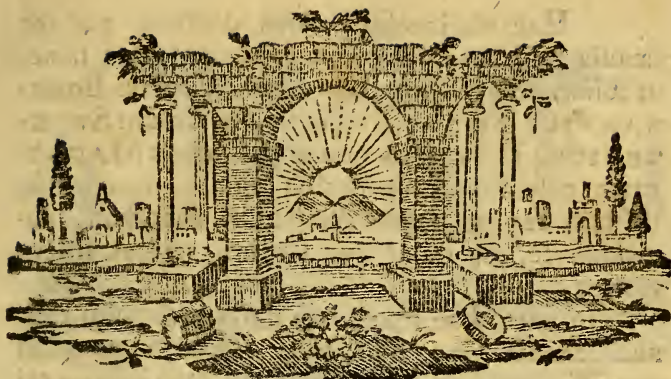
VIENNÆ,

APUD RUDOLPHUM GRÆFFER. 1782.

8. A. 322

Les Sciences sont un champ immense & malheureusement pour nous nos esprits sont bornés : de là vient, que, ne pouvant parcourir qu'un petit coin d'un vaste terrain, & aiant la folie de le vouloir mesurer tout entier, nous devenons la dupe de nôtre amour-propre. Heureux l'homme, qui est assés sage, pour se contenir dans les bornes, que lui prescrivent son génie, ses talens & sa condition. — — — Combien d'Icares trouverait-on aujourd'hui, si leur chête était sensible!

*M. DUPRÉ DE L'ISLE,
Traité sur le vice cancreux,
Disc. prélim.*

LECTORI EDITOR

S.

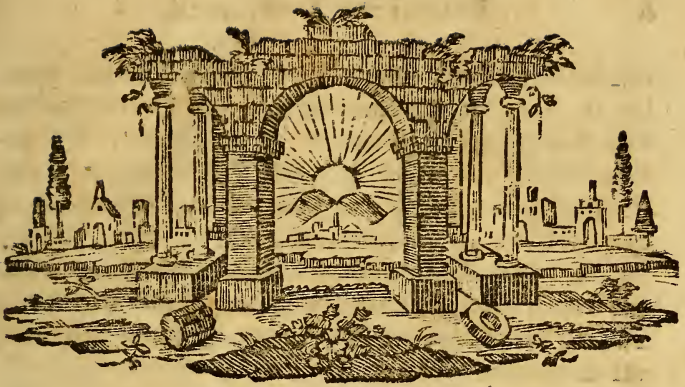
Sequitur doctrinæ medicæ pars omnino gravissima, SIGNA exponens, quibus *præternaturalem, morbosum, machine animate statum a naturali, sano, distinguere lesionumque non solum præsentiam, sed & typum, characteres actionesque*, æstimare queas: pars, ubi aut solum naturam ducem comitemque eligas, sequaris; aut, ægri qui se Tuæ committit fidei, in perniciem, per avia deviaque præceps erres: nam si ullibi, sane hic, totius rei cardo castissimorum observatorum, omni theoria hypothetica longe superiorum, nititur fide.

Hac via incesfit, cujus doctrina per tot
fæcula inlibata viget, venerandus COUS; hanc,
ut folam erroris expertem, trivit magnus BOER-
HAAVIUS & qui ab Ejus ore pependerunt SWIE-
TENIUS, HAENIUS omnesque, quos MAGNO-
RUM celebramus encomio; quum, inconcuffæ
illi bafi superfruentes medendi methodum, cu-
ratione felices omni ævo sublimi feriant fidera.
vertice.

In parte hac maximam partem textum reti-
nui *Haenianum*; hinc inde laconico nonnihil
dicendi genere ufus fui, ubi abs detrimento rei
ipfius fieri poterat: ex meis in SEMEIOtica
pauca addidi: HYGIENEN autem, tantò
pluribus acceffionibus auxi; utut hic quoque
limites *editionis*, cur varia tamen fubprimenda
fuerint, contineant rationem.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Τ Ι Κ Η .

S E M E I O T I C E S
G E N E R A L I A .

§. 871.

Quum MORBUS sit effectus &c. **PHYSIOLOGIA** cognoscendum dat *corpus humanum sanum* suis omnibus in functionibus: **PATHOLOGIA** considerat hoc ipsum *corpus* olim sanum, in una pluribusve functionibus *læsum, labefactatum*. Hinc **PATHOLOGIA** subponebat bonam **PHYSIOLOGIAM**; impossibile quum sit functiones sanas ignoranti,

explicare morbos. Bona igitur **PHYSIOLOGIA** aptabat & formabat **PATHOLOGIAM**, ut ex *functionibus læsis* intelligerentur **MORBORUM DIFFERENTIÆ**; patebat enim, esse vitia, quæ *solis solidis* corporis partibus deberentur; esse quæ *solis fluidis*; esse denique, quæ *organis, ex utrisque combinatis*.

Ubi Pathologia hoc pensum absolverat ad **CAUSAS** harum functionis læsionum se applicabat (in **ÆTIOLOGIA**) easdemque vel *prædisponentes* intelligebat esse, vel *excitantes*.

Jam multa sciebamur; verum, quibusnam ex **SIGNIS** (**PHÆNOMENIS**) patebat, tales vel tales causas has vel illas aut inminuisse, aut delevisse, aut depravasse, functiones? Hæc tum demonstrabat **SYMPTOMATOLOGIA**, examinans primo signa læsæ functionis cujusque naturalis, dein vitalis, tandem animalis.

Verum nondum cognoscimus hinc morbos. Vidimus læsas functiones ventriculi, intestinorum, pulmonis, cordis, cerebri, & si citra ullum alium morbum solus v. g. ventriculus laboraret, poteramus sedare hoc symptoma; quo sedato, homo iterum sanus erat: at vero hoc non est, *cognoscere morbos*. Vomitum sanabitur, dum esset ipse solus totus morbus; sed ideo non sanabitur vomitum, si contingat ille v. g. in febris putrida, variolis, percusso capite. Est longe alius agendi modus: immo, quo pacto vomitum, dum ipse per se totus morbus esset, curastis, eodem forte nunc pessumdabitis hominem,

Videtis igitur, superesse pertractationem, quæ doceat, ex symptomatibus cognoscere morbos omnes, eorumque alium ab alio tam accurate internoscere, ut alterum pro altero nunquam, aut errore capiamus, aut præpostera cura, sive pejorem, sive lethalem efficiamus.

Porro, ut exploratam habeamus morborum doctrinam, **SIGNA** præbe sunt cognoscenda, quibus omnes morbi

morbi rite interstinguantur : hinc hoc totum caput vocatur SEMEIOTICE, doctrina signorum.

Σημείον, *signum & nomen rei.* In Medicina σημεῖον „ omne illud dicitur, in sano, aut ægroto, corpore adparens, unde aliquid innotescit, quod citra hoc adparens signum nobis non innotuisset.“ Itaque, ut aliis verbis idem dicam, *signum* vocatur „ adparitio sensibus percepta, ex qua Medicus dignoscit aliquid a signo hoc diversum, quod citra hoc signum ignorasset.“ Igitur, *quum MORBUS sit effectus a sua causa pendens, Ens est singulare, ab omni alio distinctum, ideoque in sua propria singulari natura adcurate cognoscendum, ut curari queat; quod idem de sanitate, ejusque statu vario, sentiendum erit. Sanitas ergo habet physicam conditionem, unde pendet id, quod sanitas vocatur. Morbus habet physicam conditionem, ex qua pendet id, quod morbum adpellamus. Debeo has novisse, ut fartam tectam tuear sanitatem, ut morbum curem. Omnis morbus est ens subsistens, distinctum, physicum; suas proinde habens proprietates, quibus ab omni alio morbo distinguatur: perinde, atque omnis planta ens est singulare, suas habens proprietates, quibus ab omni alia planta internoscatur. Unde, si me lateant illæ proprietates, aut qualitates, plantam nescire me oportet. Ut de morbo hoc verum, ita & de sanitate.*

Verumtamen, inde in intimam rerum cognitionem haud penetramus: quidquid enim Physici de rebus, tanquam sibi cognitis, dicant, nihil ferme de iis norunt, nisi per experimenta docentia, tale quid existere. (—) Pono, aliquod corpus possidere sex proprietates, quibus exacte cognosci & ab omni alia redignosci queat. Pono, me has ipsas proprietates ad amissim nosse: dico, quod tunc noscam omne, quod in illa re cognoscibile est: (ast jam lapsus forem, adserendo, me, cognitis illis sex proprietatibus, nosse omne, quod

in illa re *cognoscibile* est; aut ignorare deberem indolem terminosque ingenii humani, scalam aciei ejus, semitam, qua in rerum cognitionem tendimus, pervenimus &c.) sed, an ideo rem in intima sua natura novi? Minime. Sed sufficit, me rem cognoscere ita, ut non errem, eam confundendo cum re alia. Sic v. c. auri proprietates ponderositatis, ductilitatis, dant mihi aurum distinguendum ab omni alio corpore (saltem hactenus cognito: nam notum sane, quoties notas *characteristicas* corporis cujusdam, diutissime pro talibus adsumtas, mutare, augere, diducere oportuerit, post sæculorum lapsum detecto, aut melius cognito, alio corpore, ab illo omnino diverso; si vero notas illas unice spectare vellemus, non distinguendo); sed ideo non novi, unde aurum esset.

§. 872. *Natura autem præsens vel sanitatis &c.*

§. 873. *Sed ex præsentia utriusque &c.* Mutationes quippe tales si fiant in corpore humano, quæ nequeant sensibus observari, *signa* dici non possunt: si sensibus observentur, *signa* sunt. Dico tunc, tales adparitiones in sensus meos incurrunt, ergo adest illa causa, unde fit id, quod per tales adparitiones mihi innotescit. In quartana adparitiones sunt 1) pandiculationis; 2) oscitationis; 3) tremoris; 4) frigoris; 5) caloris; 6) sudoris; 7) remissionis; 8) restitutæ sanitatis. Ex omnibus his id, quod hic adest, esse quartanam, novi: sed inde non novi penitissimam quartanæ naturam & genium. Natura quartanæ forte æque nobis abstrusa semper manebit, quamvis ex adparitionibus id, quod quartanam vocamus, cognoverimus, curaverimus.

§. 874. *Præterea vero notitia adplicationis causæ nostræ* Sc. : unde Medicus non tantum novit illas præsentis morbi conditiones, sed, ut ita dicam, etiam harum conditionum potentiam, sive earum in futurum vires. Novi v. g. hominem esse summe plethoricum, hucusque tamen adhuc sanum : novi ex meteorologicis observationibus, hoc mane in thermometro captis, hanc diem mediam fore calidissimam : novi ex politicis hominem hunc plethoricum hac calidissima meridie publicæ solemnitatis causa debere epulis generosis, ubi strenue potandum, interesse ; possum ego audacter prædicere, hominem hac vespera in præsentissimo periculo, vel apoplexiæ, vel alius acuti morbi, versaturum.

Hæc demum illa scientia, quæ HIPPOCRATI meruit *divini senis* nomen. Præcipua pars omnium ejus operum versatur circa hæc signa. Collectionem autem omnium observationum per opera ejus dispersarum dant *Prænotiones* dictæ *coacæ*, liber *de prognosticis*, liber *de prorrheticis*, liber *de crisisibus*, liber *de diebus criticis*, exemplis autem veritatem horum omnium demonstrant *libri aurei Epidemicorum*. Adparitiones illæ observatæ ægritudinis die primo, aliud longe designabant, quam die 3., aut 4., aut 6., aut 7. Adparitiones illæ observatæ longe aliud designabant, si solæ, quam comitatæ aliis ; si ordine primæ in morbo adparerent, quam si ordine secundo aut tertio, post alia symptomata ; si in una parte corporis, quam si in alia.

Hæc doctrina Hippocratica, quam posthæc GALLENUS, ubi pure HIPPOCRATEM commentatur, quam ARETÆUS CAPPADOX, quam cæteri boni iisdem nixi fundamentis coluere, non fuit mutationibus obnoxia, ut multæ aliæ. Hic enim nihil ratiocinii erroribus obnoxii commiscetur, meræ tantum sunt observationes. Hinc, quamdiu natura humana manet, quo ordine se-

mel a CREATORE posita est, tamdiu tales observationes bonæ erunt æternæ. Docent hoc mutationes & catastrophæ, quas sententiæ omnes lapsu imperii Romani, dein Græci subierunt. Quotiescunque respirare artes liberales & scientiæ demta barbarie, toties revocata doctrina *Hippocratica* sibi similis, ubique, & æque vera est deprehensa. Observabat enim vir magnus, ut & ARÉTÆUS & qui hoc tramite eum sequuti sunt, quænam signa præsentia essent? Tum, quid talia præsentia signa, adcurate & caste observata, docuerant adesse in corpore ægro? Quid præterea observata centies iterata docuerant, inde concludi in futurum posse deberique? Considerabat HIPPOCRATES morbum veluti ens incognitum sibi, sed simul hominem ita creatum, ut ex considerata organica ejus fabrica sana sanum intelligeret hominem; ut in eadem fabrica organica a sanitate abludente posset indagare quasdam adparitiones, quæ, quantum & qualiter illa sana olim fabrica ab illa sanitate desciverat, indicarent: adparitiones has, alias atque alias in aliis atque aliis esse; has adparitiones recessuum a sana conditione simul collectas dare ideam ejus, quod vocamus *morbum*; sed morbum iterum diversum, pro diversitate differentium symptomatum, seu adparitionum.

Etenim unumquodque morbi symptoma est pars morbi: omnia symptomata, omnes adparitiones simul sumptæ, sunt ipse morbus, sive constituunt simul collectæ ipsum morbum.

Suas itaque partes explevit Medicus omnes, quando observatis omnibus adparitionibus & observatis omnibus effectibus, qui ex his adparitionibus unquam sequuti visi sunt, una collectis, definit morbi statum, tam præsentem, quam futurum.

Hinc

Hinc videtis, cur ita laudandus ubique & semper **HIPPOCRATES**. Non enim citamus **HIPPOCRATEM** ad aliquid probandum, quia ipse hoc dixit, sed quia tam vera dixit, ut verius nemo. Dixi, tam vera, ut 23, sæculorum series nihil in iisdem inmutare, nihil renovare aut reprobare potuerit.

Hinc, si centies hucusque citaverim Vobis **HIPPOCRATEM** in præcedentibus, ne gravemini laudantem eum millies in sequentibus. Quem enim eo, ut citem, præstantiorem invenirem! Virum, e quo, quotquot in arte exsistere boni, vel hausere sua, vel sua saltem propria inventa Hippocraticis confirmata & comprobata viderunt: virum, cujus simplicitatis pertæsi arrogantes Philosophi præ aberrantis ingenii sublimitate in crassos incidere errores; in verum tramitem reducti nunquam, nisi **HIPPOCRATIS** amplexi simplicitatem. Excipio hic, quæ falso **HIPPOCRATIS** nomine fucata, ejus inrepsere operibus: excipio, quæ non satis ex praxi confirmata, vel non satis discussa hinc inde in ejus operibus reperiuntur. Sed his exceptis, ubi in tota Medicina opus *Hippocratico* par? Ubinam opus medicum per seriem 20 & plurium Medicorum sibi invicem succedentium in una linea, in una familia, adornatum? Tale tamen Hippocraticum est. Ubinam opus, cui condendo nulla ratiocinia, nulla Philosophia, sed mera, eaque verè mascula, Naturæ enarratio operam navavit? Tale est opus Hippocraticum. Quod pater ejus, quod avus, quod proavus, quod abavus, quod abavi abavus centies viderat, quod **HIPPOCRATES** in adnotationibus templorum *Coæ*, *Cnidi*, *Epidauri*, millies confirmatum legerat, quod sua praxi toties repetitis observatis verissimum deprehenderat, id notavit, exposuit, posteritati sacrum fecit.

Et sane, ubinam exemplar Medicorum tale ac tantum, ut, qui ad illud se conformarint, tum demum in arte principatum obtinuerunt? HOLLERIOS volo, DURETOS, FORESTOS, ALPINOS, JACOTIOS, BAGLIVIOS, BOERHAAVIOS, & id genus principum in arte virorum alios. Unum forte, qui citra HIPPOCRATEM artis fastigia conscendit, mihi excipietis SYDENHAMUM. Ego profecto illum non excipio. Si vir candidus & simplex pro eo quo triginta anni Medicum per solas observationes ducere possint, eo pervenerit, ut ingenue fateatur, se quidquid boni invenerit, id cum *Hippocraticis* quum maxime convenire; nonne id HIPPOCRATEM in cœlum effert? Nonne id nos omnes ad perenne studium incitet, animet, adhortetur, Hippocraticum? Id saltem ex SYDENHAMO discamus oportet, breviores annos esse nostros, quam ut Medicinam ab incunabulis renascentem velimus. Si sæculorum 23 observatis SYDENHAM sua egregia 33 annorum modo addenda habuisset, longe præstantiorem adhuc doctrinam posteritati tradidisset. Habemus porro nos *Hippocratica*, *Holleriana*, *Duretiana*, *Sydenhamiana*, *Bagliviana* & *Boerhaaviana*, quibus innixi medicam praxin demum tuto adgressuri erimus, gaudeoque potissimum ex eo, quod Vobis praxin tradere duce BOERHAAVIO debeam; non, quod virum incomparabilem per tot annos viderim, audiverim, habuerim Præceptorem; sed quia praxin suam primo secundum effata magni HIPPOCRATIS dirigens fuerint Practicorum felicissimus; deinde, quod regulas agendorum propria praxi formatas vel ipsis HIPPOCRATIS tradiderit verbis. Ita sane, ut, dum Vobis signa morborum traditurus sim verbaque *Boerhaaviana* explicaturus, simul gavisuri sitis, me *Boerhaaviana* explanando jam explicuisse, enucleasse, demonstrasse, *Hippocratica*. Ita enim

enim junctim amborum tradam doctrinam, ut sine altero alterum nunquam committam. Ita demum fiet, ut Hippocratica in schola nutriti Vos, educatique, etiam in futura Vestra praxi fortunarum ejus in curando fiatís confortes. Immo id præ HIPPOCRATE nacti felicitatis estis, ut, quæ observationibus modo ille debebat, ultraque explicandi viribus carebat, ea Vos excultiore Anatome, & Physiologia non observare modo, sed & rationem, cur fiant ita talia, veram certamque in pluribus calleatis.

§. 875. Porro hæc memorata effecta &c. Nomen *Φαίνομενον* a PYRRHONĒ, Philosopho græco Scepticorum Duce, primum pictore, discipulo ANAXARCHI Abderitani, quem etiam in Indias ad addiscendam Gymnosophistarum doctrinam comitatus est: factus dein Dux Scepticorum, docentium, nos non judicare nisi relative ad aliquid aliud; dumque hos Scepticos quis rogaret, an fateri non deberent id, quod ante se viderent tangerentque, revera existere, *Φαίνεται* respondebant. Floruit PYRRHO tertio sæculo circiter ante æram christianam. Apud Medicos vero *Φαίνομενον* est id, quod adparet observaturque a Medico, in homine, vel circa hominem, docens illum latentes causas sanitatis, morbi, morbi metaptoseos, mortis.

§. 876. Quæ vocantur *διαγνώσιμα*, vel *δηλώσιμα*. *Διαγίνωμαι*, *διαγινώσκω*, *internosco*, *inter duo diversa probe distinguo*, ita ut alterius ab altero differentia clare pateat.

Si vero pronuntiant ea, quæ in his futura sunt, tum προγνώσιμα adpellantur, quasi ex rebus presentibus concludentia & prædicentia futuras, sive ex ad

mortem tendant, sive ad alium morbum, sive ad sanitatem.

Ubi tandem prægressa in cognitionem revocant, ἀναμνήσιμα dicuntur. Ἀναμνήσκω, in memoriam revoco. Vocor ad hominem pus tuffiēdo copiosum exspuentem. Statim novi, morbum hunc ipsi ab heri, aut nudius tertius, haud advenisse, sed forte prægressam esse aut hæmoptoën, vel inflammationem laterum aut pulmonum, vel lentam diurnamque obstructionem in corpore cachectico, vel denique sanguinem dudum illi fuisse naturaliter aut præternaturaliter spissum & ut BENNETUS advertit toties, puris forma nunc pulmone ejectum: sic ἀναμνήσκω hæc præcedentia. Uno verbo, illa ἀναμνήσιμα signa in omni ægritudine in opem vocamus, ut quando, & undenam, morbus occeperit, percipiamus. Estis in matutinis testes, quod quandoque ab ægris nostris confessionem generalem totius vitæ excipiamus, ut per signa anamnestica veram diagnosin formemus.

§. 877. *In morbis autem designandis &c.*

§. 878. *Cujus proinde cognitio est necessaria quam maxime &c. Πάθος, γνώμη, morbus, cognitio:* pathognomicum ergo signum est id, quod certum, quod unum, quod solum datum morbum adeo designet, adeo ab aliis interstinguat, ut ultra nequeat cum ullo alio morbo confundi; quodque nunquam ab illo morbo, quamdiu talis est, abest; quod ubi non adest amplius, nec ultra morbus ille, qua talis, adest.

Utinam quisque morbus tale signum pathognomicum haberet! Quam foret firmior praxis! Sed hic passim hæremus aqua. Requiritur enim multa, ut non nisi dato morbo adplicari queant, desuntque nobis hæc-

ce in pluribus. Hinc tale signum circumspēcte definiamus. Nam si deficiat vel minimum, jam ultra non est pathognomicum.

Quod est signum pathognomicum in pleuritide? An dolor lateris? Minime. Dolores laterum diserte ab HIPPOCRATE distinguuntur a pleuritide *Aph.* 3—23. Stulta idea Medicorum, omnem laterum dolorem pleuritidem salutantium, sæpe in causa est, ut hysterici figatur quandoque dolor immobilis in lateribus, dum v. s. & antiphlogisticis eum censeant debellandum. Immo etiam sunt dolores laterum non pleuratici in ipsis morbis acutis, ut omnes vidistis in nosocomio, quando puella, febris acuta laborans & dolentia latera habens, clare Vobis patebat pleuritica non esse, quia signa ex pulsu & respiratione deerant: rheumatica materies, obstructio vetus, id facere potest.

An ergo læsa respiratio est signum pathognomicum pleuritidis? Non est; nam & asthmaticus citra febrim & peripneumonicus cum febris, habet maxime læsam respirationem. An febris? Sed ea omnes acutos comitatur. An pulsus durus? Phrenitidi, ardenti febris &c. quoque sæpius talis pulsus adest. Ergo videtis, nullum horum dat verum pathognomicum signum.

Verum, si jungamus febrim acutam & dolorem lateris inspirando auctum cum tussicula, & pulsum durum, tria hæc pleuritidis, qua pleuritidis, signum faciunt pathognomicum. Unum si tollas, erit morbus forte longe alius, quam pleuritis.

Quodnam pathognomicum signum phrenitidis? Non sola febris continua putrida acuta, nam potest esse illa sine delirio. Non sævus capitis dolor, nam sine delirio sæpe in febribus adest. Non delirium ferox, nam potest tale esse a metaptosi materiæ morbificæ alius morbi, & tunc tantum erit *παραφροσυνή*. Sed febris acu-

ta cum primaria inflammatione meningum cerebri & delirio perpetuo feroci dant signum pathognomicum phrenitidis.

Quodnam signum pathognomicum peripneumoniæ? Hic adtentione opus est, nam lapsus est facilis. An est dolor in pectore? Non, nam dantur peripneumoniæ indolentes. An est in respirando anxietas? Neutiquam, nam in feбри ardente, præ sanguine tum phlogistice denso, tum violenter moto, anxietudo magna pectoris oritur. An tussis? Sed ea & in pleuritide adest, & in feбри ardente. An pulsus mollis? Non, nam is tantum adest, quando peripneumonia jam fit gradu pejor, & periculosior: pulsus mollis non adest in ipsis peripneumoniæ primordiis, maxime si inflammatio modo arterias occupet bronchiales. Signum igitur pathognomicum peripneumoniæ difficile datur. Pulsus hic fallit. HIPPOCRATES mollem vocat & BOERHAAVIUS, GALENUS vero magnum, sed subinde undosi ac mollis quid habentem, *de caus. & sign. acut. l. 2. c. 1.* Revera peripneumonicorum pulsus ipsis morbi principiis celer, magnus, ob denegatum plus minus sanguinis per pulmones transitum, variationibus est obnoxius; unde nunc magnus, nunc debilis & mollis observatur; maxime debilis mollisque pulmone jam ita obfesso, ut parum sanguinis modo veniat ad spiritus generandos, quibus arteriæ vigeant; & ut parciore cruoris copia per aortam moveatur. Sed tamen febris initio magna, respiratio multum læsa, tussis, anxietas, faciei rubor, urina cruda, peripneumoniam adesse, concludere faciunt.

Quodnam pathognomicum signum anginæ inflammatoriæ? Non dolor in gutture; nam is quandoque adest in angina serosa, adest & sæpe post vomitum. Non febris continua; nam ea omnes inflammatorios occupat.

pat. Non in potentia deglutiendi ; nam illa etiam ad-
est in angina scirrholâ, in angina aquosa, in paralyfi
gulæ. Sed febris acuta putrida, vehemens in collo
dolor, inpedita deglutitio, ideam dant anginæ. Co-
gitabitur forte in kyananche minus inpediri deglutitio-
nem, quia caput asperæ arteriæ, & non caput œso-
phagi, adficitur : verum mox & læsam deglutitionem
hoc in casu videbitis, considerando, quod in ultimo
deglutitionis actu caput asperæ arteriæ cum epiglottide
elevator, abscondaturque linguæ radice : ergo inflam-
mata pharynx non permittit hanc elevationem.

Quod est signum pathognomicum paraphrenitidis ?
Iterum inveniendi tale difficultas. An dolor in dia-
phragmate ? Sed quis ita definiet ? Si ad latera, men-
titur pleuritidem. Si vero in gibbo medio est, pot-
est esse, ut credamus, mediastini infima inflammari, aut
hepatis partem gibbam membranaceam, aut ligamentum
latum hepatis. An læsa respiratio ? Homo eam plane
suffocat in pleuritide sæva, æque ac hic. Ergo dolor
summus intolerabilis circa regionem diaphragmatis, au-
ctus & in respiratione & deglutitione [hoc non ita in
pleuritide] cum vomitu, saltem nausea ut plurimum,
quia ventriculum per sympathiam hic facile lædi adver-
titis, una cum febre acuta putrida videtur signum pa-
thognomicum constituere in primo stadio. Si vero
posthac accesserint deliria, risus sardonici &c. eo ma-
gis patet. Juvat, paraphrenitidem, si ob similitudinem
pro pleuritide tractetur, requirere methodum eandem,
ut proin error damnosus non sit.

Quod signum pathognomicum hepatitidis ? Hic ite-
rum hæremus aqua. Non desumitur a febre, inflamma-
tiones comitante cunctas. Non a dolore minore, quam
in pleuritide ; nam levis potest esse pleuritis. Non ab
ictero ; nam non omnis inflammatio hepatis icterum

producit, & si faciat, non semper ab initio. Non tumor abdominis ab impedito trajectu omnis sanguinis venarum portarum; nam id in principio nondum advertitur, & potest abdomen aliunde tumere. Quomodo ergo cognoscitur? Fateor difficilius, & signum pathognomicum vix illico hic percipitur. Est febris acuta putrida continua, cum dolore minus intenso, quam in pleuritide & paraphrenitide; cum respiratione paullo minus læsa, quam in his binis morbis; cum absentia plerumque tussis, quæ in his binis morbis semper adest. Si deinde tunc icterus jungatur, vel statim ab initio adfit, confirmamur in nostra idea.

Quodnam signum pathognomicum gastritidis? Non acuta febris, non dolor acutus ad præcordia, quia potest in hepate esse, quod ventriculo supertenditur; potest esse in diaphragmate; sed febris acuta continua, cum dolore ardente, fixo, pungente, in ipso stomachi loco, exacerbato ipso momento, quo aliquid ei ingeritur, cum vomitu dolentissimo, subito, omnis ingesti, anxietate & singultu.

Videtis gastritidis & paraphrenitidis differentiam magnam non esse; nam 1) in utraque adest febris acuta; 2) in utraque adest dolor summus ad præcordia; 3) in utraque adest dolor ad ingesta; 4) in utraque nausea, vomitus.

Tamen potest diaphragma amplissimum inflammari in loco ab orificio ventriculi superiore remoto; adeoque tunc dolorem illum acutissimum homo non ita ad orificium ventriculi sentiet, quam alibi. In gastritide vero semper est loco determinato ventriculi. Deinde in inflammatione ventriculi, dolor ab ingestis eorumque subita rejectio, citior contingere debet, quam adhuc in paraphrenitide.

Est interim verum, similitudinem magnam adesse inter hos ambos morbos eosdemque sæpe pro pleuritide salutari; [ventriculo enim dolente homo cohibet diaphragmatis actionem, ne dolor ventriculi augeatur: hinc respiratio læditur, ut in pleuritide;] non magno utique ægrorum malo, quum cura inflammatoria summa omnibus ex æquo prosit. Attamen, si in morbo, qui ob dolorem acutum in latere sinistro prope sternon pleuritis creditur, vomitus perpetuus adsit, isque ingestis mox auctus; potius gastritidem credamus.

Quodnam signum pathognomicum enteritidis? Febris continua putrida acuta cum vehementi dolore in abdomine ejusque mox duritie, tumore, alvo clausa; hæc initio; si pergat, nausea, vomitu; posthac, si non solvatur, ileus jungitur aliaque. Locus igitur hic maxime determinat ipso morbo inchoante; sed res obscurior est, quum dolor possit in peritonæo esse, aut in mesenterio, aut in mesocolo. Ubi vero morbus paullo ultra principium est, non manet dubius ob reliqua accidentia symptomata. Juvat ad hæc attendere, ne imprudenter symptomata flatibus, spasms adscripta calidisque & carminantibus tractata, desperatum ileum aut gangrænam, efficiant.

Quodnam signum pathognomicum nephritidis? Dolor ardens, pungens, inflammatorius in regione renum cum febre continua acuta, urina pauca, crebra, rubra, flammea, sæpe in summo malo aquosa, stupore cruris vicini, dolore inguinis testisque vicini, dolore ventris, vomitu, ructibus assiduis.

Quodnam signum pathognomicum hysteritidis? Febris continua putrida, cum dolore totius quidem hypogastrii, sed præcipue uteri loco, percipiendo, cum lochiorum, aut mensium, si fluant, subpressione inte-

gra, abdomine tumido, ac brevi deliria aliaque mala creante.

Quæ vero alia viscera abdominis laborant inflammatione, ea signa habent obscuriora. Si v. c. pancreas inflammaretur, id ob proximitatem ad ventriculum & diaphragma daret forte horum viscerum inflammationis signa; quibus ex æquo prodesset cura antiphlogistica. Cæterum lien, mesenterium, omentum, peritonæum, ovaria &c. signis quidem generalis inflammationis dignoscuntur & conjecturis ex loco præcipue dolente locum darent; at vero veris pathognomicis signis minus cognoscerentur.

Lien v. g. inflammatus dolet & respiratio utcumque læditur, quia æger, ne agens diaphragma dolorem tensi lienis auget, cohibet respirationem. Hinc pro leviori pleuritide lateris sinistri habetur, quumque dolor ingestu copiosioris potus augeatur, ob ventriculi contra lienem tumentem situm, vomitus hinc oriri possit; suspicionem gastritidis, aut paraphrenitidis potest facere. Talem hominem aperui, cui adfuisse credebatur pleuritis mitior: inveni aliquot mensibus elapsis ab illa credita pleuritide lienem totum subpuratum.

Quodnam signum pathognomicum apoplexiæ sanguinæ? Febris continua acuta, cum deletis omnibus functionibus animalibus & plerisque naturalibus; hinc inde quibusdam naturalibus superstitibus & auctis vitalibus.

Quodnam signum pathognomicum apoplexiæ mucosæ? Eadem fere, uti sanguinæ; sed febris, calor, rubor, minores, ob defectum rubri sanguinis, ob copiam phlegmatis.

Sic, opinor, habetis ideam veram signi hujus, speciem morbi exacte determinantis, pathognomici dicti, simulque veram tenetis plerorumque acutorum morborum

rum definitionem, saltem descriptionem. Ergo habetis signa anamnestica, diagnostica, prognostica, pathognomica; superflunt epigenomena.

§. 879. *Illæ autem signa, quæ docent mutationem variatasque conditiones morbi, nomine dicuntur ἐπιγενόμενα.* Si vim vocis græcæ spectes, *supervenientia*, aut *superaccedentia*, hæcæ signa sunt. **EPİGENOMENA** sunt signa, quæ adparent, non pertinentia ulla ratione ad morbum datum: v. c. petechiæ non pertinent ad pleuritidem; nunquam enim in historia pleuritidis auctores petechias habent. Differunt immo causâ; nam sanguis inflammatorius, densus, est in principio pleuritidis; sanguis dissolutus in petechiis. Quodsi tamen pleuritis non adfuisset, non habuisset petechias nunc ægrotans pleuritide. Pleuritidi superveniens peripneumonia est aliena. — Hernia nullo modo ad vomitum pertinet; nemo enim, dum describit hunc morbum, herniam ut symptoma necessarium adjungit.

Verum epigenomenon signat alio & frequenti sensu id, quod ex vi morbi solet sæpe contingere; uti ex hydrope tussis, a magna hæmorrhagia convulsio & singultus; ab ileo vomitus & singultus & stercoreum ejectio per os.

Cur illa signa necesse adeo est scire? Respondet textus.

§. 880. *Quorum tanta est vis ad bene cognoscendum &c.* En rem exemplo. Inveni signum pathognomicum pleuritidis in meo ægro ante 4, 5, 6 dies: hodie reduci morbus adparet mihi longe alius & fere carens tribus illis signis, ex quibus pathognomicum meum formaveram. Neque enim amplius percipio illum du-

rum pulsum, aut acutissimam febrim, aut intolerabilem dolorem; aut eorum loco pulsum mollem, undosum; febrim minorem, ad vespervas insurgentem; sudorem maxime ad faciem & pectus & brachia: ergo signa omnino alia ab illis, ex quibus pathognomicum meum formaveram pleuritis, ante aliquot dies. Hæc sunt ἐπιγεγόμενα. Desero itaque meum pathognomicum pleuritis inflammatoriæ & ex enarratis mox signis nunc animadversis formo aliud pathognomicum, æque certum, ac tutum quam prius, & dico: Hæc febris mitior, aut vesperi recrudescens; hic pulsus mollis atque undosus; hic sudor partium superiorum, hæc sicca, inanis, & crebra tussis, dant mihi signum pathognomicum inflammationis versæ in abscessum, latentis proinde vomicæ. — Redeo post aliquot dies & video iterum signa alia: febrim longe minorem, pulsum non undosum, sudoris ad superiora cessationem, sputum adfiduum, copiosum, materiæ veræ purulentæ, & pro ratione evocati puris vires recrescentes. Desero nunc meum signum pathognomicum latentis vomicæ, & ex his novis epigenomenis aliud signum pathognomicum conficio; nempe vomicæ perruptæ, materiæ inclusæ per ἀναγωγὴν evacuationis. Prognosin rogatus, dico: Si ita pergat evacuare copiose & viribus adcrefcere, curabitur integre; sin minus, phthificus fiet.

Verum, loco enarratorum symptomatum video meum ipsum olim pleuriticum, dein vomica clausa in thora laborantem, nunc tribus septimanis jam exactis a primo morbi insultu; nunc, inquam, video illum minus quidem angi, quam antea; pulsum pro molli & undoso, nunc habere celerem, inæqualem, parvum; habere in infimo thora gravitatem; posse modo decumbere in unum latus; percipientem, dum se movet, strepitum aliquem; habentem genas rubentes, oculos cavos, digitos in extremitate calidos, recurvos ungues, tumidum

dum abdomen, dyspnoeam ; dico : hic alia signa supervenerunt. Ex collectis aliud pathognomicum, æque certum atque prius, formo ; nempe empyematis, effusi puris ex vomica pulmonis, aut pleuræ, aut diaphragmatis, in cavum alterutrum thoracis. Hinc æger pressionem sentit ad diaphragma, & ubi in latus sanum decumbit, pus effusum incumbit mediastino, pulmonique sano, vel sanæ illi cameræ thoracis, in qua respiratio bona utcunque exercebatur ; hinc angitur, premitur & hinc cogitur vertere se, ut in latus adfectum incubat. Hinc, dum se movet, audit strepitum, quia commovet illud pus ; hinc dyspnoeicus est, quia pectus est angustius, & quia diaphragma a pondere puris incumbentis ægrius movetur ; hinc illi abdomen tumet, quia diaphragma eo tenditur ab hoc pondere ; hinc febricula a resorpto pure, &c. Prognosin rogatus, dico : Homo ille hecticus peribit, nisi fiat paracentesis ; si pus tunc exeat bonum, servandi spes est magna ; si fœtidum, lividum, ichorosum, mortimenda : quamvis hinc inde adhuc aliquis discrimen elabatur.

Nonne omnia hæc, sic ordine visa, epigenomena non modo totam ideam morbi mutant, sed etiam medelam ? Ergo cognoscendi summa est necessitas.

§. 881. *Quum vero omnia illa sint effectus producti a causa morbi &c.* Videtis, nos sensim sic duci in medullam praxeos : uno exemplo rem inlustrabo. Pleuritidem, quæso, considerate mecum, A. A. varia qua ludat facie, & mox intentionem PRÆCEPTORIS capietis. Pleuritica materies initio morbi nondum est coriacea ; sed vasa arctiora reddita sunt, vel cruor est a quacumque causa velocior impulsus in vasa minima laterum : fit ergo stasis humorum : hinc

cruore a tergo urgente, nec per fines ultimos urgere ibi hærens valente, dolor suboriatur necesse est. Verum, necdum in hoc sanguine est vitium peculiare: homo momento ante erat sanissimus; ast, nunc sudans frigidam bibit, vel ira excanduit, vel motum ingentem exercens subito refriguit. Hinc in initio sanguis densus quidem est, nec tamen coriaceus: si initio v. s. fiat, sæpe sanguis crusta inflammatoria caret. Est ergo densior quidem, quia a tergo conpingitur, sed nondum, ut ita dicam, inflammatorie spissus, nondum acer, sed blandus.

Verum, pergat adtritrus omni momento major reddi; dissipantur sensim tenuiora, phlogistice inspissantur crassiora, ac, ut ita dicam, fit tunc crusta inflammatoria quasi epigenomena pleuritidi. Erat enim jam pleuritis formata, antequam hæc crusta nasceretur. Immo dantur epidemicæ pleuritides, quæ crustam nunquam, sed tantum sanguinem primo densissimum rubrum, dein dissolutum, in vasculo demonstrant & nihilominus curentur. Ergo crusta illa, plerumque adparens, non est de essentia pleuritidis, est epigenomena. Erravi ergo, credendo, in meo ægro hunc sanguinem esse morbi causam; est ejus effectus.

Itidem video jam ab initio pleuriticum meum tussiendo ejicere sputa; flava primo, striisque permixta sanguineis, sensim ante diem quartam alba: erro maxime, si cogitem, hic prodire morbi causam. Sputa non aderant, quo primo tempore morbus formabatur: sed læsa respiratione tussis fit & modo quocumque materies densata in vasis laterum per pulmones exspuitur. Illa vero materies non fecit pleuritidem: nam formata ibi tantum est post primam inflammationem, dum sanguis densus quidem, sed non coriaceus, erat. Ergo sputum hoc effectus morbi, signum epigenomenon. Sic

&

&, ut ante jam dixi, signa abscessus sunt epigenomena, non ultra pleuritidis. Fiat, v. c. ut homo rupta vomica nimis subito & copiose in cavum aëreum pulmonis evacuet materiem, ita, ut tota trachæa repleta, suffocetur; ille homo non est pleuritide mortuus, sed a pleuritidis symptomate epigenomeno.

Notate, quæso, hanc doctrinam in legendis Observatoribus: toties invenietis, dum exhibent causas mortis ex cadaveribus, aut ex historia ægritudinis, eos sæpe peccare, quod epigenomena non distinguant a signis morbi veris pathognomicis. In historia vulnerum turpis ille error quandoque mortis reum fecit insontem.

Ut nunc feci exemplo pleuritidis, potestis facere in musæis Vestris cum omnibus morbis aliis.

Hæc ergo epigenomena, pleuritidis v. c., spectant

1) *Ad cruditatem*: cruditas in pleuritide est sanguis inflammatorie plerumque densus, repetitis, iisque violentioribus, circuitibus factus. Est tussis sicca, vel aquosa, vel spumosa; quia incompactior est materies obstruens, quam ut mobilis fiat & exspuatur: rubra urina testatur validum adtritum omniâque cruda; id est, a statu sanorum humorum penitus aliena.

2) *Coctionem*. Coctio dicitur, quando illa eadem cruda materies redditur minus aliena a statu sanorum humorum. Remissio incipiens doloris, anxietatis in respiratione, docet, materiem ex vasis laterum moveri versus cavum bronchiorum & excerni: urina tunc prodicens minus flammea, magis flava, idem demonstrat.

3) *Exitum* 1) in *sanitatem*: triplex enim morbi est exitus: 1) in *sanitatem*, ubi morbi fit *integra resolutio*, vel *naturæ morbosæ integra evacuatio*.

Resolutio fit, si morbi vis magna non fuit, si humores haud multum a statu sano degeneraverunt: tunc blanda quiete, aëre temperato, alimento levi, potu

diluyente, solvente, ipsa illa peccans materies resolvitur ita, ut sanæ similis fiat.

Verum casus hi sunt rariores : plerumque *evacuatur* materies, ita a sana mutata, ut in corpore manens, nunquam possit sanis adsimilari humoribus. Igitur, si pleuriticus post signa coctionis animadversa, i. e. imminutæ cruditatis, exspuat materiem, primo flavam striis sanguineis mistam, dein flavam, tum albam; si album deponat flavam, nec spissam, nec penitus liquidam, nec nimis copiosam; si urinam mittat brevi saturatam bona hypostasi; si pro ratione evacuationum dolor mitigetur, respiratio emendetur, febris minuatur, somnus tranquillior reddatur, vires increpant; ausim *sanitatem* promittere.

Verum 2) morbum in *alium morbum* transire sæpe me epigenomena docent; ut vidimus jam antea, dum pleuritis abibat in abscessum, tum in vomicam ruptam, vomicâ ruptâ in lentam mortem a phthisi: itidem, ubi pleuritis abit in abscessus ad crura, vel post aures; quos nos minus observamus, quam in Asia olim HIPPOCRATES: etiam, ubi pleuritis abit in peripneumoniam.

Hinc 3) in *mortem*; ut plerumque, quando pleuritis abit in gangrænam; etiam quando transit in peripneumoniam. Nimum vires vitæ delapsæ sunt a priori inflammatione, nimis acres jam facti humores, quam ut hanc supervenientem phlogosin adhuc sustineat homo. In mortem abit abscessus ruptus vel subita suffocatione, vel lenta phthisi.

Epigenomena 4) spectant *secretionem*, & *excretionem* *materiæ coctæ*; quæ ideo vocantur **DECRETORIA**, vel **CRITICA**. De hac materia suo loco agam fusius. Paucis nunc dicam: quo tempore in plerisque acutis morbosa materies cocta secernitur ex massa humorum, miræ turbæ observantur, non a morbo,

bo, sed a motu hujus materiæ & ab adplicatione ac transitu materiæ coctæ ad varia loca excretoria corporis: illæ turbæ vocantur *perturbationes criticae*; sunt ergo epigenomena: hæc sunt *decretoria*, sive *critica*. Si debito loco, copia, tempore, fiant critica symptomata, sunt *bona*; sin minus, aut *mala* sunt, aut *minus bona*.

SIGNA GENERALIA SANITATIS OPTIMÆ.

---

§. 882.

Hæc quidem peti debent ex actionibus corporis, &c. Incœperat SEMIOTICA nobis generalem ideam dare, morbos cognoscendi, distinguendi, per varios mutationis gradus aliis oculis considerandi ac a priori conditione discriminandi: sed, sic pergentes, difficultates nonnullas in explicando offenderemus, nisi primo ex physiologicis, ex història naturali, & ex idiosyncrasia, quædam considerarem, quæ posthac, tanquam cognita subposita, in ipsis diagnosticis & prognosticis non modo has difficultates prævisas levabunt, verum etiam multa difficilia & obscura inlustrabunt.

Caput hoc agens de signis generalibus sanitatis optimæ, & caput sequens de signis sanitatis singularis, dabunt Vobis adcuratam ideam ejus, quod in Medicina vocatur sanitas perfectissima, tum & ejus, quod vocatur sanitas secundum temperamentum. —

Vocabulum *temperamentum* adeo in Medicina solemne est ac usitatum, ut nunquam detur casus morbi explicandus, quin primo ægri notetur *temperamentum*. Est vero doctrina illa temperamentorum adeo confusa, ut mereatur elucidationem, qua discamus, rite ea voce uti. Medici enim, utut famosi, scribunt ad caput casuum sæpe hominem esse temperamenti sanguinei, quæ tamen res ex reliqua relatione haud ita patet. Ratio est, quod non satis cognoscant, quid *sanguineum* sit. Si homo faciem rubram habens dicendus sit *sanguineus*, poterit sic esse a natione, a familia, ubi vasa minima in facie pellucidiora, rubrumve sanguinem facile admittentia, dum cæteroqui non est magna sanguinis copia in toto systemate vasorum. Vel facie alius rubebit, quia dyspnoeicus est, inpedito cruoris jugularium introitu in cor dextrum. Si homo habeat faciem albidam, ut nullibi transluceat vas sanguineum, dicitur aliquando *phlegmaticus*, quum tamen pinguedo panniculi adiposi & membranæ cellulosæ vasa nimium sæpe tegat. Immo non desunt, qui in relatione scribant, vel dicant, temperamenti *phlegmatico-sanguinei* hominem esse; quo nomine, quid intelligant, explicent ipsi: saltem ego fateor, me non intelligere.

Quum igitur de hac re toties sermo fiat in adoranda historia morbi, ex qua diagnosi & prognosis erit formanda; sponte estis convicti necessitatis, hæc nomina primum explicandi: unde ab ipsis rei primordiis incipiamus.

Hæc quidem peti debent &c., nempe ex *paragrapho prima PATHOLOGIÆ*; ubi omnes corporis sani expositæ actiones.

§. 883. *Quarum 4 conditionum tres priores facile æernuntur, quarta difficilior &c.*: videmus enim homi-

nes debiles sæpe actiones vitæ omnes edere facile, commode, læte; sed, si exercitium protrahere debeant, fatigati succumbunt: ad sanitatem autem perfectam demonstrandam requirebatur in agendo constantia. Deciperent ergo nos ægri, qui aliquando, ut v. c. phthifici, brevi ante fatalem horam movent apte brachia, scribunt, garrunt, loquuntur, sed pergere coacti, succumbunt.

Longævitatem; nam maxima longævitas est maxima constantia actionum vitalium, adeoque sanitatis maxime firmæ.

§. 884. *Signa autem illa longævitatis &c.*: multis hic careremus adminiculis, nisi magnus BACO VERULAMIUS nobile suum edidisset opus *Historiæ vitæ & mortis*; quo conatus est ex omnibus auctoribus, ex omnium nationum observationibus, quosdam formare canones, secundum quos longævitas & vita constantissime sana describeretur.

Verum deinde, quum PRÆCEPTOR hoc caput adornaret, primo in ordinem redegit pulcherrima observata, quæ vel ipse observaverat, vel quæ cum eo communicaverant triplicis generis homines.

Primum genus erat eorum, qui mancipia, sive servos, emere consueverant ad Batavas colonias in Asia & Africa & America excolendas, ut etiam ad triremes in liburnicis. Quippe magnam vim pecuniæ dant pro servis, quia in coloniis Mauritanorum mancipiorum egent agmine toto: hinc eorum, qui emunt, interest plurimi, ut norint emere servos & sanos robustosque, & vitæ constantis atque longævæ: continuo alioquin sumtus inanes forent faciendi.

Secundum genus hominum, quos consuluerat BOERHAAVIUS, erant viri angariandi militem periti; immo

& ipsi Belliduces, multis ab annis edocti, legiones fortissimo ac longævo milite refertas sibi comparare; ita, ut cæteros militum duces in admirationem suarum legionum summam raperent.

Tertium demum hominum genus erant Equisones [Piqueurs], Hippiatri [Paardedoeters] & Veterinarij [Paardefmits (*)], qui equos maxime fortes & longævos magno crumenæ suæ emolumento didicerant sibi comparare, sciebantque fortes fortibus procreari: etiam qui armenta, qui canes venaticos, emendi artem possident.

Si quarto his jungebat, quæ adtentus observaverat ipse, quæ in historia naturali, helluo librorum, detexerat, quæ *magnus* inprimis VERULAMIUS in hanc rem scripserat; utique poterat canones condere haud contemnendos, qui nunc sequuntur.

Oportet vero præscire, regulas omnes, sive canones sequentes, ita adsumendos esse, ut magnam partem sic veri esse deprehendantur; haud vero ita, ac si aliter nunquam contingerent. Non datur ulla regula, quin exceptionem inventuri simus: verum simul deprehendemus, ut plurimum rem sic esse & contingere, ut hic observatur. Agite ergo, videamus.

§. 885.

(*) *Veterinariorum* nomine autem venire solent non tantum, uti HÆBNIUS vocem hanc adhibuit, fabri ferrarii, soleas equorum conficientes, qui ne quidem proprie termino hoc erunt ornandi; sed omnes illi, qui medicinæ animalium cujuscunque demum generis, inprimis autem domesticorum, & armentorum, incumbunt; unde & *medicina veterinaria* complexum designat præceptorum, medicinam hanc ipsam concernentium. de W.

§. 885. *Operosæ observationis beneficio signa hæc possunt referri in Europa ad has classes: hinc erunt observationes plurimæ Europææ; sed nihilominus ad rem firmandam in opem vocabuntur exempla plura petita ab Asiaticis & Africanis.*

1) *A GENERATIONE. Conceptus ex parentibus Janis, vegetis, plenæ ætatis.* Loquimur de vita humana & longævitate sana nostri temporis: si enim velimus considerare Patriarchas primos, certe nostri centenarii modo pueri tunc fuissent. *Geneseos cap. quinto* legimus: „ADAM natus annos 130 genuit SETH; SETH annorum 105 genuit ENOS; ENOS annorum 90 genuit CAINAN; CAINAN natus annos 70 genuit MALALEEL; MALALEEL annorum 65 genuit JARED; JARED natus annos 162 genuit HENOCH; HENOCH annorum 65 genuit MATHUSALEM; MATHUSALEM annorum 187 genuit LAMECH; LAMECH natus annos 182 genuit NOE; NOE, quum quingentorum annorum esset, genuit SEM, CHAM & JAPHET.

Hi omnes multos annos nati, immo nonnulli duo sæcula, unus quinque sæcula, genuere infantes, qui quoque per multa sæcula vixere. Sed hi homines ex prisca illa longævitate erant ad quintum sæculum expletum, ut nos ad quadragesimum annum; nam plurimi sæcula novem compleverunt.

Ita post NOACHUM factò diluvio brevior est redita vita humana; sed & juniores tunc genuerunt. SEM filius NOACHI erat 100 annorum, quando genuit ARPHAXAD, & vixit postea 500 annis; ARPHAXAD natus 35 annos genuit SALB, & vixit deinde 403 annis &c.

Tandem post aliquot generationes, conditamque turrin Babylonicam, iterum dies hominum abbreviati, ita, ut & juniores genuerint, & citius interierint: ad
annum

annum 30. leguntur genuisse, & ad 200., aut circiter, mortui fuisse.

Denique tempore Moysis tertia est facta vitæ humanæ abbreviatio; nam tunc vita ad 80, 90, 100 annos protracta videtur, fere ut nunc est; immo ætas annorum 70, 80 videtur tunc jam decrepita senectus fuisse.

Ter igitur vita humana abbreviata est, secundum hunc versiculum:

„ Abbreviant nostros undæ, Phaleg, exodus, annos.“

His ita visis, intelligitis, neminem posse argumentari contra has regulas ex fera ætate, qua præfici genuerant: fera illa ætas erat apud nos nostræ ætatis vigor.

Conceptus igitur a sanis vegetisque parentibus, ut in omni animalium genere, ita & in humano, semper vitæ sanæ durabilique profuisse visus est. Notare hoc homines norunt in pecoribus & equis, neglexere in sui similis propagatione. Cecinit VIRGILIUS *Georgic. l. 3. v. 60. &c.* de equis:

„ Ætas Lucinam justosque pati Hymenæos

Desinit ante decem, post quatuor incipit annos.

Cætera nec foeturæ habilis, nec fortis aratris.“

Dat dein signa equi generosi fortisque, quo tales queant progigni.

Exprobrabat Atheniensibus suis SOCRATES ajebatque, se nihil magis in illis detestari debere, quam, quum tantam sollicitudinem adhiberent, ut ex bonis fortibusque ac maturæ ætatis equis & equabus generosos semper equos haberent; interea curam fortium libero-

berorum, unde salus reipublicæ penderet, penitus abjicerent.

Rara, sed fervida, Venere utentibus; ut conceptio plenis viribus fieret. Sed hæc intelliguntur satis, etsiam si haud explicem. LYCURGI, legislatoris Lacedæmonum, coitum infamia notantis, illumque furtim modo concedentis, responsio erat, dum legem hanc crudelem vocarent alii, „Spartanos furtim genitos, adeoque fortes, volo.“

Matutino tempore, post perfectam a somno coctiorem: quia homo tunc a diurnis defatigationibus resitutus, animo corporeque agilis & robustus est.

Tempestate verna & salubri: quia homo sese eo tempore quoque maxime agilem & generosum viribus sentit. Vernum tempus omnia facit reviviscere, immo integram quasi resuscitat naturam. Qui longævorum necrologia examinarunt, testantur, eorum plurimum, qui maxime longævi fuerunt, dies natales in mediam incidisse hyemem, ergo verno tempore conceptum præcessisse. Ipse Pater HIPPOCRATES, *lib. de Superfætatione*, ait: „Vernum tempus ad conceptum maxime adcommodatum.“ — Audite, quid ultra dicat: „Vir autem minime ebrius sit, neque vinum album bibat, sed valentissimum & meracissimum, cibusque utatur valentissimis; calido balneo non utatur; robustus sit & sanus & cibus abstineat, qui ad rem minime conferunt.“

2) A GESTATIONE IN UTERO. *Mater prægnans bene sana, corpus satis exercens fortiter.* Conceptus quippe fœtus jam non alitur aut grandescit, quam a matris humoribus, suaque placentula utero connexus, uno, cum illa, sanguine, iisdemque, cum illa, spiritibus, vivit vegetatque. Si morbosa illa desidiosaque, atque adeo coacervans sibi, defectu motus, crudita-

tes, particeps harum fit foetus; in longam diem inde forte pœnas daturus.

Mentem tranquillam habens. Utinam gravidæ mulieres agnoscerent, quantopere interfit infantum, animus matrum in graviditate! Utinam cogitarent, iracundias, furores, intemperantias, inobedientias, suspiciones, aliaque infantum vitia, quæ posthac tam crebro experiuntur & lamentantur, magnam partem ex matrum gravidarum malo animo duxisse natales! Immoderatæ passiones infantum dies eorum abbreviant. Vitia matrum & inportuna desideria, quandoque vim tantam habent in foetum difformem, miserum, fatuum, monstruosum faciendum, ut olim, dum de adfectibus animi ac de enormonte Vobiscum egi, una obstupesceremus. Melancholia, hystericæ passiones, quid in foetum queant, ibi vidimus.

Unum modo foetum simul utero alens, ex alimento salubri. Gemini, trigemini, visi sunt vixisse sani & longævi; sed plurima tamen exempla demonstrarunt, rarum esse eorum numerum; quum matri nimium alimenti detrahentes, succo minus alibili (alimentoso) nutriti sint.

3) A NATIVITATE. *Partus post novem integros menses omnino absolutos a primo conceptu:* maxime, si partus facilis; quia in difficili patitur infans, ut difformis, thorace, aut capite, compressus &c. fiat (uti & haud raro fatuitatis, epilepsiæ, dyspnoeæ, aliorumque connatorum, sæpeque adeo nulla arte curandorum, morborum ratio prima & unica a modo, quo in lucem editus infans, vel & a ratione vitæ normæ, quam prægnans mater observavit, est repetenda.) Quo enim citius in lucem infans prodiit, eo brevius illo nutrimento nutritur, eo calore fovetur, eo humore circumlambitur, quo unice parari poterat,

ut aëris injuriis ferendis, lucique ac sanis percipiendis aptus existeret. Unde & cura majori educare oportet immature natos, quod teneri nimis in lucem prodierint.

Maxime si ille incidat in mensem Decembrem, Januarium, Februarium: quia tunc conceptus factus est vere, quod paullo ante, ut præ cæteris generationi aptum tempus, laudavimus. Forte &, quia aër frigidior magis roborat fœtum jam in lucem editum: (qui vero primis maxime a partu mensibus, & parentibus paullo commodiori vitæ genere utentibus ortum debens, raro præsidium illud frigidioris roborantisque aëris experiri solet.)

4) A MODO, QUO CORPUS CRESCIT. *Lentum & maxime æquabile incrementum moris & virium, usque ad vigesimum quintum, & ultra, ætatis annum.* Observaverunt historiæ naturalis Auctores, hominem ad annos 25 crescentem, per 25 annos sic perstare, tum iterum per alios 25 annos decescere; hominem vero inæqualiter citoque in magnam staturam excrecentem, v. g. ante 20. annum, eum quoque perstare per alios 18 aut 20 annos, & ad 40. annum jam decrementi signa ostendere.

Quod textus dicat *ad 25., & ultra, annum*, est verissimum. Opinio communis est, quod homo ultra 25. annum haud crescat longitudine; sed scimus, incrementum hominis tamdiu fieri, quamdiu vasa sinunt se inpetu humorum elongari: quæ vasorum flexilitas si necdum ad justam rigiditatem ducta sit anno 25., cur non aliquamdiu elongatio posset produci?

5) AB HABITU CORPORIS. *Thorax latus, amplius;* ut pulmones liberrimum atque amplissimum spatium sese movendi nanciscantur. Qui illud angustius habent, ad minimos motus anhelant. In partu difficili

vitiatur quandoque hæc forma thoracis, costis deorsum ductis, sterni intropresso. Obstetricis bonæ est, examinare thoracem & molli manu debitam figuram restituere. Custodes vitiant sæpe suis fasciis hanc formam. Intentus sit Medicus in hæc omnia, dum curam familiarum gerit. Novimus sane in Equis emendis eos reprobare, quibus depressior est thorax.

Abdomen gracile ac compressum. Abdomine multa pinguedine onerato, vasa sanguifera comprimuntur, muscoli abdominales in actione sua impediuntur; maxime si homo vel currens, vel scilas altas conscendens respiratione citatiori opus habeat. Uno verbo, expeditus antagonismus diaphragmatis & abdominalium musculorum hinc summopere infirmatur. Unde gracilius abdomen cernitis fortibus senibus. Distinguendum tamen inter morbosam & naturalem abdominis gracilitatem; damnanda hypochondria introtracta. — Etiam ideo bonum gracilius abdomen, quod denotet, intestina fortia esse, contracta, a flatibus non expandenda: hæc melius operantur in alimenta.

Humeri, brachia, femora, crura; firma, torosa, carnosæ: quibus patet, 1) omnia bene nutriri; 2) omnia nutriri æqualiter; sunt enim, qui inæqualiter carnosæ sunt; vitio aliquo sive musculi, sive vasæ, sive nervi, vel adjacentis alicubi tumoris. Vitium potest natum ex ipsa educatione esse, in qua infans semper uno modo in cunis jacens, uno modo semper in brachiis gestatus, partes compressas minus, liberas magis, nutritas habet. Iterum alia ratio invigilandi nutricibus, custodibus, dum quis medicinam in familia facit: ex æquali nutritione facile constanterque ardua ferunt.

Humeri lati; ad facile perferendos labores, ad onera ferenda sine incommodo. Masculinas staturas sic distin-

stinguimus a femininis, licet facies & partes genitales ac mammæ tegantur. Sed feminæ angustiores ad humeros, planiores pectore & latiores ad ilia, pro generatione, gestatione, ac lactatione.

Hirsuta; densis, setosisque, pilis hirta; ut validissimi homines consuecunt habere. Pilorum usus, firmare poros, ut perspiratio expedita sit; tum & impedire, ne epidermis, reticulum, cutis, a validis actionibus tam cito lædantur. Eo aptiores huic scopo piluli, quo numerosiores densioresque. — Videmus sub axillis, & ad inguina, tam densam sylvam pilorum, e motu ac flexu harum partium excoriationes & ulcerationes nascerentur.

Cranium magnum & capax, maxime ad occiput: non a parte faciei adparente, sed fallaci specie, magno capite. Falso judicamus quandoque, hominibus magnum cranium esse, quod facies lata sit, quod frons lata, quod mentum pendulum, quod propendeant utrinque buccæ. His autem ideo non est cranium magnum. Ergo requiritur magnum cranium maxime versus occiput, in quo locetur magnum cerebellum, qui vitæ fons est. In partu vitiatur maxime figura naturalis capitis, fit enim oblongum. Si naturaliter se resiliat, bene; sin minus, vitium est, quod potest parvum locum pro cerebello conservare, aliaque vitia, ad fatuitatem usque perpetuam, efficere. Hinc cura Medicorum & Obstetricantium summa sit, caput formare post nativitatem debito modo. Regula sit ex mechanicis: quo vas magis ad perfectum globum accedit, eo est capacius; in oblongis itaque & conplanatis capitibus spatium pro cerebro & cerebello arctius est.

Apud Antiquarios volupe est videre, quam artificiose (Statuarii veteres) rem expresserint. Statua **HERCULIS** tale cranium habet. Sed debemus judica-

re de his prudenter: in quibusdam videretur esse cranium parvum; cujus rei causa est quædam repræsentata actio, in qua caput intra latos humeros immersum est. Latos enim humeros ipsis fortibus semper fingunt, idque verissime secundum naturam, ut gestandis magnis aptos oneribus. In statua APOLLINIS, MINERVÆ, videbitis, minus apta esse crania ad longævitatē, cultui utpote sapientiæ sacra. MERCURII tenuem cernitis agilemque conpagem, non vero formatam ad longævitatē; uti nec BACCHI.

Cutis dura; ad ferendos inculpate labores;

Caro multa; quia tunc fortitudo musculis adest.

Adeps parcius; ita, ut pulchra corporis torositas a carne musculi & non fallaci spe a multa adipe oriatur. Adeps enim nimius, ut jam in abdomine vidimus, magis impedit, quam juvat, musculorum actiones; comprimit simul nimis vasa sanguinea.

6) AB HUMORIBUS. *Sanguis floridus quidem & crassior, qui extravasatus concrevit cito & satis valide, in molem tenacem.* Ad §§. 721, 722, 726, 727, 784, 785. demonstratum, sanos humores oportere esse neque adeo tenaces, ut ad arteriosos fines subeundos inepti fierent; neque adeo fluidos, ut nimium facile per illos transfluentes, nimia evacuatione debilitent hominem, aut errore loci morbos creent. Fluidissimus quidem sanguis est agilissimus facitque sanitatem optimam; sed non durabilem, non constantem. Sudando enim ac transpirando debilitantur tales homines, & vertitur in consuetudinem necessariam, damnosam tamen, ejusmodi abundans sudor & transpiratio; quam a minima causa lædi, repelli, impediti, in proclivi est. Qui vero densiori, licet minus agiliori, sanguine gaudent, moderate perspirant, vix unquam sudant, vix ne a magnis quidem laboribus,

Reliqui humores copiosi, tenaces, modice calidi, minus oleosi, blandi: vidimus enim antea, pingues homines, lardo multo onustos, a motu, licet modico, debilitari; ac, si laboribus nimiam obesitatem velint vincere, se ipsos perdere; nisi hoc prudenter faciant. — Tum & a feбри acuta, facile alioqui solvenda, detenti calamitose habent; a fusa pinguedine, facile putrescente, cum humoribus mista & adtrita.

7) AB ACTIONIBUS. *Respiratio lenta, magna, plena, facilis, æquabilis; cum minima adparente mutatione organorum pneumaticorum.* Equos emturi illos eligimus, qui primo in lenem, deinde in velocitatem, cursum adacti, non redeunt anhelii. Juvat sæpe in templum, in hominum conventum aliquem, intrantes homines videre; qui pectore minus valet, sua sese prodit respiracione. Bellidux, quocum BОР-НААВИУS super hac materie egit, militem lecturus, jubebat primo, parum ambularent, citatius dein, postea leniter current, denique velociter: quodsi vix anhelii constanterque respirarent, hos lectu dignos judicabat, aptosque milites fore. Concludebat quippe, tales pulmones aëris plurimum, plurimum sanguinis, commode capere constanterque posse; adeo esse facile explicabiles, permeabiles, contractiles.

Pulsus arteriarum lentus, magnus, plenus, æquabilis, fortis, constans; nec per causas leviores facile mutabilis. Eidem Belliduci hoc in arcanis erat. Post motum & cursum clamoresque pulsus fere inmutatus vitæ constantiam, mutatus multum inconstantiam laborum designat. Est etiam pulsus celer his mutationibus magis obnoxius: lentus, magnus, plenus, æquabilis, pulsus summam denotat sanitatem. Qui in Indiis mercaturam fervorum callent, etiam hac arte mancipia emenda explorant. Neque lentus, magnus, pulsus

sufficit, si in celerem a motu aliquo facto notabiliter mutetur; sed, si parum mutatus, aut vix, deprehendatur.

Alvus tardior, & sine incommodo sicca: quod naturæ beneficium multi adculant ingrati: sed, quæso, me bene intelligatis. Sermo non est de his, qui vitio secretoriorum aut excretoriorum organorum segnes patiuntur alvos; sed de illis, quibus *alvus tarda sine incommodo sicca est*. Inter *Epistolas* BOERHAAVII habetis epistolam Medici Angli, conquerentis, auxilia omnia incassum adhibita esse, ut segnem matronæ ventrem obedientiorem redderent; unde medela rogabatur in tam pertinaci alvo a BOERHAAVIO. Erat cæteroqui sana matrona; nisi quod hæreditaria cephalalgia nonnunquam torqueretur; quæ nec pejor, nec melior, nec tardior, nec maturior redibat, etsi alvus quandoque ad decimum tertium diem tardabat.

Respondebat BOERHAAVIUS *Epist.* 35., „ Reperpenfa, opinor, nihil mali in eo, quod rarius deponatur alvus, nihilque inde metuendum. Robur intestinorum, expedita venarum lactearum ora, perspiratio liberalior, hanc corpori conditionem, laudabilem sane, nec turbandam temere per medicamenta, effecerunt. Id omnino liquet vel inde, quod a copioso alimento rara alvi excretionem, non gravis ventri tumor, durities, moles, adfit. Cæterum provectior ætas certe id, de quo jam Domina conqueritur, mutabit.“ — Nota anglici Editoris harum epistolarum ad marginem sic habet: „ Hocce symptoma explicuit BOERHAAVIUS exemplo ab illis hominibus desumpto, qui loca sub æquatore jacentia petunt: hi enim triplo plus solito comedunt, alvum autem rarissime solvunt. Idem Britannis in Italiam peregrinantibus sæpius accidit.“

Sane plures tales homines in praxi habui, nec ob hanc causam unquam consulentibus medicinam dedi. Opus vero est labore, ut efficias, quo intelligant, hoc esse naturæ beneficium. Modo constat, ut dixi, non a vitio naturæ id oriri, sed a bona constitutione; ut erat in matrona, cujus illico data historia. — Mercatorem novi, hominem, si quem unquam, sanissimum, qui per 30 annos, quibus ipsum novi, quavis octava, decima, duodecima die, non citius unquam, deponerat alvum, idque inculpate. Nunquam ipsi hanc ob causam medelam dedi. — Homo centenario major, lepidus, sanissimus, Delphis habitans & Leydam profectus, ut BOERHAAVIO suum sanissimum centenarium corpus exhiberet coram, rogatus quoties in septimana alvum ponere consueverat; „more, inquit BOERHAAVIO, batavarum feminarum omni die Saturni suas ædes expurgantium; ita quovis octiduo expurgo meum tabernaculum.“

Est tamen hic aliquid animadvertendum (*): raro per omnem vitam alvus talis est, a prima juventute in senium usque: hinc & BOERHAAVIUS in ante adducta epistola scripsit: „Provectior ætas certo id, de quo jam Domina conqueritur, mutabit.“ Deinde magnus HIPPOCRATES *Aph.* 20—20. ait: „Quibus, dum sunt juvenes, alvi sunt humidæ, iis senescentibus ficantur: quibus vero, dum sunt juvenes alvi sunt ficæ,

C 5

cæ,

(*) Dum etiam tales homines acute laborant, certe paullo aliter de alvo est judicandum: si enim juxta naturam semper regula sit desumenda, utique natura in hisce est consulenda, nec expectemus alvum in his tam frequentem, quam in illis, quibus alias illa quotidiana. *de H.*

cæ, his senescentibus humectantur.“ Ergo HIPPOCRATES observavit homines consenescere, quibus diu alvus humida fuisset: observavit etiam, homines consenescere, quibus, dum juvenes erant, sicca alvus fuerat, jam senibus humidior esset. *Aph.* 2—53. explicavit etiam, quænam tam commoda, quam incommoda exurgerent ex hac alvi varietate: „Quicumque, inquit, habent alvos humidas, dum quidem juvenes sunt, melius liberantur, [vel, melius degunt] his, qui siccas habent: ad senectam vero pejus liberantur, [aut, pejus degunt]; siccantur enim ut plurimum senescentibus.“ Ergo, ut dixi, in utraque hac varietate HIPPOCRATES senes sanos salutavit; sed ex tali alvo alios præ aliis commodius, incommodiusve, habere notavit.

Mens igitur explicanda sic est HIPPOCRATIS in his *Aphorismis*, ut videamus, qua ratione verba PRÆCEPTORIS hic intelligenda sint.

Videtur HIPPOCRATES primo respexisse ad illos, qui, fortes robustique-existentes, fortia quoque robustaque gererent intestina, quæ alimenta quæcunque rite exsucca redderent, & reliquam inertem molem diu, absque incommodo, adservatam, omnino tandem duram redderent. Qui iidem, dum per ætatem vis fibrarum infirmari incipit, haud amplius ita valide omnem vim alimenti lacteis absorbent, adeoque plus chyli & liquorum, alioqui absorbendorum, commistum habent cum excrementis; hinc ipsis tunc fit alvus humidior.

Sed, dicetis mihi, fibræ per ætatem sicciore & duriores fiunt; ergo videretur alvus per ætatem adhuc futura rarior duriorque.

Respond. fibræ per ætatem duriores fieri possunt, sed non valentiores. Sanguis fit senibus parcior, minus
nu-

nutriens, minores copia spiritus generans: inde rigidiores quidem, sed simul hebetiores, inertiores, torpidiores, fibræ efficiuntur; agentes proinde tardius debiliusque in alimenta. Perit sensim illa mollities apta lacteorum ad absorbendum & suscipiendum chylum copiosum, vigorque ætatis ea quoque reddit inertiora.

Sed sunt alii juvenes, etiam sani valentesque, quibus eequidem bona pro ætate intestina, sed horum fibræ mobiliores. Illa irritabilitas eorum vincit firmitatem ac robur excitatque intestina ad celeriore, ac proin humidior, materiæ fœculentæ expulsionem. Ubi hi consenuerint, fit, ut jam pereat facilis mobilitas illa rigescentium fibrarum, occalescere jam incipientium. Quia ergo hi non consueverant, alvum frequentem humidamque reddere, nisi propter hanc irritabilitatem, & causa illius irritabilitatis per senium jam adempta sit, necesse est, alvum ipsis segniorem fieri ficciorumque.

Ex obposito, illi, qui alvum ficciorum tardiorumque juvenes non reddebant, nisi quia intestina robustiora ipsis, nimia irritabilitate carentia, erant, adeoque molem omnino exsuccam reddebant; hi, inquam, languescentibus nunc viribus rigidorum intestinorum, alvum edunt minus exsuccam, adeoque humidiorum.

Quod ad majorem minoremve illam intestinorum irritabilitatem adinet, ea oriri potest vel a parciore copia mucii intestinalis in uno præ alio; vel a bile, in uno atque alio temperamento seu copiosiori, seu paulo acriori: ipsa nervorum diathesis in uno quam alio irritabilior per totum nervosum systema, licet inlibata sanitas utrisque adsit. Irritabilitates illæ ad senium labascunt.

Atque ita, ni fallor, intelligitis sensum ejus, quod hic PRÆCEPTOR dicit: alvus tardior & sine incommodo sicca non est conditio per omnem vitam perennis, sed per ætatem obposito modo mutabilis: in utraque conditione apte senescunt.

Urina parcior & costæ. Vulgo credunt malum esse, quod plus bibant, quam mingant. Certe, qui multum mingunt, cæteris paribus minus perspirant: ex *Sanctorianis* observatis id demonstratum est. Homines debiles plus mingunt, quam fortes: omnia ipsis organa secretoria sunt laxiora: unde, quum debiles feminae hystericæ, aut hypochondriaci viri, a passionibus animi turbantur, profluvium urinæ exonerant. Putant tunc sibi bene esse, nec animi adfectus nocituros, quia tam probe minxerint: falluntur; Medicus brevi post obpugnandas habet pessimas obstructions, natas a sanguine, quem nimium illud urinæ profluvium penitus exsiccaverat. Falluntur ergo & illi, qui sanos se non putant, nisi tantum minxerint, quantum biberint, & qui ideo hydropem formidantes coëmunt sibi vina oligophora, quibus magnas quotidie matulas expleant. Nimia urina excreta exsiccatus cruor obstructionibus generandis aptatur, quæ originem præbere hydropi queant.

Sudor rarus. In sanitate nil magis labilem vitam docet, quam nimia in sudores propensio. Comparete modo duros aratores & messorum cum homine, vel femina, molli, debili: priores, tota die sub ardente syrio laborantes, vix guttulam sudant; dum molles hi vix se moveant, quin sudent. Nonne equos hac ratione bonos ac valentes ex difficili sudore distinguimus a debilioribus? Est in his sanguis nimis tenuis, laxa nimis vasorum oscula. Porro ante vidimus, in sanitate con-

stante .

stante firmum vasorum robur requiri debitamque cruoris ac humorum densitatem.

Somnus profundus, æqualis, reficiens. Homo bene sanus, valens, peracto somno pacato, haud interrupto, mortis fere quamdam referente imaginem, resurgit alacerrimus, vigore ac robore plenus. Signat talis somnus perfectam sensorii communis quietem; æquabilem, nunquam turbatum, humorum circuitum: signat, adesse nullam, quæ nervosa flamina pungat, titilletve, acrimoniam; nullam, quæ sanguinem in suo cursu retardet, inpediatve, obstructionem; optimam ergo fieri ejus, quod diurno labore perditum erat, refectionem. Talis ergo somnus spondet constantiam in laboribus. — Somnus vero interturbatus per somnia, clamores, agitationes corporis, nunquam diu eundem situm patientis, turbat perspirationem, eo tempore maximam; unde cruda adcumulat, nec reficit diurnis laboribus perditos spiritus, nec cerebri tenella flamina per horas aliquot servat perfecta tranquillitate.

Voracitas cum digestionem facili: hoc minus intellexit VERULAMIUS: putabat ad longævitatē maxime conferre sobrietatem, idque CORNARI aliorumque exemplis adniscus est probare. Sed magnus vir erravit in eo, quod sobrietatem omnibus ex æquo convenire autumabat, nocere voracitatem. — CORNARUS v. g. viscera debilitata peccatis juventutis habebat; hinc sobrietas ipsi longævitatē conciliavit, ubi voracitas visceribus debilibus brevi conciliaffet perniciem. At vero sobrietas integris & valide in contenta laborantibus præscripta visceribus, iterato demonstravit, nihil esse perniciosius; quum sani robustique homines, amore longævitatē CORNARI sobrietatem sequuti, cito succubuerint, visceribus suis fortibus necessarium pabulum denegantes. Homines siquidem robusti multum comed-

dentes, si alacres, minime gravati, a mensa refurgant, nec caleant multum, nec tumeant valde; fortia viscera demonstrant, quæ distendi se haud multum ab ingestis patiuntur: χαλκέντερα, sive *ænea viscera*, hos dixit vetustas.

Tolerantia laborum; ita, ut vix videatis a magnis laboribus defatigatum hominem. Tales

„ Inter sese magna vi brachia tollunt.“

ut ait VIRGILIUS; nec videntur labore fracti, quamvis vitam totam transigant laboribus. Debiliores contra, laboribus protractis, sudoribus diffluunt, atque a somno inæquali, interrupto, minus refecti, languent, conquesti lassitudinem. Hi certe, si ita pergant, vitam longævam haud promittunt.

Tarditas tam ingenii, quam motuum animi & corporis; ita, ut quotidie videatis illos, qui sanguinem floridum tenuemque habent, qui mediocri tantum sanitate gaudent, qui manu & auxilio Medicorum sæpe indigent, ad solvenda proposita problemata paratissimos. Si alicubi motus celer, agilis, requiratur, momento minimo temporis eum edere sunt paratissimi, expeditissimi; in animi facultatibus exercendis ejusque ferendis motibus, fulmine citiores: quæ profecto fortunatæ conditiones in corporibus robustis longe tardiores sunt.

Scilicet, A. A. O. O., nihil est ab omni parte beatum! Passim enim vita longæva aptissima non est ad frictiorem Mînervam colendam. Annos MATHUSALEMI rarius comitatur sapientia SALOMONIS. In Auctorum virorumque doctrina ingenii acumine celebrium vitis perlegendis, animadvertitis, vitam longævam apud illos fuisse rariorem. Ex obposito vidistis maximam partem eorum, quos annosior ætas celebriores

res reddidit, minus celebrari a parte ingenii. (*) De illo annuoso Magistratu britanno, utpote centenario majori, nihil, quod ejus memoriam perennet, habet VERULAMIUS, nisi quod 1) caseum adamaverat; 2) quod

(*) Merito tamen in margine codicis se ipsum hic correxit HAENIUS sequentibus: „ Difficile, ait, esset hoc probare. Si quis in *Diction. MORERI* hominum eruditorum vitæ annos quærat, innumeros horum invenit longævos; licet epitaphia plura inveniât, præmaturam lugentia mortem. — S. ARSENIUS, ARCADII præceptor, vir magni ingenii & virtutis, ærumnas multas passus in deserto Troadis, moritur 95. anno. — Familia *Arnaldina* habet cum longævitate juncta summa ingenia. Parisios venit *Antonius ARNALDUS* 1547., summus vir, Regis Procurator; vixit 101 annis. Filius ejus, oraculum Galliæ, summus Advocatus, vixit 72 annis. Hujus filius *Robertus ARNAUD D'ANDILLY*, multis libris clarus, mortuus 86. anno ætatis; hujus filius *Simon ARNAUD, Marquis DE POMPONE*, in politicis famosissimus heros, 81. anno. *Antonius ARNAUD*, Doctor Sorbonnæ, vigesimus filius *Antonii* illius *ARNALDI* Advocati, volumina 135 æque eruditissima scripsit; vixit annis 82. S. AUGUSTINUS vixit annis 76.; *ASCONIUS PÆDIANUS*, vir doctissimus, annis 84.; *POMPONIUS ATTICUS*, litteris tota vita occupatus, annis 77.; *HERODES ATTICUS* annis 76.; *ARIAS MONTANUS* annis 71.; S. *PAULUS Eremita*, vir litteratus, ultra annos 100.; S. *ATHANASIUS*

quod summus & edax fuerit & bibax; 3) quod centenarius jam turpi deprehenderetur adulterio. O vilem, quæ memoriam viri perennet, famam!

Verum, ut a principio dixi, inter multos tales semper existere pauci optimæ (quoad eruditionem) famæ. Ideo velim cogitetis, quamvis egregios sapientiæ cultores v. g. NEWTONUM, aliosque, longævos noverimus, id tamen verum esse, quod longævitas longe crebrior apud tarda, quam alacris, ingenia reperitur. Nullo ratiocinio, aut auctore hic opus habemus; qui semisæculum vixit, multasque vidit & regiones & homines, de hac re convictus est.

Constantia ad mutationes accidentes; ita, ut etiam si mutantur anni tempestates, si homo aëre diversissimo
mu-

SIUS ultra annos 80.; S. HIERONYMUS annis 90.; HIPPOCRATES ultra annos 100.: GALENI ætas dubia (fertur ab anno 70. adusque 140.) sed tamen magna & longæva fuit. ARISTARCHUS, poëta, ultra 100. annos vixit; ARISTARCHUS, summus criticus, annis 72.: NEWTON unicum modo dentem ante 80. annum perdidit; 80. annos natus urinæ incontinentia laborare cæpit; anno 84. mortuus. GASSENDI vixit annis 65.; ARISTOTELES annis 63.; RUYSCHIIUS annis 93.; BOERHAAVIUS annis 70.; WINSLOWUS annis 91.; &c. &c. — *Paulus de SORBAIT Orat. II. p. 771. ait: „Adsum oculatus testis, quod interroganti mihi Arnemiensis in Batavia Medicus, quacum vitæ methodo annum ætatis 129. ageret incolumem? respondit: Hac unica medicinæ regula: irasci crede profanum.“*

mutetur, si mutet vitæ genus totum; ille videatur prorsus idem, prorsus inmutabilis. Eo adducere homines **CELSUS** in animo habebat *L. I. c. I.* „Sanus homo, inquit, qui & bene valet, & suæ spontis est, nullis obligare se legibus debet, ac neque Medico, neque latroalipta egere. Hunc oportet habere varium vitæ genus: modo ruri esse; modo in urbe; sæpenumero in agro; navigari, venari; quiescere interdum, sed frequentius se exercere. Siquidem ignavia corpus hebetat, labor firmat; illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit.“

Hæc quoad constantiam fabricæ corporis; sed quædam etiam requiritur constantia animæ, ad objectorum mutationem. Ecquidem **STOICUM** haud oportet esse, nec datur verus **STOICUS**; id qui dicunt, mentiuntur splendide. Etenim ad mutationes fortunæ, ad jacturam amicorum aliaque mundi infortunia, hebetem & indolentem plane esse, haud convenit: moderatæ animi passiones conducunt ad sanitatem. At vero ad singula incommoda & infortunia omnino ita moveri, ut mœstitia & lacrymis vitæ robur atque integritas consumatur, vix posthac reparanda, non est hominis ad longævitatem dispositi. Talem plerumque videmus moderate ita moveri gaudiis & mœstitia; ut vita sana inde vix quidquam patiatur.

§. 886. *Quod vero corporis fabrica &c.* Initio hujus capituli **PRÆCEPTOR** dixerat, requiri ad longævitatem quatuor: 1) ut homo exerceat suas functiones facile, 2) commode, 3) læte, 4) constanter: esse tria quidem ejus generis, ut semper oculis patescant, quartum vero non posse nisi longo & operoso examine detegi. Operosum hoc examen tunc instituit. Jam adgreditur signa, quæ tria priora indicent.

1) *Ipsa sensuum experimento*; unde quisque hoc in se ipso queat examinare. Si quis a cibo copiosiori cum appetitu desiderato, cum gustu sumto, non gravetur multum, non multum caleat, non respiret anxius, non sit defatigatus; ille utique bona in se signa videt viscerum chylopoëticorum, diaphragmatis, musculorum abdominalium, thoracis, pulmonum, bonorum.

2) *Si signa adjint modo exposita* §. 885.; id est, signa constantiae vitæ præcedenti spha explicata.

3) *Si partes solidæ &c.* Si mensurando pulsus deprehendamus arterias multum efferri, multum se submittere, earum inde elasticitatem concludimus. Si vero pulsus quasi undosus reperiatur, elasticitatem agnoscimus parvam adesse.

Si sint prædita ea mole &c.; ut corpus sit omni ratione perfectum & aptissimum ad motus illos, ad quos vitæ vocatione obeundos destinatus homo est. Si ad labores validos, aut ad itinera, aut ad mentis exercitia destinatus, oportet corpus his obeundis quasi natum esse.

4) *Si ea sit natura humorum &c.* Bene animadvertit HIPPOCRATES, ubi pulsatio, ubi dolor, ibi morbum esse; nempe circulatorium motum & secretorium non esse bonum, non esse æquabilem. Nullam autem pulsationem, tumorem, dolorem in agendo percipere, demonstrat, liquida omnia citra renixum, citra impedimentum, per suos transvehi canales; demonstrat, canales debita lege excipere suos propellereque humores.

5) *Si ea est ratio unionis &c.*: de hac re egi in fine *paragraphi præcedentis*. Multis sane sapientissimis hominibus celerrima adeo actio reperitur corpus inter mentemque, ut hæc illud fulminis instar sequatur. Unde efficitur id, ut animi passiones, ira, amor, gaudium, tristitia, odium, tam velociter agant, tanque

violenter, ut haud modo lædant sanam vitam, sed perfundent. Quantõne auro vellet sæpe sapiens redimere tuam celerem iracundiam, cujus ipsum toties pœnitet? Est vitium, quod integre auferre sibi nemo potest, & quod, quoad vixerimus, debellandum habemus. Apud VALERIUM MAXIMUM quum SOCRATIS physiognomia a quopiam in ejus dedecus exposita esset, respondisse fertur SOCRATES: ita re vera esse, sed vitia adeo se corripuisse, ut meliori animæ melius conciliarit domicilium.

6) *Si color est roseus &c.*; nempe apud plerosque Europæos. Macilentiores homines obesis plerumque saniores; qui moderate tantum obesi, passim videntur eo colore gaudere. Sed de his CAP. SEQ. fusius, ubi locus aptus erit, agendi de *corporis coloribus* variis.

Color moderatus; quippe antea vidimus, calorem majorem notare adtritum nimium; calorem minorem, adtritum haud sufficientem: quorum ecquidem neutrum vitam sanam & firmam indicat.

Ad sensum levitas; ita, ut quamvis libras 150, 160, 170 ponderet homo, tamen se ipsum non sentiat; ut non modo spontaneas lassitudines non percipiat, quas HIPPOCRATES *Aph.* 2—5. ait, morbos denuntiare, verum etiam, ut pastus bene, nec ne; operatus, nec ne; æque se levem, æque se agilem percipiat. Notant hæc, illum facile, læte, commode, constanterque edere suas actiones.

7) *Maxima vis resistendi omnibus morborum causis*. Si qua febris, aut gravedo, aut dysenteria, aut aliquid aliud, epidemice grassetur, tales homines parum, aut ne vix quidem, inde videntur adtingi: dum interea sapientiæ cultores (aliquæ debilioris indole, aut vitio suo, compagis) statim vehementerque adficiantur.

tur : nisi antea, Phrygum instar, plagis didicerint tempora sua melius & sanitati conducibilis dividere.

§. 887. *Sed maxima potentia &c.* Hic monet nos PRÆCEPTOR, ne crassissimum erremus errorem ex prædictis. Suntne illa corpora omnium fortissima, quæ plerisque maximorum & contagiosorum morborum causis omnium maxime valent resistere? Minime. Fortissima corpora videntur pessime omnium adfici lue venerea, peste, (*) variolis &c.; corpora autem debiliora minus. Sæpius jam ex SYDENHAMO & DIEMERBROECKIO retuli Vobis, tempore pestis, quæ florem juventutis robustæ tanquam falce demetebat, hydropicos, cachecticos, melancholicos debilesque senes, vix unquam pulcrius valuisse. Quæ causa? Corpora illa sanissima plus ignis ferre haud poterant, quin comburerentur; inepta proin, ut τῶ πρότι resistere: qui vero calore majori indigebant, hi aucto calore convaluere; ubi Medicina antea frustra adlaboraverat, ut talem ipsis calorem conciliaret.

Ita

(*) In omni tamen peste non ita fit. Medicorum, qui ultimæ pesti Transylvaniensi interfuere, testimonio, lues hæc æque inbecilles & phlegmaticos, atque cachecticos invasit, quam sanguineos. Tamen ex utraque observatione constat, optima temperamenta non esse a contagiosis magis immunita iis, quæ minus bona. In peste Londinensi erant fortissima corpora pesti magis obnoxia, quam debiliora: in peste Transylvaniensi æqualiter. *De H.*

Ita absolvi SANITATIS OPTIMÆ SIGNA GENERALIA ; nunc SIGNA tradenda SANITATIS SINGULARIS.

SANITATIS SINGULARIS SIGNA.

§. 888.

*V*isceris cujusque. PRÆCEPTOR toties monuerat cujusdam *idiosyncrasia*: hic locum nunc proprium assignat, eam explicandi. Ut enim antea vidimus, signa morborum consideranda erant; sed, quum in recensendis iis sæpenumero dicatur ejus, qui hoc morbo dato laborat, temperamentum tale aut tale esse, ut Medicus ad morbum datum, in dato tali temperamento peccantem simul advertat animum, hinc temperamenta illa erant consideranda, antequam morbus in illa caderet.

Ergo TEMPERAMENTUM est conditio hominis illa, in qua est, dum sanus est. Conditiones autem illæ sunt in variis hominibus diversæ: ergo sunt diversa temperamenta, suntque talia, ut certis quibusdam morbis faveant, certis obposita sint: sunt talia, ut singula quid habeant, quo aliis præstent habeantque etiam aliquid, quo cæteris postponantur. Hinc, priusquam illa possent explicari, erat *temperatura* quædam *perfectissima generalis* describenda, ad quam quo cæteræ propius accederent, eo perfectiores, quo remotius discederent, eo imperfectiores haberentur.

Priori capite generale tale temperamentum datum est; tradentur *hoc capite singularia*.

Incipit PRÆCEPTOR a visceris peculiaris cujusque optima conditione; quam quia PHYSIOLOGIA perfecte dat, eo nos judicavit ablegandos. Hinc unum alterumve paucis modo adtingam. Rogor v. g., num cujusquam sit pulmo bonus? Responsurus examino primo secundum physiologicas leges arteriæ pulsuum, & inito intra definitum tempus pulsuum numero, jubeo, homo velit haurire aëris quamplurimum ac retinere quam diutissime possit. Quod si absque molestia, dolore, tussi multa, pulsuumque vix notabili mutatione, perfecerit, valentem huic adfirmo esse pulmonem. — Rogatus, num quis habeat cor perfecte sanum, video primum, quantum caloris cor illud generet, idque sive calida tempestate, sive frigida; sive post quietem, sive post motum. Examino, qua ratione se habeat robur & æqualitas temporum, & pulsuum numerus; an non auctus multum, inminutusve. Quibus omnibus examinatis signoque cuique requisito respondentibus, dico, cor illud rite valere — Rogato denuo, an alicui cerebrum bonum, indaganti, quo pacto exerceat omnes animales functiones, in promptu est responsio. — Rogat me quis, num sit phthisi obnoxius? Examino, an phthiſicis satus genitoribus? Nor. An plurimum aërem captum queat diu retinere? Maxime. An plurimum aërem captum fortiter, sed commode, efflet? Ita. Si interea dum hoc facit, nullum strepitum audiam, nullos videam anhelitus, nullam percipiam tussim, audax adfirmabo, phthisi obnoxium haud esse. — Hoc pacto, interrogatus, an ventriculus bonus? examino omnes functiones ventriculi excipiendi alimenta, retinendi, dividendi, commiscendi, conmo-

lien.

liendi, (*) expellendi, & parata erit responſio. — Interrogat quis, an diaphragma bonum; an veſica urinaria; an renes; an organa genitalia? Phyſiologus recenſet omnes functiones a dato viſcere, aut organo,

D 4

exer-

(*) Non ingratam rem Lectoribus me facturum reor, ſi hac occasione inferam hic ſequentia, Phyſiologo æque ac Pathologo notatu digniſſima, ac utilia, excerpta tentamina circa vires ſolventes ſucci gaſtrici ex Cl. STEVENS *Differt. de alimenterum concoctione*, Edinburgi 1777. edita.

Curavit ſibi confici Cl. STEVENS ſphærulas; unam ex argento, plures ex ebore; conpoſitas ex duobus hemiſphæriis, interventu cochleæ jungendis ac ſeparandis, atque diſſepimento in duas cavitates diviſas; ubivis in ambitu foraminibus pertuſas. — Uſus eſt opportunitate hæc experimenta inſtituendi, quam præbebat *Hungarus* quidam, ſilices devorare ſolitus, ut hoc ſpectaculo lucrum faceret.

In primo tentamine *carnem bubulam* ſphæræ argenteæ incluſit & hanc *Hungaro* dicto devorandam tradidit. Elapſis horis 38 globulus alvo excretus eſt vacuus; caro bubula plane ſoluta.

Cum fruſtro *carnis ſuillæ* & *caſei* ſimile experimentum inſtituit; quæ, expulſa 48 horis poſt deglutitionem ſphærula, perfecte etiam ſoluta vidit.

Tertio inſtituit experimentum cum *pomis* & *rapis*; tam *crudis* quam *coctis*: eodem denuo eventu.

exercendas: his recensitis, examinat, an illud viscus integre eas omnes expleat? Ita ergo bonum viscus. Si minus, notati defectus dabunt gradum, vel magnitudinem, morbi, (semper secundum quantitatem recessus

Globulum *granis tritici, hordei, fecalis & pisis* inplevit; qui, dum per longum tempus in tubo alimentario retentus, dein excretus fuisset, nullam in contentis mutationem factam demum ostendit; nisi, quod *pisa* paululum ab humiditate, quam inbiberant, turgidiora essent.

Ossa, tali, ut in præcedentibus tentaminibus dictum, ratione globulo inclusa & deglutita, ne quidquam in ventriculo de pondere suo amiserunt: *articulorum vero ligamenta* perfecte destructa sunt.

Hirudo & lumbricus terrestris in viscidam materiem mutabantur.

Quatuor sphaerulas eburneas, quarum prima continebat *carnis ovillæ* xvj grana, secunda eandem quantitatem *piscis cocti*, tertia *tuberum solani*, quarta *siferum coctorum* æquale pondus, *CANI* devorandas objecit. Inciso dein animali vidit in stomacho ipsas sphaeras insigniter mutatas; utpote plus quam $\frac{2}{3}$ partes ponderis amiserunt. *Caro* etiam inclusa & *piscis* erant digesti; portio *tuberum* aliquid amiserat; sed *siferes* nullam mutationem passi sunt.

Dehinc *ovr* quatuor tubulos cylindricos pari modo, ac sphaerulæ fabrefactos, intrusit, quorum duo *bubulæ crudæ* & frustillum *salmonis*, ana x grana, duo reliqui par pondus *vaporum & tuberum esculentorum* continebant.

Quum

fus a sanitate, ceu norma actionum omnium integritatis, æstimandi; uti lineæ curvæ ratio æstimatur secundum gradum recessus a recta). Necessarium autem maxime (vario sub respectu) est, sic singularum partium nosse integritatem. Judices v. c. sæpe Medicorum sententiam postulant, dum conjuges sese invicem adculant inpotentiæ ad matrimonii usum. Medicorum tunc est, examinare partem adculatam. Si ex bona

D 5

Phy-

Quum sex horis elapsis stomachus aperiretur, *pisces* & *bubula* integerrima inventa sunt, *rapis* & *tuberibus* interea plane dissolutis.

Coctæ animales substantiæ in novo cum OVE factò experimento, inmutatæ remanserunt.

Tostæ bubulæ frustillum, gr. xij., cum *liquore gastrici* unc. sem. ex ventriculo CANIS, cui cibus per quindecim horas erat denegatus, desumpti, in phialam inmisit. In alia phiala æquale pondus *carnis bubulæ* cum *aquæ* unc. sem. miscuit. Ambas dein calori 102. grad. digestorio exposuit. Octo horarum spatio, *bubula*, cum *liquore gastrico* mista, dissoluta erat; dum alia, mista cum *aqua*, nullam plane mutationem subierat. Post 24 horas ambæ ab igne remotæ: prior, cum *liquore gastrico*, pungentem, altera vere putridum odorem spirabat.

Patet hinc non solum, vim dissolventem *gastrico succo* propriam, sed diversam simul ejus indolem in HOMINIBUS, *animantibus CARNIVORIS* & RUMINANTIBUS esse: patet etiam hinc ratio explicationis sententiæ eorum, qui digestionem in ventriculo adritu mere mechanico fieri autumant. de W.

Physiologia (ac Anatome) norunt, quæ ad bonitatem partium genitalium exquisitè requirantur, atque secundum hæc adculatam partem examinent, res brevè decisa est, utrum iusta criminatio, an falsa, sit?

Hæc de visceribus singulatim; jam de toto homine.

§. 889 *Sed sanitas est conditio &c.* Itaque non est sanitas duobus hominibus communis. Illud adgregatum beneficiorum sanitatis omnium Tibi singulare est; non est alteri tale: nec alterius sanitas Tua erit; quantumvis ipsi æque bona, quam Tibi Tua. Sanitas enim Tua proprie bona Tuis in vasis, Tuis in humoribus, Tuis in musculis, Tuis in nervis; neutiquam omnibus aliis generalis. Si *Titus* sanissimus, si sanissimus *Cajus*, alter in alterius corpus suos invicem effudissent humores, alter alterius humores in sua vasa excepissent; ægrotaret uterque; quum suo proprio humore valuerant pancreaticæ. Luculentis exemplis demonstravit hanc veritatem elapso sæculo furor Medicorum, transfundentium humores animalium sanorum in corpus humanum, ut & hominis unius in alterum: multa horum collegit *SCULTETUS* in *armamentario chirurg. P. II.* qui furor, ut fulmine citius omnes Medicos, maxime Britannos & Gallos, prehenderat, ita brevè omnes dereliquit; ut vix sui relinqueret vestigia.

Quæ proinde difficulter &c. *HELMONTIUS* hæc pro more suo explosa voluit ex scholis medicis. Revera V. V. multi nimium subtiliter, & minus vere, ex his argumentabantur; ut & hodie multi: verum ideo non est tota doctrina rejicienda. Doctrina bona est; modo explicata bene, suosque intra limites coërcita.

§ 890. CALIDI TEMPERAMENTI *signa* &c : ita, ut homines hi sint calidi tota vita, & tamen sani: calidi eequidem non eo calore, qui in morbis urens; sed in suo genere moderato; iterum moderato ita, ut si in temperie frigida, mox describunda, tantus foret, morbus esset.

Corpus gracile; id est, non pingue; nec ideo tamen macrum, ut est in temperamento sicco, dein sequuturo.

Agile; quia gracile; id est, nec macrore siccum, nec pingui onustum.

Robustum; eamdem ob causam.

Calidum; ob causas mox dicendas; nempe adtritum

Pulsus major, crebrior; ab adritu *major*; ob actionem quamdam, mox explicandam, solida stimulantem, *crebrior*.

Iracundiã, sed brevi furore detonans; instar *ACHILLIS Homerici*, Principis fervidi & acris; quem, gladium in *AGAMEMNONA* stringentem, ad flavum capillitium *MINERVA* tenuit, iramque celerem mox pacavit.

His videntur esse vasa robusta, contracta; viscera valida; quia magna actio solidorum in fluida, & vicissim. Valida talis actio & oritur a robustis visceribus, & facit robusta viscera.

Humores valde moti, densi & acres: vasa robusta valde movent suos humores; ergo *humores valde moti*. Tales humores per vasa robusta condensantur
in

(*) *Calorem* in corpore humano a causis aliis, quam ab *adritu*, posse nasci, observationibus demonstravi Vobis, ut habetis *P. IV. Rat. Med.*; sed tantum hic unam causam noto. *de H.*

in debitam spissitudinem: ergo *humores densi*. Sed adest aliquid *acris* in his humoribus, quod efficiat tam celeres mutationes a mente pacata in iratam. Si non essent humores densi, sed blandi, moti per vasa robusta; maneret major æquabilitas & constantia ad animi motus. Hic igitur in temperamento calido adest aliquis stimulus acer, efficiens, ut sensorium commune citius abripiatur in motum; dum passiones animæ hunc densum cruorem aut rarefaciunt, aut citius movent.

Cujusnam generis illud acre? forte auctius tantum illud naturale salinum humanum, quod in sanissimis adest humoribus, ammoniaco simile; his hominibus, ut dico, parum auctius & adtenuatius: nam cæteras acrimonias quod adinet; non est, quod aliquid hic incusetis.

Quisnam nunc fructus, aut utilitas ex hujus calidi temperamenti descriptione? Sane multiplex. Primam utilitatem nobis *Textus* subpeditat, dicendo: *Quibus humectantia, diluentia, temperata profunt; calefacientia quæcunque quam maxime nocent*: ergo doctrina temperamentorum 1) dat cujusque temperamenti *signa*; 2) *effectus*, qui in tali temperamento physice reperiuntur; 3) quæ *diæta utilis* eidem, quæ *noxia*.

Roget nunc quis, quem calidi, illico descripti, temperamenti esse nostis; qua diæta usurus sit, ut sanitatem conservet? Jam Vos non anicularum, aut medicastroorum, more respondebitis: hoc, vel hoc, sanum, vel insalubre, est: nam non datur quid salubre, aut insalubre, nisi relative ad hominem illum, cui consilium dandum est. Sed respondebitis ex huc usque dictis. Si homo ille utatur alimentis & potibus, qui motum augeant stimulo, calore; erit pronus cadendi in morbos acutos. Si iræ non contranitur, & vino sæpius se ingurgitet utaturque cibus aromate plurimo conditis,

ditis, ut in divitum mensis exhiberi solent; poterit facile in phrenitidem cadere. Igitur consilium ipsi dabitur, ut cibos modice tantum salitos adhibeat, eosque ex farinaceo & oleraceo & horræorum fructuum genere plurimos; carnes piscesque sine stimulo multo paratos; vina pauca; aquam multam; motus moderatos; maxime calida tempestate paucos.

Igitur videtis salutare monitum ad tuendam valetudinem hic subpeditari ex cognitione temperamenti

2) Videmus nos omnes, tanquam in speculo, in suo quisque temperamento, descriptos; ita, ut animi dotes & vitia hinc vel nutrienda nobis, vel debellanda, intelligamus. Itaque, quicumque videt, se esse v. g. calidi temperamenti, ille mox percipit, cur ita sit in iram pronus? Discat itaque quivis, debellanda sibi magis hæc vel illa vitia esse; ut demum, quantumcunque queat, emendet illa, ac se ipsum reddat meliorem.

Quum igitur quis noverit, cujus temperamenti sit; in quæ vitia tale temperamentum, ratione variæ commissionis & actionis fluidorum ac solidorum, inclinaret; videbit simul, quam sit necesse quoque talem observare diætam, qualis ad emendanda illius temperamenti vitia maxime salutaris deprehenditur.

3) Ex doctrina temperamentorum est, quod nullum horum ad amissim teneat omnia signa generalia sanitatis optimæ; sed quod unumquodque plus minus ab ea abludat.

Hinc eruitur id, quod omnes animi passiones supponant in humoribus aliquid prædominans, mutatum a diathesi sanitatis perfectæ: tum etiam, quod animi passiones violentiores aliquid demere queant de vitæ longævitate.

4) Se-

4) Sequitur, quod homo sapiens v. g. calidi temperamenti possit habere omnes proprietates huic temperamento debitas & tamen carere iracundia. Vidimus antea, quod **SOCRATES**, ratione temperamenti in libidinem pronus & ut talis a Physiognomo descriptus, responderit, ita rem se habere, sed studio sapientiæ se meliori animæ dignius parasse domicilium.

5) Sunt temperamenta hominum, quæ nullum fere cognitum temperamentum referant. Ideo erraretis, si crederetis, Vos omnes mortales in classe temperamentorum, Medicis descriptorum, invenire debere. Sunt, qui fere distincti quid habent; aut, qui ita ex diversis temperamentis aliquid mutuuntur, ut, ad quodnam referatis, hæreatis prorsum ancipites. Hinc caute circa hos pronuntiandum, & potius statuendum nihil, quam perverse. Forte sunt perfectissimæ sanitatis, in qua prædominetur prorsum nihil

6) Homines mutantur in temperamentis; ut femina post multos abortus, ut vir post nimias hæmorrhoides, ex temperamento calido sanguineo in frigidum, humidum, phlegmaticum, mutantur; ut juvenes v. g. temperamenti calidi sanguinei a vita sedentaria propter studia, propter artem quamdam sedentariam, comprimendo viscera abdominis melancholici fiunt temperamenti; ut & sanguinei, calidi, per morbos, febres autumnales &c. Hic unice, dum sunt in illo transitu, quædam manent prioris, quædam accedunt novi temperamenti; potest dici v. g. esse hominem temperamenti calido-phlegmatici.

Obesi homines a multis Medicis falso dicuntur plethorici: obesi vasa angusta habent, a comprimente adipe, & oleo abundant omnia debilitante.

Quæ ad calidum temperamentum dixi, dicta sint (suo sub respectu) pro omnibus aliis; unde in sequentibus brevior ero.

§. 891. *Temperamenti FRIGIDI signa omnia contraria &c.*: signa omnia sanguinis tenuioris, aquosioris, pituitosioris; solidorum vere laxorum. Sunt tamen in suo genere sani. — Diætam præscripturi jubete, caveant ab humidis, frigidis, laxantibus; (v. s. imprimis excedente) utantur vino generoso moderate, cibis conditis aromate grato, utantur oleribus antiscorbuticis & antiphlegmaticis, brassica rubra proprio succo elixa, rapis, raphano, raphano rusticano &c.; motum debitum exercent; frictionibus utantur; habitatio sit siccior.

§. 892 *Siccum autem temperamentum spectatur fere signis calidi, §. 890., si simul adest macies.* Meministi in calidi temperamenti definitione dictum corpus gracile, sed non macrum. In gracili corpore non adest torositas multa; verum muscoli sunt utcunque torosi, licet pinguedo multa non adsit: in macie vero vix panniculus adiposus turget contractique sunt muscoli.

Causa est *vasa hic contracta* præ siccitate, *humida pauca*, quia vasa contracta non admittunt eorum copiam magnam, & *fere acriora*, quæ acrimonia adegit vasa in frequentiores oscillationes, quibus effectum, ut vasa adeo contracta fuerint: acriora liquida quoque oleum sanguinis consumunt, unde marcor.

Pauca ergo differentia calidum inter siccumque temperamentum; nisi, quod macies adsit in sicco. (*)

Est

(*) Uti calidum & siccum unum sunt, ea tantum dif-

Est tamen suæ speciei sanitas : videmus macros homines per multos annos sanos.

Nocent & juvant, ut in calido; quia sunt eadem temperamenti fundamenta : sed magis his hominibus adhuc disuadenda sunt exsiccantia. Si enim causa adhuc augeatur, præ siccitate multa vasa fient inpervia, mutabuntur in fibras & fiet corpus rigidum, senile, ante tempus. Quin & acria, addita acribus humoribus, possunt nocere staminibus nervosis; rarefactionem efficiunt : rarefacti humores sunt eo tempore tanquam copia aucti; ergo vasa, in fibris versis multis, sunt minora (pauciora), humores a rarefactione veluti copiosiores : unde febres, inflammationes, timendæ.

His ergo commendatur diæta ex rad. scorzonæræ, dauci, pastinacæ, sisari germanor. betæ, ex omni genere lactucarum, ex brassicis, rapis, cichoreis, carnibus & piscibus, sine calefacientibus paratis; tum ex fructibus horræis, vino paucio, aqua multa, & lacte; utantur & pro potu aqua selterana cum lacte, utantur motu modico, moderatissimo; aër sit humidus, tepens; somnus longior. Balnea aquosa, emollientia, juvant.

HUMIDUM autem facile convenit frigido, si tumor accedat, §. 891.; unde reliqua eadem: etenim frigidum temperamentum habebat fluida tenuiora, copiosiora; solida laxiora & facile tumentia. Humidum certe

eo-

---

differentia, quod in sicco macies, & in calido solum gracilitas, adsit; sic & frigidum & humidum unum sunt, nisi quod humido adsit dispositio ad tumorem: sed jam in definitione frigidi erat facilis intumescencia; ergo non differunt. Ergo duo tantum exacte loquendo temperamenta sunt ratione *qualitatum*.

eodem redit. Vix igitur possumus ultra humidum, aut frigidum, temperamentum sanum vocare, nisi admodum lato sensu: adest diathesis ad hydropem; est ergo sanitatis gradus admodum parvus.

Cæterum consilium humidis ut frigidis.

Hæc porro sunt quatuor temperamenta, quæ V. V. Medici referebant ad quatuor *Qualitates: calidum, frigidum, siccum, humidum.*

Sed habebant alia quatuor temperamenta, quæ referebant ad quatuor HUMORES; quos unicos statuebant in corpore humano posse obtinere: *biliofum, sanguineum, phlegmaticum, melancholicum.*

Daturi igitur hominis temperamentum, illud nominabant ex combinatione variorum; idque R. R. haud pauci sequuntur. Sic vocant hominem temperamenti melancholico-sanguinei, immo phlegmatico-sanguinei; quas denominationes ipsis placeat explicare; quid enim velint, non intelligo; quasi unus homo posset eodem tempore habere humores densos & nimis fluidos atque aquosos; eodemve tempore vasa nimis robusta & nimis flaccida. Hæc, quum ita absona sint, videamus primo *Humorum temperamenta*; visuri posthac, quid de combinatione cogitandum.

§. 893. *BILIOSA temperies* &c. Siccis conveniunt, & calidis: Itali, Hispani, Lusitani, Afri, Asiatici, Africani, multi hujus temperamenti sunt. In Indiis, sub zona torrida crispis, nigris pilis hirti sunt homines; ita, ut earum feminarum pluribus viderim barbam virilem adesse; *κολέρικες πικρόκολες ἀνὼ καὶ κατὼ* scholæ vocabant; quare dicuntur & hodie *cholericici*. Non sunt plane cholericici, ut illi, qui dicebantur *calidi*; nam iracundia erat his brevi furore detonans; hic est iracundia quodammodo pertinacior.

E

Hinc

Hinc videntur conflati ex *calidis* & *siccis*: ficcum enim temperamentum tantam mutabilitatem non admittit, quam calidum.

Consilium daturi his cholericis, ut tueantur valetudinem, dabimus idem, quod calidis & siccis: ficos Asiaticos & Americanos videmus aqua plurima uti, & horræis fructibus. Languent Hispani & Lusitani per hyemem hæmorrhoidum dolore excruciiati; æstivis fructibus & autumnalibus reviviscunt.

Obponet forte quis morem Asiaticorum, fere in media torrida zona diætam acerrimis aromatibus conditam parandi. Est pro parte verum: vidi aliquos, qui in insula Java, in insula Ceylon, in Bantam, atque alibi, magnas divitias adepti, Belgium repeterent, & diætâ calidissima uterentur. Putabam, eos id facere, ne ex calidissima regione in frigida nunc viventes, nimis frigidi fierent. Ast, ridebant me talia cogitantem: exponebant mihi, diætâ indicam talem esse, esseque oportere. Se quippe in India tantis diffluere sudoribus, ut animam acturi forent, nisi aromatum viribus adsiduo refocillarentur. Errabant tamen summopere, 1) quia superioribus temporibus eorum antecessores haud ita vixerunt, neque ita vivunt multæ finitimæ ipsis nationes; — 2) quia sudores sic potissimum promovebant, quum continuo in hac calida diætâ aquam theæ infusam biberent; inde sudandi non esset finis; — 3) quia necrologia Indiæ Batavæ testantur, senes raros quidem ibidem reperiri, sed inter divites rarissimos. — Immo, dum in Belgio sic vivunt, emaciiati ex India venientes, flore ætatis, saltem ante senium, moriuntur, ut sæpius vidi.

Constat ergo, diætâ huic temperamento salubrem esse ex humidis & aquosis.

§. 894. *Sed SANGUINEUM &c.*: est circiter ut *calidum*, omni qualitate. Utrisque enim sunt arteriæ venæque primi generis maximæ, estque roseus color forte arteriosus potius, quam venosus. Exsistunt sæpe; quasi omnes devoraturi, *ACHILLS* homerici adinstar; sed mox iterum omnibus adblandiuntur, comitemque illico irarum pœnitentiam habent. Diæta præscripta est in *calidis*.

§. 895. *PHLEGMATICUM &c.*... *conveniunt frigidis*: his venæ angustæ latentes; unde ægrius ipsis vena tundi potest: juvat, quod v. s. rarius egeant, videnturque *vasa sanguinea angusta, lateralia vero latiora*. Si tenax phlegma nondum adjunctum sit, feri in iis copia magna, rubri sanguinis parca: hinc vasa primi generis non multum turgent; vasa autem secundi generis, & sequentium serierum, tenues humores copiosius accipiunt, indeque turgent. Diæta ut in *frigidis ac humidis*.

§. 896 *MELANCHOLICÆ &c.* Glabram cutim habent pilosque nigerrimos; conveniunt hac in parte cum biliosis. *Macilentia ingens, siccitas magna*; iterum cum biliosa temperie conveniens; sed est gradu major.

Color ubique maxime niger, qui in tali natione cernitur. Hoc PRÆCEPTOR prudenter monet, nam sunt nationes coloris fusco-nigri, quas male quis pro melancholicis haberet; qui igitur in illis nationibus fusco-nigris melancholici sunt, nigredine superant cæteros suæ gentis. Est enim inter ipsos æthiopes coloris nigri diversitas: maxima pulcritudo, ubi est nigredo maxima. Immo Batavi nostri in Indiis adverterunt, Nigri-

tas utcunque albescere, dum hœri ipsis pœnas indicunt propter facinora.

Cunctatio melancholicis characteristica; tanta eadem, ut decies, jamjam conclusuri visi, iterum differant & retro cedant; unde sæpe in rebus suis, ubi maturatione opus est, ingentem patiuntur jacturam. Hoc nomine suis familiis atque necessariis sæpe fiunt intolerabiles. Est motus spirituum & humorum in iis tardissimus.

Constantia: ut cunctatio oriebatur a tarda mobilitate spirituum, ita post cunctationem semel capto consilio, nemo est, qui illos cogat a proposito desistere; ab eadem tarda mobilitate humorum.

Ira memor. Hæc illa Μηνυ αειδε Θεα ΗΟΜΕΡΙ; hæc illa VIRGILII, *ira memor JUNONIS*; hæc illa *ira memor*, adeo detestata THEMISTOCLI; qui homini, artem reminiscendi ostentanti, „utinam, inquit, obliviscendi doceres me artem!“ sane talibus ægre persuadeas, ut offensoribus remittant culpas; quin sæpe cogitant cum Medæa:

— — — video meliora proboque,

Deteriora sequor.“

Magna penetratio intelligentiæ: nec mirum, nam cerebrum inmutabile habent; non adficiuntur alia re, quam cui meditationes suas fecere sacras; hinc de nulla alia re cogitantes, intime illam penetrant. In summis Mathematicis id toties visum. Noster Swammerdamius, Melancholicorum facile princeps, per medios solis ardores integris mensibus federe poterat, ut motum contemplaretur (circulantium humorum) in rana. (De *Inlustri* etiam NEWTONO refert Cl. HILL, eum adeo melancholicum fuisse, ut nequidem, sese nondum prandium sumsisse, sciret.) Novimus porro, bonum illum vinum antecelluisse omnes antecedentes & contemporaneos suos in promovenda Historia naturali. Viderat

derat suo jam tempore ARISTOTELES, melancholicos esse, quibus esset a natura datum, abdita pandere & scientiarum promovere limites.

Quare his vasa videntur stricta, robusta, macria: ergo non facile mutabilia, humores densi, tenaces admodum, permixti, nec facile separabiles, aut mutabiles. Tenuiora dudum avolarunt, unde aliqua tenacia & quasi picea fiunt. Hinc tarditas intelligitur ad novum quid faciendum, pertinacia in eo, quod semel propositum. Conferatur hæc temperies cum sanguinolenta & calida; ex hujus levissima mobilitate humorum & flexibilitate vasorum, videbitis qualitates melancholicorum plane obpositas.

Noceat his &c.: unde damnandi Medici, qui in anxietatibus, aut furoribus, spiritus destillatos, volatilia calida, calida aromatica, iis præscribunt, nomine spasmodorum omnia tegentes. Damnandi Medici, qui eosdem purgantibus aut v. s. curare velint. Non peccat humorum copia, sed qualitas; & qui cogitant, demendo de veteri piceo se posse novis diluentibus & solventibus meliora substituere, errant. Ab omni sæculo tentatum hoc, & incassum visum. Nova illa non commiscantur intime cum tenaci veteri, nec est mutanda proportio inter vasa rigida macra humoresque tenaces, his novis adfusis. Vasa illa a tenuioribus humoribus haud adficiuntur, ut continent circulationem: unde turbatur circulatio maxime. Hinc illæ anxietates, animi deliquia &c. ab evacuantibus. Dicetis, hæmorrhoidibus tamen juvari. Est hoc naturæ molimen, ut officina humoris maxime picei & stagnantis, immediate hinc evacuetur; quod ipsum molimen tamen sine anxietatibus haud contingit. Purgantia non agunt in tenacem materiem, nec educunt eam. Plerumque non agunt; si vero agant, seducunt adhuc, quod tenuius est, & reliqua

spiffiora efficiunt. Unde denuo animi deliquia, pulsus intermittens, inæqualis, anxietates, vertigines, & demta humorum copia. Ut enim post v. s., ita post purgantia, efficitur in illis, ut demta humorum copia rigida vasa vix columnam sanguinis tangant, vix promoveant: unde languores hi, donec per debita reficientia humores perditū reparentur: aut, si id nimis tarde fiat, indigeant vino & spirituosis, quibus vasa stimulentur in validiorem actionem: porro illa excitantia vidimus in genere noxia esse. Validius enim agentia forte in ipsum cerebri corticem nimia vi adigent piceum humorem; unde deliria, mania, apoplexia &c. possunt oriri.

Juvantur &c.; si haberemus arcanum hos homines curandi, notum HIPPOCRATI, per *helleborismum* fundendi omnes humores & vitam tamen conservandi, felicius cum melancholicis ageremus; sed caremus iis HIPPOCRATIS scriptis quæ methodum doceant. Utinam possideremus opera HIPPOCRATIS auctiora, quæ vidit CLENARIUS in bibliotheca Regis *Marocani* in Africa.

Interim, dum his caremus, sapanacea, solventia, acescentia, diluentia, emollientia mitissima egregiam opem præstant, Crediderim, si boni illi homines vellent uti toto æstivo & autumnali tempore fructibus horræis, copia & magna, & assidua; si hyeme, in quantum possunt, utantur pomis ac pyris, quamdiu adservari ob tempestatem possunt; si ex æstivis & autumnalibus fructibus, ut ex pomis, pyris, fragis, rubo idæo, ribesii, baccis sambuci, paratis gelatis, sive roob dicto, per hyemem & ver uterentur; si pro potu aquam mellitam continuo potarent, sicque pluribus volventibus annis pergerent; crediderim, inquam, homines illos vitam tolerabilem acturos, immo mutatum iri plurimum.

Verum Medicina plerumque erga illos languet; tum, quia Medici regimen eorum vix callent, tum, quia melancholici raro fidem aut Medico, aut Medicinæ, habent. Quos tamen vidi paucos morigeros, his vidi dicta insigne adtulisse levamen.

§. 897. Porro maxima hinc utilitas in perspicendis morbis &c. Dum expendi causas præogumenas morborum, triplices has vidistis esse: *plethoram*, *cacochymiam*, tunc expositas, & *idiosyncrasiam*, quam explicandam daturum erat hoc de *temperamentis* caput. Nonne videtis hinc, cuique homini fere quid singulare esse, quod influat in morbi tum cognitionem, tum curam? Nonne capitis hominem, leviter melancholicum, feбри acuta detentum, alia ratione tractandum Vobis esse, quam sanguineum? Quam variat prognosis! Nonne onni momento metuendum, ne picea materies in tennella cerebri, pulmonum, cordis, &c. vasa inpingatur, lethumque subito faciat. Revera ratione temperamenti rarius tales adfliguntur acutis; tamen tempore epidemicorum videmus illos non prorsum immunes esse: porro, si iis laborent, plus habent metuendum, quam alii, a mota materie illa picea. Quam difficiles hic coctiones & crises in vasis rigidis, in humore tenacissimo! An non jam intelligitis, cur HIPPOCRATES, *Aph.* 2—34., dixerit: „In morbis minus periclitantur, quorum naturæ & ætati, & habitui & tempori, magis similis fuerit morbus, quam in quibus horum nulli fuerit similis?“

Hæc de idiosyncrasia: verum & *cacochymia* primordia capere potuistis ex eadem de temperamentis doctrina. Nonne ad hydropem prædispositi sunt homines temperamenti frigidi, humidi, phlegmatici? Ergo *cacochymia* hydropica in suis jam intellecta

primordiis. Nonne ad obstructions dispositi melancholici? Nonne temperamentum calidum & sanguineum, quibus hominibus sanguis utcunque acrior, ad hæmoptoën prædispositum?

Sed tota hæc doctrina temperamentorum absoluta non est, nisi adjungamus unum alterumve observatum ex praxi quotidiana petitum.

Quippe homo non est, manetque semper, unius ejusdemque temperamenti. An hoc nunquam animadvertistis? Nonne vidistis aliquando amicos Vestros, quos ab annis non videratis, ita a se mutatos, ut cum *ÆNEA* exclamaretis:

„ Quantum mutatus ab illo

HECTOR!“

Exempla sunt frequentiora, quam putamus.

Juvenis temperamenti sanguinei, calidi, in studiis primus, ad solvendum problema quodvis datum momento citius paratissimus, spem faciens summam præceptoribus, parentibus, morbo acuto corripitur, qui, crisi perfecta carens, relinquit in visceribus obpilationes; unde juvenis languet, pallet, & a mala chylicatione humores habet pallidos, aquosos, vasa infirma. En jam temperamentum humidum, sive phlegmaticum. Quid inde? Ingens ille mentis vigor evanuit: est mens torpida, tarda; vix promissis excitanda præmiis, vix intentatis minis: ut præceptores atque parentes suspicentur malum animum sublitescere; quod tamen unice a mutato pendet temperamento.

Vidi phlegmatici, sive humidi, temperamenti homines a juventute, quibus, præter spem omnem, secunda fortuna adriserat, ita mutatos, ut signa hujus temperamenti disparerent penitus & potius calidi ac sanguinei signa accederent.

Juvenes calidi temperamenti, ab adversa fortuna diu multumque quassati, haud raro videatis incidere in melancholicum; &c. &c.

Immo est in gravidis aliquid, quod vel inexplicabile, vel huc referendum.

Femina, antequam prægna foret, ipsa lætitia, mansueta, amabilis omnibus, post inceptam graviditatem morosa, iracunda, misanthropos, intolerabilis, fit. Vellet mutare, meliora sapiens, ingenium, sed vix valet. Enititur; vix excluso partu est æque amabilis, & philanthropos quam antea. An mutata tota circulatio in illa, temperamentum sanguineum mutare ita potest, ut incipiat ad melancholiam inclinare; sanguine nimis presso, nimis compacto in venis; nervis hinc irritatis?

Aliæ, quales plures novi, languentes, aquosæ, macræ, dum gravidæ factæ erant, fuere agiliores, lætiores, inpinguescentes, colore, animo hilariores; ut vellent perpetuo gravidæ esse, quod tam pulcre valerent: graviditate finita, sensim redibant ad priores languores, & quærulam infirmitatibus vitam. Nonne copia major sanguinis laxitate potius, quam plethora, olim per menies evacuari solita, nunc vero intra corpus manente ita, ut fœtus eo toto haud indigeat; nonne, inquam, eo sanguine vasâ magis expleta referant pro tempore, temperiem sanguineam? Nonne adpetitus & plura plerumque ipsis alia intra, quam extra, graviditatem?

Ipsam denique senium in phlegmaticos mutat sanguineos calidos; mutat & invertit penitus solida, fluida, animi adfectus; &, ut ante vidimus, frequens v. f. ex sanguineo facit phlegmaticum.

Tandem his circa temperamenta observatis videtis, liquido constare, Medicum, qui quando hominis temperamentum ante annos noverit & feliciter tunc cura-

verit, maximopere posse errare & hominem pessumdare, si non renovet temperamenti disquisitionem.

Videtis 2) quid censendum de *combinatione* temperamenti unius cum alio.

Temperamentum v. g. calidum cum bilioso copulari potest; conveniunt enim in multis; conveniunt in plerisque quæ naturam temperamenti constituunt. Sed an hæc copulatio est necessaria? Non videtur. Nam, qui dicit *biliosum*, simul dicit id, quod biliosum de calido habet; biliosum enim ex calido & sicco componitur; an ergo præstaret dicere bilioso - siccum? Non esset falsum, sed superfluum: qui enim dicit temperamentum biliosum, ille simul expressit temperamentum calidum & siccum.

An licet scribere, vel enuntiare, hominem esse temperamenti *sanguineo - melancholici*? Minime gentium; sunt enim adeo diversissima & obpositissima, ut unum alterum plane fugiat. Toto cælo differunt & solidis & fluidis & animi passionibus. Quæ ergo ratio combinandi? — Verum utuntur sæpe argumento: „Est corpus, quod quidem video ex omnibus signis, esse melancholicum; sed tamen patitur aut menses profusissimos, aut enormes ex hæmorrhoidibus fluores, aut narium incredibiles hæmorrhagias, aut sæpe hæmoptoë sanguinem ad libras expuit: ergo debeo scribere sanguineo-melancholicum.“

Sed huic respondeo: Vel definitio temperamenti cujusque est vera & bona, aut non vera & bona. Si sit bona, ut revera est, [nam continet quæque definitio hic data omne id, quod V. V. cuique temperamento adscripsere] tunc dico, pilos flavo-albos non esse pilos rigidos, densos, nigros: tunc dico, carnem mollem, copiosam, non esse carnem duram, macilentam, siccam: tunc dico, humores valide motos, non esse

esse eosdem tarde motos &c. Aut hæc vera sunt, aut bis duo non sunt quatuor.

Sed undenam ergo tanti sæpe sanguinei fluores? Ex ipsissima natura temperamenti. Nonne in melancholicis circa systema venæ portarum tam tarda circulatio sæpe fit, ut feere stagnent humores? Nonne humores stagnantes acrimoniam contrahunt? An ergo mirum, quod acer factus ille tenax sanguis vasa corrodat tum hæmorrhoidalia, tum uterina, tum pulmonica, tum nasalia? Quid ergo mirum, per erosa vasa sanguinem profluere copiosum? Nonne quotidie idem videmus in emaciatis phthificis pulmonalibus, ut per diabrosin, qua data porta effluat sanguis ex pulmone? An ideo dicendi sanguinei?

Eadem ratione videtis, non licere dicere hominem esse temperamenti phlegmatico-biliofi: nam qualitates utriusque sunt infociabiles; uti nec phlegmatico-sanguineum. Recogitate modo utriusque proprietates; videbitis, non posse eodem in homine, eodem tempore combinari.

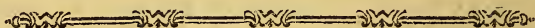
Homo habet v. g. signa temperamenti biliofi & crus oedematofum: certe ex temperamento bilioso non habet id: est topicum vitium, non universale totius corporis.

Igitur recte uti his vocabulis discamus, ostendamusque nos proprietates cujusque temperamenti cognoscere, nec velle miscere ima summis, candida nigris. Sufficiat dixisse, hominem vel nulla palpabilia signa habere, quæ eum in aliqua temperamentorum classe collocent; vel habere signa maxime convenientia in temperie calida, aut frigida, aut humida, aut sicca: si magis, ergo eum habere signa temperamenti sanguinei, phlegmatici, biliofi, melancholici; combinationibus ut plurimum omisissis.

Calidum & siccum est *biliosum*; frigidum & humidum est *phlegmaticum*; calidum est *sanguineum*: *melancholicum* haberet quidem ex bilioso aliquid; sed multum diversum; unde illud solum manet.

Jam absoluta hac præliminari doctrina citra ambages ullas poterimus SIGNA MORBORUM ipsa adgredi: ablata sunt jam omnia, quæ nos retardare possent, obstacula.

SIGNA MORBORUM.

§. 898.

SIGNA FUTURI MORBI *petuntur* &c. Quæritis, num præscire possimus, hominem, nondum ægrotantem, ægrotaturum? Maxime id præscimus, si adtendamus ad sequentes regulas.

I) *Ex animadversa insueta functionum qualiumcunque* &c. Si alacer olim & agilis homo jam animo demissior sit præter consuetudinem; si res suas, quas olim alacer commodeque obibat, jam tardus adgrediatur; quæ olim cum gaudio, jam cum tædio; quæ olim constanter, jam veluti defatigatus peragat.

Præcipue quidem ex inminuta perspiratione sanctoriana: scilicet ex inminuta illa evacuatione nota & descripta per totum internum externumque corpus humanum, & in aptum concinnum ordinem disposita a SANCTORIO. Innumera artis observata sunt in hanc rem. Uno exemplo tantum utar. Sexus amabilis est in loco, ubi confabulantur, ludunt, saltant; ubi

ubi calor foci, fornacis, candelarum, & multorum hominum atmosphææ calorem facit 70. & plurimum, graduum: mox egressæ rigent, & in carpentis frigent; cæteroque nil mali passæ. His facile prædicitur morbus futurus. Dormiunt hac nocte inquietæ; mane capite dolent; dicunt, se refrigeratas, seu gravedinosas. Est a perspiratione impedita. Impeditum hoc perspirabile, retentum in corpore, ad accumulatum stagnando, fit acre & vel in sanguinem resorbetur a vasis bibulis, & faciet febrim majorem, minorem, aut saltem aliquam febriculam, quæ liberiori perspiratione feliciter quandoque solvitur. Sæpe materies retenta in capite, ac dolorem capitis faciens, metastatice alium locum occupans alium ibidem morbum facit: sic v. g. haud raro collecto sub cute capitis illo perspirabili, nascitur odontalgia, & prout hæc odontalgia crescit, kephalalgia minuitur. Odontalgia est, quod cadat acre illud perspirabile retentum ad gingivas & radicem dentis in alveolo. Raro ibi curatur sine alia metastasi: incipit gena tumere: minuitur odontalgia & quando tumefacta admodum gena est doletque, odontalgia, cessat. Hic porro loci tepore ipsius loci, mollique diæta, sæpe solvitur: sæpe vero excitata in gena inflammatione, quæ in pus vertitur, abscessus ibi magnus formatur; quo tempore per fucus tostas, per applicata emollientia ad genam internam, curandum est, ut materies introrsum adliCIatur & adlecta scalpello educatur, ne in gena externa fœda cicatrix faciem deturpet.

Si nunc non in gingivas metaptosis materiæ perspirabilis cadat, sed in fauces, inflammatio fit, & angina plus minus inflammatoria nascitur. Si vero perspiratio inhibita a tota peripheria corporis in sanguinem ducatur, facit omnes notos, sive acutos, sive inflammatorios, viscerum morbos.

Sunt

Sunt homines temperamenti utcunque aquosi, quos liberior perspiratio unice præservat a morbo. Forte bene in lecto perspirantes surgunt; aër in cubiculo est frigidus, vel audito in platæa rumore momento per fenestram prospiciunt. His illico tota facies, palpebræ, genæ, lingua, tument inmaniter per horas, aut dies aliquot; sine multa feбри aliquando, sine alio incommodo.

Patet, cur citum auxilium capiant hi homines. si non possimus, ut illico restituatur perspiratio, per purgans illico datum, utcunque hydragogon. Cutis raritas, alvi densitas, & contra, ait HIPPOCRATES *Epid.* 6. p. 1174.

Si perspirabile illud maneat in corpore, sæpius se manifestat lassitudine & gravitate membrorum: parum requiritur, ut æquilibrium nostræ machinæ tollatur. Sanctioriana machina, aucto pondere corporis demonstrat, inhibitam, aut inpeditam, perspirationem. Qui hæc noverat HIPPOCRATES, quique *Epid.* 6. p. 1190. dixerat; „Carnes & ex ventre, & intrinsecus, adtrahunt: indicat autem ipse sensus corpus totum tam foras, quam intro, perspirabile esse;“ ille, inquam, HIPPOCRATES illico agnovit, quam malum esset, non perspirare, & morbos inde prædixit orituros *Aph.* 2 — 5. Lassitudines non a labore, non a defatigatione, non a motu ortæ &c. a perspirabili retento ortæ morbos denuntiant. Non datur fere morbus, quin hæ prægressæ sint: acre sit retentum perspirabile, & stimulo aucto febris nascitur.

Adeo plenus hac idea erat HIPPOCRATES, ut etiam in ipsis morbis acutis magnitudinem periculi, majorem aut minorem concluderet ex non restituta, vel restituta perspiratione, inquiens, „ægrum quoque facile converti oportet & cum sese adtollit, levem esse: quod si gravis esse videatur, quum reliquo corpore, tum manibus pedibusque, majori cum periculo est.

2) *Ex adcurata cognitione temperamentis in unoquoque homine, atque simul ex singulari structura corporis uniuscujuscunque.* Jam revocate, quæso, in memoriam, quæ dicta sunt de *temperamentis*. Prævideo tempore calidissimo plures fore ægros acutos ex sanguineis & biliosis, quam ex phlegmaticis frigidisque: immo, quæ his ultimis salutaria, prævideo. Hoc tempore calidissimo sanguinei, ac biliosi a minimo errore in sex rebus non naturalibus cum acutis conflictabuntur. Ex opposito, tempore humido, frigido, prævideo morbos in frigidis phlegmaticis: etenim homines hi per motum debitum, per auctam a laboribus perspirationem sanitate in suo genere bona gaudebant. Jam aër humidus frigidus inpedit homines a laboribus, aut exercitationibus multis, cogitque domi manere: transpirans ille humidus frigidus aër per ædes minuit perspirationem: hinc fiunt asthmata, dyspnoeæ, diarrhoeæ, dysenteriae, tusses, &c.

Nemo ad hæc observanda adcuratior HIPPOCRATE. & qui eum hac in re sequutus est, SYDENHAMUS. In *libris epidem.* HIPPOCRATES primo multa in temperamentorum & aëris constitutiones commentatur, antequam morbos describendos adeat. *Tota Sectio III. Aphorismorum* nil aliud præter hæc continet.

Ex singulari structura &c.: habet v. g. homo collum longum, & thoracem planiorem: si ille aut cantu, aut instrumentis ore ac pulmone moderandis frequenter ac vehementer delectetur, aut sit Ecclesiasticus, qui frequenter debet concionari; certam præscio hæmoptoën & inde phthisin. — Habuerit collum admodum breve, ut caput inter scapulas hæreat & sit simul plethoricus: etiam ille sibi a motu nimio corporis animique, a commotione, a conpotatione, ab ingluvie omni, caveat; prævideo enim apoplexiam. — Habuerit homo malam pe-

etoris conformationem & eligat sibi vivendi morem & munus, ubi alta & protracta voce debet v. c. coram tribunali causas defendere; prævideo facile asthma &c.

Hinc monere possum parentes, ne quandoque infantes delinent muniis sanitati adversis.

3) *Ex observatione classium, quibus continentur causæ procatarticae* §. 744—780.: quatenus nempe hæ causæ excitantur post cognitas N. 2. causas prægumenas. Cognoveram ex prægumenis, tempore æstuantissimo hominem sanguineum & biliosum male habiturum, si in sex rebus non naturalibus peccaret. Jam talis homo, cui a calida tempestate metuo, debet hac ipsa meridie, ardente sole, per horam peregre proficisci in proximam urbem, aut villam, splendide pransurus, vini generosi pocula bene multa evacuaturus. Facile prævideo, hominem hac vespera in præsentissimo discrimine fore, incidendi in quoscunque morbos acutos. Sane haud itidem timerem frigido humido temperamento; talis quippe homo itinere per calores melius habebit, quum multum noxii humores transpirando sit evacuaturus. Plurimæ tales instantiæ hic adduci possent; quas, ne in infinitum excurrat oratio, præterire liceat.

4) *Ex scientia certa epidemicorum dato tempore regnantium.* Hic iterum HIPPOCRATES, hic SYDENHAMUS egregie nobis præluxere facem. Sic HIPPOCRATES, *I. Epid. Sect. I.* primum describit constitutionem aëris & anni tempestatis ventorumque: describit tunc febres regnantes admodum mites verno tempore; dein se convertit ad temperamenta hominum, quæ plus, qui minus, eo morbo affigerentur. Videtis, quomodo ibi describat temperamenta sanguinea & exercitata obnoxia epidemico, dum interea vix paucae mulieres, [quæ, si non sint viragines, ob vitam sedentariam magis ad phlegmaticam mollitudinem accedebant]

laborarent. — Quis usus hujus observationis in clinicis? Magnus utique: si in principio quis incipiat ægrotare, vir phlegmaticus, aut mulier phlegmatica; jam scio, raro tales morbo epidemico nunc grassante adlictum iri, sed fore alium morbum. Si vero homo sanguineus atque exercitatus incipiat vel primas edere querelas; jam, sine multa in diagnosi cunctatione, curam illico adplico, in hoc epidemico profuturam. Præterea usus est illius observationis, ut moneam pronos in hunc morbum, velint causas procatarcticas evitare, ne eæ, junctæ cum proëgumena, ipsis causam morbi proximam constituent; tum, ut mutationes epidemiorum morborum accurate notarentur, quum mutent medendi methodum.

Magnus SYDENHAMUS eadem methodo epidemicos morbos indagare admissus est, eosdem usus inde habuit. Videbat adtentus vir ex cognito morbo & eidem subiecto temperamento, quæ esset prophylaxis: videbat præterea medendi methodum sæpe illico debere mutari, mutante epidemico: videbat, cognito epidemico, quod morbos alios intercurrentes quasi de epidemico participant, deberet curare; quod aliis non faceret temporibus: v. c. si diarrhœæ, vel dysentericæ epidemicæ grassarentur, morbi sporadici jam magis per diarrhœam crisin adfectabant, quam alio tempore.

Neque modo ita noverat constitutionem epidemicam *SYDENHAMUS*, ut nosceret, quis, sui temperamenti ratione, illi epidemico obnoxius degeret; verum etiam, quinam essent eodem tempore se melius habituri. Si variolæ, febresque acutæ variolosæ admodum grassarentur, noscebat simul, idem tempus profuturum suis leukophlegmaticis, tardis, lentis, hominibus; dum flori juventutis sanitatis grave exitium immineret. Si esset quartana epidemicotata, præsciebat tempus hoc pro-

futurum leukophlegmaticis, quibusdam epilepticis; nocuum fore maxime atrabiliaris, quibus forte hinc atra bilis nimium moveretur.

§. 899. Habuimus signa morbi *futuri*: jam inquiramus, unde habeamus signa morbi *præteriti*.

SIGNA MORBI PRÆTERITI *habentur ex cognitis effectis, quæ relicta sunt post quamlibet læsionem* &c. Homo asthma pessimo laborans, maxime convulsivo, accedit Medicum: Medicus examinat, num morbo aliquo acuto pectoris laboraverit? Non. An congenitus, an conatus morbus? Non. An ab halitibus venenatis mineralium? An signa nati alicubi prope vitalia polypi? Non. An habuerit forte herpetem, achores, tineam, olim? Utique, & hæc mihi, ægrotus ait, unguento aliquo curata fuere, ex eoque tempore minus bene me habui, quoad respirationem. — Videtisne, ex tali detectione præteriti morbi me nunc possidere aliquam cognitionem, citra quam nunquam morbum curassem, jam forte a me curandum? Vel enim revocabo in antiquum locum materiem peccantem; vel substituam evacuationes alias, per fonticulos, aut setacea.

Alius homo me advocat, qui claudicat misere, & tumet doletque crure. Rogo eum, an id a nativitate; an ceciderit; an luxaverit femur? Non. Quamdiu habeat morbum? A mense 1. 2. 3. vel 4. An dolorem olim in lumbis, aut coxis habuerit? Maximum. Quid factum fuerit? Nihil: instar arthritidis, aut podagræ, tolerandum esse dixerat Medicus, quiete, tepore lecti, regimine blando emolliente. Invenio pulsum hecticum; intelligo, hominem habuisse inflammationem lumborum & coxarum eamque neglectam abiisse in subpurationem, a qua ægerrime liberabitur. Si enim confidero, quæ HIPPOCRATES eam in rem observaverat, hor-

reo legens *lib. V. Epidem.* quomodo EUPOMENUS nata subpuratione ad coxendices misere perierit, quamvis inustus: quomomodo SCAMANDER eodem morbo obierit: quomodo HECASON, serius uetus, interierit: quomodo alius HECASON, qui jam restitutus credebatur, ab eodem malo, subpuratus, mortuus sit. Si consulam Auctores posteriores, idem responsum accipio. Si praxin propriam intuear, video hinc inde aliquem ereptum, ut HIPPOCRATES quoque unicum LYCONEM, post adhibitam cucurbitam, & tantum post longum temporis intervallum, curatum narrat: cæterum plerosque vidi mortuos; ut & hic exempla habuistis in nosocomio (*) — Atque hæc de signis morbi *prægressi*: nunc videamus signa *præsentis*.

§. 900. SIGNA MORBI PRÆSENTIS *spectant ejus causas, naturam, symptomata, statum, eventum*: nam morbus retinet quidem idem nomen, sed mutatur tamen omni die, quod bene notandum, quia etiam mutanda medela est: pleuritis v. c. die quarta non est amplius ut erat die prima & secunda; adeoque forte tota medendi ratio potest mutata esse.

§. 901. *Signa indicantia naturam causæ morbi petenda sunt* 1) *ex observatione rerum earum, quæ corpori applicata* &c. Intelligitis, opinor, nunc, cur in AETIOLOGIA adeo longus fuerim, ut nempe, in quantum

F 2

pos-

(*) Vidimus enim in cadaveribus horum, malum hoc ligamenta, tendines, periosteæ, ossaque corrodere, priusquam materies extrorsum vertitur: ita ut, sive cum HIPPOCRATE locum inusserimus, vel scalpello levein aperturam fecerimus; mors tamen subsequatur, propter interiorum destructionem. DE H.

posset fieri, perspectas haberemus omnes causas, quæ ex classe sex rerum non naturalium, morbum possent excitare. Hinc quia tantam partem efficiunt illorum fundamentorum, quibus superstruamus cognitionem morborum, debuimus illas, qua latè patent, exponere causas.

2) *Ex idiosyncrasia* ; v. §. 888—898. Causæ eædem non in omnibus eosdem effectus præstant: idiosyncrasia facit, ut homo a caseo, quem alter perditæ amat, cadat in animi deliquium; ut a præsentia felis, cui domicella blanditur, ita angatur, ut vel felis ædibus sit ejicienda, vel ipse ædes deferere cogatur. Idiosyncrasia est, quod unus ab emplastro curetur, alter toto corpore fiat in cute inflammatus. Idiosyncrasia est, quod robustissimus homo a visa guttula sanguinis, quem alii sibi ex mera consuetudine profundunt, cadat in animi deliquium. Idiosyncrasia erat, quam, describente HIPPOCRATE, *libr. V. Epid.* habebat NICANOR, qui ad sonitum tibicinis præ timore turbabatur totus, si dies esset, de nocte minime; quam etiam ibidem loci DEMOCLES habuit, qui ad tibicinis sonitum caliginosus ac vertiginosus & meticulosus fiebat. Idiosyncrasia est Scoti illius, qui in *Transactionibus anglicanis* describitur; ita comparatus, ut, si ridere quemquam videret, ignota licet causa, simul in cachinnos resolvebatur, licet in media platea; quantumvis reluctans animo, cæterum sapienti: ut, si plorantem videret, sive in foro, sive in templo, infantem, mox simul maximum ploratum, stulti instar, edere cogeretur: quantumvis vir, cætera sapiens, se ipsum detestaretur. Idiosyncrasia est, quando homo sanus semper habet intermittentem pulsum; qui idem ægrotaturum se novit, si pulsus fiat æqualis; & tamdiu de salute in morbo desperat, quamdiu illa æqualitas durat; qui, reluctante Medico, sanitatem sibi

spondet ex redeunte intermissione: qualem casum ipse vidi in uno ex ægrotis meis; qualem & alii habuere Medici.

Congeniti & connati morbi quodammodo ad idiosyncrasiam pertinent: pertinent eo etiam ante explicata temperamenta.

Quia igitur hæ causæ ad causas morborum prædisponentes pertinebant, debuimus quoque eas ad longum explicare variis jam occasionibus. Hæ causæ nunc faciunt multum, ut noverimus præsentem morbum. Si intra semidiem totum corpus a capite ad calcem inflammatum pustulis sit prorsum anomalis, & ignorem illi homini heri adplicatum fuisse emplastrum ad leniendum aliquem in corpore dolorem, quid prodero ego? Idiosyncrasia examinata rem explicat, morbum præsentem mihi patefacit. Vidi sæpius in praxi hos casus.

3) *Ex observata --- incurrentium.* Novi hominem plethoricum, vel sanguineum, vel biliosum, ex proëgumenorum doctrina: novi eundem frigide bibisse, calefacto corpore: teneo igitur causam procatarticam. Vocatus ad illum video, eum præ dolore lateris ejulantem, respirationem suffocantem; sentio pulsum durum, febrilem: natura observati effectus, in sensus incurrentis, demonstrat mihi, hominem illum pleuritide laborare.

Veniant nunc, qui dicant, artem medicam plane incertam esse, qui CELSI quoque error fuit. Vix video, artem esse nostra certiolem. Quid deest in hoc morbo mox dato, quod non perfecte noscam? Novi causas prædisponentes, excitantes; oculis video causæ proximæ effectus. Dentur mihi artes, quæ sua clarius intelligant!

Jam adplicandæ sunt notitiæ hæ duplici generi morborum, *externorum ac internorum.* *Externis in*

PARTE PRIMA operis hujus, ubi de vulneribus, hæ-

morrhagiis &c. agebatur, fatis incubui; non vultis, opinor, hæc ut iterum repetam (facile vero patet copiosos dari morbos externos, quorum non facta mentio). Ergo transibo a §. 902—906, & ad morbos internos contemplandos me totum convertam.

§. 907. *Locus adfectus internus, a causa interna difficiliter patescens, detegitur tamen*

1) *A natura cognita causæ*; v. g. fit in corpore plethorico insolatio facta protractior, calida meridie.

2) *A functione læsa*; insolatio rarefaciens, ut causa excitans, cum plethora ut prædisponente, causam hanc proximam efficere in meningibus cerebri, ut homo præ dolore nequeat caput sustinere, ut vertigine rotentur oculi &c.

3) *A natura morbi*; solent a talibus binis causis inflammationes fieri, dolores, febresque validæ; inde, si ad latus, pleuritidem; si ad caput, phrenitidem; video jam tunc causas; ergo timeo phrenitidem.

4) *Ab excretis inprimis*; alba ad linguam materie; urina ruberrima, cruda, sæpe aquosa; excrementis alvinis albidis, quia ad systema biliosum spasmodicæ contractiones &c.

5) *Ex symptomatibus bene cognitis, comparatis cum scientia anatomica partium* Anatome v. c. phreniticorum me docuit, esse in phrenitide membranas cerebri inflammatas; hinc observationem hanc anatomicam confero nunc cum loco dolente in hoc homine, qui phrenitidem habet, & concludo, in eo quoque has inflammatas membranas, eumque inde delirare.

(Prælegere hic loci solebat HAENIUS in quibusdam cursibus pathologicis DISSERTATIONUCULAM sequentem, in qua fontes nunc expositos quinque, interponendi locos adfectos internos, latius nonnihil ex-

ponebat per instantias deprointas ex classibus morborum *cerebri, narium, faucium, thoracis, pleuræ, mediastini, pericardii, pulmonum, cordis, diaphragmatis, hepatis, splenis, ventriculi, pancreatis, mesenterii, omenti, intestinorum, renum, ureterum, vesicæ, urethræ, uteri, genitalium, inguinis.* Etsi ampla satis sit, Tironum tamen in commodum subprimendam eam non esse, censui.)

Hic locus nunc nascitur, late divagandi; nam continet hæc paragraphus fere totam medicinam practicam. Urget id faciendi necessitas inevitabilis: semel enim ex æquo statuatur oportet, quo usque medicæ artis vires valeant, & in quo deficient eadem. Dantur enim morbi, quorum diagnosi facilis; dantur, quorum difficilis; immo, quorum impossibilis. Hinc candide dabo certa pro certis, pro dubiis dubia; in impossibilibus indicando artis limites: haud enim credamus, nos posse morbos cognoscere omnes. Quos igitur nosse datur, quos difficulter, adcurate explicandum est. Inde id efficitur, ut in posterum artem, qua late patet, extendatis ad omnes morbos; ut, quidquid in arte certum est, & conspicuum, probe calleatis, & ut artis limites in incertis haud exsiliatis. Qui pronuntiare velit ut certum, quod incertum est, artem medicam haud callet, poteritisque ipsi hoc aperte dicere, quod pronuntiet talia, quæ ars medica prorsum ignoret. Boni artificis est, suæ artis poncæria nosse, qua late pateant, nosse etiam, quibus coërceatur cancellis.

Etenim ex his quinque fontibus &c.

I) CEREBRI; mox inter explicationem horum quinque fontium exemplum dedi phrenitidis. En aliud de cerebro exemplum.

1) *A natura cognita causæ*; est temperamentum phlegmaticum, & magno frigore correptus est homo.

2) *A functione læsa*; sensus interni externique languent: audit, sed vix respondet; vult aliquid dicere, sed & memoria non suggerit, & lingua non obedit; vult quid adprehendere digitis, sed finit id cadere in pavimentum; vult aliquid quærere ad alium angulum cubiculi, vacillat, titubat, ut, ni fulciatur, cadat.

3) *A natura morbi*; natura morborum pituitosorum ea semper observatur, ut si adcumuletur denseturque pituita, ea & cerebri vasa infarciat, & cerebrum premat: utraque de causa spiritus sufficientes ultra non feceruntur.

4) *Ab excretis &c.*; vel, quia sunt excreta nunc præsentia, quæ olim non adfuerant, vel deficiunt, quæ olim aderant; vel, quia nunc mutata sunt a prioribus. — Homo tussiendo, screando, emingendo, forte & alvo, solebat quotidie multum pituitæ deponere, & sic suo more sanus vivebat. At vero jam excernit fere nihil; frigus susceptum omnia inclusit intra corpus; hinc cerebrum obruitur.

5) *Ex symptomatibus &c.*; novi ex anatomicis, cranium esse repletum, ita, ut nil ultra possit intra ejus locari cavitatem. Anatome hominum ex apoplexia pituitosa mortuorum me docuit, pituita infarciri membranas, hinc premi cerebrum, pituitam inventam esse inter gyros cerebri, expressam ex vasis infarctis; inde pressionem augeri: pituitosum vero sanguinem ex anatome & physiologicis novi ineptum esse ad spiritus progignendos: ergo ex hac comparatione scientiæ anatomicæ cum præsentibus ægri mei symptomatibus concludo, fore apoplexiam frigidam.

2) **NARIUM** morbus quomodo cognoscitur?

1) *A natura* &c. temperamentum est biliosum: accessit diæta ex calidis, facile putrescentibus; habitatio in locis depressis, humidis; tempestas humida, calida; defectus recentium vegetabilium. Ergo omnia disponuntur in scorbutum putridum.

2) *A functione* &c.; præter signa scorbuti jam nati nares ita obpletæ sunt, ut aër transire per easdem ultra nequeat, sed homo ore aperto diu noctuque debeat respirare, & interius dolet, maxime dum comprimit nares, aut emungit; potest adesse polypus, potest adesse ozæna.

3) *A natura* &c.; in memoriam mihi revoco omnes morbos, in quibus tales causæ habentur, & tales functiones læsæ observantur: inter multos occurrit mihi ozæna narium, & dico: natura ozænæ narium est, ut nascatur quibusdam hominibus, qui non luosi, qui non cariosi sunt, ex putrido scorbuto in talem, in quem hic cernitur, gradum aucto. In his hominibus semper observo obstructas nares, ut aër transire nequeat per easdem ad fauces, & vice versa: tantum hic considero speciem illam ozænæ, quæ non a lue, non a carie, sed a scorbuto; a quo, putrido, fiunt etiam ulcera cadaver olentia.

4) *Ab excretis* &c.; video, ex naribus prodire materiem semipurulentam, semiichorosam, fetidam, abominabilem; tum pellium quasi fragmentula, vel ipsa ramentula officulorum: hæc omnia ozæna narium habet.

5) *Ex symptomatibus* &c.; anatome me docet, membranam mucosam investire nares totas, a pinnis narium & margine septi, per totas ipsas nares, per omnes recessus ossium spongiosorum, majorum, minorum, per sex cava, duo maxillaria, duo frontalia, duo sphenoidalia.

dalia. Hanc muciferam membranam novi, ex cada-
veribus hominum, post ozænam narium mortuorum,
ita degenerare, ut abscedat, ut ichorosa fiat, faniosa-
que, utque ipsa ossa spongiosa, ossa unguis, proces-
sus maxillæ superioris ad orbitam positos, ossa nasi,
ossa spongiosa, superiora, inferiora, septum narium,
ossa cavorum sex enumeratorum, corrodat, solvat, nari-
bus ejiciat. Comparatis nunc visis in dato meo ægro
symptomatibus cum hac scientia anatomica, jure con-
cludo, ægrum meum ozæna narium laborare.

Ubinam sunt, qui dicant, artem medicam in-
certam? An non æque firmiter conclusiones nunc datas
facio, quam ullus artifex sua in arte facit? An secun-
dum has quinque regulas omnes hucusque ignotos
morbos examinans, in plurium eorum cognitionem
pathognomicam non adscendam? Ita quidem, ut ultra
hæc nota mihi signa ita hunc unicum morbum desig-
nent, ut nulli alteri morbo ultra queant convenire.

Sunt ecquidem morbi, qui vicinitate locorum, si-
militudine symptomatum, eandem morbi speciem re-
ferant, quamvis diversi sint; ut in hac ipsa paragra-
pho visuri sumus: yerum, quænam nota in terris ars
est, quæ similibus careat? utut ars bona utilisque sit,
habet tamen nonnunquam talia, quæ ejus sphæram
excedant. Percurrite omnes artes mechanicas, & ta-
lia offendetis. An ideo artem totam incertam adpel-
labitis, quod in quibusdam deficiat? Iniquum foret.
Sed pergamus ad reliqua.

3) **FAUCIUM**: laborat homo faucibus, & igno-
ro, qualis morbus sit; quomodo cognoscam?

1) *A natura* *Ec.*: est homo temperamenti atra-
biliarii; siccam diætam amavit & forte cibos suos potus-
que semper voluit fervidissimos. Intelligo igitur causas

proë-

proëgumenas & procatarticas; ergo natura hujus causæ est, ut in corpore stricto, cum densis humoribus, omnia adhuc magis constringat.

2) *A functione* &c.: homo laborat in deglutitione, ut sensim cœperit difficilius deglutire, & jam vix ultra possit, nisi per quædam bona intervalla: magnam copiam glutinosæ materiæ semper cogitur excrescere, quo factò deglutitio fit, utcunque facilior: deglutita quandoque videntur descendere per fauces, sed mox obstaculum nacta, remeant sursum.

3) *A natura* &c.: dum temperiem hominis & vitæ modum intelligens, causas prædisponentes & excitantes intelligebam, posteaque læsas functiones una colligebam; incepti cogitare, quisnam notus morbus foret, qui a talibus causis, cum tali functionum læsione, ori observatus fuerit. Invenio teterrimum illum morbum, scirrhum, aut paralyfin, aut exsiccationem, gutturis, vel œsophagi, qui in borealibus regionibus tot homines necat. Habet autem ille morbus has ipsas, quas hic video, læsas functiones.

4) *Ab excretis* &c.: in tali faucium aut œsophagi scirrhositate manent semper reliquæ alimentorum glutinosorum, mucilaginosorum, adhærentes ad scirrhi aspredines & eminentias. Tum etiam vicina loco prope scirrhum, aut locum sive exsiccatum, sive paralyticum, nunc id mucii colligunt & secernunt, quod ad scirrhusa loca non potest excerni: tum tertio, circa locum obstructum, scirrhosum, prementem, copia humorum semper major secerni observatur; veluti, ac si illi humores undique advocarentur, ad tollendam natam ab alieno illo hospite molestiam. Ab his tribus causis, prope scirrhosum locum, est copia semper maxima mucii. Verum homo non deglutit, nisi summa necessitate coactus: hinc coacervatur copia ingens mucii circum scirrhum,

rhum. Si tunc velit deglutire, non potest; via præclusa est. A motu tamen deglutitionis, irritato facto, gluten solvitur, & screatu molestissimo excernitur: quo facto iterum aliquid deprimit ad ventriculum laboriosissima deglutitio. — Hinc jam nunc intelligo *ex excretis*, quonam morbo laboret datus ager; si nempe excreta hæc conjungam cum causis notis, cum læsa functione, cum natura morbi: nam aliter possum errare; screatus multus potest oriri in plerisque anginis. Angina mucosa, serosa, sæpe vitio temperamenti & diætæ rediens, repetitos exhibet screatus. Hinc non judico de screatu, nisi juncto cum causis mihi notis, cum læsa functione, & cum natura morbi. Sed confirmor

5) *Ex symptomatibus &c.*: novi ex anatomicis, infinita requiri ad bonam deglutitionem; novi, vel unico læso illam vitari; innumera quidem esse possunt, quæ illam vitient; sed locus, quem mihi læsum ostendit, quemque ego vel extrinsecus ad fauces percipio, vel immisso in illas digito deprehendo, me docet, durum ibidem, vel duros hæere tumores. Etiam sectio anatomica mihi demonstravit, homines hoc malo eneotos, ibidem loci exhibuisse tumores induratos; sive in ipsa fabrica œsophagi, sive in vicinia, iter per œsophagum angustantes, mucum colligentes circum sese.

Quid putatis, A. A.? An jam non novi certa scientia morbum hunc? An non habeo signum adeo pathognomicum, ut cum alio morbo ultra hunc nequeam confundere?

4) **THORACIS.** Homo habet aliquid in thorace, quod non intelligo. Ut intelligam, quæro id

1) *A natura &c.*; habuit pleuritidem, aut peripneumoniam, quæ critice soluta non fuit, acuta quidem morbi symptomata inminuta sunt, ut haud ultra aut pleuriticus aut peripneumonicus dici queat, sed tamen

men non est sanitati restitutus, ægrotat adhuc : sunt jam a morbo illo inflammatorio elapsi dies 20. 40. 60. : dixit mihi quoque, se haud ita pridem novo dolore ac tussi & dyspnoea laborasse, ut & aliqua salivatione; verum ea omnia cito disparuisse. Video quid ab illo morbo in hoc corpore relictum, sed, quid sit, haud capio, hinc conor, illud intelligere.

2) *A functione* &c.; respiratio est difficilis, & tussi sicca quatitur pulmo; conqueritur homo, dum vult inspirare, se gravitatem in thorace percipere: ait mihi, se modo posse decumbere in unum latus, quodsi velit in obpositum, se fere suffocari. Conqueritur, se adhuc febricitare; minus quidem, quam olim, tamen continuo. Video, hominem illum emaciari ita, ut etiam ungues recurvi promineant, epigastrio tumere.

3) *A natura morbi*; intellecta causa, visa læsa functione, mente me recolligo, ut inveniam morbum aliquem, qui tales causas prægressas habeat, tales læsas functiones. Occurrit mihi inter omnes nullus verosimilior, quam empyema; nunc debeo videre, an hæc mea idæa vera sit. Empyema est effusio puris, a pulmonis, aut pleuræ, aut mediastini, aut diaphragmatis, aut pericardii rupta vomica, post inflammationem nata. Hic meus æger habuit peripneumoniam, quæ nec sputis bonis, nec urinis bonis, nec alvo bona soluta fuit: habuit loco harum evacuationum criticarum horrores vagos, doloris, si adfuerat, remissionem, dyspnoeam, genas & labia rubentia, sitim, febriculam, vesperi ingravescentem, pulsum debilem mollemque. Intelligo inde, vomicam tunc formari coeptam. — Narravit præterea mihi, quod deinceps habuerit tussim pertinacem, siccam, ad partum motumve auctam, quia vomica clausa premebat latera vesicularum liberarum, ad se invicem; quæ, sic frictæ, continuo tussim non interruptam præ-

molestia excitabant. — Narravit mihi æger, se habuisse postea cum illa pertinacissima tussi respirationem difficilem, parvam, anhelosam, strepentem, post pastum & motum auctam. Ex natura vomicæ clausæ & magnæ novi, pulmonem haud amplius præ gravitate posse obsequiosum esse, hinc intrare exireque difficulter, quia talis pulmo non amplius facile est dilatabilis & compressibilis. Respirationem parvam, curtam, intelligo ex multis bronchiis & vesiculis in toto ambitu tumoris compressis, aëra haud admittentibus: unde parum aëris simul per liberas pulmonis partes intrat, illumque defectum crebrior inspiratio compensare debet; & quia ventriculus, a pastu turgens, impedit, ne diaphragma in inspiratione ita ampliare thoracem possit, quam dum vacuus est; facile percipio, hunc hominem difficilius respirare eo tempore, quo thorax minus potest ampliari. Nam pulmo turget nunc pure estque se ipso sano fore mole dimidia major. Si adhuc diaphragma juvet ad arctationem thoracis, ille intrinsecus & extrinsecus pressus pulmo parum aëris, difficulterque admittet.

Dixerat mihi idem homo, se illo eodem tempore in unum modo latus decumbere potuisse (*). Novi in subpurato pulmone, si homo in latus adfectum decumbat, tunc expeditam utcumque exerceri respirationem per latus pulmonis sanum in altera thoracis camera; at vero, si in latus sanum incumbat, respirationem vix exerceri, quia faccus purulentus gravis premit mediastinum & pulmonem sanum. Febriculam intelligo eum
ha-

(*) Sunt, qui unum modo latus adfectum habentes queant modo in illud dormire: his in latere adfecto concretio multa pulmonis cum pleura nondum facta.

habuisse continuam, auctam motu pastuque, cum rubore genarum. Novi, in vomica tali resorberi puris quidquam in venas, communicarique cum sanguine; & quia novus chylus pul-

Sunt, qui possint in utrumque latus dormire: his vel adcretio facta est in adfecto; ita, ut si in sanum latus decumbant, adcretus pulmo morbosus in adfecto latere plurimum cohæreat cum pleura: vel 2) pulmones ambo a longo tempore concreti sunt cum pleura; ut sæpe in cadaveribus invenitur, homines sine magno incommodo id tulisse in vita. Si jam pulmones utrique diu cum pleura coaluerint, & in alterutro nascatur abscessus, possunt hi homines in utrumque latus incumbere: tunc enim non possunt in alterutrum premere pulmones pondere suo: 3) id fieri valet, si ambo pulmones adfecti & concreti sint.

Sunt, qui pulmones utrosque habent vomica obsessos: si adcreti non sint cum pleura, illi homines in utrumque latus incumbentes male habent. Tales tantum possunt incumbere in dorsum, ne alteruter pulmo alterutrum mole sua comprimât.

Sunt denique, quibus ambo pulmones adfecti & alteruter tantum adcretus: hi in latus pulmonis concreti non possunt dormire, sed in latus non concreti; aliter enim non concretus premit concretum.

Sub finem anni 1741. aperui juvenem annorum 20., phthisi pulmonali mortuum. Potuerat hic tantum in latus sinistrum incumbere, nunquam

pulmonibus est in sanguinem elaborandus, debet homo aliquot a pastu horis anxius magis esse, quum ille novus crassior chylus difficulter per pulmonem transeat, nec nisi repetitis circulationibus aptus evadat, ut æquabilius circumferatur per vasa.

Etiam quia sanguis pressus & obstructo pulmone minus apte per fines pulmonales transit, cor dextrum non integre se evacuat in pulmonem: sanguis proinde a jugularibus redux non potest se expedite in sinum, auriculam, & cavitatem cordis dextri evacuare: hinc, turgente (ad accumulato) sanguine jugularium, debet sanguis retardari & accumulari in venis faciei, ergo, rubent facies, nares, labia.

Ab eadem causa intelligo, cur nocturno sudore diffluxerit ad partes supernas. Venis partium superiorum turgidis ob denegatum liberum in cor ingressum, non possunt se arteriæ carotides, vertebrales, axillares, in suas venas evacuare: hinc pars tenuior per lateralia vasa perprimitur & sudoris exit forma. Cæterum facile a sanguine aquosæ partes in hoc morbo secedunt;

nam

---

quam in dextrum: tamen in cadavere pulmo dexter undique fere totus adcretus erat; pulmo sinister vix. Utrique pulmones erant subnigri, & externe tacti: videbantur esse lapidibus toti quanti pleni, præterquam in summitate sua: percissi erant omnino scirrhusi, sine vomica. Cogitate, pulmonem scirrhusum sinistram liberum incumbendo in dextrum adcretum; duritie & pondere premebat in alterum, dum & pondere premebatur alterius: ergo sic non poterat. Adcretus vero pulmo dexter, durus, non poterat incumbere in sinistram; hinc in sinistram latus decumbere æger tantum poterat,

nam pulmo sanus reddit omnia chylosa, aquosa, intime permista cum sanguine: pulmo hic debilis in sua actione non conpingit ita cruda, ut coctis adsimilentur & intime misceantur cum inquilinis humoribus: aquosa ergo facile separabilia manent.

Habuit homo hic urinam spumofam, ita, ut conquassata spumam diu retineret. Novi, non modo in hoc præfenti morbo, sed & in pluribus aliis pulmonum adfectionibus, v. g. in asthma, in hydrope pectoris &c., pulmonem esse nimis debilem, quam ut salia & olea ita adtenuet, ne reservent sibi, saponis instar, quamdam tenacitatem, seu lentorem, qui spumofas illas bullas diu sustineat.

Post tolerata hæc omnia, auctus fuit dolor, & dyspnoea. Novi, hæc fieri, antequam rumpatur abscessus. Membrana continens puris a copia ejus aucta ita extenditur, ut inflammetur, ut doleat valde, & respiratio summe læditur. Ignari Medici impudenter pronunciant, novam febrim inflammatoriam in pulmone nasci, & venæsectionibus hominem ita debilitant, ut morbo ferendo vix ultra par sit. Si moriatur homo, mortuum dicunt a nova peripneumonia, quamvis ad curandam eam toties venam fecassent. Ex veris tamen artis principiis novi, hunc dolorem oriri, quia membrana includens vomicam ita extenditur, ut fere rumpatur, ut brevi rumpenda sit, & jam hominem a Medicis interentum.

Tum denique subito levamen habuit a dolore, a dyspnoea, ab anxietate, a magna febre; exin tamen se mansisse dicit parva cum febre continua, debilitate summa, respiratione dyspnoeica, ponderis sensu in thorace: se emaciari undique & notabiliter; ita, ut unguis magis fiant recurvi, & dispareant digitorum apices.

ces. — Examino ejus ventrem, invenio, ad epigastrium intumescere.

Ex natura empyematis debeo concludere, illud re vera adesse; habeo tamen tot signa præcedentia, tot præsentia, ut nullus ultra dubitem. Post clausæ & turgentis in rupturam vomicæ signa, nunc patet, illam ruptam in cavum thoracis. Hinc dolor magnus subito evanescens, quia rupta est tensa quæ fuerat, membrana. Hinc pondus puris in mediastinum & pulmonem sanum, dum in obpositum latus decumbit. Hinc pondus puris gravitantis in diaphragma, quod sensum veluti ponderis in thorace facit. Hinc tumor in superiori abdomine, a pure deprimente diaphragma & hepar, unde sub marginibus costarum hepar eminent. Hinc febricula a resorptu puris acrioris intra sanguinem ex cavo thoracis. Hinc marcor summus a resorpto acri pure, depascente omne sanguinis oleum.

Habeo ergo omne, quod sufficiat ad ideam formandam empyematis in dato ægro, 1) ex natura cognita causæ, 2) a functione læsa, 3) a natura morbi.

Quartum vero signum erat ab *excretis* inprimis: excreta hic nulla sunt; & quia in morbo tali pulmonis excreta, quæ debuerant adesse, nulla sunt; ideo me confirmant in idea illa, quod sit morbus *empyema*, in quo excreta nulla, quia materies dilapsa est in cava thoracis. — Tamen salivatio quædam ultimi doloris tempore, mox ante rupturam abscessus, observata est, quæ solet his hominibus tunc adesse, difficulter explicanda.

5) *Ex symptomatibus* &c.; etenim anatomica cognitio partium a principio morbi inflammatorii me juvit ad symptomata omnia inflammationis, subpurationis, abscessus clausi, ruptique explicanda ad amissim.

Cadavera autem hominum hoc tempore denatorum me docent, post talia symptomata empyema natum.

Quod autem a prima inflammatione prægressi sint dies 20, 40, 60, nihil facit. Dies nullus fixus est pro ruptura membranæ vomicam concludentis: si tenera membrana sit, potest 20, 25. die rumpi; si sit tenacior, serius; si tenacissima, 60. die, immo quibusdam plane non rumpitur, sed absorpto pure hectici moriuntur.

5) PLEURÆ. Est dolor intolerabilis ad latera costarum; cupio videre, qualis sit: exemplum pleuritidis jam est toties receptum, ut aliud nunc adsumam maximi momenti.

1) *A natura*; est femina mobilissimi systematis nervosi, quam novi antea sæpius doloribus & clavis hystericis obnoxiam fuisse. Hæc prægumena. At vero hæc ipsa femina jam puerpera copiosissimum sanguinem lochiis emittit; ita, ut animo fere linquatur, fere convellatur & dolorem in latere habeat, qui sit intolerabilis, qui respirationem penitus subprimat, & faciat morbum pleuritidi adeo similem, ut ovum ovo. Ignari rerum Medici, ut pleuritidem salutantes, v. s. & emolliendo curam instituunt; quia ajunt: oportet, ut multum plethorica sit hæc femina, quæ post copiosa lochia adhuc habet pleuritidem; ergo incunctanter illa evacuantibus solvatur. — Quia vero causa doloris est *νενεαγγεια*, & illi majorem evacuationem instituunt, intelligimus facile, quam levi opera feminam occidant: aucto enim dolore, ab inordinato spirituum motu oriundo, femina suffocatur; vel si minus, saltem ita detrahitur sanguinis copia illa pauca, ut ultra haud sufficiat necessariis ad vitam spiritibus generandis. Ergo mors sequitur; vel, miraculi instar, servata femina, dum audit posthac, quanto versaretur in periculo, Medicum suum cælo

infert laudibus, quia Medicus suam pulcram curam laudat ipse, quod e mortis limine feminam eduxerit. Sane non fuisset mortis ad limina adducta, si rerum scientem Medicum nacta fuisset. Jam vero *ex natura cognita causæ* novi, non esse inflammatorium dolorem lateris, sed plane spasmodicum, a nimis lochiis oriundum.

2) *A functione læsa* confirmor in mea idea, quod citra pulsum durum, citra febrim acutam, citra subpressa lochia, talis dolor intolerabilis ad latera adfit, qui totam turbet respirationis actionem. Quum ergo non a causa inflammatoria, oportet a nervis adfectis esse.

3) *A natura* *Ëc.*; hystericae enim, post magnas evacuationes perperam factas, solent crudelissimis doloribus, inflammatorios mentientibus, adfligi.

4) *Ab excretis* *Ëc.*; si esset dolor pleuriticus, ille oriretur saltem a lochiorum defectu; sed hic lochia vel copiosa adhuc adsunt; vel, copiosa olim, jam sensim, lege ordinaria, minuuntur. Ergo lochia excreta, aut non excreta, hic non arguunt inflammationem, quin & inflammatoria pleuritis tussiculâ, si non plane siccâ, inciperet sputa emittere prima die; si bona pleuritis, flava, cum striis sanguineis mista: hic vero nihil horum.

5) *Ex symptomatibus* *Ëc.* Novi ex Neurologia, quod nervi in hominibus delicatioribus sint longe teneriores, quam in aratoribus robustis. Novi, homines facile mobiles habuisse in sua vita nervos teneriores, quam homines laboribus durata corpora habentes. Novi, mobilissimos homines habere sanguinem plerumque debiliorem, pauciorẽ, eductoque eo, vel fluxu naturali, vel arte, spasmos hystericos, clavos illos dolorificos, nasci. Ergo ex omnibus his concludo, præ-

sentem laterum in hac puerpera dolorem non inflammatorium esse, sed spasmodicum. Ergo loco evacuationum, corpus lenissimis nutrimentis parva copia, sed repetita, inpleo; lenia antispasmodica, paregorica, præscribo, in tantam copiam, ut incipiant spasmi solvi.

Legite hic, quæso, incomparabilis SYDENHAMI *Differt. epistolarem ad Guil. COLE*: legite decies, pœnitebit nunquam; ex imis fundamentis hanc materiem eruit & tractavit.

6) **MEDIASTINI**; signa peculiaria non habet, nisi generalia inflammationis, ita, ut signa peculiaria suæ adfectionis præ sese haud ferat. Dolor in thorace acutus, qui vel prope jugulum, vel ad diaphragma, vel secundum sternum, vel secundum spinam dorsif, vel prope pericardium, percipiatur; qui proin, ad quas proxime obtinet partes, inde nomen fortiat, quum nulla peculiaria signa pathognomica læsi mediastini in arte nota sint. (*) Verum, si inflammatio in causa est, cura generalis inflammatoria instituenda foret, ob dolorem inflammatorium ejus partis, cujus similitudinem referret.

G 3

7) PERI-

(*) Igitur circa mediastinum nihil scimus, nisi quod possit inflammari & subpurari. Sed ejus inflammationis signa pathognomica non habemus. Discamus ergo, a definiendo hoc morbo abstinere, ne ultra artis limites exsiliamus. Si ad sternum inflammatio sit, poterit aliquid de pleuritide habere, aut de pleuro peripneumonia; quum respiratio læderetur a vi dolorum, si revera doleat mediastinum. Si ad dorsum, poterit acutum dorsif dolorem facere.

7) PERICARDII. - Sectiones cadaverum docuerunt, cordis, pericardii, majorumque vasorum inflammationes subpurationesque fieri, citra illos acutos dolores, qui cæteras phlogoses concomitantur. Itaque ex datis regulis non possumus bene pericardii vitia inflammatoria; aut obstructoria, nosse. Si tamen magna inflammatio pericardii oriretur, pulsus magnus & celer, ardor & sitis, curam poscerent inflammatoriam generalem. Verum, ignoraremus, utrum in hac febris adfuisset inflammatio pericardii, an esset v. g. soluta illa critice, ut febris acuta, non topica. Etiam si subpuraretur pericardium, in genere quidem videmus, a febris hac acuta, critice non soluta, relictas esse horripilationes & febriculam & sitim, & anxietatem quamdam in respirando, præ pondere abscessus, diaphragma, aut mediastinum prementis; aut a parte anteriori si esset tumor a pure collecto, potest pleura dolere ab ejus incubitu. Omnia hæc obscuritatem post se relinquerent, nec anxietates doloresque hinc ad viciniam orti essent tam magni, ut in vicinarum prope cor & pericardium partium, (ut est diaphragma & pleura,) inflammationibus solet observari. Hinc semper suspiciones manerent, sed non certitudines.

Debui hæc Vobis ita exponere, ut artis nosceretis limites. Debui hac Spho explicanda me ad omnem artis potestatem extendere, ut certum in ea, incertum quid esset, caperetis. Invenitis hic morbos pericardii, mediastini, aliorumque viscerum: putaretis quidem, & his applicando signa famosa illa quinque, quæ Sphus commendat observanda, Vos & hos morbos æque certo, quam pleuritidem, cognituros: falleremini. Ambigua horum signa manent, manebuntque & aliorum, in hac Spho enarrandorum, ambigua signa.

8) PULMONUM. Exemplum de peripneumonia cognoscenda jam pluries dedi: febris acuta, continua, valida, anxietas magna in respirando, tussis, dolor sæpe laterum, aut juguli, aut prope claviculas, aut dorsi, adjunctus; una cum generalibus causis validæ inflammationis, nos hunc morbum in principio ostendunt.

Verum, quum toties hac de re dictum, sumamus aliam pulmonis adfectionem, cui nostras quinque regulas applicemus.

1) *A natura* &c. Homo bene comedit, succulentis se nutrit, & desidem agit vitam: vasa ergo sic succulento copiosoque nutrimento plena habet; nec motu dissipat, proinde indies accumulatur. Vino generoso, aut spiritu vini, aut cerevisia meraca antiqua, aut calidis aromaticis, satagit vincere lentorem, quem sibi sæpe a plenitudine sentit nasci: ergo vasa plenissima, humores copiosi opimique hac ratione sæpe stimulantur.

2) *A functione* &c.; animadverto in hoc homine quamdam dyspnoeam, tussiculam, a parvo initio sensim incrementem, citra aliquem morbum notabilem.

3) *A natura morbi* &c.; undique inquirens in morbos, qui similes causas, similes functiones læsas habent, invenio illam tabis speciem, quam *Christophorus BENNETUS* in suo *Theatro & Vestibulo Tabidarum* describit beatissimis Britannorum insulis familiarem, præcise a talibus causis, & cum talibus functionibus læsis. Similitudinem ergo video; verum, ut certior fiam, examino

4) *ab excretis* &c.; meus nunc descriptus æger tussicula illa incipit reddere sputa vere purulenta. Miror hoc, quia nulla datur inflammationis ἀνάμνησις. Dico, unde hic sputa purulenta, quæ unice inflammationi prægressæ deberi existimaveram? Redeo forte alia die

die ad hunc ipsum hominem, & ait mihi, se ex annua consuetudine sibi venam secuisse, e qua sanguinem egressum plane inhorruerit: ostendit mihi; video plane lardaceum. Ait mihi BENNETUS, observationes tales sibi esse familiares; nihil quippe frequentius, quam quod Britanni hac ratione citra ullos prægressos morbos purulenti fiant & pure tandem non exeunte, pereant; immo, quod vera phthisi pulmonali adfligantur & moriantur, sanguine ipsorum inflammato existente, æque, ac in morbis vere inflammatoriis.

Dum hæc perpendo, video 1) causas proëgumenas & procatarcticas, 2) læsas functiones, 3) naturam morbi, 4) excreta imprimis: audacter concludo, esse præcise illum morbum. Confirmor in eo

5) *ex symptomatibus &c.*; novi, quibusnam rebus pulmo lædi possit, ut langueat respiratio: scio, esse viscus nobilissimum, quod ut vitale viscus, quod ut naturale operetur. Novi illius muneris esse, ut crudum chylum mutet, ita, ut repetita circulatione inde fiat cum inquilino humore unus homogeneous sanguis: sed simul novi, vires ejus esse determinatas. Hinc, si nimio, nimisque tenaci, chylo obruatur, incipit cum aliqua difficultate adlaborare, ut per suos angustos fines arteriosos illum transprimat. Si causa hæc augeatur indies, tunc incipit sensim hinc inde aliquid stagnare, dum interea per alia loca transvehatur. Pergente causa sensim augetur stagnatio, fiunt collectiones, augentur tusses, & dispncæ, rumpitur membrana aërea pulmonis & sputa puriformia prodeunt. Hinc phthisis vera purulenta pulmonalis oritur, omnibus illis subjecta in pejus mutationibus, quæ in ea, quam produxit phlogosis. His invenitur pulmo exesus corruptus.

At vero sunt, quos idem prorsus morbus tenet tenitque per annos, qui tamen mutatis, quæ morbum

fecerant, causis, bonorumque medicamentorum ope, perfecte convalescant, inlibato posthac per omnem vitam pulmone.

Sunt denique, quos morbo eodem confictatos diu videatis cedere fati. Putaveratis, Vos itidem hic subpuratum visuros pulmonem? fallimini: apertum cadaver exhibet pulmonem, in quo, quid culpetis, vix habeatis.

Undenam hoc paradoxon? Anatome hoc idem in multis Phthificis confirmat, fateorque ex Phthificis, quos a morte multos aperui, numerum eorum, qui integros, quam qui læsos haberent pulmones, majorem fuisse.

Quia igitur tales homines habent sanguinem lardaceum citra inflammatoriam febrim & auctus ille sanguis lardaceus quotidie magis magisque laboriose a pulmone subigitur & transprimitur, pars ejus exsudat in cava bronchiorum, & vesicularum, colligitur, excitataque tussiculâ ut bronchia & vesiculæ denuo expediantur, sputa prodeunt puriformia, idque ita per annos. Si frigore suscepto, aliave de causa, pulmo ille obstruatur, ut pus exsudare in cava non possit, accenditur febris, pus fit acre, oritur peripneumonia, vel pus acre facit diarrhœas colliquativas & mortem.

9) **CORDIS.** Laborat æger anhelitu, palpitatione & animi deliquio; volo nosse morbum; inquirō

1) *a natura* &c.; homo vasa cruore denso admodum repleta semper gessit; sed simul iracundus maxime ad singula quæque non placita, inmani detonans furore; vel sumsit multa generosa vina, cerevisias meracas, spiritus destillatos. Verum erat in rebus suis obeundis agilis, & passu celerrimo solebat per plateas incedere atque gradus multos fulmine citius conscendere & descendere.

2) *A functione* &c.; anhelabat quidem homo hic, dum ita celeri adscensu gradus superaret, verum hoc negligebat, & quamvis monitus pergebat, dicens, adsuefieri oportere. Hinc sensim crevit anhelitus, nunc tantus, ut vix se moveat aqua tellure, quin sentiat sibi corpus ubique pulsare, ad extrema usque, & maxime ad præcordia: immo, si pergat, animum sibi linq̄ui percipit; donec, perfecta quiete observata, languidam vitam iterum producat. Notavit ille, egoque, manu pulsū carpi deprehendens, aut manum præcordiis adplicans, deprehendo pulsū intermittentem.

3) *A natura* &c. Naturam talis morbi inquirenti mihi occurrunt varii, aneurisma cordis, arteriarum majorum, polypus cordis arteriarumque. Hi tres morbi ita ab his causis prægumenis & procatarctiis nascuntur, ita has enarratas functiones lædunt, ut, quisnam illorum trium obtineat, difficulter discernatis.

Aneurisma, sive *debilitatio nervositas*, cordis, fit, quando crebrius violentiusque sanguinem excipere & expellere debet, quam ejus vires permittant. Hinc, si semel hac de causa æquilibrium sit sublatum cor inter humoresque, causa hæc notabiliter augetur deinceps: si enim ille homo se iterum valide moveat, ut sanguis venosus actione musculorum iterum velocius copiosiusque ad cor moveatur, cor adhuc magis debilitabitur, a sanguine extendetur, ampliabitur; ita, ut in sua substantia labefactatum parvas admodum vires in sanguinem exerceat, & palpet potius, quam pulset. Hæc natura aneurismatis cordis. Si vero cor inter arteriasque tollatur æquilibrium ita, ut debilitentur resistentiæ arteriarum majorum, v. c. pulmonalis, aut aortæ, tunc semel corde validius agere incipiente, quam arteria resistit, arteria indes magis extenditur, dilatatur; ita, ut saccus superet aliquando pugnum, aliquando caput, aliquando molem gerat in-

credibilem. Hinc sanguis in illo sacco stagnat, & cor, non adjutum arteria, magno labore debet sanguinem ultra saccum illum arteriosum per arterias pellere. Unde necessario consequitur, ut pulsus arteriarum sint inæquales & intermittentes. Hoc aneurisma arteriarum.

Polypus cordis & arteriarum magnarum oritur vel ab animi deliquiis, quando stagnat sanguis in alveis hisce magnis, ita, ut licet motus posthac restituatur, tamen concretum quid maneat adfixum inter columnas cordis; cui, semel ibidem nato, pars sanguinis maxime concrecibilis sensim adcrefcit: ita, ut polypus ex corde per longitudinem arteriæ indies elongetur, & ad magnam satis altitudinem per arterias majores, immo per earum ramificationes, pergat. Ut ab animi deliquiis, ita & a celeri motu, vires superante, sæpe exercito, oriri potest: corde enim copiosiori sanguine onusto, quam possit expellere, non habet sat virium, ut expellat totum; hinc manens pars inter columnas concrefcit, augeturque indies, eo, quo mox expositum, modo. Hinc sæpe cordis palpitationes, seu pulsus frequentiores, dum polypus in via hærens expulso sanguini impedimento est; cor enim tunc compensare hoc ictu frequentiori conatur, quamdiu non est in substantia sua debilitatum; id est, quamdiu non est factum aneverismaticum. Hinc a polypo sæpe pulsus inæqualis & intermittens, quia polypus nunc magis hærens ad latera, minus inpedit transitum sanguinis; nunc magis in centro arteriæ, transitum sanguinis magis inpedit. Hinc illa animi deliquia, quando polypus in aorta iter præcludit sanguini corde pulso per carotides & vertebrales: nam cerebro sanguinem non accipiente, spirituum influxus in cor cessat.

4) *Ab excretis* &c.; quia vis & robur corporis a bono corde, bonisque dependet arteriis, hinc in hoc casu omnia debilitentur necesse est: cor debile, debiles

les arteriæ, debilis pulmo, debilia viscera omnia, non efficiunt ex chylo crudo bonum sanguinem: hinc urina vel limpida, vel cruda, vel spumosa; fæces alvinæ non subactæ, non mistæ, non coctæ; sudores potius hic, quam bona perspiratio, ab aquositate sanguinis, facile inde separabili & diffluente per vasa.

5) *Ex symptomatibus*; quia novi ex anatomicis & physiologicis usum partium, intelligo nunc, cur hic adsit defectus. Quin & innumeri casus apud LANCIS-UM, BONNETUM, immo & casus, quos nos ipsi in praxi toties ex cadaveribus vidimus, casus Vobis etiam in nosocomio exhibiti, omnia dicta confirmant, demonstrant.

Si nunc his addam 1) ossa in cordis substantia inventa, 2) calculos in corde inventos, 3) arterias osseas factas, 4) cordis subpurationes, 5) vermes cordis & pericardii, 6) hepatis purulenti materiem effusam, eroso diaphragmate, in cavum thoracis, 7) ipsum intestinum colon per erosum diaphragma pone cor locatum, 8) vermes intestinorum, præprimis qui cordis palpitationes & pulsus intermittentes atque inæquales faciunt, 9) empyemata, 10) viscera abdominis molis enormis, v. c. hepar, lien, uterus, 11) nimiam in pericardio aquam, vel pus loco aquæ, 12) spasmodicas constrictiones nervorum cordis, arteriarum, diaphragmatis, pericardii; videmus, aliquando nos causam ex circumstantiis conjecturare posse, sæpe non.

10) DIAPHRAGMATIS: toties jam de inflammato diaphragmate in pathognomicis actum, ut aliud hic sumam exemplum ex chronicis.

1) *A natura &c.* Fuit virgo pulchra, sed achoribus ac favis in cute capillata capitis, herpete in facie, misere foedata: omnem artis opem frustra experta, ab
agyr-

agyrra mater unguentum accepit, quo penitus filiam curavit.

2) *A functione* &c. cordis palpitationes virgo deinceps passa est, & hemicraniam, paullo post convulsiones colli & brachiorum: malorum cumulo nunc accessit risus sardonicus, & quidem ita, ut in pleno templo, citra ullam causam, in cachinnos effusa, nunc ob turpitudinem actionis melancholica fiat.

3) *A natura* &c. *Frid. HOFFMANNUS, l. 4. part.* 3. talem casum habet a perperam curato herpete; demonstravit id curatio. Neque solus ille; vidi ego similes in praxi casus, ubi eventus demonstravit, naturam morbi ita esse.

Natura morbi est intropulsio materiæ peculiari ratione acris. Materies talis acris, olim ex capite effluens, jam intropulsa, inpune intra corpus non detinetur, sed pro variis, quas adficit, partibus varia dabit symptomata: si ad intestina, dysenteriam, immo gangrænam eorum producere possit: si ad hepar, potest substantiam hepatis, aut etiam lienis, in putridum liquamen vertere: si ad pulmonem, asthma durissimum: si ad cerebrum, deliria & convulsiones. Hic videtur adfecisse nervos quosdam, ut mox examinabimus.

4) *ab excretis* &c. carebat virgo his miserandis malis, fluente herpete: laborat iisdem, herpete curato.

5) *Ex symptomatibus* &c.; adfecto diaphragmate novi, risus sardonicos oriri. Video hic retropulsam materiem copiosam, acrem: hæc primo cordis aquabilitatem turbavit, forte nimis stimulando. Novi a corde talem materiem posse in quamcunque partem corporis amandari; ergo posse ad cerebrum, ibidemque facere convulsiones; posse ad nervos brachiales, indeque oriri convulsiones colli & brachiorum; posse ad nervum diaphragmaticum applicari in collo, aut itinere, aut ad ipsum
dia.

diaphragma. Anatome docet, homines, post risum sardonium mortuos, vitia habuisse in diaphragmate ejusve nervis. — Anno 1754. interiit homo paraphrenitide, qui brevi ante mortem risus habuit sardonicos. Vidimus omnes in cadavere diaphragma misere inflammatum. Quin & historia egregii HOFFMANNI idem confirmat. Virgo hæc tandem ad HOFFMANNUM confugit: rem totam intelligit ab herpete imprudenter retropulso ortam: dum auxilia meditatur, en ipsa natura viam demonstrat. Sub aure sinistra tumorem detegit, quem fovit catapiasmate. Copiosissima sanies aure effluxit, manavit, puellam curavit. Sanguis metastasi ad aurem se penitus depuravit, ut in acutis quandoque. An ichor in collo nervum diaphragmaticum tantum adfecit? Forte.

II) HEPATIS; adplicemus hic casum feminæ ictericæ, quam habuimus in nosocomio.

1) *A natura* &c. Mulier castra in Italia sequuta, multa incommoda tulit; peperit sine auxilio, castra mota sequi pedestri itinere debuit quarta a puerperio die. Inde lochia subpressa, & alvus per tres, quatuor septimanas liquida fuit subsequens.

2) *A functione* &c.; ex illo tempore habuit sæpius ad præcordia dolores & anxietates, immo biennio abhinc dolores lancinantes per totam hepatis regionem, una cum tumore & tensione ejusdem, atque nausea & vomitu. Flavedine posthac tincta est per totum corpus. Icterus post 12, 14 dies abivit; sed ex biennio hoc toto, icterus cum iisdem symptomatibus rediit quovis secundo mense, quovis mense, immo demum quovis octiduo, usque ad 24. Decembris 1755.

3) *A natura* &c.; est icterus quidem, sed hic nihil determinatum loquor. Species icteri determinanda est, aut nunquam curabo. Debet hic adesse causa, nunc præsens, nunc absens & latens. Volvens species varias mente mea,

naturam icteri calculosi hæc videtur species habere. A causis adeo validis nunc enarratis, ex symptomatibus ad regionem hepatis & præcordia, nunc descriptis, obstructio sensim nata in hoc viscere est; quæ, quia etiam ad umbilicum usque ante biennium observabatur, pressit ductum communem, cysticumve; unde icterus natus. Verum humores in illa femina ex tam misera diætâ & regimine crassi, terrei, facti, in systemate bilioso potissimum suam terream materiem deposuere; unde nati calculi. (*) Quoties talis calculus in angustiam ductus cystici pellitur, icterum renovat; bile impedita nempe in intestina fluere jam per vasa, PERALTO, VERHEY-ENO descripta, in hepar, aut per venam cysticam in venam portarum refluenta: unde tunc sanguini venæ cavæ mista, icterum producit.

Quia

(*) Dicò, deposuisse materiem suam terream, gypsum in systemate bilioso: exempla sunt depositæ materiæ calculosæ in medio hepatis parenchymate. RUYSCHIUS id semel in bove vidit; *v. Obs. anat. chirurg.* VESALIUS, *Epist. de chinæ radice*, lapideam veram substantiam magni partis hepatis vidit. BENIVENIUS, *Observ. medicinal.* c. 3. quoque lapides multos in hepatis substantia vidit in cadavere feminæ. DODONÆUS in notis ad BENIVENIUM se id sæpius vidisse testatur. RENODÆUS, *Mat. med. l. 3.* tres eduxit. FORESTUS, BLASIUS, itidem invenerunt. Vide & STALPART VAN DER WIEL, *obs. 45. cent. I.* Anno 1742. in hydropico ex ictero homine cum Chirurgo hepar exemi, totum lapideum factum; dum frangebamus, erant quasi granula lapidea, ut

MAL-

Quia vero hæc proxima icteri causa, calculus nempe, obstruens ductum, icterum quidem facit per totum corpus, attamen vi vomituum enormium quandoque aut propellitur, aut retropellitur; eoque retropulso, aut perpulso, bilis denuo refluit in duodenum; hinc jam capio, cur raro, & non diu, excrementa alba habeat hæc femina. Qua in re ecquidem hanc speciem icteri calculosi differentem intelligo ab ictero, qui vel a manente causa obstruente hepar inferius, vel ab obstructione permanente nata in ductu bilifero, oriri solet. In ultimo casu semper bilis, quamdiu adest, retroit in sanguinem, adparet per urinam, & quia nil per duodenum, excrementa sunt alba.

4) *Ab excretis &c.*; excrementa flavescunt quidem in hac femina, verum haud ita, ut naturaliter debent; ex flavo nempe albescunt. Hepar a tam longo tempore,

MALPIGHIVS invenerat, quando sententiam suam de glandulosa fabrica hepatis promulgabat.

Quum ergo hepar sit viscus, quod mire calculosum potest fieri, in ejusmodi hominibus non est mirum, si dispositio hæc communicata cum bile quiescente in vesicula efficiat calculos; potest generatio talis perdurare, quamdiu dispositio talis in hepate est. Igitur dubia iterum inde prognosis; nescio, an unus, an centum in vesicula calculi. Sed ponamus, calculos omnes ex vesicula ejectos: an ideo ovandum? Nam si hepatis diathesis illa lapidea maneat, humoresque tali materie repleti ab hepate ad vesiculam felleam veniant, poterit calculus denuo in eadem per quietem gigni. DE H.

re, & tam validis de causis adfectum, videtur obstructum magis esse, quam ut debitam bilis copiam paret, quæ deinde in venam effusa, & cum illa bile, quæ vesicæ propria fabrica paratur, mista, bilem bonam conficiat.

5) *Ex symptomatibus* &c. : novi enim ex anatomicis, quid sit hepar; quam sæpe obstruatur, quam nobiles functiones habeat, quas obstructions patiatur. Licet enim vesica præparet sua fabrica peculiari bilem, indiget tamen humoribus a fabrica hepatis præparatis, & in vesicam perfluis. Quin & hominum ab ictero mortuorum cadavera docuere, revera dari numerosos icteros a calculosa concretionem in vesicula, ab obstructione simul notabili hepatis.

12) *SPLENIS*. Morbi splenis sunt obscuriores, tam acuti, quam chronici, ob vicinitatem partium, ob reconditum visceris situm sub cavo diaphragmate, inter ventriculum & costas inferiores. Videamus tamen, quomodo per varias experientias ad aliquam eorum cognitionem possimus pervenire. Sumsi casum, quem habui in praxi.

1) *A natura* &c. Homo corpore admodum calefactus, sese exposuit quiescens vento, bibit frigide. Natura causæ est, ut faciat inflammationem.

2) *A functione* &c. Acuta feбри correptus conqueritur dolorem validum prope costas inferiores, latere sinistro; dolor aliquando vagus est ad superiora thoracis. Respiratio læsa est, quædam quoque subinde tussicula percipitur. Augetur dolor, dum multam liquidæ copiam ingurgitavit. Dum morbus mitesceret, tribus vel quatuor diebus neglexit omnia remedia, rem in vado esse credens: manet febricula, & debilitas, & urina eruda, sine ulla critica evacuatione: immo durum quid, ac tumens, obtuseque dolens jam deprehenditur sub costis spuris sinistris, versus arcus costarum, seu late-

ra, indies augefcens ; unde molefte habet homo, anxius eft, colore ex viridi pallefcit: dum onerat ventriculum multo alimento, aut potu, anxietas major fit ac vomitus, febris hæctica adefc, afcites, cum fudore, anxietate ; vix tuffis.

3) *A natura &c.* ; fimilitudinem quamvis initio habeat morbi natura cum leviori pleuritide; tamen ab illa deflecti videtur maxime poft *ακμην* : tunc enim potius ad lienis inflammationem vergit: quia, quum nihil critice folveretur, tuffis tamen non fuit valida, quæ in tali pleuritide fubpurata valida adfuiffet. Crescente febri fubpuratoria, tuffis sæpe quoque inmanis fuiffet, hic minor fit. Tum & fenfim perceptus tumor fub coftis finiftris, anxietas perfeverans ibidem loci, ventriculi naufææ & vomitus ad majores haufcus, color minime ruber in facie, ut in nafcente apoftemate laterum & pulmonum, fed ex nigro pallefcens, viridescens, chloroticus, fplenitidis in fubpurationem verfæ potius, quam pleuritidis, notas dant. Etiam lien chronica obftructione laborans ita colorat hominem: quia quamvis lienis perfecte forte necdum novimus ufum; videtur tamen fanguinem coeliacum ita mutare & præparare, ut hepar inde bonam bilem conficiat; unde hepar, carens lienofa hac præparatione, bilem parat defectuofam, corpusque ingrato colore deturpantem. — Notandum tamen, colorem illum non femper adefc in obftructo liene. Notatur quidem fic ab HIPPOCRATE *Epid. IV. p. 1134.*, & paffim ubique, & sæpe idem vidimus in lienofis; tamen cafus contrarios novi. Jurisconfultum aperui, qui lienem habebat magnum, veftitum undique cartilagine craffiffima, ut vena fplenica prorfum inepta jaceret, inanita; in quo tamen viro color pallidas, nunquam ex pallido virefcens adfuerat. Hinc sæpiffime ita fe res habet, non tamen femper.

4) *Ab excretis* &c. Homo hic nulla via habuit aliquam excretionem criticam. Unde si fuisset ex pleuritide abscessus natus, hanc hecticam faciens, utique tussis pertinax, defatigans, adesse debuisset, & ex illa forte rupto abscessu, sputa purulenta. Jam vero nec excernit, nec fere tussit. Immo excreta materies per vomitum merito auget mihi suspicionem splenitidis: quia sentio, lienem revera mole factum majorem; hinc, dum ventriculus turget adsumtis, nec se expandere, ut olim, potest præ lienis tumore; cogito hinc ventriculum, irritatum hac resistantia, revomere contenta.

5) *Ex symptomatibus* &c.; novi usum lienis esse, ut paret sanguinem hepatis, ex quo illud bonam bilem præparet. Video nunc colorem in corpore nasci, qualem referunt, qui lienosi dicuntur. Tumor manifestus lienis me docet validum ejus infarctum; & si quid mali habeat, hoc debet esse a subpuratione; nam est prægressa inflammatio, & superest febris inflammatoria, ut in omni abscessu: ergo formatur hic abscessus. Confirmat sententiam anatome mortuorum. Rem Vobis veram narraui. In primis praxeos annis militem ut pleuriticum tractaveram: morbo vix remittente medicamenta rejiciebat & debebat inde deduci per triginta horarum viam; ita, ut occasionem non haberem, post acmen morbi illum distinguendi a mitiori pleuritide: id quod alioqui mihi tunc, si non debuisset peregre proficisci, patuisset ex regulis mox datis. Post aliquot menses redux Hagam me vocat: hydropicum & agonizantem video; mortuum aperio: lienem invenio maximum, pure refertissimum.

13) **VENTRICULI.** Inflammationem ventriculi aliquoties in pathognomicis jam vidimus; nempe, quod dolor acutissimus ad quæque ingesta, vomitus ipso deglutitionis momento observatus eam distinguant a pleuriti-

de, in qua ille vomitus non adest; a paraphrenitide, in qua sæpe ille acutus in deglutiendo dolor non adest; est vomitus quidem, sed non ita celer, quam in gastritide.

1) *A natura* &c.; homo habuit inflammationem ventriculi, ex notis antea descriptis; quæ non critice soluta.

2) *A functione* &c.; dolor aliquis manet ad præcordia, auctus ad ingesta quæcunque; nausea, vomitus continui adsunt, adest febris hectica, homo emaciatur.

3) *A natura morbi* &c. Homines abscessu ventriculi laborantes ita se debent habere: historia prægressa subpurationem factam denotat; symptomata præsentia locum abscessus indicant in ventriculo. Si rumpatur extrorsum, omnia mala sunt timenda, ab effuso pure intra abdomen. Si vero rumpatur introrsum, homo potest vomitu reddi sanitati.

4) *Ab excretis* &c.; ingesta vix mutata evomuntur; ergo non agit ventriculus in illa; tumor in ventriculo purulentus, ab ingestis irritatus, illico illa eicit. Si vero vomitu pus prodeat, novi, jam ruptum esse abscessum, & lenem vomitum subinde excito. Immo, si abscessus magnus, se per vices evacuans, lenis dosis ipecacuanhæ omni secundo, tertio, quarto die data, juvat. Virum nobilissimum sic novi curatum a suo Medico & multis annis sanum supervixisse. Sed debemus esse ex præcedentibus ac præsentibus signis certi, quod sit abscessus ventriculi: si enim ex alio viscere pus, aut ichor ad ventriculum demandarentur, forte illud viscus hoc sustineret, forte non sustineret. Potest v. g. a subpurato hepate, aut liene esse.

5) *Ex symptomatibus* &c.; novi, quæ sint functiones ventriculi ad chylopoësin: video hic nullam fieri, & potissimam partem vomitu reddi; unde ho-

mo hic duplici ratione fit macilentus, 1) a febris hectica, 2) a defectu nutrimenti. Novi porro, fere nil mutari a tali ventriculo, quum inmutata mox evomat. Scio, dum ventriculus tumore laborat, illum inde irritari ad quæcunque ingesta; id quod in scirrhis ventriculi sæpius vidi: non ergo miror, tumore purulento occluso hic in ventriculo hærente, fieri vomitum: durabit hoc, donec ruptus fuerit.

Sectio quoque anatomica hæc docuit ita se habere. In *Hist. acad. reg. scient. Paris. 1704.*, refertur, LEMERYUM secuisse juvenem, qui ab inflammatione ventriculi, nata a violentis empyrici remediis per tres septimanas habuit nunc enarrata symptomata, & tandem mortuus est. LEMERY detexit abscessum in ventriculo.

Apud BONETUM, *sepulchret. anat. Part. 2. tit. de ventriculo*, plura exempla habetis vomicarum in ventriculo & pyloro; unde vel in vita disruptio facta per vomitum; plurimis tamen causa mortis inde nata, tabe purulenta peresis; vel extrorsum facta disruptio, post corrupta viscera abdominis, miserrimam mortem induxit. Videntur casus crebriores esse, quam putatur. Notabilem, huc facientem historiam habet BONETUS, *sepulchret. Tom. 2. p. 310. obs. 25.*

HILDANUS, *cent. 3. obs. 20.* a lente primo nata inflammatione, postea inmani cum dolore crescente, mortuum scribit decima octava die juvenem. Ulcus magnum cadaver in ventriculo exhibuit. Immo in *Comment. Inl. Præsidis. T. 2. p. 150.*, exemplum habetur feminæ, in qua ulceratus ventriculus connatus peritonæo sibi viam fecerat per abdomen externum, qua cibi effluerent.

Sæpenumero inflammationes ventriculi abeunt in scirrhum; qualem aliquoties detexi ipsis in cadaveribus,

bus, maxime versus ejus orificium superius. Casus loco citato apud BONETUM complures habetis. — Scirrhum natum post inflammationes testatur 1) inflammatio ventriculi prægressa; 2) *ἀκυσία*, 3) absentia signorum abscessus: cæterum ponderis sensus & vomitus perpetuo adsunt. Minor adhuc spes superest, quam in vomica; illa enim poterit solvi & evomi; hic nil sperandum.

Haud inmerito igitur pro morbis ventriculi explicandis exemplum sumsi ab ejus abscessu & hujus sequelis, aut a scirrho ejusdem.

14) PANCREATIS. Morbi pancreatis facile non dignoscuntur, neque

1) *a natura* &c.; hæret enim intra duplicaturam mesocoli, uno extremo adhæret duodeno, ubi duodenum pyloro continuatum incurvatur; transversaliter pone ventriculum pergit fere ad lienem usque, & in hoc itinere portio duodeni inter pancreas & lumborum vertebrae locatur: jacet quoque contra capita diaphragmatis. Hæret ergo loco absconditissimo, ubi tangi non potest, & ob vicinitatem tot aliarum partium inflammatio, dolor; cum omni alio morbo potest confundi. Nec læsæ functiones, nec quidquam aliud, discriminat locum.

Anatome tamen sæpius pancreas scirrhosum inveni, & casus innumeri sunt apud BONETUM, *parte 2. sepulchretii*. Magni THUANI pancreas ibidem inventis a RIOLANO descriptum, ipsi hepatis pondere, mole, æquale. HEURNIUS, *Comment. in Aphorism. 6 — 41.*, in pluribus a fato sectis ita rem invenit.

Mulier gravida fuit, eoque tempore ficca & obstinata adeo alvo laboravit, ut purgantibus aut enematibus vix quidquam obaudiverit.

2) *A functione* &c.; eadem mulier nunc a puerperio, immo etiam aliquot annis postea, toto hoc tempore anxietatibus in abdomine enormibus laborat, alvum vix dimittit ad purgantia & enemata adhibita: flatu & tumore torquetur in dextro hypochondrio, anxietates habet ad præcordia; habet levia animi deliquia, sudorem frigidum, & magna cum nausea ore effluit multa copia lymphæ insipidæ. Transeunt anxietates & tumor parumper a dextro hypochondrio in sinistrum, & luditur ibidem eadem præcise scena, ac antea in dextro, una cum lymphæ effluxu ex ore. Durat id, donec tumor sinistri hypochondrii dispareat. Hoc feminae huic bis, ter, in hebdomade contingit, & eo magis, quo alvus ipsi pertinacior est, licet cum alvo a medicamentis soluta libera plane non sit, aut diu non maneat.

3) *A natura* &c.; feminae gravidæ uterus sæpe ascendit ita versus hepar, ut intestinum colon comprimat. Hinc fæces ac flatus ex diverticulo magno coeci ascendentes remoram patiuntur in presso atque complanato transverso colo: ergo flexus dexter coli inmaniter extenditur: viscera omnia trudentur sursum, hepar nempe, vesica fellis cum ductu proprio & communi, ipsumque pancreas sic comprimitur valide. Effluit tunc ex ore feminae liquor insulsus, copiosus; qui non potest alius esse a pancreatico colore, sapore. Pressum enim pancreas vi magna effundit humorem in duodenum, sive per communem, sive per peculiarem sibi ductum. Duodenum compressum sub reliquis partibus non transmittit copiosum illum pancreaticum liquorem, qui proin copiosus adeo hic hærens ventriculum subit, & nausea facta ore effluit.

Dum tandem copia fæcum & conatibus mulieris materies retro uterum pergat, est iterum idem malum renatum in coli flexu sinistro, quum peristalticus coli

motus ab incumbente utero subflaminetur. Hærent ergo ibidem fæces & flatus: donec iterum inferiorem colî partem, etiam fæcibus & flatibus plenam, quia & in osse ilei alia flexura colî est, superaverit. Interea vero, dum hæret materies in flexu sinistro, similiter duodenum, pancreas, comprimuntur, succusque pancreaticus, ut ante, in ventriculum pergît, ac nauseose per os effluit.

Plures feminæ in puerperio ab hoc malo sensim liberantur, si intestina vim suam elasticam contractilem haud penitus amiserint, & si cito vires suas recuperent. At vero, quibus vis contractilis periit plane, ut intestina facta sint paralytica, manet hoc malum per annos, immo per omnem vitam. Colon in utroque flexu amplissimum & paralyticum manet; in medio angustius est; hinc in transitu fæcum ex flexu dextro colî in sinistrum semper hæ ærumnæ.

4) *Ab excretis &c.*; non enim datur liquor, qui pancreatico similis, adeo copiosus, possit ore effluere; & quia effluens adeo copiose deest per aliquot dies, donec novus regeneretur, hinc alvi excrementa adhuc ficciora sunt, & ægrius moventur.

5) *Ex symptomatibus &c.*; est enim pancreatis vitium, secernere lympham: anatome docet, iis, quæ sic adfectæ, ita flexus colî amplos esse.

Si vultis exempla, oritur alvus obstinatissima a colo in flexibus suis extenso & paralytico, quia tumor ex ventriculo enatus, crassus, magnus, durus, intermediam colî partem conprimebat; habetur apud BONET. in *sepulchret.* P. 2. duplex exemplum ex CAMERARIO.

Sed ipsum hoc malum si in gravida velitis ita descriptum videre, ut ego nunc descripsi, videte BONETUM loco laudato p. 197. 198. vivis coloribus depin-

gentem: aliam haud abfimilem historiam ob uterum hydropicum ex WALÆO adfert, v. etiam p. 233. n. 7. Est deploranda talis conditio apta nata producendæ intus susceptiõni intestinorum; dum arcta pars introsuscipitur ab extensa parte: v. BONETUM l. c. casum adferentem ex SMETIO.

15) MESENTERII. Mesenterium quoque pars est, cujus adfectiones passim cognitu difficiliores. Quum enim a lumbis ex peritonæo oriatur, inter lumborum dolores & dolores mesenterii sæpe parum intercedit diversitatis. Etiam quia in medio ventre hæret, ubique & ei velut fimbriæ intestina adnectuntur, inter mesenterii ac intestinorum dolores, etiam inflammatorios, parum distinguitur. Si vero intestina inflammentur, alvus, quæ tunc nulla est, potest aliquid lucis adferre.

Est tamen sedes morborum frequentissima, ut bihorio indigerem, omnia exempla Observatorum, & maxime BONETI, adlaturus. Si sit inflammatio, cura antiphlogistica interna & externa ex æquo prodest ad inflammationem lumborum, mesenterii, intestinorum, omenti, peritonæi. Voluit tamen BAGLIVIVS peculiariter novisse febres mesentericas, *Prax. med. l. I. c. peculiari de febribus malignis & mesentericis, & lib. de fibra motrice & morbosa, c. 13.* at vero, quas febres mesentericas vocavit BAGLIVIVS, erant, quas ideo vulgus Medicorum malignas dixit, quod primo ægri tolerabiliter habentes, nec periculosi, subito viribus conciderent, & pravis in ventre collectis humoribus tandem perirent.

Sane ex descriptione febrium mesentericarum BAGLIVII video multam collectam morbosam materiem in viis primis, ventriculo & intestinis: quæ repetitas purgantibus expulsiões postulent, ne aucta inde putredine æger fato cedat. Verum non adparet, mesenterium

solum in hoc morbo adfectum esse, sed ipsum mesenterium totaque intestinorum ventriculique moles.

In vulneribus quidem abdominis mesenterium vulneratum intra quatrimum post inexplicabiles anxietates, haud alibi observandas, mortem miseram inferre RUY-SCHIUS frequenti observatione Amstelædamensium nautarum ita didicerat, ut audacter prædiceret, anatomen ibi post mortem detecturam mesenterii vulnus, eventusque firmavit effatum. Sed oportebat esse vulnus haud ita in extrema simbria; alia enim occasione dictum fuit, DE LA PEYRONIE in cura desperatæ herniæ incarceratæ filum acu per simbriam mesenterii traduxisse, ut gangrænosa intestina in vulnere factò retineret: qui tamen homo in vita servatus est.

Verum, quod hic de vulnerato mesenterio dico, minus ad hunc locum pertinet; agens modo de morbis a causa interna natis.

Nullum ergo peculiare nobis hucusque signum de mesenterio peculiariter adfecto. Morbi mesenterici BAGLIVII latius territorium habent, quam solo in mesenterio. BLANCARDUS, aliique frequenti anatome evicerunt, infantes, glandulis in collo induratis laborantes, ventreque tumidos, plerumque, si moriantur, glandulas mesenterii quoque habere infarctas. Hoc forte signum unicum plerumque certum esset, quod de mesenterio haberetur. Dico plerumque; nam inspectio cadaverum me docuit, etiam in his infantibus glandulas Peyerianas, Brunnerianas, Boerhaavianas, intestinorum passim esse induratas; ut non semper hoc signum ad unicum mesenterium videatur determinari. Immo etiam tunc decerneret modo in hac una specie morbi chronici mesenterii, non in aliis, non in inflammatoriis.

16) De OMENTO adfecto, licet in textu non habeatur mentio, paucis tamen videndum. Certitudo ubi-

ubique magna non adest, an sit peculiariter adfectum. Si enim inflammatione occupetur, est dolor in ventre toto: quis nobis dicet, an in peritonæo sit, an in omento? Dicitis forte, si in peritonæo, tunc actio læsa erit respirationis; nam, ne peritonæum cum musculis abdominalibus, quibus cohæret, continuo irritetur, cohibet homo respirationem. Est verum, sed non sufficit ad necessariam distinctionem inflammationis peritonæi, ab illa omenti: scitis enim, omentum poni inter peritonæum intestinaque, undique hinc pressum. Si ergo doleat inflammatum omentum, nonne homo ad evitandos dolores cohibebit respirationem, æque atque inflammato peritonæo? Ergo hoc signum non distinguit. Dicitis: omentum, nexum colo & ventriculo, si inflammetur, trahit colum & ventriculum in consensum, unde vomitus a convulso ventriculo, obstinata alvus a convulso colo; quæ duo symptomata haud ita videntur pertinere ad inflammatum peritonæum.

Resp. 1) Hac ratione confunditis saltem omenti inflammationem cum ea intestinorum; nam in hac etiam habetur vomitus & alvus clausa: sic, dum vultis distinguere ab inflammatione peritonæi, confunditis cum inflammatione intestinorum.

Resp. 2) Non est verum, quod vomitu & alvo clausa omenti inflammatio, dictas ab causas, distingueretur ab ea peritonæi. Rem sequenti exemplo demonstrabo.

Anno 1753. 6 Julii juvenis accedit ad ædes magni Anatomici & Medici hageni *Cornelii VELSE*, conquestus abdominis inferioris sinistri dolorem; cæterum in pulsu, oculis, lingua, respiratione, nil habens mali. Medicus lene purgans præscripsit. Biduo post vocatur ad ædes juvenis male se habentis. Rescivit, juvenem adsumtum ante biduum purgans hora postea

evomuisse, noctem habuisse inquietam, ventris auctos dolores, obstinatam alvum. Ægrum examinans invenit Medicus tactu ventris augeri dolorem; febrim tamen, nisi modicam, non adesse.

Jussit Medicus abdomen involvi totum emollientissimo cataplasmate, & præscripsit lene purgans, cui integra uncia electuarii diapruni inerat, brevibus intervallis sumendum; verum nulla inde alvus. Venâ sectâ exsiliens sanguis vix notam dedit inflammationis. Oleum haustum est ad sopiendos dolores, sed vomitu redditum. Ergo signa omnia aut omenti inflammati ex data hypothese, aut inflammatorum intestinorum. Brevi ante mortem venter intumuit totus; orta diarrhæa; gangrænæ ex pulsu debili, parvo, citissimo & sudore frigido signa: quarta die mors.

Avidus causam noscendi Medicus incidit cadaver. Peritonæum gangrænosum invenitur quidem, præcipue loco primum potissimumque dolente, sed præterea inde etiam per latam plagam. Intestina, omentum, cætera omnia viscera, sanissima. Videtisne nihil certi his signis determinari? quis hic solum peritonæum adfectum expectasset?

Deinde, si perpendamus ex frequenti cadaverum sectione nonnullis hominibus omentum quidem toto abdomine intestinis supertendi, multis vero hominibus vix mediam, multis vix tertiam habere ejus aut longitudinis, aut latitudinis; quis demum audebit ex loco adfecto & symptomatibus sedem morbi in omento figere? quis scit, an quidem ibi loci omentum habeatur, ubi doloris sedes est?

Objicietis mihi casum viri, qui mense Decembri & Januarii sæpius nobis adfuit in matutino pauperum examine, Per binos dies febrim habuerat, dum venter induruit; quæ durities repetitis purgantibus quidem
abiit

abiiit pro magna parte; sed supra umbilicum & maxime latere sinistro mansit durities & tumor, qui mobilis erat, in quodcunque latus se inclinabat homo. Alvus ipsi bona, bona digestio. Quum igitur muscoli abdominales liberi essent, & integumenta, & peritonæum, & intestina, eo inclinabamus, ut mobilem illum tumorem in mobili omento quæreremus: non tamen ita definiendo pro re indubitata; quin etiam potuisset esse libere fluctuans hydatidis magno pedunculo pendens ex hepate, aut omento; quum libera fluctuatio sola non determinet præcise esse omentum. — Sed, si omentum tumidum, infarctum, contractum, adcreverit vicinis, maxime peritonæo; quis tunc distinguet: pluries enim deprehendi ibidem loci tumores, plane immobiles: quis hic certi quid pronuntiaret?

Duodecim anni sunt, quod tractatulum ediderim de morbo, qui me & binos alios Medicos pessime & turpiter fefellerat: quo in morbo nemo nostrum omentum adfectum nec suspicatus fuerat, nec suspicari potuerat. Ubi vero cadaver aperiebamus, invenimus omentum in compactam vastamque molem concretum, ejusque, ita monstrosi, ope ventriculum, colon, duodenum ac jejunum, ita unam in massam coalita, ut citra partium destructionem a se invicem separanda non essent. Casum ex intentione edidi, ut evincerem, Medicos posse errare inculpate, si partes adficiantur, quæ suæ adfectionis certa indicia non habent. Ita nempe omentum est.

Anno 1742. idem de omento eodem modo observavi in sene, qui ex ictero hydropicus interiit: hepar adfectum inventuros nos, non vero tale spectaculum arbitrati.

Magnus RUYSCHIIUS, adeo versatus multiplici cadaverum sectione hominum illorum, quos in morbis

viderat, minime suspicatus erat, *obs. anat. n. 18.* se in illa femina hydropica, cui quinque diebus ante mortem aqua abdominis effluerat per gangrænosum supra umbilicum locum; minime, inquam, suspicatus erat, inventurum se a morte omentum totum peritonæo adcretum, inque eodem tumorem pugni magnitudinis, pilis longis, iisdemque adeo copiosissimis refertum, ut tumorem hunc, *tab. 17. fig. 18.* expressum, vix sine stupore intueamur. Certe magnus foret Apollo, qui ex natura morbi hic talia somniasset.

Idem RUYSCHIVS sæpe observaverat, feminas post partum sæpius laborare tumoribus in abdomine, duris, oblongis, situ longitudinali, aut transverso, aut obliquo: tamen mali sedem non potuit determinare. Tandem, *obs. anat. n. 53.*, aperiens cadaver mirum videt spectaculum. Omentum, ut ventriculo & colo, ita & fundo uteri, adnexum erat, spithamam cum dimidia longum, tres digitos latum, & in substantiam adiposo-carnosam degeneratum, scirrhosumque alibi. Videte totum tumorem expressum *tab. 53.*

Omentum sane mirum convolvi in ventre gravidarum, ut & omnia intestina, dudum contemplati sumus, dum morbos puerperarum pertractabamus. Immo constat observatis, posse convolvi in unum corpus omentum, inflammari, secum invicem, & cum vicinis coalescere; ut in femina, cujus antea historiam dedi: posse præterea in obliquum situm pelli & convolvi ab utero prægnante, & tumorem facere obliquum & transversum: dein posse manere sub ventriculo convolutum & liberum, ita tamen, ut leviter inflammatum a summitate semper incumbentis uteri gravidæ connascatur cum eodem; ita, ut uterus, partu excluso se contrahens, implicatum omentum secum ducat, & tunc illum oblongum formet tumorem. Si vero omentum repulsum ab utero-gravido

trans-

transversum aut obliquum tumorem faciat; vel adcretum est, vel non adcretum, sive peritonæo, sive intestinis. Si non adcretum, tumor volvitur hinc inde, & dat causæ ruyschianæ suspicionem. Sed, an non tumores cyfici, hydatides visceribus adnatæ quoque libere volvuntur in conversione abdominis? Quis jam distinguet, si omentum hoc mobile ab utero in pugni v. g. formam alicubi convolutum, sicque concretum fuerit. Si jam omentum prope ventriculum convolutum hæreat in unam molem, non movetur ultra; nam non habet peduncululum: tumor ventriculo adhæret. Quis jam dicet, omentum, aut hepar, aut collectam in peritonæo membranam esse, aut quidquam aliud?

Pluries vidi in feminarum cadaveribus ovaria in tumorem incredibilem extensa, mobilia: quis diceret, viventibus esse ovarium, aut hydatidem ex utero, enatam, ut etiam vidi; aut hydatidem, aliumve mobilem tumorem in parte inferiori omenti, quod in nonnullis ad inguina usque pendet?

Volui, A. A., hic longius excurrere, ut incerta in arte æque nosceretis, quam certa; ut veros ejus intelligeretis limites. Legite nunc, quæso, *Comment. INL. PRÆSIDIS, Tom 3. capite toto de inflammatione ventriculi*, & maxime *paragraphum ultimam* ejusdem capituli.

17) **INTESTINORUM.** Sumamus hic casum frequentem, inflammatorium sæpe ab initio, sæpe tantum sub finem: nempe ileum. Cognitio hæc multa practica simul involvit. (*)

1)

(*) Intestina cæterum adficiuntur 1) ex sua fabrica, arteriosa, venosa, nervosa, cellulosa, inflammatio-

1) *A natura* &c. ; est homo temperamenti sanguinei, & tempore æstivo calens bibit cerevisiam copiosiore, quæ in ipso fermentationis actu clausa fuerat. Vel etiam est homo phlegmaticus, qui talem cerevisiam bibit affatim, aut qui a longo tempore in debilibus intestinis multa crassa, indigestibilia coacervavit.

2) *A functione* &c. ; venter ægro huic dolet; vel sine feбри multa, vel cum feбри acuta: dolor augeatur ad tactu; alvum non deponit, etsi adjutus purgante, aut enemate: immo revomit purgantia, & alimenta. Dolor quidem est per totum ventrem, determinato tamen loco quodam fixior.

3) *A natura* &c. ; plures morbi sunt, qui, a talibus causis nati, tales functiones habentes, varios tamen habent exitus. Sic sæpe sunt colici, aut frigidi, aut inflammatorii, qui quandoque post longa molimina iterum referantur, & perfecte curantur. Verum sunt do-
lo-

tionibus, subpurationibus, gangræna, tumoribus, nervorum irritabilitate [præternaturali, aucta] & paralyfi. — 2) Ex contentis acribus, glutinosis, indigestibilibus, venenis, pituita vitrea, vermibus, calculo, plumbo, [ossibus, aut nucleis, deglutitis, ramentis aut fragminibus vitrorum, clavis &c.] — 3) a tumore &c. vicinorum, mesenterii, ventriculi, lienis, renum, vesicæ, uteri. — 4) Nervorum commercio vasorumque cum renibus &c., ut in colica nephritica, hæmorrhoidali, menstruali. — 5) Ab herniis omnibus, etiam internis. — 6) A vitiis aliunde in ea adfluentibus, cloacæ enim totius corporis intestina sunt; sic v. g. a metastasi podagrica, rheumatica &c. DE H.

lores tales dicti colici, qui post excrementorum similem materiem vomitu ejectam mortem inferunt; ut ileus, ut sic dictum miserere mei, ejusmodi de causis nati. Natura morbi hic est firma clausura intestinorum, ut nil trans-
eat; si id pergat, debet esse funestus exitus.

4) *Ab excretis* &c.; alvo nihil demittitur; aut, si quid prodeat, hoc ab enematis est; nihil fæcum secum ducens: immo, etsi semel atque iterum fæces cum enematibus large prodeant, relinquunt eosdem dolores, easdem inquietudines, eosdem vomitus: quin tandem video ore excerni materiem, quæ quid stercoracei habet.

5) *Ex symptomatibus* &c.; scientia anatomica partium comparata cum omnibus his, docet me, esse locum in intestinis, in quo magna hæret obstructio; sive, quod crassa ibi moles hæreat sine spe fere resolutionis, aut propulsione, contra quam molem retinentur omnia deglutita, omnis saliva, succus pancreaticus, bilis, succus gastricus, entericus; sive, quod angustior intestini pars in ampliorem sit suscepta, & sic sibi viam claudat [sive quod adsit contractio, coarctatio, strangulatio, ut in herniis.] Ex scientia anatomica partium novi etiam motum peristalticum, qui a ventriculo anum versus naturaliter pergit, a loco obstructo nunc inverti & ferri sursum; ita ut contenta omnia nunc supra locum obstructum ferantur sursum. Novi ex sectis cadaveribus eorum, qui ileo mortui sunt, gangræna nata omnem intestini constrictionem solvi; etiamsi obstructio & constrictione obtineret in superiori ilei parte, aut jejunum, aut duodeno: unde tunc, pergente quodam motu antiperistaltico per nonnullas fibras haud penitus gangrænosas, etiam materia, fæcum instar, ore evomeretur, ex eo, quod ex ultimo fine ilei prope valvulam, materies illa stercoris naturam induere incipiens, sursum ducta esset. Unde, si materies taliter educatur,

nec gangrænæ signa adhuc adsint, novi obstructionem prope valvulam esse. Si vero exeat vomitu materies stercorei similis, nata jam gangræna, quam ex pulsu celeri, parvo, sudoreque frigidus, lividoque colore percipio, certum ultra non est, admodum prope ad colli valvulam hæere obstructionem; nam forte a gangræna solutus est locus obstructus, ita, ut per eum jam ex inferioribus talis materies prodeat. (*)

At vero homo tales causas prægressas non habet, & tamen symptomata dicta omnia patitur. — Examino igitur, an herniam habeat, quæ sola potest omnia hæc producere, & quia homines ex verecundia hernias Medico abscondunt, hinc, etsi aliæ causæ mihi narrentur,

---

(*) Quod vero ab alvo stercorea copiosa homo æque male habeat, non me cogit, ut morbum solutum credam; sed potius, ut materiem stercoream credam effectu enematum educi ex intestinis sub loco obstructo; cadavera enim me docuere, locum pertinaciter obstructum inveniri in hernia incarcerata in obstructis intestinis, quamvis materies talis prodisset. Ergo, si bonum signum hoc, debent omnia symptomata remittere, non pergere, non augeri.

Causa frequens ilei sæpe a Medicis negligitur, nec nisi post mortem detegitur. Est hernia: in praxi invenietis, quod homines potius luem veneriam confiteantur, quam herniam; unde suadeo, quod in *tractatu de herniis* jam feci, ut in omni ileo bene examinetis, an nil herniosi subfit, etiam si aliam morbi causam homines retulerint. Non nisi expertus credere potest, quot errores hic aliter committantur. De H.

tur, quia tamen tam multi homines hernias habent, & illæ herniæ a causis aliis ilei quoque excitantur; examinare soleo, an præter dictas causas nihil lateat herniosi. Hac ratione ex his quinque fontibus, ileo adplicatis, simul novi, an sit mera colica, an vero ileus; utrum sit ileus ex communibus causis oriundus, an vero ex hernia.

18) **RENUM.** Sumamus nephritidem.

1) *A natura* &c.; est homo sanus omnino, sed

2) *a functione* &c. habet dolorem ardentem, pungentem, magnum, inflammatorium, renum loco: habet febrim continuam acutam: habet urinam paucam sæpe, at parva copia, emissam, aut rubram flammeamve, aut perfectè aquosam: conqueritur crus ejusdem lateris, inguen testemque stupere & nonnihil dolere; colicos dolores adesse, vomitusque biliosos, ructus assiduos.

Post hæc urina fere sistitur tota, unde functio læsa non modo, sed subpressâ penitus renum est: convellitur fere ac dolet per omnia viscera abdominis, crescit febris, sistitur & alvus. Multiplex ergo hic functio læsa.

3) *A natura* &c. Tota natura morbi ad nephritidem vergit, in qua inflammatio renum ea omnia mala sæpe producit. Nam id vel mala, vel intercepta, urina demonstrat, una cum febris acuta, acuto dolore, dolore ventris totius, ob consensum nervorum, & ob copiam cruoris, quæ jam ad renem alterum, & ad reliqua viscera abdominis maxime per arterias mesentericas distribuitur: unde vasa mesenterica omnia, omni momento id suprapondium accipientia, vehementer turgent inflammanturque. Id enim natura morbi nephritici me docet, quodsi unus ren inflammetur, urina tunc per alterum possit secerni, si alter ren maneat liber: at vero, quum ingens illa cruoris copia ad renes destinata uno rene inflammato transitum denegante ad alterum renem vehatur,

brevi obruitur & ille; ita ut ingens illa copia sanguinis nunc per arterias spermaticas & mesentericas & iliacas distribuatur: unde totum abdomen tumet doletque in omnibus suis vasis. Et quia renes hærent extra peritonæum, adeoque a peritonæo adhuc parum retinentur, ren adfectus premit psoas ambos, majorem & minorem, unde stupor cruris.

Si vero etiam testis adsit tumor dolorque, tunc incipio credere, nephritidem hanc in homine dato præter causas adlatas, immo citra illas, posse oriri a calculo in pelvi hærente & jam per ureterum angustias descendente. A natura enim morbi rationem deducens dico: si omnes casus prosequar tales, reperio illos, qui calculosi non sunt, minus de testiculorum & inguinum dolore ab latere adfecto conqueri, quam calculosos. *Carolus Piso, sect. 4. c. 2.* qui suam calculosam nephritidem propriam describit, ita de suo teste conquerebatur; ita passim omnes: id quod intelligo 1), quia nervi sub calculo premuntur, qui ad inguina & testes pergunt: 2) quia calculus magnus in uretere etiam premit vasa spermatica sibi fere conjuncta; arteria forte durior adhuc sub calculo sanguinis arteriosi quid transmittit ad testem; sed vena mollior compressa impedit reditum sanguinis venosi a teste: unde necessario tumet ille doletque.

4) *Ab excretis &c.* urina pauca, flammea, in peiori malo pauca aquosa, vel nulla; nulla alvus; vomitus continuus.

5) *Ex symptomatibus &c.* novi ex sectis cadaveribus hominum, qui mortui sunt post talia, vel inflammationem abiisse in gangrænam, & sic mortem insequutam; vel in abscessum, qui tandem post longissimas miseras vitæ finem fecit; vel calculum hæsisse in pactum in uretere, & motu suo gangrænam concitasse toti vicinæ, indeque mortem. Ego bene videor hic judicasse,

nephritidem adesse inflammatoriam, cum vel sine calculo.

Hæc, quæ nunc de renibus dicta sunt exemplo duplici, & ab inflammatione, & a calculo petito, passim sic veraprehenduntur. Dico passim; nam propositionem convertere non audeam. Symptomata nunc enarrata, a calculo orta, non oriuntur ita, nisi a calculo; est verum: calculus producit, si in renibus sit, semper talia symptomata; non est verum. Ideo dixi, propositionem haud esse convertibilem. Bis vidit BAGLIVIVS *Prax. med. l. I c. II.* Bis vidit OOSTERDYK SCHACHT, Pater, ut habetur in ejus oratione publica Leydæ habita, homines sectos a morte, qui nunquam calculi symptomata conquesti, nunc tamen casu, dum renes examinabantur, calculos in renibus, aut vesica gererent. Si super renes inciderentur, forte pluries videremus. Sane potest esse calculus ita politus, ut non lædat multum vasa adfrictu, ut quietus maneat in una papilla renum, dum reliqua pars renis pergat suam functionem edere: potest calculus magnus sensim obtundere sensum renis, comprimere ejus substantiam, ut circulatio ibi suffocetur, & ut alter ren sensim majori copiarum excipiundæ aduetus, ita pro ambobus laboret renibus, ut laudabilis fiat urinæ secretio & excretio. Nonne tot visa exempla, sanos vivisse homines unico rene? Plura Auctores habent. Notabile exemplum apud STALPART VAN DER WIEL, *cent. I. No. 52.* occurrit. Puellæ decem annorum, post dolores lumborum trium annorum, urinæ difficultates, urinam sanguineam, tumor in renis sinistri regione extrorsum nascitur, per quem substantia renis subpurando solvebatur tota, sponteque ulcus evanuit. Vixit 18. 20. annis postea, sine ullo in urina incommodo: a liene adfecto & a diuturna quartana demum obiit. STALPART eam aperuit, invenit, præter

parvam pelliculam, loco sinistri renis nihil remansisse. Ergo perfecte se habuit cum uno rene.

Res itaque sic potuit contigisse in hominibus his, qui in rene calculum habuerunt, neque inde laborarunt. An forte initio nihil mali habuerint, dubitandum; tamen id etiam verum, multos homines, qui levia alicubi percepta incommoda vix reputent, nunquam conquerrantur, nisi nimium res urgeat.

19) URETERUM. Locus nimium notus his, quibus calculus sensim ex renibus transit ad vesicam. In lumbis ergo dolor adest, infra renes; sed communicatione nervorum extendit se dolor a transitu calculi per ureteres. Ureteres possunt inflammatione, subpuratione, gangræna adfici, ut omnes cæteræ vasculosæ partes, Verum a calculis mira patiuntur Videamus:

1) *a natura* &c. Causa doloris loco ureterum est certe a calculo, qui sui præsentiam signis omnibus antea enarratis manifestavit.

2) *A functione* &c. ; si ex utroque rene calculus in ureteres deferatur, & retineatur aliquamdiu, functio ureterum cessat a transmittenda urina. Tum & homo lumbis ita riget, ut nec vellet, nec posset sese inflectere. Ventriculus pergit nauseare, ac vomere, abdomen pergit dolere

3) *A natura* &c. ; novi, calculosorum frequens hoc symptoma esse, ut nephriticus dolor primo præcedat, dein ille dolor sensim inferius descendere percipiatur, tandem penitus cesset; postquam calculus aut ad vesicæ orificium sui præsentiam docet, aut cathetere exploratur.

4) *Ab excretis* &c. ; si vero uterque ren calculus dimittat, isque in ambobus retineatur ureteribus, penitus cessat urinæ in vesicam inlapsus; ita, ut vesica possit vacua cathetere reperiri. Item, si uterque ren ha-

beat calculum, & in uno rene calculus magnus in pelvi hæreat, intercipiens iter urinæ; si tunc ex altero rene calculus in ureterem descendens aliquamdiu ibi hæreat, erit quoque interceptus omnis urinæ in vesicam ingressus. Similiter, si unus ren a calculo primum inflammatus in causa sit, ut ille sanguis, quem præ inflammatione non admiserat, ad alterum sanum renem adductus, illum ita inpleat & inflammet, ut belliniani ductus penitus comprimantur; tunc calculus modo unus ex rene uno calculoso descendens & in uretere hærens, intercipiet quoque penitus omnem urinæ in vesicam ingressum; nam hic impedit calculus; ren alter, non calculosus, sed infarctus, non secernit urinam.

Exceptio tamen hic dari posset: RUYSCHIUS, *Obs. anat. N. 23.* invenit a dextro rene ortos duos ureteres; quos similiter viderat, ut ait, olim apud STALPARTUM VAN DER WIEL: qui duo ureteres se iterum uniebant ante ingressum in vesicam.

IDEM, *Obs. anat. chir. N. 79.*, idem phænomenon binorum ureterum detexit in latere sinistro; etiam ante ingressum in vesicam coëuntium.

Tertio vidit, *Obs. anat. chir. N. 94.* binos ureteres manere separatos, separatimque in vesicam intrare, id quod monet quoque, RIOLANO visum.

Apud EUSTACHIUM, *Tab. 3. de renibus*, habetur triplex ureter ad sinistrum renem: unus quintuplici origine. WINSLOWUS quoque testatur, *Tom. IV. p. 9*, quandoque plures dari ureteres.

Ponamus nunc, calculum esse in renibus ambobus, eumque descendentem aliquamdiu hætere in ureteribus. Oriuntur dolores, spasmi, febres, ut in omni tali casu: at vero, quia unus ureter liber est, si calculus nondum ad locum unionis binorum, vel trium, ureterum devenit, poterit urina a rene descendere in vesicam, & cum omnibus his

ærumnis debita copia ex vesica excerni. Communi quidem regula id non ita fit; quia tamen casus tales extra observationes communes excedentes, memorantur, etiam erant adferendi: quod olim contigit, pluries contingere potest. (*)

5) *Ex symptomatibus* *Uc.*; novi, ureteres esse nervosos admodum, adeoque maxime sensiles; unde talis ibi dolor acutus necesse est oriatur. Novi, hunc ureterem posse resistere suæ dilatationi majori, quia tres habet tunicas, quarum prima, filamentosa dicta; altera utcunque rubescens & fortis, decussantibus se fibris consiata, ligamentosa; tertiâ veluti holosericea abrasa, & multo smegmate inducta, ne urina sua acrimonia eam in transitu lædat; [exactiorem ureterum descriptionem ex *Inl. HALLERO*, aliisque *Anatomicis celeberrimis*, *Lectoribus* cognitam hic subpono]. Novi ex scientia anatomica, nervos ab intercostalibus & pari octa-

---

(*) Certe, si homo haberet acutissimos dolores utraque ureterum regione, & bene interim urinam redderet, miraremur rem, & si dolores in renibus antea calculi præsentiam in renibus non demonstrassent, forte nesciremus, cuinam causæ præsens nunc isque acutus dolor adscribendus. Tamen exempla sunt, ab his doloribus, calculo non penetrante, homines convulsos mori. Si quis ex communibus, iisque optimis artis regulis ratiocinatus negasset, calculum hunc ureterum amborum dolores facere posse, quia urina tam copiosa reddebatur, confundi inspectione cadaveris posset, si duplex, vel triplex, ureter ænigma solveret. Hinc omnia nosse oportet, ut in rem omnem parati simus. De H.

octavo, & lumbalibus huc accedentes, efficere, ut ureteres sint & fortes & sensilissimi. Novi etiam, canales hos parte sua plusquam media forti peritonæo tegi, hincque adhuc magis inpediri, ne a calculo extendantur. Novi ex dissectis cadaveribus, hos dolores sæpe tantos esse, ut vitam adimant, post intolerabiles cruciatus, sæpe & convulsiones. Exemplum RUY-SCHIVS habet, *obs. anat. chir. N. 57*, ubi mors sequuta, uno modo rene ac uretere adfecto: exempla plura Collectores habent: exemplum tale ipse vidi. Sectiones etiam anatomicæ me docuere, diuturnas ærumnas oriri, quando calculus ureterem penetrans sedem figit ante vesicam, & in perpetuum hic præcludit urinæ in vesicam ingressum: unde extenditur sensim uretor in saccum, pollicem & ultra capientem, ab urina depluente & non transeunte, in vesicam; quale ipsemet in cadavere exemplum vidi. Pintam puris RUY-SCHIVS eduxit ex unico sic dilatato uretere, *Obs. anat. chir. N. 94*. Omnia hæc mala a calculo in uretere, aut medio, aut fine ejus, hærente, nasci possunt.

Cæterum, ut alias jam monui, sunt difficulter cognoscendi morbi harum partium. Æstate præcedente Hagæ Batavorum casus sequens contigit. Juvenis 20. annorum, temperamenti sanguinei, sine ulla causa externa manifesta, dolorem percipit in inguine ad ligamentum POUFARTII, qui dolor per totum femur, crus, pedem se extendens, motum cruris plane inpedivit, ut lecto adfixus hæreere deberet. Indicatio videbatur docere, adesse inflammationem in hoc ligamento, ac per fasciam latam, illi adnexam, cum femore & crure communicari. Cura antiphlogistica interna, externa, nil juvit; præ summo dolore æger semper ejulabat, nec levissimum cruris adtactum ferre poterat. Hinc creditum, ad hanc oram obliqui externi hæreere subtilem,

acerrimam, materiem, ut in juncturis sæpe podagrica est. Unde frictio levis, balnea, levia vesicantia, & nervina, dolenti loco adplicata; sed frustra. Mercurius, cortex peruvianus, opium; æque inutilia. Ipse spiritus vini vapor in vanum adplicatus. Duravit hæc miseria per binos integros menses, ita ut æger extenuaretur totus. Cæterum, quod vitium in toto corpore adcurares, erat nullum.

Tandem supra cristam ilei sinifiri nascitur acutus dolor, & urina sanguinea prodit.

Diagnosin ergo mutabatur, & jam forte calculus hærebat in uretere, qui premeret psoam, & psoas ibi pressus jam in inguine adiciebat membranas & nervos ibidem. Sed, cur ibi doluit locus; cur non totus psoas; cur non loco altiori a calculo?

Tamen, datis diluentibus, demulcentibus, oleosis, balsamicis, primo urina valde sanguinea, dein plures calculi majores, acuti, excreti sunt. Ex quo quidem tempore omnia symptomata mitescere, demum prorsus silere cœperunt, & functiones omnes in integrum restitui.

Sane, stupor cruris ac levis dolor notatus a calculo in ureterem pulso; sed dolor per 2. menses intolerabilis per inguen & crus, dum interim in toto reliquo corpore, nec in organis urinæ, aliqua labes; hoc rarissimi res exempli.

Historia tamen mali tota docet, calculum asperum & multiplicem adfuisse; & illico valida compressione nervos insensiles redditos fuisse; calculos ibidem inmotos hæsisse, urinæ secretionem e libero rene pergente: tum psoam compressum sub calculo non doluisse, sed tantum insertionis loco prope inguen. Quis talia comprehendat, quis explicet? Et tamen historia mali contigisse quid simile docet. Fateor, me vix comprehendere

dere hoc: res tamen verissima est. Nisi malitis dicere, duos esse distinctos morbos, unum a materie acri ad ligamentum **POUPARTII**, alterum a calculo. Sed cur sævus adeo dolor per duos menses, ad calculi manifesti historiam minor & tandem sedatus? Certe suspicio magna est, ne idem sit malum; nisi iterum cogitemus, per urinam posthac aut diaphoresin materiem acrem exivisse; maxime per febrim, quam calculi excitavere.

20) **VESICÆ**. Vesica urinaria omnes pati morbos potest, inflammationem, subpurationem, gangrænam, quos ventriculus, quos intestina; quæ simili modo corpora sunt membranosa: sed sumamus hic miserandum morbum, qui difficultates magnas sæpe comites habet; nempe Vesicæ calculum.

1) *A natura* &c.; si primo adfuerint signa calculi in renibus & ureteribus, atque jam post evanidos horum dolores molestia percipiatur in vesica. Cæterum *a natura cognita causæ* non habeo signum hic fere ullum, si sit calculus natus in ipsa vesica (maxime si peculiari membranoso receptaculo inclusus hæreat; de qua calculorum specie inprimis videndum in *T. I.* operis præstantissimi *Mem. de l'Acad. roy. de Chirurgie.* — Egregius **BROMFIELD**, *chirurgicæ observations*, *T. II. c. 9.*, refert, in viro calculum, magnitudine ovi gallinæ, inter vesicam urinariam & intestinum rectum generatum, symptomata nonnulla calculi producentem, cathetere utique non detegendum.)

2) *A functione* &c.; ab ischuria, dysuria, stranguria, frequenti, una cum molesto sæpe pondere ad perinæum, cum dolore, aut titillatione, ad finem urethræ in glande; ab urina sæpe redditu impossibili, quæ tamen elevatis cruribus, & capite deorsum flexo, sponte exsilit.

3) *A natura* *Uc.* natura calculi, in vesica præsentis, sæpenumero est, ut adiaceat sphincteri vesicæ, & prorsum inpediat urinæ egressum; ita ut, quo vesica repletior fit, pressio diaphragmatis & musculorum abdominalium in plenam vesicam calculum eo fortius adprimat sphincteri, immo hunc obturet penitus, si quandoque vi pressiois sphincter laxari cœperit.

4) *Ab excretis* *Uc.*; in morbis vesicæ, ureterum, urethræ, renum, excernuntur varia ac memorabilia; sed confuse admodum traduntur signa, quæ determinent præcise locum, unde nascantur, & morbum quem excretionem hæc designent pathognomice.

Excretiones sunt 1) sanguinis; 2) puris; 3) urinæ cum materie alba, mucilaginosâ, foetida, instar falsamenti subputridi; 4) furfurum; 5) arenæ; 6) thromborum; 7) pilorum, filamentorum; 8) vermium, anguillarum; 9) calculorum; 10) pellicularum; 11) caruncularum.

Sanguis, qui excernitur per urinæ vias, is aut ex renibus, aut ex ureteribus, aut ex vesica, aut ex urethra oritur. Si immediate veniat ex vesica, renes & uretères doloribus carent. Oritur porro 1) in vesica potissimum a calculo acuto, aspero, rodente vascula sanguinea. 2) Si ex urethra veniat, etiam effluit, dum conatus mingendi non eduntur: etiam, dum urinæ effluit, sanguis ille exprimitur & postrema urinæ fere naturalis est. Præterea 3) post fervidos nimium repetitosque venereos inpetus sanguinem demum loco feminis exivisse conpertum est. An ex vesica? non videtur; quum in actione venerea ea maxime clausa sit; sed genitalium motus & ardor sanguinem hunc ex vesiculis feminalibus, vel ductibus ejus, vel capite gallinaginis, expresserunt. 4) Si vero ex renibus, deprehendimus vel symptomata calculi ibidem præsentis ad-

adfuisse, vel renum compressionem cum motu valido. Si homo ante urinam sanguineam primo se movens valide acute doluerit, verisimilitudo magna, mictum sanguinis oriri non vesicæ vitio, sed a calculo renum. Idem de ureteribus verum.

Etiam fieri potest, ut homo molestiam sentiat in vesica & ut doleat ad perinæum, & ut doleat redditurus urinam, & ut doleat glande penis, & tamen calculus sit in renibus, non in vesica. Etenim calculus asper renum vasa vulnerat; inde sanguis ad vesicam. Sed sanguis ille in vesica, aut in ureteribus aliquamdiu hærens grumescit, & oriuntur thrombi, qui tunc dolorem creant ad cervicem vesicæ, & ad glandem, ac si homo révera calculum in vesica haberet. Experimenta hoc ita verum esse demonstrant: vid. inter *Epist. BOERHAVII* No. 12. & 43.

5) Vel vitium est, ut in lethalibus febribus, aut variolis, in sanguine; ita, ut dissolutus transeat facile per tubulos bellinianos, atque urinam sanguineam exhibeat.

6) Vel est vitium quibusdam hominibus peculiare; quibus, si arcte cingant lumbos, aut motus ab illis magnus super asperas vias fiat, facile sanguis prodit per urinam. His, & cavendo motum & laxius cingendo sese, malum cessare solet.

7) Hæc passim sic vera sunt; verum, si calculus sit in vesica depulsus a renibus, inque rene unus pluresve calculi asperiores sint, dolorem creantes, diagnosi ex natura morbi difficilior est: nam utraque de causa potest oriri talis urina.

His casibus exceptis, si nulla signa sint renum, aut ureterum, adsectorum, sed signa adsint calculi in vesica præsentis, ausim adfirmare, mictum sanguineum ex vesica immediate produci.

Videamus nunc paucis reliqua, ante memorata, quæ ex vesica excerni nonnunquam solent. Secundo loco veniunt *humores purulenti*. Pus istud utrum ex vesica, an ex renibus oriatur, debent docere symptomata in alterutro loco prægressæ inflammationis. Non loquor de sedimento critico, nam non est verum pus. (*)

3) Excretio *humoris viscosi, mucosi*, odorem spirantis, qualem falsamenta incipientia putrescere exhalare solent. Hæc, si sæpe prodeant, potius denotant præsentiam calculi in vesica. Calculus enim colligit verum alkali, ex reliquiis urinæ intra suam substantiam adservatæ & putrescentis. Hic idem calculus dat similem odorem adlabenti & circumlabenti se urinæ, eique mucosum, qui vesicam investit. Calculus asperitate motuque suo illum mucum abradit, qui tunc cum urina prodiens falsamenta semiputrida redolet. Est enim res distinctissima pus putridum, ex renibus ortum ab illo corrupto vesicæ mucosum. Est pus renum corruptum & cum urina prodiens vere alkalinum putridum, ut quandoque cum acidis effervescat, nunquam habens id putridum falsamentosum, quod mucus vesicæ redolet; nisi utrumque simul prodeat.

4) *Furfuris*, & (similitudo) *orobi tosti*, non subtiliter triti, aut conmoliti; quod utrumque habetur sæpe apud HIPPOCRATEM. Furfores unde nascantur, difficile dictum. Si in pelvi, in ureteribus, in vesica, per aliquot horas non transiret urina, tunc urina purulenta, aut mucosa, quæ prius transiverat, & mucositates suas reliquerat ad parietes harum partium, potuit ibi adfigere materiam, quæ adhærens & ibidem sicari in-

---

(*) Potest tamen & pus nonnunquam ex toto corpore per eam viam evacuari, quin semper in renibus, aut vesica gignatur. De H.

incipiens, deinde ab urina, iterum incipiente ex renibus fluere, ablui, & specie furfurum cum urina emingi potest. Orobum tostum, nec tenuiter conmolitum, nasci potest a globulis quibusdam sanguineis, ad se compactis; quibus talis color ruffus nascitur, ut in mictu sanguineo sæpe adparet. Sed, en aliud ex HIPPOCRATE *Aph. 4—77.* „ Quibus in urina crassa existente furfuracea simul minguntur, iis vesica scabie laborat. “ Ergo secundum HIPPOCRATEM tales fures videntur nasci a scabie vesicæ. Mira observatio! oportuit, ut quandoque talia viderit. RUYSCHIUS vesicæ scabiem aliquoties vidisse se testatur *Obs. anat. chir. n. 78.* & miram ejus figuram refert, ubi vesica tota incrassata, & crustosa.

Unde GALENUS has furfuraceas in febribus urinas putat oriri ex scabie, seu porrigine venarum.

5) *Arenæ*; HIPPOCRATES ait *Aph. 4—79.* „ Quibus in urina arenosa subsident, illis vesica calculo laborat. “

Hoc verum, si illico subsideant; nam centies & millies citra ullum in vesica calculum urina aliquamdiu adservata habet arenulas ex coadunatione & concrezione minimorum elementorum ad se invicem. Videmus ergo prudentiam requiri, antequam ad conspectas arenulas feramus judicium.

Nemo melius, quam HIPPOCRATES ipse, explicat aphorismos. Is porro *lib. 5. epid.* & *lib. de morbis internis* calculi renum præsentiam disci ex acutie dolorum statuit. Quod ergo hic de calculo vesicæ dicit, necessario præsubponit, id de eo casu dici & intelligi, ubi nulla signa calculi renum unquam adfuerunt.

Hic aphorismus notat, quod si nulli dolores renum unquam adfuerint, & arenosa mox subsideant, tunc cum aliis simul calculi signis judicari, calculum in vesica

es-

esse; at vero non dicit, in omni calculo vesicæ mictum adesse arenosum; nam multi sunt calculosi, qui arenas in urina nunquam habent.

6) *Thrombi*. Thrombus est sanguis coagulatus, qui vel anastomosi, vel sæpe diabrosi, in renibus, aut ureteribus a calculi adfrictu natus, primo stagnat in ureteribus, dein, magna cum difficultate vesicam subiens, sæpe magnas molestias creat in vesica, antequam possit extra vesicam duci. Figura oblonga thromborum suadet, ut potius credamus, illos figurari ita in ureteribus, quam nasci in vesica. Ergo non est argumentum, quod hinc vesicæ calculum demonstrat. Plura mox de thrombis videbimus, ubi agam de *pilis*, & *vermibus*.

7) *Pilorum, filamentorum, anguillarum, vermium*, adparitiones an hic aliquid certi statuunt circa præsentiam calculi in vesica? Singula examinemus!

HIPPOCRATES, *Aph.* 4—76 ait: „Quibus in urina crassa existente carunculæ parvæ, aut veluti *pili*, unà exeunt, his de renibus excernuntur.“ Singula verba pondus habent: urina debet 1) esse crassa; 2) oportet, ut non postea, quando diu quieverit, talia adpareant in urina, sed ut, dum crassa mingitur, unà exeant illa corpuscula. Si hoc ita fiat, ait HIPPOCRATES, excernuntur talia de renibus.

Certe a mucro concreto in pelvi renum, a substantia ipsa exesa renis, possunt tales veluti carunculæ adparentes, cum urina descendere in vesicam.

Sed, rogabit aliquis, an mucus, vesicam obliniens, dum in ischuria a calculo renum, aut in ischuria spuria, vesica diu sine urina est; an, inquam, ille mucus non potest ficcari, a contracta vesica depelli, & specie filamentorum, aut anguillarum, per angustiam urethræ transeundo in urina prodire? Tunc ex renibus

bus non orientur talia excreta : non referrent hæc carunculas, vel pilos.

Rogabit quis, an casu dato, dum homo haberet jam calculum a renibus depulsum intra vesicam, & alter calculus e renibus utrisque descendens ischuriam faceret in ureteribus ambobus; an tunc in sicca vesica mucus non inspissaretur, & an asper vesicæ calculus non potest abradere illum particulatim, ac postea, dum urina iterum fluit, specie caruncularum reperiri in vesica? Non; hanc similitudinem non haberet; carunculæ sunt solidiores a substantia renis; pili sunt in vasis formati.

Hinc HOLLERIUS in adductum aphorismum commentans, totam ejus vim in eo ponit, quod oporteat primo signa prægressa esse exculcerati renis, & quod tunc in illa urina, crassa, sive purulenta, carunculæ parvæ prodeuntes, aut veluti pili, doceant renes adfectos: 1) quia renum substantia semiconsumta talia fragmenta solidiora dare potest, non vero ureteres, aut vesica, quorum ramenta, magis membranosa, minus carnosa adparent externo habitu. 2) Quia pus, mucus, in sanguine renali potest dilatare fistulam bellinianam, eamque infarcire; materies talis moram aliquam ibi trahens, conpingitur, descendensque cum urina, pili formam refert.

Phænomenon hoc non infrequens. HOLLERIUS, morbus, inquit, hic dicitur *τριχίασις*: id est capillitium; frequens est in his regionibus: multi enim emittunt capillos longos, una cum urina, & aliquando breves.

TULPIUS, l. 2. c. 52. (autem) ait: mictum capillorum, sive trichiasin, conspexere Medici aliqui, sed admodum pauci. At quis reciprocantem ipsius periodum, quam nobis evidentissime obtulit filius Consulis hornani? Adflictus quatuor annis ab hoc

inufitato capillorum miſtu; qui ipſi identidem revertetur, quolibet decimo quarto die, cum inſigni urinæ difficultate, & tanta perturbati corporis inquietudine, ut vix ſe contineret in cubili? Æquantibus ſingulis pilis modo medium, modo digitum integrum, ſed muco ita involutis, ut raro ſeparatim, ſed plerumque prodierint conglobatim: durante qualibet acceſſione dies ferme quatuor, in quibus licet continenter & moleſte redderet urinam, tranſegit tamen reliquos dies ſine ullo cruciatu, ullove capillorum miſtu; uſque dum poſtliminio repeteret conſueta reciprocandi ratio.

Prodeunt hac ratione corpora pilis his omnibus craſſiora, longiora, quæ propterea *vermes* dicuntur. In *Hiſt. Acad. reg. Scient. Pariſ. ann. 1735. p. 25.* homo minxit diu multumque tales quaſi vermes 20 pollicum, ulnæ unius, immo unum duodecim ulnarum. Medicus famoſiſſimus Amſtelædamenſis TRONCHIN, qui Pariſios, ad D. DU FAY hunc caſum ſcribit, ſimul explicat, oblonga illa corpora ſibi videri formari in hæmorrhagia renali, ab ureteribus continuo filo hic tranſeuntem ſanguinem conpingentibus, condensantibus, & continuationem longam ſic facientibus.

Vermes veſicæ prodeuntia talia fila vocabantur, ſed male, nam veri thrombi ſunt. Tamen vera animalcula prodiſſe ex veſica conſtat. DURETUS in HOLLERIUM, ſit quoque, ait, diabetes ab animalculo renibus incluſo, quod renes titillando excitat adtractionem, ut expertus ſum in me ipſo, qui animalculum, quod millepedem referebat, in renibus concluſum habebam; unde major adtractio, quam ſolebat, & quum perveniſſet ſuctio ad ventriculum, liberalius bibebam: ſed Dei miſericordia, excreto animalculo quievit.

VIDUS VIDIVS vermem cum urina excretum vidit, præditum capite acuto, corniculato, ventre & dor-

dorso latiori, testulâque subdurâ, instar testudinis, induto; nigrum, ac circa ventrem rubentem. DALECHAMPIUS, Medicus doctissimus, hunc vermem cum urina prodeuntem etiam viderat.

TULPIUS, *l. 2. c. 59.* narrat observationem de verme, una cum membrana per urethram excreto: æger brevi post interiit.

Idem TULPIUS, *l. 2. c. 51.*, quotidianum vermium mictum describit, per plures dies in fine alicujus morbi, quorum plures vivebant. — *Cap. 50.* habet historiam eximii Medici, qui post tertianam spatio octidui eminxit vermes octodecim, nonnullos viventes, magnitudine pares iis, qui in caseo deprehenduntur.

Immo RUYSCHIIUS, *Theaur. anat. I. arcula 4.*, repræsentat muscas, seu potius nymphas, copiosas, cum urina excretas; quæ ægro pruritus in perinæo & laborem in mejendo excitaverant. Similis casus RUYSCHIO tunc narrabatur, in urina feminae observatus. Ratus fuit RUYSCHIIUS, si homo latrinæ diutius infederit, posse ibidem vermiculos in patentem fatis urethram intrare, & hæere ante vesicam; qui tunc cum urina iterum expellerentur.

Qui plura in hanc rem videre cupit, adeat HOLLERIUM *c. 49* usque ad *c. 53.*, una cum doctis animadversionibus DURETI & VALLESII in hæc capita HOLLERII. Videatur quoque SCHENCKIUS *de renibus obs. 196.* ut & *obs. 304.*, cum *seq.* usque ad *313.*; RONDELETIUS, in *historia aquatilium, c. de cancro.*

Membranulæ demum cum urina prodeunt. Vidi-
mus paullo ante ex TULPIO observationem de homine,
qui una cum animalculo eminxerat membranam. *V.*
etiam SCHENCK *obs. 314. de vesica urinaria.* — In
Hist. Acad. reg. Scient. Paris. 1714., ROHAULTIUS
ischuriam describit ex separatione $\frac{2}{3}$ partium membranæ

internæ vesicæ, ornatae vasis sanguiferis. Membranae hujus frustula fluctuantia, & collo inhærentia impederant urinæ transitum. Separatis sic tribus magnis laciniiis urina libere fluxit: sed debitis injectionibus ROHAULTIUS conatus est, vesicam internam curare: curatus etiam homo est, superstitite nonnisi levi urinæ incontinentia.

Quam miranda quandoque natura proferat, patet ex TULPII *l. 2. c. 48.* Eminxit amplam membranam mulier, obductam exilibus lapillis, sine ischuria. Observatio hæc præcedenti contraria. Quid ita? foramen erat in illa lapidescente membrana, quo iter urinæ concessum. Quum vero non nisi summis doloribus vesica hunc partum eniteretur, orta est urinæ incontinentia diuturna, remediis tandem nervos roborantibus curata.

Tandem datur & ἔργον ὑμενώδες, ἐργήσιες ὑμενώδες, ex HIPPOCRATE in *Prorrheticis*, & in *sine coaccharum*, in morbis phreniticis simul & convulsivis. An, quia acri sanguine facto vasorum interni parietes deterruntur? Ita GALENUS.

Ultimo prodeunt *calculi* cum urina; qui, an in vesica proprie geniti, an ex renibus illuc depulsi, aliæ, enarratæ alibi causæ & phænomena docebunt.

Colligendo itaque omnia, quæ ex vesica prodeunt, invenio sanguinem, pus, furfures, orobi tosti analoga ramenta, arenas, thrombos, pilos, filamenta, anguillulas, vermes, carunculas, membranulas, calculos ipsos, per vias urinarias dimissos, nullam mihi certitudinem dare de calculi in vesica præsentia.

Concludo igitur, excreta, quæ secundum quartam regulam textus hic me certionem reddere debebant, nihil certi me hic docere; quum excreta illa plurimis de causis prodire queant. *Sanguis* enim potest a motu oriri, aliisque, quam calculo, causis deberi; aliquando

v. c. hæmorrhoidalis est. *Pus* oriri potest ab inflammatione vera renum, sine calculo. *Furfures* nasci queunt a concreto muco, in ischuria spuria; aut, ut *GALENUS* ait, a scabie vesicæ aut venarum; *orobum tostum*, rufum, a concretis globulis sanguineis. *Arenæ* centies visæ in rheumate, catarrho. Novi hominem, qui ingentem copiam rubri sabuli sæpius in vita minxit; sanus, & jam quotidie ex anni integri spatio; absque vel minimis signis, sive calculi, sive læsæ sanitatis. *Thrombi* provenire poterunt ex sola hæmorrhagia renum, a motu, a compressione externa; tum & ab hæmorrhagia ureterum; *pili* a mucosa materie in ductibus bellinianis formata in speciem pilorum; si longiores & crassiores, in ureteribus; tum a calculo piloso, qualem *DENYS* eduxit, qui Leidæ servatur; *filamenta* eodem modo, ut & *anguillulæ*; anguillulas has habent multi a curata gonorrhæa, laxis manentibus osculis mucosis in urethra. *Vermes*, sive falso dicti, sive veri & vivi, aliunde denovo repeti queunt, quam a calculo; nam observati etiam in his, qui nullam calculi ullius suspicionem habebant. A renibus non tantum calculosis, sed & subpurantibus *carunculæ* venire possunt: *membranulæ* a vitio sine calculo æque, quam cum calculo. *Mucus* ponderosus, foetidus, copiosissimus quamvis calculum sæpissime denotet, aliquando tamen adest sine calculo, & calculus nonnunquam adest sine hoc muco. *Sabulum* in acutis subinprodit, subin in sanitate.

Videbimus ergo, an quintum signum aliquid certi adferat.

5) *Ex symptomatibus* &c.; hinc video hominem non posse mingere, & aliquando mingere difficulter: scio, esse vesicam, in quam omnis fit urinæ collectio: renes, ureteres, mihi videntur sani; homo quasi gravitare quid sentit aliquando in postica vesicæ parte & ad

perinæum. Novi, calculum id sæpius fecisse; ita, ut calculo, aut emicto, aut educto, homo id incommodi ultra non percipiat. Homo ille quandoque alvi tenesmos habet; digito explorans sentio corpus durum incumbere extrinsecus in rectum illudque comprimere: calculo extra vesicam ducto hoc incommodo caruit. Novi ex scientia anatomica, vesicam esse obductam mucositate; mucus etiam hic prodit; videtur mihi idem ille esse, qui vesicam obducit. Ulterius in hominibus cum calculo vesicæ mortuis novi, vesicam hoc mucositate, aliquando deersa, penitus destitutam fuisse; pariter hic concludo, calculum in vesica esse, qui continuo hunc mucum abradat. Sic magna verisimilitudo nascitur, quam in hoc morbo plerumque confirmat catheter. Dico, plerumque: nam vidi calculum enormem, eductum ex vesica urinaria Belliducis mortui; circa cujus præsentiam bini annosi Medici (Doctor DU FERRON, & Professor SCHWENCKE) perpetuo belligerati fuerant, quum catheter nihil doceret. Calculus formaverat saccum in vesica, cui ita inclusus hærebat, ut cathetere non potuerit detegi, vel percipi. — Alium casum novi. Juvenis, symptomata calculi habens, cathetere exploratur, & in sinistro latere prope collum vesicæ, manifesto calculus deprehenditur. Dies præfinitur sectioni. Vidi præfens, neque Lithotomum, neque Medicos, atque Chirurgos tunc potuisse calculum cathetere invenire: unde, re infecta, Lithotomus abiit. Moritur plures post menses juvenis. Adfui cadaveris sectioni, vidique calculum magnum in fine ureteris ad vesicam. Probabile admodum, prima exploratione nisus naturæ adfuisse, ut premeretur in vesicam calculus: tunc suo extremo in vesicam penetrante fuisse illum perceptum, auditum tactu instrumenti; fuisse vero calculum ma-

jorem, viresque naturæ minores, quam ut transmitteretur in vesicam: unde, deficientibus naturæ conatibus, retrocessit in locum non resistentem, in finem nempe ureteris; quo factum, ut posthac cathetere ultra tangi nequiverit.

De industria, A. A. volui hoc exemplum sumere, in quo tot tantæque difficultates oriuntur, ut sciremus saltem, quousque artis regulæ se extendant, & ubi deficient. Quod certum, pro certo dedi; dubia ut dubia tradidi: sed oportebat in incertis eo certa perducere, quo poterant.

21) URETHRÆ. Canalis a vesica ducens urinam extra corpus, patitur varios eosque dirissimos morbos a calculis quandoque illi inhærentibus, in stranguria varia, maxime in gonorrhœa; quod postremum, quomodo fiat, agite videamus!

1) *A natura* &c.; homo cum impuro scorto rem habuit.

2) *A functione* &c.; primis diebus guttatim ex urethra effluerat illi albidus, utcunque tenax, liquor, cum titillatione ingrata glandis & anterioris urethræ partis; at vero postea materiem factam densiorem, flavescentem, cum ardore & lancinante dolore in reddenda urina, præcipue versus glandem, excrevit. Dein materies facta penitus flava, cum augmento dolorum: tandem colorem induit viridescentem, reddita putrida, ichorosa, dolores nati intolerabiles; penis, quasi chorda tensa, se incurvavit.

3) *A natura* &c. gonorrhœa talis morbus est, in quo homo, ab impuro scorto infectus, virus venereum insinuatam gerit intra urethram, & quidem ex hominis hujus narratione intelligo, illum laborare prima quidem gonorrhœæ specie, sed neglecta. Virus occupat hic glandem & principia urethræ, ubi lacuna maxima MORGAGNII habetur; & si corruptio pergat,

tota urethra quasi convellitur & contrahitur, chordæ instar, unde necessario penis incurvatur.

4) *Ab excretis* &c.; glandulæ cowperianæ, lacunæ majores minoresque morgagnianæ in statu sano levissime plorant liquidum suum, ut urethra, citra mictum & coitum conlapsa, non concresecat; tum, ut muniatur contra acrimoniam urinæ, & etiam contra vim, qua in coitu semen & liquor prostatæ violenter ejicitur. Eo in statu non effluit extra urethram: at vero venereo veneno lacunæ hæ irritatæ, inflammatæ, plorant incredibilem copiam materiæ, primo albæ, sed pro gradu corruptionis flavæ viridisque & ichorosæ; maximamque ejus copiam in hoc dato ægro invenio, si, antequam ille nocturnam urinam eminxerit, ego mane ejus penem conprimo parum infra glandem. Etiam plerumque, dum mingit, urinam habet hac materie infectam, quia adeo est copiosa. *Ab excretis* concludo, ita irritari glandulas & lacunas a viru venereo, ut centuplo plus secernant, quam alias solent; uti faciunt omnes glandulæ irritatæ: virulentia hæc se multiplicat, ut una gutta virulentia variolosæ; hinc omne liquidum in gonorrhœa est acre, & inde tanti dolores.

5) *A symptomatibus* &c. Video in glande stigma, instar morsus pulicum; dum premo infraglandem, educo materiem albam, densam, pinguem. Dico, glandis tota superficies sub epithelio papillis scatet, & post glandem in urethræ inferiori parte magna illa crypta habetur, in quam multa oscula tubulorum patent: hinc virus adfecit glandem, ita, ut, notante SYDENHAMO, RUYSCHIO & BOERHAAVIO per hoc epithelium transiens, totam glandem adficiat, sicque malum pergit in cryptam ibi sub glande in urethra positam, exsudatque per punctulum in glandis superficie, quod inflammatum primum stigma variolosum, vel morbillosum,

sum, aut pulicum morsum refert. — Dicit mihi homo, quod perceperit, adparente illo stigmate, quasi urethra sibi constringeretur molestissimo cum sensu: urethra inflammata sensilis, nervosa, summe se constringit, ut & glans tota. Cogitur ipse homo manu sæpe comprimere partem: cur hoc? Sic suffocat sensum exquisitum, ut pro momento minus doleat.

Si vero homo dicat, se post impurum coitum constringi urethrâ, dolere, comprimere illam debere, neque stigma adpareat in glande, neque pressu digiti ex illa magna crypta pus educatur, suspicor, eum laborare specie gonorrhœæ alia. Prehendo penem altius ad primam ejus curvaturam, & jam educo materiem (purulentam). Novi ex scientia anatomica, hic magnas esse lacunas, currentes inter ambas urethræ membranas, & effundentes in cavum urethræ mucilaginosum humorem copiosum, ut urethra conlapsa a concretionem defendatur, & contra urinæ acrimoniam muniatur. Ergo virus venereum, hucusque penetrans, oscula harum lacunarum ingressum est; eritque proinde gonorrhœæ species secunda, priori pejor, & fluxus materiæ copiosior, symptomata omnia pejora.

Verum, hic homo habuit ante 1, 2, 3 septimanas gonorrhœam primæ speciei; jam video & audio signa etiam speciei secundæ, mox descriptæ. Dicenti mihi, quod iterum scortatus sit, hoc per Jovem negat. Forte mentitur & pejerat; forte ita, ut est, dicit. Libidinosi homines, si gonorrhœa primæ speciei laborent, si sæpe tentigine venerea penem tendant, comprimunt simul totam urethram. (Dum enim corpora cavernosa penis turgent copioso sanguine, intermedia urethra valde comprimatur necesse est: ponite jam, materiem gonorrhœæ ex lacuna magna morgagniana effusam hæere in urethra; comprimetur ergo illa materies, & tum deorsum

sum tum sursum versus pelletur). Id quod sursum facile inpellitur in oscula lacunarum, a MORGAGNIO, & TERRANEO descriptarum, easdemque inflammat, corrumpit. Unde sine ullo contagio repetito potest ex prima specie secunda nasci.

At vero venit ad me homo, qui ait, se jam a longo tempore gonorrhœam passum, ab eademque curatum se dictum esse a suo Medico Chirurgo, & nihilominus se primum laborasse dolore magno versus perinæum, deinde ulcere non curabili, & ex Medici medicamentis id modo lucratum, ut extra penem, vel parum, vel nihil, effluat; urinæ autem se laborare simul difficultate.

Ex symptomatibus collatis cum scientia anatomica partium novi, virus venereum intrasse ad curvaturam penis, per oscula duo lateralia glandularum COWPERI. Ubi lacunæ MORGAGNII & TERRANEI desinunt, habentur duo orificia glandularum COWPERI ad curvaturam penis, sub osse pubis.

In gonorrhœa primæ & secundæ speciei materies mala effluebat deorsum extra urethram, & quamvis inflammata hæ lacunæ in prima & secunda specie copiosissimam materiem funderent, decuplo forte copiosiore, quam in statu naturali, omne tamen extrorsum fluebat. Hic vero orificia glandularum COWPERI retro eunt, secundum ductum urethræ, versus prostatam & discedunt lateraliter versus perinæum, ad latera urethræ, ubi prostatæ desinunt.

Si ergo virus hæc orificia subeat, adeo longa, & tam profunde terminata, facile capimus, quid fiat.

Glandulæ hæ cowperianæ videntur raro emungi, sed parare mucilaginosum humorem, qui videtur ex lacunis modo exprimi, dum muscoli acceleratores urethræ bulbum comprimunt, in expellenda urina, vel in
eji-

ejiciendo semine. Ergo virus, subiens has lacunas, eas inflammat, perpetuo stillantes reddit, ac tumidas; unde difficultas emittendæ urinæ hic loci percipitur. Stillat materies per lacunas ad ipsas glandulas, unde oriuntur. Hinc dolor molestissimus, ac tumor manifestus sub prostata, in perinæo, id est, ad latera penis, loco fere eodem, quo penis ultimo adcrevit intestino recto. Potest abesse dolor in reddenda urina, quamvis hic tumor & dolor ad glandulas ab hac tertiæ speciei gonorrhœa quandoque abest. Unde fallitur Medicus, si concludere vellet ex absentia doloris in urina reddenda, tertiam hanc speciem non obtinere.

Tamen emungunt acceleratores muscoli has turgentes, dolentes glandulas in singulis emissionibus urinæ ad finem, quam ob rem etiam sequitur materies (gonorrhœica): unde etiam hæc species noscitur, quod in prioribus materies præcedat urinam, in hac sequatur. Novi ex natura partium & materiæ, glandulas has cowperianas integre quandoque consumi; exedi membranam eas investientem; ulcus nasci in membrana adiposa circa urethram; dispergi tunc malum per cellulositatem usque ad intestinum rectum, cui & urethræ finis & collum vesicæ nexa sunt. Hinc tunc ulcus fistulosum in perinæo, & si pergat malum, pervadit & inficit scrotum, prostatas, urethram, penem, vesicam, intestinum rectum, ipsaque femora. Hucusque de tertia specie.

Sed vocat me homo, cui a longe prægressa gonorrhœa non modo hæc mala descripta, sed & tetriora contingunt; ita, ut ipsa urina, immo & ipsæ fæces, perinæo exeant, inmani cum fœtore ichorosæ materiæ. Ex scientia anatomica partium novi, quodsi virus venereum eo profunditatis intret in urethram, ut demum subeat prostatae oscula, aut oscula vesicularum semina-

lium ad caput gallinaginis, quod demum erodantur, confundantur, profata, vesiculæ feminales, vas ejaculatorium, epididymis, testis, vesica urinaria, intestinum rectum, & malum sit incurabile, licet homo mercurio totus impleatur. Mercuriali salivatione, fumo cinabarino externe applicato, levantur quidem symptomata hæc, non vero curantur. (*)

(Inmutatum hic dedi Haenianum textum, utut multum sane potuisset, aut debuisset, si ullibi, hic moneri. Consulo plurimum Medicis junioribus, qui nec frequentiore adhuc exercere queunt praxin, nec ampliorem tenent operum, huc facientium, cognitionem, ut inprimis volvant revolvantque *Cel. Tode* scripta, circa gonorrhœæ indolem, & practicam historiam edita.

Mereri, ut hic inferantur, quum minora ejusmodi scripta facile ex oculis sese subducant, mihi visa sunt sequentia observata circa usum mercurii sublimati corrosivi in curandis adfectionibus siphyliticis, excerpta ex Dissertatione inaug. *de mercurii sublimati corrosivi in siphylide efficaci tutoque usu* (quam in *Universitate Vindobonensi* defendit 1780. D. *Wenceslaus WYKISSALY*). Præterii autem collectionem sat amplam felicium curationum, quas Viri plurimi celeberrimi remedii hujus ope perfecerunt, alibi expositas; & recepi potissimum observata AUCTO-

RI

(*) Non loquor nunc de verrucis & cancris glandis, freni, penis externi, urethræ internæ; nam non ago hic de lue venerea ex professo. Volui Vobis modo regulæ textus nostri adplicationem ad unam urethræ morbi speciem adplicare.

RI *propria*; quæ Ipsius passim verbis hic adferre lubet.

Perill. & Cl. Thaddæus de BAYER, in Universitate Carolo - Ferdinandæa Pragenfi Pathologiæ & Praxeos clinicæ antea Professor, nunc Protomedicus militaris primarius & dignissimus, utilitatem mercurii sublimati corrosivi indicans, inflammationem chronicam, ex lue venerea ortam, eodem a se sanatam retulit; nocturni visus debilitatem emendatam in milite vidit. Exophthalmiam in milite ex gonorrhœa ante duos annos passa natam, cum visus abolitione, mercurio, cum cortice peruviano juncto, intra breve temporis spatium, una cum visus restitutione integra sanatam vidi, testis autoptes, a Præceptore meo. Solebat in infuso flor. papav. rhœad. spiritum mercurialem dare & grato syrupo edulcorare.

Ab *industri Prof. STOLL* curatos vidit AUCTOR sequentes:

a) Vir 50 annorum, scabie crustosa, elephantiasin mentiente, laborans, lotione ab hac liberatus est sequente:

ʒ. Merc. sublim. corros. gr. iij.

solv. in lib. ij. aquæ commun.

qua sæpius per diem æger se lavet. Interne illi æque, cum aliis sanguinem purificantibus, datus mercurius est.

b) Puella 19 annorum, menstruis a longo jam tempore carens, tophum non acquisititæ, AUCTOR ait, venereum in sterno habuit; huic externe applicatum est emplastrum mercuriale, interne 10. Febr. 1780. mercurius sublim. corros. cum aliis hæc ratione datus est:

ʒ. Merc. subl. corros. gr. iij.

tere in mortario vitreo in pulverem subtil.;
huic, continuo terendo, adde:

roob sambuc. ℥iij.
extract. gratioli. ℥ij.
—— aconit. ℥j.

exactissime mista dentur usui; sumat bis, ter, de die parvum cochl., cum copioso potu emoll. ac solvente: aucta solum dosi extracti gratioli ad ℥β, & omisso in fine aconito, 20. Mart. curata discessit.

c) In aliis, viris lue adfectis, rheumatismis vexatis, & feminis, fluore albo venereo laborantibus, quam plurimis, in usu habuit (Cel. STOLL) sequens medicamen:

℞. Merc. subl. corros. gr. iij.

tere in mortar. vitr. in pulv. subtil., inter terendum adde:

roob sambuc. ℥iij.
extract. aconit. ℥j.; mista exacte dentur

usui:

sumat ter de die parvum cochlear, cum ptisana communi, copiosa.

Therapeiam, pergit AUCTOR, nosocomii, ad S. Marcum dicti, quam a Cel. loci Physico & doctiss. Adstantibus communicatam possideo, & propria experientia firmatam vidi, paucis hic præmittere prodierit; ut curationibus, paullo post a me enumerandis, eo major habeatur fides. — Hora matutina, ac vespertina, sexta, porrigitur ægris cochleare uncia femis, in libra una decocti emollientis, de solutione mercurii subl. corros. sequenti:

℞. Merc. corr. subl.
sal. ammon. aa. gr. iv.

solv. in aq. commun. destillat. ℥vj.; sine, vel cum, aliquo syrupo, pro diverso statu ægrorum.

Po-

Potui communi inservit decoctum ex hord., liquirit. & rad. althææ. In quibus liquor contraindicatur, vel qui eum non ferunt, quod raro obvenit, substituitur interim decoctum antivenereum sequens:

℞. Antim. crud.

lapid. pumic., pulverifat. & in petia ligator. aa. lib. j.

farzaparill.

lign. visc. querc. aa. ℥iij.

fassafr.

liquirit. aa. ℥iβ.

consciss. coque in mensuris viij aq. com. ad remanentiam mens. v.; colat l. a. expressæ dentur duo vascula mane & vesperi tepide. Cibus consuetus nosocomialis est, jusculum bubulum, farinacea tenuiora & caro alba. Ægris impuris datur purgans ex jalappa; sanguineis v. s. administratur, & sub usu liquoris omni octava die evacuans ex jalappa repetitur. Liquoris dosis pro varia ætate, sexu, temperie & statu ægri, augetur, vel minuitur. Æstivo tempore balneum omni die, quod mirum in modum (curam) accelerat, adeunt ægri. Ad ulcera fordida, putrida, eluenda, aqua vegetomineralis GOULARDI adhibetur.

Methodo hac a pessimis luis sequelis sanos præstitos ann. 1780. AUCTOR vidit sequentes.

a) Puella 4 ann. labe venerea coitu acquisita, fluore albo & condylomatibus genitalium onusta, sex septimanarum spatio curata est solo liquore; ex relatis D. Adfidentis ZELLER.

b) Ann. 18 alia puella ex condylomatibus & ex cancro venereo labii pudendi dextri, per duos menses liquore usa, curata abiit.

c) Puella alia 19 ann. ex herpete tuberoso & squamoso sex mensium intervallo liquore sanata est.

d) Alia

d) Alia 24 ann., quæ in fronte tophos exulceratos, ozænam habuit, sumto per tres menses liquore, nosocomio valedixit curata.

e) Femina 21. ann. in sextum mensem gravida, hystericeis obnoxia passionibus, eodem liquore, diutius quidem, quum subin desistere deberet, usa, curata est a condylomatibus & fluore albo; absque vel minimo imminentis abortus metu.

f) Alia femina 24 ann., die 14. post puerperium solo liquore a scabie, fluore albo, condylomatibus venereis liberata; quatuor mensium spatio.

g) Puerpera 23 ann., quæ genitalia exulcerata habuit, $\frac{3}{4}$ anni liquore usa, & restituta abiit

h) Femina 35 ann. a carie ossium nasi, naris dextræ fistula lacrymali & palati mollis (ulceribus) intra sex menses liquore solo restituta est.

i) Alia femina 27 ann. cœlebs, tophum in dextro crure, clavicula, fronte, verrucas in pudendis gerens, liquore a 27. Febr. usa, 12. Maji discessit sana.

k) Alia 44 ann., nupta, tota quanta exulcerata, liquore usa; consolidatis ulceribus, brevissimo tempore domum se contulit.

l) Lanio 28 ann., capite toto nodis exulceratis obsessus & quorundam ossium carie, topho in dextro crure; consolidatis & resolutis a solo liquore tophis, intra quinque menses sanus est præstitus.

m) Pellio 28 ann., in fronte tres tophos, alium in lævæ manus carpo, in lævo pede alium habens, liquore per quatuor menses usus, tophis resolutis, ex superveniente febris putrido - inflammatoria 12. Maji occubuit.

n) Vir 30 ann. verrucis venereis toto obfitus corpore, liquore intra quatuor septimanas est restitutus.

o) Alius

o) Alius 43. ann., ab exophthalmia ex topko orbitæ enata, sex mensium spatio curatus est.

p) Alius vir a gangræna narium, palpebra inferiori exulcerata, liquore septem mensium intervallo usus, feliciter curatus est.

In viris, AUCTOR demum subnectit, facilius & citius curam absolvi observavi; feminas vero longiori indigere mora nemo mirabitur, quum menstruorum tempore a liquoris usu absteineanti.

22) UTERI. Exemplum sumamus a puerpera, quæ habet in hypogastrio dolorem.

1.) *A natura* &c.; peperit hæc femina haud ita pridem infantem feliciter; at vero nimium adhærentem placentam obstetrix non citra dolorem avulsit.

2) *A functione* &c.; dum respirat, dum tussit, dum loquitur, dum se erigit, dum flatus multi extendunt intestina, dum alvum egerit aut urinam, dumve crura extendit, dolorem habet, inmaniter auctum, ut vix auit respirare, vix se movere, vix alvum, aut urinam dimittere.

3) *A natura* &c.; morbi uteri cum inflammatione tales sunt, ut si diaphragma & muscoli abdominales premant in pelvin, ille uterus tumens dolensque inmanem sustineat dolorem a tanta compressione. Novi, morbi uterini naturam esse talem, ut si velit mulier se se erigere, ejulet præ dolore aucto, quia muscoli abdominales, maxime recti & pyramidales, tunc se adcurtant, & angustant ventrem.

4) *Ab excretis* &c.; ut in puerpera omnia fortunate contingant, necesse est, uterum & totum systema hypogastricum se evacuare copiosissimo sanguine a tot mensibus in illis coacervato: hic vero lochia vix, vel non omnino excernuntur: nulla aliquando alvu alis, quando autem diarrhœa.

5) *Ex symptomatibus &c.* ; hic ex scientia anatomica novi, uterum nexum vaginæ, tubis, vesicæ urinariæ, intestino recto, & ope peritonæi fere cum toto abdomine; posse mirum in modum, ubi inflammatione magna tumet, doloris sensum extendere per totum abdomen & pelvin. Hinc in genere intelligo ex scientiâ anatomica, cur talia adpareant symptomata. At vero, si profunda meditatione in fabricam uteri descendam, fateri debeo, quod scientia anatomica hic haud ita in omnibus adjuvet, quam quidem in plerisque priorum. Est uterus ζῶον ἐν τῷ ζῶῳ (animal in animali) compositum vasis nervisque ac cryptis miris peculiaribus, cum multa intermedia cellulositate. Potest inflammarî omni tempore, etiam citra puerperium. Verum ex scientiâ anatomica novi, mirâ Creatoris dispositione vasa esse certe alius generis, quam alibi in toto corpore. Si arteria parva impleatur aliquo in loco ita, ut multum repetitisque pulsationibus extendatur, oritur anevrysma; si vena, inmensa varix: mala utique tam sæpe lethalia. Ad uterum vero per anatomen novi, venire vasa vix fetam capientia in virgine; ea sensim ita distendi, ut digitum minimum capiant, idque haud uno, sed pluribus in locis. Vasa illa sic distensa a parva distensione in maximam per novem menses, denuo recipiunt vim suam contractilem, &, si incidatur mulier, quæ vigesies in vita peperit, totus uterus vix pugni excedit magnitudinem.

Quia inconprehensibile id mihi est, & contra reliquas naturæ leges, hinc video, in toto utero esse aliquid inconprehensibile, quod nempe inflammatio ejusdem tam dirissima sit. Si membrana pleura inflammetur, si membrana tympani, si membrana tegens tendines digitorum, facile comprehendo, quod si tensa pars adhuc magis tendatur ac vibret continuo pulsu febrili

eam

eam debere acutissime dolere: at vero uterum in puerpera video ex Anatome, esse corpus minime membranaceum, sed totum fungosum, spongiosum, ut lien, ut hepar; quæ viscera quoque vehementer non dolent: & tamen dolor uteri inflammati est adeo magnus. Habet ecquidem nervos, sed haud ita copiosos, quam quidem alia viscera in corpore humano, & tamen est inflammatio fere ex pessimis, unde calore exustum corpus convulsam perit: ita, ut HIPPOCRATES in *Coacis* linguam igne quasi exustam propriam pronuntiet in utero inflammato.

Hinc incipio adscendere ad altiora, & considerans, quod Auctor naturæ uterum cum suis adpencibus facere voluerit sedem voluptatis, ut hac ratione femina diras gestationis & partus labores cum voluptatibus compensaret, adeoque nervos per uterum dispersos donarit sensatione, cui alia nulla pars detur par; intelligo, inquam, hinc, cur dolor hic tantus, tanta in corpore toto mutatio; cur sæpissime tam cita mors, nisi vi venæsectionum, & antiphlogisticorum internorum ac externorum cito subflaminetur.

Sed vocor ad feminam, quæ omnia habebat uteri inflammati symptomata, & jam tumidum gerit admodum ventrem, dolentem, cum pulsu celeri, parvo, febricula vespertina, post prægressas horripilationes; cum alvo, olim fluida, jam plane consipata; sæpe cum nausea ac vomitu, tandem alvo argillacea. Novi causam, prægressam inflammationem, sine signis resolutionis. Video 2) læsas functiones, nempe, alvum, quæ prius fuerat liquida, copiosam, maxime consipatam, flatus retentos, vires animales ac vitales multum projectas, motum crurum impeditum. Video 3) naturam inflammationis uterinæ, non resolutæ, esse, ut in abscessum abeat, qui hic sæpe ingens, antequam perumpatur;

conprimens adeoque intestina, ne flatus, alvusque moveantur, & tensionem musculorum abdominalium ac peritonæi, inde ortam necessario. Unde capio, cur venter ita doleat. Video 4) excreta non esse ex hoc utero lochia; alvum liquidam, copiosam, multam, dein nullam successisse; aliquando illam fuisse albam, aliquando aut flavam, aut fuscam. Tandem 5) ex comparatione symptomatum cum scientia anatomica partium, intelligo, eum hujus uteri pure turgentis situm esse, ut premat intestina supra se posita contra ventriculum & hepar: unde intelligo, tumorem abdominis, anxietates ad præcordia, vomitum. Cur alvus, jam adeo inmorigera, in principio diarrhœica fuerit, intelligo, ex lochiis retardatis systema mesentericum fuisse magis repletum, irritatum, hincque tenuiora ex hoc sanguine per ora ultima in intestinis patentia, continuo depluisse. Quod aliquando salutare, ut in morbis mulierum alio loco videbimus; sed sæpe aut funestum, aut nihil juvans.

Vocor denuo ad feminam, quæ post omnia prægressa jam habet in peculiari abdominis loco eminentiorem tumorem pulsantem, dolentem maxime & acuminatum. — Dico: ex causa prægressa, ex functione læsa, ex natura morbi, ex deficientibus excretis, ex symptomatibus collatis cum scientia anatomica partium, adparet uterus, abscessu turgens, continuo ad cubitum ad peritonæum, cum eodem coaluisse; peritonæum hinc inflammatum esse, ut & musculos abdominales, & cutim; purulentam materiem nunc abire per hunc locum, & prodire foras. Tale responsum do 1) experientia fretus, 2) auctoritate HIPPOCRATIS, qui ait *lib. I. de morb. mul.* „Postea quibusdam ineunte quinto, aut sexto, mense, subpurata uteri supra inguen erupunt.“

Tales casus notabiles quatuor vidi. Primus contigit anno 1757. Inpositis cataplasmatibus quum non prodiret sponte pus, volebam, ut Chirurgus faceret aperturam. Negavit veniam aperiendi, quumque erodentia & maturantia cutim duriorem penetrare non possent, neglectu debitæ aperturæ hectica periit; quamvis sub mortem pus incipiebat extrorsum verti.

Cadaver cum Chirurgo aperui. Pus tertio a morte die, quo sectio fiebat, enormiter adhuc pergebat fluere ex apertura sub mortem nata. Tumor erat in dextro inguine: specillum primo foramini, ex quo pus fluebat, indidimus leniter, tam profunde, quam possumus, eoque ibidem relicto sectionem fecimus. Pus non erat in abdomine; sed uterus concreverat cum omento, hic valde longo, hujus vero ope adcreverat peritonæo, & erat via patula ex uteri sacco purulento per omentum & peritonæum. Neglectus debitæ aperturæ effecerat, ut pus cuniculos egerit sub, & supra abdominales musculos ad costas usque spurias. In inguine omentum, peritonæum, ligamentum rotundum, nervus & vasa cruralia penitus in unum coaluerant; hinc diu crus tumidum & immobile. In internum uterum stylus non penetraverat. Duravit morbus ultra tres menses.

Alter casus contigit anno 1743. Puerperæ, cui difficillimus quidem partus fuerat (*), sed tamen placen-

L 3

cen-

(*) Huic mulieri a principio artis auxilia non sunt adhibita. Ægrotaverat senior ejus Medicus, nec alium illa volebat: unde Medicus in suo lecto consilium tantum dabat ex relatu mariti, aut custodis. Hinc illa femina neglecta est, quum de ejusmodi morbo ex relatione cura bona non fiat. Subpuratio dudum adfuerat, antequam ego advocarer. De H.

centa sine ulla vi soluta, tertio die sinistra uteri parte inflammationem concipit, sine ulla causa manifesta; nisi, ut dixi, a partu laborioso. Cessarunt mox lochia, alvi fluxus factus abundantissimus: lac, in mammis jam abundans, mox disparuit. Alvo post aliquot dies successit urina copiosa, & cessavit alvus. Tumuit sensim venter, pulsus mutatur ex frequenti, inflammatorio in parvum frequentem; dolor se jam & in altero uteri latere extendebat, sitis, calor, alvus constipata, tumor per universum abdomen, dolorque. Tandem materiæ videbatur collectio fieri major ad umbilicum, isque a materie extendi: aucta obpressione circa scrobem cordis.

Dum per sex septimanas ita res in incerto hæferant, fera vespera, sine vel minimo in pulmonibus incommodo antea percepto, incidit in tussim molestant, quam brevissime subsequitur sputum vere purulentum, crassum, copiosum, idque duravit per mensis spatium, cum imminutione quotidiana tumidi ventris, cum absentia dolorum & anxietatis versus cordis scrobiculum, cum incremento virium: vix usâ medicamenti titulo toto hoc tempore, nisi multo lacte cum aqua & melle, & syrupo diacodii ad noctem. Atque ita tandem est restituta, ut sanissima inde vixerit, & feliciter posthac pepererit.

Tertius casus eodem anno accidit. In puerpera, cui avulsa ruditer placenta, tertio inminuere lochia, uterus inflammatus, sequenti die lochia penitus cessavere, insequente mox alvo liquidissima, albescente. Res non fuit ab initio pro inflammatione habita a Medico. Tamen versa in abscessum est, & post varia discrimina sponte ex umbilico effluxere decem libræ puris, boni odoris & coloris, & exinde per varias vices intra multas septimanas adhuc libræ octo. Tamen hæc semina febris tabescebat ac tandem purulenta materies co-

pioſa pulmone excernebatur, diuturno tempore. Sed mœrores animi inſignes nec mutandi, aut emendandi, quia ſulto & infra dignitatem contracto matrimonio ſe penitus & perpetuo perditam videbat, effecere forſan, ut maerens, acris nimium facta, ſanguinem diſſolverit, & bonam, ſed infortunatam, feminam de medio ſuſtulerit.

Cum binis Medicis & Chirurgo obtinui veniam a Marito, incidendi cadaver, ea lege, ut modo abdomen examinare liceret, non alias partes, ipſeque in angulo cubiculi invigilabat, ne thoracem adtingeremus. Induximus ſtylum in umbilicum, verum ille in vacuum abdomen, ſupra omentum, ducebat ad uterum excavatum exeuſum pure, in ſiniſtra parte: puris autem in abdomine & ima pelvi paucum amplius aderat; cæterum uterus reliquus plane ſcirrhofus totus, intus non purulentus, foramine non penetrante. Ovarium dextrum ſcirrhofum, ſiniſtrum partim pure conſumptum, partim ſcirrhofum. Hepar, lien excorjata, indurata. — Semianni ſpatio cum his miſeriis conſictata eſt femina hæc. Juvãſſet, videre pulmonem; nam conſumptus ille; an vero tranſitum modo dediffet materiæ metaſtaticæ? Sed vetitum erat. Tamen clam diaphragma prudenter per-tudimus, & exſiliebat magna copia aëris ex dextro thorace, in quo, inducta per diſſectum diaphragma manu, pulmo deprehendebatur ſcirrhos plures habere, ſine multa adcretionem; in ſiniſtro vero latere pulmo undique adcretus.

Quartus caſus circa idem fere tempus contigit. A primo partu rudiori femina uteri inflammatione laborat, (*)

L 4

quæ

(*) Hæc quarta femina ancilla erat, ab Hero ſuo gravidata, quæ junceo corpore omni modo gravid-

quæ vertitur in subpurationem, brevi in dolores magnos ventris tumoresque tendentem. A sinistro latere umbilici, distantia quatuor digitorum ab umbilico, tumor eminet, & sponte aperitur, effluente pure copioso per plures menses; ita, ut quandoque cessasse videretur omnino, posteaque denuo copiose reflueret. Aquis spadanis cum lacte, balsamo peruviano usa, tandem post ærumnas semianno durantes convaluit integerrime, & sanam salutavi Hagà-Comitum discessurus.

LA MOTTE, *L. 5. obs. 413.* similem subpurati uteri exitum habet, post quem feliciter & aliquoties femina peperit.

Sic videtis; A. A., quid praxis sit. Volui regulas signorum morborum uteri inflammatoriorum & subpuratoriorum paullo latius excutere: tum, ut doctrina signorum rite applicata absconditos hos morbos intelligeretis; tum, ut me postea caperetis, quando in matutinis (lectionibus ad lectos ægrorum habitis) ad morbos puerperarum deveniemus. Videbimus ibidem artis bene applicatæ auxiliis sæpe præcaveri hos teterrimos uteri abscessus. — Si inflammatio non resolvitur, nec subpuratur, abit in scirrhum & cancrum. Feminæ casu tertio uterus partim scirrhosus, [partim subpuratus erat. Sed, si nulla subpuratio, abit in scirrhum & cancrum. PARÆUS describit, *L. 24. c. 41.*, scirrhosum ute-

---

ditatem celaverat, abdomen comprimendo, vehementer; dolores partus etiam subpresserat, in quantum posset, quumque ob ejulatum vicinæ feminæ intrarent, dixit, se colica laborare: bonæ illæ feminæ jubent enema injici. Cum enemate prodit simul infans. Herus adhuc in puerperio duxit eam in uxorem. De H.

uterum, novaculâ vix disscindendum, superantem pondere novem libras.

23) **GENITALIUM.** Sumamus hic pro instantia morbum feminarum, prolapsum uteri.

Si prolapsus ille sit mox a partu factus, ex rudiori avulsione placentæ, cognoscitur facile; nam tunc uterus inverfus extra pudenda hæret: si mox obstetrix, errorem agnoscens, molli manu prolapsum uterum reprimat, ut, quæ superficies extrorsum spectabat in prolapsu, jam iterum introrsum spectet, & mulier junctis cruribus diu jaceat, sæpe salva res est: sed, si non adtenderit obstetrix, & per diem sic uterus extra sedem suam hæserit, inflammatione & gangræna intra paucos dies mortem infert, ut RUYRSCHIUS, casus tales in *Obs. anat. chir.* & in *Dec. 2. Advers.* describens, toties vidit.

Sed alia res est, si citra puerperium contingat prolapsus. Videamus, an cognoscere possimus talem prolapsum

1) *a natura* &c.; Femina, aliquod pondus in altum elevans, vel cadendo se brachiis sustinens, deprehendit, sibi aliquid lædi ad pudenda. Potest esse uterus, potest esse vagina: ergo adhuc est incertum.

2) *A functione* &c.; paullo post dolere cœpit, & ubi lotium emittere vult, habet difficultatem a corpore pendente intra vaginam, vel inter labia pudendorum. Hoc potest esse ab utero, potest esse ab ipsius vaginæ ingenti relaxatione.

3) *A natura* &c.; uteri prolapsus novi esse talem, ut oriatur a violenta pressione diaphragmatis & abdominalium musculorum in uterum, & ut propendens impediat sæpe effluxum urinæ. Verum novi, etiam vaginæ prolapsus hoc eodem modo nasci; hinc nondum certo scio, utrius prolapsus adsit.

4) *Ab excretis* &c.; Menses fluunt, & videntur ex apertura elapsi corporis effluere; unde forte concluderem, esse uterum, qui sit prolapsus. Sed prudenter! mox patebit, & hisce subesse posse errorem.

5) *A symptomatibus* &c.; mulier hæc vim ingentem edidit, unde pressio in pelvin maxima. Novi ex anatomicis, in abdomine plena omnia. Si nunc fiat, ut v g vesica plena urina sit, intestina plena flatibus & excrementis, & chylo; novi, solum uterum & vaginam non habere resistantiam ab ima parte, adeoque facile posse de corpore expelli. Dicit mihi mulier, quod audiverit strepitum & habuerit subitum dolorem, dum prolapsum pateretur. Ex scientia anatomica novi, uterum nexum suis tubis, & tubarum fimbriis cum peritonæo, nexum esse ligamentis latissimis atque rotundis peritonæo, & sic ossibus pelvis; novi, vaginam quoque nexam & vesicæ, & intestino recto, & cellulositati miræ, quæ vaginæ & recto, cæterisque his circumjacentibus partibus circumposita est: unde, si valida abdominis pressione deorsum versus vel uterus, vel vagina pellatur extra corpus, strepitum oriri, dolorem percipi posse, ac debere intelligo ex dilaceratione fibrarum, quibus uterus vaginaque cohærent cum vicinis: ergo, neque ille strepitus, aut dilacerationis dolor, alterutrum determinat. — Ex cognitione anatomica præterea novi, uterum prolapsum impedire mictionem posse, quia corpore suo inplet tam profunde vaginam, ut obpleat exitum urethræ, qui est in anteriori vaginæ parte, paullo supra clitoridem: immo, etiam tam profunde non descendat, novi ex anatomicis, vaginam ex superioribus ab utero descendente plicari posse, & hac sua plica posse se ipsam obturare exitum urethræ. Tamen & ipsa vagina citra uteri opem similia quandoque pa-

trat & ingenti plica, a relaxatione orta, potest obturare exitum urethræ in vaginam.

Menses fluunt rite, & videntur ex corpore acuminato procedere; unde ipsum os uteri hinc repræsentari videretur. At vero, novi ex scientia anatomica, quod aliter credidissem nunquam, etiam vaginæ prolapsus ex satis magna altitudine coire inferius & repræsentare acuminatum uteri orificium. Dum ergo res ita comparata est, falli possumus etiam, ubi menses fluere ex ipso utero pronuntiamus.

Concludo itaque, rem esse plerumque ambiguum, tamen praxin non ferre exin detrimentum; nam utrovis in casu reponendum esse prolapsus, ac primo vapore roborante atque adstringente roborandas partes, interna simul danda roborantia; quibus irritis, pessario ab obstrictrice indito prolapsus esse retinendum.

Cæterum si remitti non possit, parte prolapsa jam penitus tumida, emollire primum adnitamur, ut sic remitti possit: sin vero scirrhusa indurata, & maxime tumida pars conlapsa sit, cura palliativa modo instituatur, ut scilicet defendatur corpus elapsus ab excoriatione ob motum, acrem urinam, &c.

Verum caveamus a litigiis, quum res incerta sit: si alii dicant definitive, nos scimus, eos loqui talia, quorum certitudinem dare non possunt. Rem itaque declaramus ut dubiam.

Attamen, si corpus ipsum uteri prolapsus ita esset, ut mox ab initio ejus veluti orificium conspiceretur, & digitis perreptando inter illum & vaginam possemus ad summitatem ejus devenire, cognosceremus rem clare. Occasio vero talis rarior est, & plerumque pars undique ita tumet, ut non nisi vi inlata intra vaginam queamus ascendere; unde tunc a dolore mox cessamus

ab ulteriori disquisitione. Hinc dicamus, plerumque obscuram esse rem totam, utrum sit vagina, an uterus.

24) *INGUINIS.* Adjungo hunc morbum, quia est sæpenumero ambiguus admodum. Habet homo tumorem subitum in inguine: volo scire, qualisnam sit? & num forte hernia esset?

1) *A natura* &c.; homo cecidit; terrore ingenti adfectus est; vim edidit maximam, estque cæterum humidi frigidi temperamentum.

2) *A functione* &c.; homo non potest incedere, quin doleat; non potest se movere sine incommodo: alvum olim bonam habere solebat, jam vero nullam, nisi vi coactam remediorum; nauseas habet & vomitus, quos antea nunquam; est tumor in inguine satis notabilis.

3) *A natura morbi* &c. dum tumorem hunc video & examino, non possum illum retroagere; dum illum agito, homo leves ac vagas anxietates per ventrem conqueritur; dein nauseas habet & anxietates ac vomitus: alvum habet nullam, nisi vi coactam, & tunc sæpe adhuc irritum conamine. Video omnia hæc symptomatica in hernia; immo natura herniæ tota talis est; ita, ut casus præsens mihi videatur hernia incipiens intestinalis esse, cum incipiente incarceratione.

4) *Ab excretis* &c.; homo herniosus alvo non reddit, & vomitu rejicit, quæ ore ingesta; idem & meus homo per vices facit: ergo

5) *ex symptomatibus* &c; ex anatomicis novi, omentum, & intestinum quodcumque esse talis naturæ, ut si in hernia incarcerentur, efficiant anxietates summas, nauseas, vomitus, alvum inmorigeram &c. Intestina maxime id faciunt, quum mirum inperium videantur exerce-re per suos nervos; ita, ut si alicubi interceptantur, motus eorum non dirigatur versus anum, sed sursum,

fus ventriculum : unde nihil per alvum, sed omnia per ventriculum (& os) ejiciuntur; nisi forte per alvum prodeat illa materies, quæ a loco strangulationis ad anum usque hospitatur. Nonne Vobis clare adparet, hic herniam designari? Nonne omnes meas quinque regulas bene adplicui?

Tamen nihil minus quam hernia in illo homine adest. Videte, quibusnam difficultatibus ars nostra obnoxia sæpe sit. Casum dabo.

Vir quinquagenarius, temperamenti utcunque phlegmatici, ineunte anno 1744. ab Ordinibus Hollandiæ, cujus Nuntius erat, mittitur ad quasdam provinciæ urbes, litteras laturus. Sera vespera caliginosa Roterdami ad promontorium errore viæ cecidit in Mosam, quæ ibidem latissima est, instar parvi maris: quum Nautæ in propinqua navi id audirent, hominem eripuerunt undis, & duxere in continentem. Ab illo momento percepit parvum admodum tuberculum in inguine sinistro: a quo quum magnum non haberet incommodum, illud neglexit, nec cuiquam revelavit.

Ineunte anno seq. 1745. cruris sinistri stuporem doloremque expertus, Chirurgus famoso rem exhibuit, qui emplastro resolvente locum texit. Cæterum domestico enemate, citra Medici consilium, alvum sibi sæpius solvit.

19. Jan. 1745. primum vocor. Audio ea, quæ per anamnesin scire oportebat. Sed jam nausæ accedebant & vomitus. Tango locum, & reperio tumorem durum $2\frac{1}{2}$ pollic. latum, $1\frac{1}{2}$ pollic. altum; tactu non quidem dolentem; at miras in ventre anxietates producentem: quas anxietates quandoque citra adtactum patiebatur, ut sæpe lecto continere se non potuerit.

Dubius, fateor, circa diagnosin mali fluctuavi, & mecum colligebam omnia signa, quæ adseverarent,

omnia, quæ negarent, herniam esse, ut ex comparatione utriusque classis, negantium, & adfirmantium signorum veritas forte erueretur.

1) Causa sufficiens præcesserat ad herniam. Homo ille, cadere ab alto promontorio se sentiens, tremore ingenti pavit, & fecit, ut omnes cadentes faciunt, motus ingentes se sustinendi, aliquid, quod adriperet, quærendi, antequam longe infra sitam aquam adtingeret: unde valide aër retentus pulmonibus fuit, auctaque vis ingens diaphragmatis in pelvis — At vero homo sæpe talia, & plura, facit, sine insequente hernia.

2) Adparuit illico tumor in inguine. Ita post casum magnum tumor mox adparens, locus tumoris, pro hernia militabant.

Verum tumores in inguine adparent post susceptam gonorrhæam; immo sæpius homo rem habuit cum scorto, nec gonorrhæa adfligitur, sed venenum mox ingentes facit bubones. Tumores glandularum nascuntur quandoque subito in feбри; quale exemplum habuimus in nosocomio practico in custode ægrorum nostrorum, qui synocho non putri laborans, ita habuit in feбри has glandulas tumidas, ut per aliquot dies de hernia suspicio adesset.

3) Homo ille, postquam in aquam ceciderat, tumorem habuit in inguine: qui, si tangebatur, anxietates toti ventri conciliaret. Ita hernia quoque solet; nam, dum agitatæ palpando nervos in elapsa intestini parte, illa agitatio per totum tractum intestinorum & mesenterii propagatur. Verum, in morbis peritonæi vidimus dolores & anxietates ortas a solo peritonæo inflammato & tacto; ergo potuerat hic peritonæum in causa esse.

Verum, homo hic nauseas habet ac vomitus, alvumque constipatam. Hæc sane sunt herniæ symptomata. — Sed idem vidimus in illo, qui nulla hernia, sed solo laborabat peritonæo inflammato.

Si contradicatis, hominem hunc per annum gessisse tumorem & occultasse, quia inpedimento haud erat, neque vomuisse, nisi longe post tumorem natum, adeoque haud adfuisse herniam, sed alium tumorem; dico: hernias aliquando inculpate ferri per decem, viginti, annos, & tandem, orta constrictione, mala subsequi symptomata: ergo & hic sic fieri potuisse.

Si dicatis, hernia compressa dolet; homo autem hic non dolebat, sed angebatur, respondeo: herniam liberam, non constructam, dolere non semper solere, quia flatus & stercora per viam liberam reprimuntur: ergo hernia etiam adesse sine dolore potest.

Historia morbi brevis est; nam, ex quo malum indicaverat, sex vel quinque modo elapsæ sunt septimanæ, quando post varias leipothymias, post cruris sinistri triduo ante mortem tumorem, leipothymicus obiit.

Vidua dabat mihi veniam, cadaver lustrandi: cum tribus sociis rem examino, sed nihil minus quam herniam detego.

Tumor in inguine inæqualis, crassus; percussa hac crassitie erat intus cavus, pure & ichore repletus. Supra vaginam tendineam femoris, & supra expansionem tendineam muscoli obliqui inferioris, sive supra ligamenta *POUPARTII* extensus. Omentum & intestina libere per abdomen hærebant. Substantia autem illi, qui tumori inguinali erat, similis, pergebat ab inguine, explebat fundum pelveos sinistræ, donec interferens se inter vesicam urinariam & rectum ibidem terminaretur. Ceterum ventriculus, hepar, lien, intestina bona; ren
sini-

finister hinc inde abscessulis, hinc inde hydatidibus refer-
tus; hydatidum maxima ovum columbinum referebat.

En morbi, en simul mortis historiam. Quis con-
sensus symptomatum fere herniosorum cum inspectione
cadaveris? Quid tumores in inguine pelvique cum adstricta
alvo, cum anxietatibus abdominis, cum nausea, cum
vomitu, cum leipothymia? Quæ tandem hic mortis
causa? fateor, illam difficulter eruendam esse. Nam
videtur adhuc diu subsistere potuisse cum talibus in in-
guine & pelvi tumoribus. Nescimus sæpe, quam viru-
lenti sint humores alicubi collecti. An forte virulen-
tus talis, canerosus, semiichorosus humor, qui in tu-
more inguinis variisque aliis tumoribus, in pelvi inven-
tis, resorptus intra sanguinem adtulit lethum? Sane non
intelligo aliter causam mortis, quia vitalia viscera, ani-
malia, naturalia, inlæsa. Quod in rene, poterat mor-
bum facere diuturnum: compressio in inguine poterat
cruri obesse, & demum adfluxum refluxumque sanguinis,
lymphæ, spirituum, intercipere, ut crus gangrænesceret;
sed nondum erat compressio talis, ut causa mortis vix
intelligatur, nisi forte, ut dixi.

In *Dissertatione inaug. med. chirurgica D. Mart.
LANGE, de ophthalmia in genere & in specie, quæ
Tyrnaviæ 1777. prodiit, refertur, p. 76. &c. (*) casus
sequens, notatu omnino dignus, circarevolutionem testicu-
lorum venereorum ope inoculationis materiæ gonorrhœicæ
malignæ. — Miles, AUCTOR ait, 30. annorum, labo-
rans scirrho testiculi finistri, æquante duorum pugno-
rum magnitudinem, & gaudente duritie lignea, ad ta-
ctum*

(*) Dum de morbis inguinum agitur, sequentes inseruif-
se juverit observationes, Exteris nondum, uti qui-
dem videtur, adeo cognitæ. —

Etum tantum dolente ex gonorrhœa ante quatuor annos subpressa caussato, post varia in variis nosocomiis tentata remedia accessit anno 1775. mense Nov. ad *Cl. ODENKIRCHEN*, meritissimum Chirurgum præfectum nosocomii militaris Gumpendorfensis, quod Viennæ est ejusque manum auxiliatricem petiit. Tentavit ipse quoque varia in hoc morbo laudata remedia, sed frustra. Ergo incertus quidem de felici successu in tam inveterato malo, an ab inoculatione salus sperari possit, tamen eam suavit Chirurgis adstantibus & militi bacillum venereum inmisit in urethram ibique per 7. horas reliquit; quo temporis spatio interjecto ipsa sane cum singulis suis symptomatibus adparere incœpit gonorrhœa, quam altera die binis novis bacillis inmissis ita auxit, ut rivi instar flueret, nuncque eam lege artis tractavit; & vere sub ejus decursu minui animadvertit testiculum; novam ergo fecit inoculationem, eamque jam ad finem vergentem tam sæpe repetiit, donec decem hebdomadam spatio testiculus sinister adfectus ita resolutus fuerit, ut sano perfecte similis esset. Hoc experimentum dein sæpissime in vitiis testiculorum, modo recentibus, modo antiquioribus, in eodem nosocomio repeti vidi & semper optimo cum successu.

Sat encomiis ornabat etiam *cel. Prof. Chirurg. LEBER* in collegiis suis in scirrhis testium ex gonorrhœa subpressa hanc inoculationem, ea tamen differentia, ut materiam gonorrhœæ benignam pro contagio sumendam suaderet. Facta sunt inde experimenta etiam cum hac benigna materia in nosocomio Gumpendorfensi; verum in permultis nulla oriebatur gonorrhœa, in aliis vero mucosa tantum, morbum plane non tollens. Nec video, quid obstare posset, virulentam sumere materiam, quum ex tot inoculatis nullum viderim damnum. Notandum autem circa in-

oculationem est, differre tempus resolutionis testis secundum morbi vetustatem vel novitatem, & in duro at vetusto testiculo aliquoties repetendam esse inoculationem; uti ex casu ante memorato patet; in junioribus vero unam sæpe inoculationem sufficere: nec non bacillô venereô plus ternis vicibus urethræ inmisso, ulcera sequi visa esse. Monere pariter debeo, observari etiam homines, ubi nulla ratione, materia etiam virulentissima, gonorrhœa excitari potest; ita vidi mense Augusti militem, ubi ob testem venereum septies frustra bacillus gonorrhœicus injectus erat: plerumque tamen primo, secundo, aut tertio bacillo venereo excitatur gonorrhœa.

Quum vero, AUCTOR demum ait, in praxi privata non semper habeat Medicus ægros gonorrhœicos, adeoque talibus ægris morbis ex gonorrhœa subpressa laborantibus hac methodo succurri statim non semper posse viderem; cogitavi, num non etiam virus gonorrhœicum, ut variolosum, (quum tamen varioloso multo fixius sit) conservari, & post aliquod tempus eo gonorrhœa excitari posset. Fecit idem *Cl. ODENKIRCHEN* septem bacillis bombyce obductis, quorum quinque priores per 5. duo posteriores per 4. menses vitro bene obturato servati erant; sed ex unico posteriorum tantum gonorrhœa levis adparuit, quæ penitus testiculum resolvere non potuit. Reiteranda ergo sunt experimenta.

Monuit autem non abs ratione *Cl. LANGE*, non solis testiculis venereis, verum etiam aliis morbis, gonorrhœæ subpressæ ortum debentibus, imprimis ubi aliis remediis nullo modo revocari gonorrhœa potest, mereri inoculatione posse, suadere analogiam. — Experimentis sane constat, hac ratione fugatos morbos, & brevi temporis intervallo, & remediis aliis diu in cassum adhibitis omnibus, morbis ipsis pro conclamatis jam

adsumtis: verum & illud non oberit observasse, methodum hanc medendi sequiores hinc inde producere posse effectus, dum vel ab inperitioribus adhibetur Chirurgis, quibus sub conditionibus, quonam in morbi statu, ea tuto liceat uti, non advertentibus: vel dum diu nimis protrahitur, exhausto, scorbutico, cacochymico, plethorico, non rite antea præparato, inprimis in corpore: aut dum fluxus materiæ impuræ, ad urethram deductus, citius, quam par est, & mali saburra exigit, subflaminatur. Hoc sane in casu, aut morbus antea præsens tantillum nonnisi minuitur; aut prorsum non mutatur; aut exacerbatur; aut novo, pejori fors, augetur; aut recidivæ demum ingruunt. Adduxi hæc, subfultus experientiæ fide.

§. 908. *Signa morbi acuti (*) in humoribus nati habentur*

I) *ex velocitate, & violentia, incrementi ipsius morbi.* Homo ait, sibi male esse, & jam fuisse a 3. 4. septimanis, laborare dolore aliquo ad thoracem, quo cogatur subin lente & prudenter respirare, lente se movere; velle se carere hac incommoditate. Pulsus ipsi est moderatus, urina non rubra, sed forte aliquando turbida; tussim multam non habet. — Dein alius me vocat, qui tantum per decem horas eodem loco habuit dolorem, sed omni momento incrementem, inspiratu auctum; cum tussicula molesta; respiratione maxime læsa; pulsu frequenti, duro. Concludo, hunc postremum vexari dolore pleurítico, acuto; priorem, lento, rheumatico.

M 2

2)

(*) ACUTI morbi hic generali nomine comprehenduntur I) *morbi acutissimi*, qui intra quadriduum ter-

2) *Ex vehementia symptomatum.* Qui rheumatico dolore adfligitur tolerabili, vix febricitat. — Qui vero adfligitur dolore pleuritico, ille se dolori ferendo vix esse ait, febrim habet acutissimam pulsumque durum.

3) *Ex functionibus læsis.* Rheumaticus vix debilitatur, vix læsam habet respirationem. — Pleuriticus vix potest se sustinere extra lectum, adeo est factus debilis, & habet simul læsam summopere respirationem.

4) *Ab excretis.* Rheumaticus vix tussit, vix excernit quid tussi; alvum habet bonam, urinam non malam, nisi aliquando parum turbidam. — Pleuriticus perpetuo tussit, & vel nihil, vel lympham tenuem, vel sputa glutinosa, sanguine mista, excernit; urinam habet fuscam, aut rubram, aut flammeam, alvum liquidam, foetidam, symptomaticam &c.

5)

terminantur; 2) *morbi peracuti*, qui intra 7. vel 9. vel 11. diem; 3) *morbi acuti*, qui terminantur die 14. 17. 20. 24. 27 31. &c.

Est quarto aliud genus acutorum morborum, quibus febris inflammatoria comes non est, ut v. g. lethargus; apoplexia frigida; epilepsia, *acuta* dicta *ARETÆO*. Tales morbi sunt sæpe *acutissimi*, vel *peracuti*; sed tamen non *inflammatorii*. Pulsus enim celer & magnus, qui quandoque ante mortem advertitur, est tantum, quia cerebellum jam sanguine obruitur. Ergo hoc quartum genus acutorum huc non pertinet.

Hos porro morbos Medicus debet posse distinguere a morbis *lentis*, *chronicis* dictis, quia cura passim toto cœlo est diversissima. De H.

5) *A constitutione epidemica.* Si grassentur pleuritides & homo incipiat modo laborare, ita, ut primo bihorio dolor vehementer augeatur, febris valide increseat; concludo, jam pleuritidem adesse.

6) *A tempestate anni.* Mediâ hyeme & mediâ æstate pleuritides frequentissimæ: rheumatici atque arthritici dolores solent ad finem hyemis & æstatis versus æquinoctia, passim ingruere; hinc, si sit in utrisque primum morbi principium, habeo jam, si æstas, aut hyems, media sit; habeo, inquam, rationem magnam concludendi, fore pleuritidem: vice etiam versa, si hyems, aut æstas, jam finita sit. In primo principio res ambigua est; sed ex hoc solo signo non concludam, quin potius ex antedictis & sequentibus simul.

7) *A sexu.* Viri in acutos morbos sunt magis proni, quam feminæ &c.

8) *Ab ætate.* Juvenes & mediæ ætatis homines sunt in morbos acutos pueris, senibus, procliviores.

9) *A vita.* Qui sedentariam in musæo vitam degit, minus acutis est obnoxius eo, qui in aëre continuo motu se defatigat.

10) *A temperie ægri.* Phlegmaticum temperamentum minus inclinatur in acutos, quam sanguineum, aut cholericum.

Verum, possunt tamen multa contingere contra has ordinarias leges; nam & phlegmaticus homo, & tenera puella, & infans ipse, & quovis anni tempore, potest in morbos incidere alienissimos & a temperie, & ab ætate, & a sexu, & a tempore anni, & a prædominante epidemico. Ita variolis & pueros & teneras puellas, & phlegmaticos homines, videmus affigi. Hinc lex illa nobis firma sit, nunquam concludendi ex

una observatione, sed ex pluribus, idque adhuc debita adhibita prudentia; monendo in morbi principio, probabile esse, ut talis morbus sequatur, tamen posse fieri, ut sit alius; id sequenti visitatione clarius cognitum iri. Sic, ubi variolæ regnant, regnant quoque febres variolosæ, quæ habent omnia, quæ variolæ in stadio inflammatorio, citra tamen eruptionem variolosam. Unde prudentia jubet monere, si juvenis v. g. sanguineus jam symptomata habeat febris variolosæ, illum *vel* habiturum variolas, *vel* febrim variolosam. Si febres epidemicæ incipiant cum vomitu, aut diarrhæa, aut dysenteria, aut cephalalgia; intercurrunt sæpe vomitus, aut diarrhæa, sine juncta epidemica febre, hinc moneantur homines, *vel* adfuturam communem epidemicam febrim, *vel* saltem epidemicum vomitum, aut diarrhæam, citra febrim.

§ 909. *Si omnia hæc signa (§. 908.) valida admodum sint, denunciant periculum ingens; si leviora, promittunt adhuc aliquid boni.* Condemnavit semper HIPPOCRATES, ab initio habere extremos labores: si v. g. pleuriticus habeat prima, vel secunda, die jam a magnitudine dolorum & suffocata respiratione validam peripneumoniam, brevi actum erit. Si secunda, tertia, quarta, die, licet valde doleat, tamen respirationem aliquantum bonam habeat, & pulmo necdum multum obsessus adpareat, plus spei est.

§. 910. *Signa rursus morbi acuti in fluidis, quæ definiunt, & præfagiunt, statum, periculum, durationem eventum, intelliguntur ex observatis effectibus, pendentibus a vitiatis nostris humoribus (§. 760--766. 781--792).* Sanguis est inflammatorie spissus; quamdiu talis obtinet, conditio morbi mala est, eventus dubius: si enim non

mutetur, vel mors, vel subpuratio, orietur. — Sanguis in morbo acuto prodit per nares, aut hæmorrhoides, aut uterum, dissolutissimus: intelligo ergo, esse inflans mortis periculum; eo, quod jam non bona crisi talia fiant; sed, quod sanguis adtenuatus fere per anastomoses vasorum transfluat: vel sanguis non est solutus, sed crassus, in minimis vasis hæret obstructus (obstruens) & circulum non nisi tenuior obit.

§. 911. *Signa acrimoniæ in humoribus sunt in primis,*

Dolor sine signis motus aucti: Si homo habuerit febrim, cum lassitudine & gravitate magna membrorum, posteaque conqueratur de dolore per omnia membra; examinamus, num forte febris auctior vasa omnia plus extendendo in diastole magisque replendo, causa doloris sit? Sed ex pulsu, respiratione &c. video, febrim non esse auctam: dico, quia copia & impulsus sanguis in vasa dolorem haud excitat, nulla causa mihi supereft doloris, quam idem sanguis, olim dolorem vix excitans, jam vi morbi adeo acer factus, ut pungat, lædat, agitet, fibras nervosas.

Et sine adparente obstructione majori: Si pars aliqua, aut plures, valide obstruantur, tunc inpetus a tergo arietans in validas magnasque obstructiones, potest dolores excitare: verum, ex motu, calore, pulsu, in eadem arteria, non video obstructiones auctiores, quam olim, dum vix doleret; ergo causa doloris ab acrimonia.

Ut & erosio partium sine tumore simul præsentente. In variolis, morbillis, petechiis, primo ad cutim adparentibus, est macula a sanguine erodente ultima, vascula sub epidermide. Tunc tumor non adest in illo punctulo stigmatis. Acrem igitur oportet illum sanguinem esse,

qui sic effusus in cuti hæret. Scorbutici sæpe dolent per artus sine tumore, effuso latissime cruore erosio ex vasis. Podagra acutissima quandoque absque tumore est. Acrimonia porro omnis intelligitur (vel potius secundum ideam mechanicam concipitur) mutatione figurarum in particulis nostrorum humorum a figura spherica in angulosam. Ex *Leeuwenhoeckianis* observatis deteximus, constare elementa nostrorum humorum globosa, spherica, figura, ne impulsu læderent, & ut in oblongum possent efformari, dum per angustias transeundum esset: tum, eadem elementa spherica, rubra, dum in minores series esset humor vitalis amandandus, in plures minores, eosdemque flavos, globulos dissilire; & sic forte per plures series; quia vero vacuum sic inter spherulas relinquitur, acria hæc spatia explere, quibus efficiatur sal illud naturale animalium.

At vero, vi morborum acutorum & chronicorum, vel diæta, augetur sæpe, vel corrumpitur, & in alienam naturam abit, acre illud naturale; unde projectus in arterias liquor, auctis stimulis, dolorem creat nervosis vasorum staminibus. Vel ipsa spherica figura elementorum in angulosam mutata, inpingendo in vasorum latera, excitat, tot aculeis auctis, dolorem. Globum chalybeum innocue volvo manibus; globum hunc in cultrum mutatum si volvam, percindere mihi potero manus.

Prout nunc vel ipsa spherica figura elementorum mutatur in variæ acutiei figuram; vel, sive a morbis, sive a diæta, acria varii generis in interstitiis inter globulos producuntur & augentur, acrimonia nascitur varia, variis insignienda nominibus: alia enim est figura angulosa salis alkalescentis, alia acidi, alia oleosi empyreumatici, alia muriatici.

Ut varia est acrimoniarum harum origo, ita & varii sunt earumdem effectus, quos *Textus* hic recenset, quosque in *AETIOLOGIA Pathologiæ* examinavimus. Ne itaque cramben recoquam eandem, transibo ad sequentia.

§. 916. *Signa fluiditatis nimiae &c.* Seposita jam omni idea acrimoniæ mens nunc tantum est, considerare morbos natos a nimia humorum fluiditate. Si id in acutis fit, tunc videmus, cute, urina, alvo, ore, tenues eosdemque copiosos, effluere humores; quibus effluentibus corpora marcescunt, contrahentibus sese vasis, liquidis vix inpletis; unde debilitas, quia per vasa minima nutritio debebat fieri; quæ jam sunt contracta & exinanita: liquidis deperditis omnia arida redduntur, unde, si homo mentis compos fit, inexplebilem patitur sitim, & tandem, quia & tendines & ligamenta eadem ratione contrahuntur, perit partium mobilitas, a sola earum flexibilitate dependens. (*)

Juvamen ab inspissantibus. *Inspissantia* sunt duplicis generis, vel *adstringentia* vel *mucilaginoso*. In acutis rarius *adstringentia* profunt, nisi tempus demissio-

M 5

nis

(*) Unde in praxi intelligimus, cur initio morbi homine sudoribus diffluente, ob nimiam tenuitatem humorum, quinta, sexta, septima, die omnia signa adsint contraria; nempe nimiae spissitudinis. SYDENHAMUS adverterat, quod, ubi initio sudoribus homines diffluxerant, se posthac, dum sudores necessarii fuissent, non posse eosdem producere ulla arte. Fluida nempe ita exiverunt, ut crassa modo spissaque supersint. De H.

nis concedant ; ut in hemitritæis : in his tempore remissionis febris exhibitus cortex miraculosa præstat. Qui *thesin inauguralem* habent *Cel. Viri Prof. STÖRCK de hemitritæis* invenient hac de re observata pulcra. Etiam in diathesi hydropica plus cortice effectum, quam evacuantibus prius datis; in femina enim 30. annorum, cui amputata mamma fuit mense Septembri 1755. usu $3\frac{1}{2}$ libr. corticis peruviani, & densati sunt humores nimium tenues, & relaxatis solidis vis addita, qua effusas resorberent aquas, resorptas alvo expellerent, urinis. (*)

Inspissantia secundo *mucilaginoſa* sunt omnia farinacea ex hordeo, tritico, fagopyro, oryza, milio; ova forbilia, cremor lactis, gelatinæ succorum animalium, ex cornu cervi, ichthyocolla; rad. salep, sifari germanor., pastinacæ; pulvis tragacanthi; sperma ceti; sem. melon., cucum., pepon., lini, psyllii, cydoniorum; amygdalæ dulces, pistachiæ; pisa, fabæ, ciceres &c.; prout acidum, aut alkali, dominatur, ex his electio fiat.

§. 917. *Signa tenacitatis auctæ nimis sunt* 1) *tumor*; quum enim tenaces nimium humores per ultima vasa penetrare nequeant, necesse est, ut innumera vasa tumeant diametris auctis.

2) *Dolor*; ab extensis vasorum tunicis.

3) *An-*

(*) Attamen cortex adeo abundans non domavit virus cancrosum, ubi enim curata videbatur, cancroſa cutis tota reddita, ubi mamma amputata fuerat, & misere est mortua, non curata a cancro; licet curata ab hydrope, nec eo redeunte. De H.

3) *Anxietas*: ponite id, quod nunc diximus, fieri ad angustias systematis venæ portarum & pulmonici: antequam vis cordis arteriarumque eo pervenerit, ut transprimat id crassum per ultima vasa, magna adest angustia.

4) *Circulatio, secretio, excretio, impeditæ*: posita semel impedita circulatione, necesse est, ut & impedita sit secretio, quæ in ultimis vasis fiebat; nec jam, nisi parum difficulterque, ob inpenetrabilitatem (vasorum, spissitudinem humoris) fit. Si jam læsa sit secretio, non fit excretio ejus, quod vel vix, vel non, adest.

5) *Lentor humorum circulantium, secretorum, excretorum. Lentor 1)*, quia ad omnia, eaque infinita numero, capillaria, humores illi retardantur: 2) quia resistantiam majorem cordi faciunt; cor enim ad singulas systoles illam ad capillaria resistantiam experitur, adeoque defatigatur & debilitatur: 3) arteriæ plus accipientes a corde, quam per ultimos suos fines transmittunt, extenduntur, debilitantur; ita, ut etiam si humores nec nimii, nec spissi transfluerent, illos vix promoverent: 4) a sanguine spisso quoque vasa corticis cerebri cerebellique infarciuntur, minoremque faciunt spirituum secretionem. Hinc, corde adhuc debiliori, lentor humorum circulantium plus denuo intelligitur. Sed & humores secreti sunt lenti, quum diametri fecernentium vasorum auctæ crassiora solito fecernant; hinc necessario crassiora excernuntur. Id ad omnia excretoria & secretoria loca, ipsumque cerebrum & cerebellum, est verum.

Si cum hisce signis frigus simul manifestum, tum designat pituitosum. Habetis hac distinctione hujus paragraphi perfectam ideam morborum a pituita frigida, &

calida. In morbis cephalicis multus fui in differentia horum demonstranda.

Solent morbi cephalici a causa lenta, pituitosa, v. g. apoplexia, lethargus, a quibusdam Auctoribus ad acutos referri, quum etiam paucis diebus perimant hominem, æque cito sæpe, quam apoplexia calida: verum, quum morbus acutus non nisi cum valida febre, ingenti calore, adtritu magno, adesse intelligatur, idque haud ita in apoplexia frigida & lethargo obtineat, videntur potius ad acutos non pertinere. Proprie igitur loquendo neque ob causam posteriorem ad acutos pertinent, neque ob causam priorem ad chronicos.

* 917. *Inde etiam signa prædominantis aquæ, salis, olei, terræ, habentur nota. Aqua prædominatur, si nimium aquosi & lenti humores: id obtinet in temperamento humido, aut frigido; id est in phlegmatico, quod ex nunc dictis componitur.*

Sal prædominatur, si ve alkalescens, in acrimonia alkalescente, putrescente; si ve acidum, in acrimonia acida; si ve muriaticum in muriatica.

Oleum prædominatur, in acrimonia oleosa; si ve illa orta sit ab acris aromaticis, oleosis, nimium adsumtis; si ve in morbis acutis a fusa pinguedine.

Terra abundat in temperamento melancholico, scirrhuso, cancroso, calculoso.

§. 918. *Si vero una cum prædictis &c. hoc facile comprehenditis. Ad sint variolæ; præcise eodem confluentium genere adfligatur 1) virgo 20 annorum, temperiei aquosæ, in acidum vergens; 2) homo sanguineus, crassus, pinguis; 3) homo melancholicus; 4) homo sanguineus gracilis: nonne illico, cæteris paribus, alius ab alio plus periculi habet? Virgo illa*

aquo-

æquosa vel forte indigebit generoso cardiaco, ut virus variolosum circa quartam diem pellatur ad cutim; vel saltem ob laxitatem vasorum fluidorumque tenuitatem, inflammatoria densitas erit moderata; ut benignæ admodum in illa prodeant & maturescant variolæ.

Sanguineus, pinguis homo est in summo periculo. 1) a spisso valide inflammatorio; 2) ab oleo fuso vi caloris & adtritus: quod oleum mistum humoribus, præ calore rancescens & vehementer stimulant, vasorum destructionem, liquidorum putredinem minatur.

Melancholicus vasa rigida, spissaque fluida, gerens, metuendum habet, ne spissa materies, mota vi febris, destruat tenella, rigida, solida: quin & melancholici humores fusi acerrimi sunt facilemque faciunt destructionem: unde sæpe ipsis quartana maxime lethalis.

Homo sanguineus gracilis facile spissum, densum, inflammatorium generat; verum; quia gracilis, immunis est a metu, ne pingue fusum & acre factum, cito omnia destruat. (*)

Ve.

(*) Attamen, si phlegmaticum hominem æque gravis & acutus morbus affligat, quam sanguineum, tunc res morbi in priori, quam in posteriori, gravior. Ut enim minus dispositus erat, debuerat vis & inpetus vitæ ac morbi esse minor. Si jam sit æque fortis pulsus & celer & durus, novi vehementiam causæ: quia etiam is est natura debilior, & est majus periculum, ne sufficiat. Ergo verus *Aphor. 2—34.* "In morbis minus periclitantur, quorum natura & ætati, & habitui, & tempori, similior, quam quibus horum nihil simile." De H.

Verum ex textu adhuc aliud concludendum. Sint humores in omnibus æquales omni dote; sed ad sint in uno ægro inpetus vitæ atque circulationis maximi; sint inpetus illi in alio moderatiores; in hoc ultimo periculum est minus. Ecquidem citius judicabitur prior, sed etiam sustinendum habet certamen infinito durius, quam alius, qui tardius judicandus quidem, tamen forte æquo Marte cum morbo dimicabit. Hinc acutissimis in morbis, ut peste, periculum majus, quam in peracutis; in his autem, ut multis inflammatoriis morbis, apoplexia, febris ardente, periculum majus, quam in acutis.

§. 919. *Quin etiam ex omnibus his bene perpensis intelliguntur signa MALIGNITATIS in acutis.* GUARINI, Italus Poëta laureatus, egregie perstrinxit Medicos ob vocabulum hoc *malignitatis*. Inducit Medicum sic loquentem: „ Nomine malignitatis morbi baptizo omne malum, quod non intelligo: accipio pecuniam pro mercede, & miror homines mercede tanta persolvere id, quod ne ego quidem intelligo.“

Videte SYDENHAMUM, *sect. V. cap. V.* de hac malignitate ita differentem, ut putet, plures homines hinc mori, quam a pulvere pyrio, exploso bombardis. Mox enim audito malignitatis nomine homines curam methodicam dimittunt & ad cardiaca, atque venenum sudoribus pellentia confugientes, occidunt homines, *V. & BAGLIVIVM Prax. med. L. L. c. 5. §. 9.*

Quid igitur *malignitas* morbi?

Jam expositum habetis in mox dictis. Morbus malignus est, ubi omnia gravia sunt symptomata; ubi contra optimum regimen, contra optima remedia, omnia in contraria ruunt; ubi continuo vel adsunt prava symptomata, vel prava pravis pejoribusque conmutantur.

tur. Morbus malignus est, in quo functiones vitales, animales, naturales, multum læduntur, neque ullis reparantur remediis. Morbus malignus est, in quo aliquando externe signa mitia adparent, dum interea destruantur interna.

Medici vero solent malignitatis aliam habere ideam, quam ajunt, se usu potius & experientia, quam studio, nosse. Vocant sic omnes morbos, qui cutaneis efflorescentiis stipantur, variolas, morbillos, petechias, scarlatinam, miliaria rubra & alba, morbos pestilentialia, acutos, qui maculas lividas, purpureas, sæpe ad finem habent.

Verum variolæ, morbilli, petechiæ, miliaria, si consueto ordine prodeant, non sunt pejores morbi, quam consueto ordine prodiens febris ardens, continua putrida; nam non plus inde moriuntur, quam ab his febribus; moriuntur ab illis, uti & ab his febribus.

2) Multi Medici malis remediis, malo & calidiorè regimînè ægros fere suffocantes, efficiunt, ut humores reddantur aciores & ut sæpe bonæ criseos loco petechiæ, miliaresque pustulæ exoriantur. Augent periculum petechiarum ac miliarium, dum homines lecto perpetuo addicunt, unde demum pessima nascitur dissolutio omnium humorum, omnia destruens.

Igitur malignitatem tunc intelligimus adesse, quando omnia tendunt in citissimam destructionem, si sic perdurent sine cita mitigatione; haud tamen ita, ut nulla spes supersit: nam tunc signa malignitatis & mortis eadem ferent, id quod ita se non habet, multis a morbo maligno ad sanitatis integritatem redeuntibus.

Malignitas in acutis ex sententia etiam HIPPOCRATIS & GALENI, significat celerrimam morbi mutationem in mortem; si ita perdurent, si prava pravis continuo cumulentur & bona signa sensim exulent.

1) *Ex causis validis velocibus, corpori adplicatis, ut sunt pestis.* Pestis primæ speciei, dicta pestis spirituum, unico temporis ictu homines necat. Ingruente peste sæpe solet ita in principio esse: ita & erat illa pestis Londinensis, de qua SYDENHAMUS. 2) Pestis macularis, hominem maculis adficiens, iustar granorum milii, aliquando instar granorum piperis: hæc etiam celeris, sed priori minus. 3) Specis, quæ solet citacum partium syderatione contingere, ideo dicta *ανδρακώειδος*, uno momento feriens quemdam locum, qui mox fit durus, dolens rubensque ita, ut totus tandem excidat. Si locus ille syderatus in extremis corporis sit, homo sæpe evadit; si ad nobiliora, interit. Hæc febris pestilentialis durans 1, 2, 3, 4 dies.

Venena; arsenicum corpore adsumtum, quod, antequam Medicus oleo, lacte, aqua, opio, ore & ano exhibitis, sopire involverequè potuerat & expellere, jam nimios progressus ad vitam tollendam fecit; oenanthæ, mercurius sublimatus &c.

Ignis; actualis, si quis in ignem fuerit coniectus, aut flagrantibus ædibus multum læsus, inde acutam febrim habeat. Si quis, ut braxatoribus contingit aliquando, in ebullientem cerevisiam inciderit; quamvis extrahatur illico, cutis crispatura & gangræna per totum corpus plerumque deleteria est. Idem, si quis in fervidam aquam inciderit.

Putredo; si corpus laboret jam a putrida gangræna, v. g. brachii, pedis, quam amputatione auferre oportuisset, plerumque signa maligna adsunt, summum, citum, periculosum, denuntiantia: si sub. crusta variolosa densa pus ichorosum putridum factum jam resorbeatur: si homo pleuriticus citra rationem dolore omni caret, locus gangrænescit, & miasma inde in sanguinem exceptum passim lethale fit.

2) *Ex cognita per observationes violenta natura prædominantis epidemici.* Si noverim, epidemiam esse plerisque lethiferam, video in omnibus, qui deinceps laborant, signa nonnulla, quæ aliter forte maligna non forent, nunc in hoc epidemico maligna esse. Habuimus sic epidemias, ubi peribant, qui vomebant, alias in quibus vomitus solus curabat; idem de diarrhæa, dysenteria, hæmorrhagia &c. valet.

3) *Ex cognita temperie naturali, atque morbosa, ægri:* melancholicus est, & feбри acuta correptus; scorbutico putrido infectus, lueque venerea laborans: phlegmatico temperamento qui est, incipit in apoplexiam cadere &c.

4) *Ex resistantia pertinaci contra omnia genera remediorum, licet valida vi mutante præditorum.* Pleuriticus sicca tussi laborat & quidquid fiat, tussis manet sicca. Nullis evacuantibus, aut stimulantibus apoplexia obaudit. Hydrops non cedit medicamentis evacuantibus &c.

5) *Ex symptomatibus malis, quæ vitales actiones præcipue admodum læsas esse testantur.* Jam nunc recensendæ veniunt præcipue actiones vitales, actiones naturales, læsæ; quæ morbi malignitatem, i. e. periculum maximum prædicant. Vitales autem id prænuntiant potissimum: dum enim cæteræ actiones læsæ sunt, vitalibus nondum admodum læsis, spes nonnulla manet, fore ut functiones cæteræ redigantur in meliorem conditionem. Sed, cæteris functionibus aut parum, aut multum læsis, si etiam vitales multum lædantur, spes nulla superest, ni brevis mutatio subsequatur. Actiones vitæ solæ poterant cæteras emendare,

Quum hæctum Vobis ex collegiis ad lectos ægrorum habitis in recenti memoria sint, tum in decursu SEMEIOTICES sæpius recensenda veniant, maxime, quando de pulsu,

de respiratione, & urina peculiariter agemus; inpræsentiarum ad alia licet transire.

§. 920. *Morbi acuti superabilis natura &c.* Si igitur homo acuto morbo laboret, ut v. g. in nosocomio quondam ille juvenis, qui omnia signa bona, nulla mala haberet; dicimus nihil adesse maligni. In pleurítico, qui interiit, erant simul juncta maligna signa & lethalia: in homine alio, qui feбри acuta, continua, putrida laboravit, signa certe multa malignitatis animadvertistis.

§. 921. *Crudititas, coctio, crisis, eventus &c.* Hic demum in intimos recessus praxis clinicæ penetramus. Hic nobis nunc in memoriam revocanda, quæ circa omnia hæc per $1\frac{1}{2}$ annum in nosocomio viderimus ad lectos ægrorum, & in defunctorum cadaveribus. Quibus omnibus in memoriam revocatis & ad hanc doctrinam, quam nunc adgredimur, adplicatis, boni demum Practici evadetis.

§. 922. *Morbi materia..... adpellatur cruda.*

1) Pestis, morbilli, variolæ, aliæque contagiosæ adfectiones habent ἀγνοσθὲν quoddam, quod corpore susceptum ita inmutat humorum massam, ut fiat ipsa hæc massa, forte una cum stimulo contagioso, materies morbi cruda.

2) Lentor humorum in phlegmatico homine a longa die copia spissitudineque auctus, tandem facit pituitosam apoplexiam. Crudititas sic sensim nata, demum ita aucta est, ut morbum fecerit: pulsa enim ad corticem cerebri & cerebelli infarcivit eum, & impedit spirituum generationem.

3) Homo sanissimus sanguineus, calefcens motu frigidum aërem haurit, frigidum potum, pleuriticus fit.

Ra-

Ratio hinc morbi, quod valido motu cruore densato & frigore constrictis vasis sanguis nequeat per pleuram transire. Est igitur ibi nata quædam crudititas, quia continuo inspissatur, condensatur sanguis corde pulsus in obstructa arteria. At vero præterea in hac pleuritide pergente oritur in sanguine toto dispositio talis, ut coriaceus evadat, & ut per omnia minima corporis vasa fiat impenetrabilis. Ea conditio non erat prima hora, qua jam pleuritis haberet materiem crudam in vasis intercostalibus, aut pleuræ, sed violentia inflammationis demum nascitur. Igitur sanguis talis ἐπιγινόμενος pleuritidi, cruditatem morbi auget, estque tandem cruda pleuritis, quamdiu hæc spissa materies in sanguine est.

Si in eadem pleuritide sputa nulla prodeant, scimus, id quod in pleuræ vasis in tactum hæret, crudum manere: si sputa prodeant leviter mucosa, plerumque aquosa, spumosa, est cruda materies pleuritica: nam, quod sputis prodit aquosum spumosum, id modo prodit, quia in pleuritide adest semper tussis: vi tussis illius abraditur tenuis mucus, pulmonis vesiculas & bronchia inliniens; hinc sputa mucosa sunt. Violentia tussis ex ultimis osculis arteriarum exhalantium lymphæ exprimitur; hinc sputa aquosa sunt; quum etiam aër ibidem semper præsens, hac aqua mucosa inviscatur, hinc sunt spumosa. Dico, materiem morbi in pleura crudam, immobilem esse nihilque fecerni ejusdem: ob causas dictas prodire materiem mucoso-aquosam malum omnino; 1) quia lymphæ vi tussis expressa erat necessaria ne etiam sanguis pulmonum in vasis hærens incrassesceret; jam avolante illa sanguis in pulmone pronior est ad suscipiendam inflammationem; hinc metuo a pleuritide peripneumoniam. 2) Dico, etiam hoc mucosum abrasum malum esse, quia exsiccatur pulmo & hinc aër irritat illum magis, unde tussi acriori excitata dolor pleuriticus

cus facile in abscessum abiturus est, aut in gangrænâ scirrhumve.

Si vero sputa prodeant prorsum sanguinea, dico itidem, materiem morbi esse crudam: ejus enim excernitur nihil, & qui sputando ejicitur sanguis, eis illi modo violentia tussis, aut anastomosi aut diapedesi, excernitur.

Idem omnino verum de materie cruda in peripneumonia.

Videamus cruditatem in phrenitide — quamdiu aut alvinæ fæces albæ urinaque pallida est, aut alvus fusca, liquida, foetida, urina rubra, flammea; tamdiu cruditas adesse dicitur in illa materie, quæ membranas cerebri obsidet.

Igitur materia morbi prædita ea mole; globulis sanguineis, sive serosis, in unum compactis; ut in crusta inflammatoria.

Figura; in acrimonia, v. g. alkalescente, manente semper eodem modo acri.

Cohæsione; ut in crusta inflammatoria.

Mobilitate; ut aquosa facile secedant a sanguine, & specie sudoris avolent; quod in crudis, non missis, non subactis, nec ita obtinet.

Inertia; quamdiu materies phlegmatica, inflammatoria, aut pituitosa, in meningibus cerebri manet immobilis, iners, tamdiu cruda est.

Igitur ex omnibus his videtis, quid sit, esse *crudum* in morbis. *Ἐπεὶ* dixit HIPPOCRATES ea, quæ nos cruda vocamus; voce desumpta ab horræis fructibus; quæ, quamdiu non matura, *ἄμα* dicuntur. Est ergo conditio materiæ talis, ut plus recedat a statu sano, vel saltem a statu in eo morbo naturali. Habet v. c. homo gravedinem; quamdiu exsillat naribus materies inflammatae membranæ Schneyderianæ, est cruda: quando est mucosa, flava & alba atque spissa, tunc

tunc est cocta; nam tunc est naturalis, ut in statu sano solebat mane post nocturnam quietem excerni.

Hinc cocta demum est materies, quando 1) iterum fit naturali similis; 2) vel quando talis fit, ut minus noceat, & ut multum adlevet morbum, dum excernitur. In acutis morbis febrilibus urina aut rubra ac flammea, aut fusca, aut aquosa, aut penitus tenuis ac limpida est cruda; quia maxime aliena a statu sano: urina eadem mutata die indice, ut sit colore fere naturalis, cum nubecula subrubra, est cocta, sequenti die critico salutem promittens, si cætera signa bona adsint. Verum, die sequenti critico urina cum sedimine albo, levi, æquali, licet naturali dissimilior, quam præcedente die indice, tamen est melior, quia onerata materie ita cocta, ut minus sit in loco inflammato noxia, ut mobilis sit, ut expellatur.

§. 923. *Ille autem status morbi, in quo hæc ita se habent, dicitur cruditas morbi. Exposui.*

§. 924. *Quod idem de solidis, quatenus vitio humorum ægrotant, verum est.* Cruda dicitur inflammatio tota pleuræ; tum exposita de causa, tum quia vasa rigida, in suis minimis vasculis tunicarum suarum infarcta materie spissa a statu sano degeneraverunt: si emollita transitum dent materiæ, etiam a cruditate illa recedunt.

§. 925. *Cruditas illa (922. 923. 924.) cognoscitur 1) ex vigore &c.* Hic nunc adtentione opus est; nam paragraphus hæc non tantum docet, sed demonstrat cruditatem in morbo præsentem: ut, si hæc cruditatis signa bene teneamus, nunquam possimus de ejus aut præsentia, aut absentia, dubitare.

1) *Ex vigore morbi durante vel incremente.* Homopleuriticus nullum habet levamen doloris, immo dolorem pejorem ait, videorque mihi ex suffocante respiratione idem concludere: non opus est, ut rogem, quomodo sputa se habeant, quomodo urina sit, quomodo alvus? Novi a priori, ea cruda esse. Id in genere sic verum; tamen possem falli duplici de causa.

1) Si ex abusu rerum naturalium facto aut aliquo errore, sputa paullo ante coqui coepta, jam ob iram, ob vini haustum, ob frigus imprudenter captum, iterum cruda essent.

2) Si motus criticus instaret ita, ut cocta materies inflammatoria tota jam moveri coepta, vi vitae in pleuram dolentem majori vi arietaret; unde tunc pro aliquo tempore potest dolor augeri.

Hinc, antequam ex symptomatibus morbi iisdem, auctisve, concludam cruditatem morbi, oportet primo nosse, num aliquis error commissus haud fuerit: vel an signis coctionis praegressis instanteque die critico, doloris augmentum haud ortum sit ex materie mota, cocta.

2) *Ex augmento adsiduo symptomatum.* Est homo in continua putrida vomens, licet emeticum haberit, immo augmentur vomendi conatus: deliraverat heri, jam fere furit. Heri bis, ter, liquidam, fuscam symptomaticam alvum habuerat; hodie decies. Heri urinam parcam reddiderat, hodie cum magno ardore & dolore. In cruditate sudare heri coeperat sine levamine, hodie innatat suis sudoribus. Haec omnia, dum nihil cocti adspexerim, me docent, summam adesse cruditatem.

3) *Ab exercitio functionum adhuc valde laeso.* Laborat v. c. quis peripneumonia: quamdiu video anhelosam illam, & fere suffocantem respirationem, quamdiu illas anxietates, novi cruditatem adesse.

4) *Omniū optime ex recessu humorū circulantiū, secretorū, excretorū & excrementorū, a statu sano quoad copiam, vel qualitates; unde 1) in sudore; sudor ille peccat 1) quia non est morbus forte, qui sudore iudicatur; ut multi inflammatorii topici.*

Peccat sudor 2) si copiosior, quam ferri possit sine magna humorū exsiccatione, & assiduus.

Peccat 3) si die ἀκρίσιμω.

Peccat 4) si sine horrore præcedente, qui bonum criticum, vel levantem, sudorem indicasset.

Peccat 5) si non universalis, sed ad caput & pectus: notat in inferiori systemate arterioso validum impedimentum; unde copia ingens petit superiora; vel impedimentum magnum sanguinis venosi ad cor dextrum.

Peccat 6) si post illum morbi omniumque ejus symptomatum gravamen sequatur.

Peccat 7) si fœtor adsit putridus, humorū denotans corruptionem.

Peccat 8) si prorsum fœtore careat; id quod & in urina pessimum; nam notat effœtas naturæ vires.

Peccat 9) si frigidus; nam cessante motu & calore interno, laxantur solida ante stricta, & aquosa tantum effluunt de corpore laxatis sphincterulis.

Peccat 10) si sit viscosus.

Peccat 11) si sit ἐφιδρωσις desudatio, sudatio tenuis.

2) *In lacrymis.* Est v. c. inflammatio d'ra adnatæ; quamdiu lacrymæ & copiosæ adsunt, & tenues, & mordicantes, cruda inflammatio est. Exprimitur modo ex vasis tenuissimum, & inactum inflammatorium plus incrassatur: ob dolorem quoque major undique fit lymphæ secretio, ut abluat illum humorem. Si enim dolor imminueretur, minus lymphæ adflueret & exstillet ex oculo, & tandem transfudaret ex exhalantibus

adnatæ ofculis relaxatis humor tenacior, spiffior, cœtus.

3) *Muco*: exemplum mox dedi in gravedine. Pertinet huc etiam mucus veficæ in franguria, mucus intestinorum in dysenteria &c.

4) *Saliva*: vel non excernitur, ob ficcitatem univerfæ massæ humorum, & intolerabilis ficcitas & fitis adest. Vel est saliva aut amara, aut corrupta, aut viscosa; uno verbo, abludens à natura & usu naturali: aut copiosior, ut futura phrenitide sputatio frequens denuntiat phrenitidem. — Copiosior saliva notat vel ad has glandulas stimulum majorem, vel laxitatem horum organorum, vel dispositionem putridam in sanguine, uti a mercurio, ut omnes liquores hinc fere exeant. Effectus est penuria humorum, ficcitas sanguinis & vasorum, augmentum cruditatis, uti in variolis confluentibus copia, qualitate, peccat. — Sputatio frequens raptum humorum ad caput denotat; carotis externa plus accipit, quam solet, unde major secretio salivæ; ergo & carotis interna plus accipit.

5) *Sputo*; quamdiu aut nullum est in morbo, in quo eo opus erat, aut aquosum est, aut mere glutinosum, aut spumosum, aut salsum, aut dulce, aut magnam partem sanguineum.

6) *Redditis per vomitum*; dum adest copia magna corruptæ bilis ad præcordia & tantum aquosa redduntur; dum vomitus oriuntur plane virides aut meraci, flavi, aut penitus nigri, nam nihil damnosius & crudius, quam illi vomitus ἀσθήτοι, meraci: itidem vomitus sanguinei.

7) *Bile*, ut mox dixi: significat totum biliosum systema veluti emulgeri, atque evacuari in duodenum, inde pars forte inferiora pergens aut stimulos nimios faciendo alvum nimiam producit; aut adsumta lacteis
 si-

stimulum febrilem auget: pars commodius per superiora duodeni pylorum subiens, vomitibus meracis prodit. — Vel nulla bilis est, ut alba fiant excrementa, & tunc phrenitis metuenda, vel copiosior & fincera prodit, ut secretionem nimiam ejus vires omnes perciant, quemadmodum observatur in omni secretionem. — Variat etiam bilis coloribus variis ex rationibus; v. g. post percussione[m] capitis, agitationem insuetam in rheda, aut navi, vehementia[m] animi pathemata; concludimus ergo, a causis internis mutationem tam enormem factam in hoc systemate.

8) *Fæce alvi*; si nulla alvus ulla ratione prodit est cruditatis species in tota fabrica mesenterica & intestinali, quod humores alvum stimulant, ut bilis, succus pancreaticus, entericus, non adsint ad stimulandum; quod spiritus ad fibras intestinales non sufficienter adpellant, ut in contenta agant. — Si alvus liquida, est cruditatis species in fibris intestinalibus & laxitas magna: in glandulis Peyerianis, Brunnerianis intestinalium, in tota enterica & gastrica fabrica interna magna laxitas; irritatio magna ad pancreas, unde illud continuo emulctum dat alvum liquidam. Vel etiam, quod pessimi ominis, magna laxitas in arteriis mesentericis & mesocolicis, quibus jam eodem modo pars tenuior & aquosior sanguinis effluit ad alvum, ut aliter per nimios symptomáticos sudores. Vel denique magna acrimonia in cavo intestinalium, irritans perpetuo & sic ad intestina copiam lymphæ incredibilem provocans & reliquum sanguinem exsiccat.

9) *Urina*; vel urina nulla, cruditas in hoc systemate, unde pessima mala; vel limpida, denotans aut constringi arterias renales, ne a sanguine aliud fecerant, quam aquosorem lympham, quod malum; quia

acriora reliqua oleosa, salina, biliosa, terrea, sanguini commista manent; aut, denotans, massam humorum compactam adeo, ut diluentia, quæ potantur, ultra non misceantur cum spissis humoribus, sed inmutata a renibus excernantur.

Deinde urina rubra absque sedimine cruda est, quia notat motum validum adtritum, tum inter ipsa humorum elementa, tum inter vasa humoresque: notat rubra talis urina intimam & tenacem permissionem olei, salis, terræ, aquæ, in nostris humoribus, unde gangræna, mors, aut magnum saltem prævidetur periculum. Eo autem magis rubra hæc denotat, si veluti flammea adpareat. Urina flava cruda est, quia bilis jam adfusa sanguini, qua durante nulla coctio. Urina quæ conquassata diu retinet spumam suam, cruda est, notans olea & salia in lixivium saponaceum mista, soluta tenacia, difficulter separanda, coquenda. Fœtida sponte notat salia & olea adtenuata, soluta, fere putrefacta; ergo discrimen summum. Urina inodora & insipida cruda, clamat naturæ vires effœtas, mortemque propinquam.

IO) *Ichore*; habebat homo excretionem puris per aures; habebat ulcera in tibiis pus fundentia; jam in acuto morbo vel nihil prodit, quod signum pessimum; vel ichor loco puris, quod signum cruditatis.

II) *Pure*; prodit vel ex auribus, aut ex ulceribus antiquis pus, sed pus illud vel tenuius est, vel crassius, vel cœnosum, viride, lividum, fœtidum: omnia notant, non fieri hic coctionem bonam. In magnis vulneribus, quibus magna febris juncta, eadem vera: maxima cruditas in variolis, si loco puris tantum ichor in pustulis.

12) *Sanguine*; quamdiu nimia spissitudo ejus animadvertitur, sive dum mittitur ex vena, sive dum narium

stil-

fillicidio prodit, aut lochiis repressis menſtruisve, aut hæmorrhoidibus: ita, ut per omnia hæc evacuationum loca conatus naturæ ad hæmorrhagias ſalutares obſervati, ſimul irriti ſiant præ nimia ſanguinis ſpiſſitudine; cruditas indicatur ſanguinis. Sanguis ſolutus, ut cum alvo, urina, tuſſi exeat, vel infra cutim effuſus petechias, maculas rubras faciat &c. (*)

13) *Menſtruis*; videbimus poſtea in evacuationibus criticis explicandis ſalutares criſes per menſes: ubi autem in ſubpreſſis menſibus natura in morbo acuto evacuationem molitur per uterum & irrita tantum ſunt conamina, metuendum eſt, ne hic idem obtineat, quod in narium ſillicidio diximus; adeſſe conamina, & præ ſanguinis nimia ſpiſſitudine, i. e. cruditate, irrita reddi. Semper in feminis varioloſis gaviſus ſum menſtuos fluores adparere quocunq; variolarum ſtadio; quia mihi ſanguinem minus crudum oſtendebant; licet veterani Medici paſſim id lethale dicerent. Sed hi calida methodo adhuc tractabant varioloſos; inde mors ipsis obſervabatur fluente menſtuo: mei ægri ſervabantur ſub hoc fluxu temperate tractati. Hinc illi cruditatem inveniebant in eo ipſo, in quo ego coctionem. Ergo vario adſpectu idem vel crudum, vel coctum eſſe poteſt:

14)

(*) Ipſæ petechiæ an non oriri queant a ſanguine craſſiori per vaſa cutanea ultima in venas tranſire inepto? Toties vidimus v. ſ. educum in petechiis ſanguinem ſpiſſum, immo inflammatorium. Hinc *Cl. de SORBAIT* olim docebat, nunquam v. ſ. aliqui indicatam, omittendam eſſe propter prodeuntes, jamve exſtantes, petechias. Ergo cruditas ſanguinis nimis adtenuati, & nimis ſpiſſi ad petechias producendas conferre valet. De H.

14) *Lochiis*; si v. c. nulla sint, ubi esse debent. Morbi acuti puerperarum cum subpressione lochiorum crudi sunt, si vel aqua rubella modo transeat, vel sanguis quidem ruber, at paucus, qui præ inflammatoria crassitudine nequeat osculis arteriarum transpirari. Cruda lochia denuo vel a nimia spissitudine, vel tenuitate.

15) *Lacte*; si acuto morbo nutrix laborans infanti moroso mammam præbeat, infans forte illud abominatur, quia amarescit & putret; ut ipsum lac in inflammatione ipsarum mammarum sæpenumero foetidum reperitur. Cruditas certe hinc denotatur. Si pro lacte modo serum flavum acre prodeat, crudus adhuc est acutus ille morbus; alioqui ad naturalem conditionem lac rediret.

16) *Abscessu*; natura molitur materiæ morbosæ expulsionem per abscessum ad aures, ad tibias; sed abscessus hi retroeunt; est cruditas. At vero aperiuntur sponte, nec dant bonam coctam materiem, sed ichorosam, foetidam, nec continuo manant; est signum cruditatis. Vel si homo primo alicubi habeat abscessum cum bono pure, & jam febris acuta correptus pus malum, ichorosum habeat, in cruditate dicitur esse. Vel si scirrhone indurescat.

17) *Aphthis*; aphthæ, microscopio lustratæ, sunt parvæ pustulæ in labiis, gingivis, lingua, buccis, palato osseo & mobili, columella, faucibus, ventriculo, intestinis, reperiundæ; natæ ab humore viscido factæ, nec amplius fere inflammatorio, in corpore ab acuta febris nimis debilitato. (*) Nascitur in hac debilitate lentor
spis-

(*) Sunt symptomaticæ passim, quandoque criticæ. Criticæ sunt raro, ut petechiæ, & miliaria; pluri-

spissus humorum, infarciens extrema vasorum per totas primas vias, eorumque oscula eminentiora reddens. Si albæ sint, cruditas minor; si flavæ, si fuscæ, si nigræ, eo major cruditas. Olim in Belgio morbus erat frequentissimus & maxime lethalis, dum chemica methodus passim prævaleret, potum ægris prohibendi & calidis remediis utendi: ex quo vero illam methodum restituta doctrina Hippocratica profligavit, vix amplius videntur in Belgio aphthæ; ita ut integros deguerim annos, quibus vix bis vel ter aphthas videre contingeret; nisi forte hinc inde in infantibus, lactantibus, quibus sæpe redeunt, & tamen, si bene bibant, & bona remedia sumere non recusent, adhuc plerumque curantur.

At

---

rimum, ut hæ, sunt symptomatice. Docet id mutata ars medica in Hollandia. Hinc audivi magnum nostrum BOERHAAVIUM ultimis vitæ suæ annis, dum caput de aphthis nobis explicaret, vehementer exultantem, quod Hippocratica methodo acutos curandi nunc multum propagata, regio Batava aphtharum infamia pro magna parte caret. Hoc adeo verum, ut ultimis meis praxeos in Hollandia annis vix bis, aut ter, aphthas in acutis viderim, idemque mihi alii Medici Hippocratici testarentur.

Jure ergo cruditatem morbi etiam ex petechiis & miliaribus concludo; tum, quod videam optimos etiam in Germania Practicos sic sentire, ut paullo de Cl. SORBAIT adhuc memini, & ut in *Traçtatu de febrium divis.* demonstravi; tum, quod videam iis nos bona methodo plurimum carere; tum denique, quia video toties has efflorescentias iter ad mortem facere. De H.

At vero cruditatem ex aphthis videmus tum maxime, quando non hinc inde primo una alterave pustula in ore adparet, sed quando sensim ex faucibus adscendit crusta aphthosa densa, lata, & tandem crescens versus anteriora oris. Cruditas maxima tunc est in hac materia, quæ crustæ instar adhæret œsophago & ori. Hinc os ventriculi obsessum eadem crusta in assiduos singultus erumpit; hinc oris obsessis lacteorum omnis nutritio impeditur, & fit diarrhæa pessima, sive leienteria.

§. 926. *Si autem &c.* hæc nunc idea coctionis. *Textus* describit 1) instrumenta quibus cocta fiant ex crudis; 2) qualitates enarrat, quibus illa materia jam cocta differat ab ea cruditate, quam ante habuerat.

1) *Instrumenta* videamus. 1) *Per actiones vitæ*; si vita labascat, nullam exspectamus coctionem. Vis cordis & arteriarum nec nimia, nec nimis parva, sic subigit demum repetitis ictibus illam materiam crudam, ut cocta evadat. Hinc in omni morbo præcipua indicatio est a functionibus vitalibus; quibus bonis spes vitæ manet; quibus succumbentibus spes omnis evanescit.

2) *Aut propriam indolem*: ex chemicis novimus, sanguinis per artem in placentam redacti naturam esse, ut tepore abeat in liquamen. SYDENHAMUS describit morbos acutos, in quibus ægri sensim somnolenti, comatosi facti, tandem sanescerent, si inopportunitate Medicorum non occiderentur. Vidistis Ipsi virum quemdam in nosocomio ægrotantem, cui comatosa dispositio talis aderat in morbo acuto putrido: quum cætera signa mala non essent. Quotidie Vobis dixi, non esse inquietudinem habendam ex hoc comate, quasi apoplexia indicaretur, tunc enim fore ut cætera signa mala adessent; hic vero esse illum casum, ubi per bonitatem naturæ phlogistica materies sponte tandem resolvitur; cujus rei cæ-

tera bona signa testes erant : atque ita hominem illum post septem dierum coma sanitati sensim restitutum vidistis. Huic resolutioni multum conferre videtur laxitas conciliata vasis liquido diluerite, humido aëre, tepore lecti : dum enim non ultra ille sanguis spissus conpingitur, facilius compacta ejus elementa secedunt, diffiliunt.

3) *Vel per medicamenta apta*; ut sunt decocta hordei diluentia, & involventia omne acre; nitrosa, acida, saponacea, diluentia, quæ dividunt spissos humores, quæ æstum refrigerando tollunt nimium adtritum & actionem vasorum fluidorumque reciprocã: paregorica, quæ vim nimiam dolorum & motus sopiendo reddunt circulationem blandiorem: aquosa, saponacea, quæ efficiunt, ut sanguis nimio sudore aut alvo ipissior redditus, jam iterum secum commisceri permittat aquosa, quibus diluatur: balnea, fomenta, cataplasmata, enemata, quibus inbibitur aquosus vapor, & ducitur bibulis vasis in sanguinem, quibusque emolitur nimia fibrarum nervorumque tensio & durities. Atque hæc de instrumentis coctionis; videndæ nunc coctæ materiæ qualitates.

Si mutata est quoad 1) molem; alvus liquida symptomatice fuerat, jam fit pultacea: compactissimus fuerat sanguis, ut v. g. naribus, aut hæmorrhoidibus effluere non possiet; jam libere effluit.

2) *Figuram*; alvus liquida fuerat, jam fit fanorum instar figurata: sudor guttosus fuerat; jam lenis mador est.

3) *Cohæsiõnem*; in alvo erat quasi minuta rerum solidarum cum fœtido liquore nullatenus mistum; jam vero est aliquid homogeneum, inter se cohærens.

4) *Mobilitatem*; antea homo vix bibebat, quia alvo potus difflueret, cum fœtidis liquidis, aut sudore;

re; jam debito tempore retinetur alvus & coëta prodit; & non sudat inde.

5) *Inertiam*; antea alvus nulla, quasi aut feriretur natura, aut saltem intestina; ita ut nihil prodiret; jam bona incipiunt prodire excrementa.

Ut minus recedat a statu salubri; sanguis non coriaceus naturalis est, coriaceus præternaturalis; ergo, dum coriaceus non amplius est, dum jam potest per hæmorrhagiam ex naribus commode effluere, unde antea præ nimia spissitudine non poterat, ille sanguis coëtus est.

Alvus erat aut alba, aut nigra, aut minime mista; ergo cruda, quia maxime contra naturam; jam est pultacea, mista, ergo coëta, quia magis accedens ad conditionem naturalem.

Urina erat tenuis, aquosa, aut flammea; ergo contra naturam: jam fit straminei coloris & habet nubeculam rubram, vel albam; ergo fit naturali proximior.

Sputa fuerant aquosa, spumosa; ergo contra naturam: jam alba, crassiora, ergo magis naturalia, ut homo sanus sæpe mane exspuit.

Minus lædat; sanguis spissus densus arietans in vasa tenella dolorem enormem excitabat; immo solvebat eadem, ut hæmoptoë fieret; jam blandior & tenuior citra incommodum transit.

Alvus acris adeo fuerat, ut in transitu eroderet intestina, & crustam mucosam tunicæ villosæ auferens intolerabiles crearet dolores ipsumque produceret sanguinem; at vero jam blande deponitur.

Urina urebat in transitu & stranguriam efficiebat: jam vero sine ardore copiosa prodit.

Adeoq̄ue inpetum morbi inminuat; ita, ut ille sanguis, qui spissus olim valida vi in vasa inactus, vi ingenti a vasis repressus æstum vehementem in corpore excitaverat, jam sine multo calore, cum pulsu minus fre-

frequenti, cum arteria minus dura, circulum suum absolvat.

Cocta jam adpellatur; id est, a præternaturali statu, in quo ante fuerat, remotior; ad naturalem statum, a quo recesserat, propior. Adeoque & *crudi & cocti* jam idea Vobis accuratissima menti inpressa, ut arbitror, inhæret.

§. 927. *Status autem* &c. ; hoc per se patet. Mox ubi vel incipiunt modo adverti signa in urina, sputis, sanguine, sudore, minus ab illo magno recessu a naturali conditione aliena, dicimus in morbo hoc incipi *coctionem*, sive *murationem*, i. e. *πεπέσμον*.

§. 928. *Cognoscitur ille status morbi & materiæ I) ex quiete morbi, ejusque decremento*; ita, ut haud ultra adsit ille validus motus & adtritrus tendens in destructionem.

Hic vero pessime falli possemus: etenim aliquando fit, ut prima, altera, morbi die sint omnia symptomata violentissima; tertia, quarta die autem mitissima: unde, si tunc Medicus salutem promittat, & ægri, & sui, & familiæ totius, exhilarat animos; aliquando invenit ægrum suum septima die, aut citius, mortuum. Ratio ex sequentibus verbis patet; quare, quæso, bene ad hæc verba attendatis.

Ex quiete morbi, ejusque decremento; viribus vitæ interim constantibus, vel & incrementibus; etenim morbus adparet mitescere aliquando, non a cocta materie, sed a defectu virium. In variolis, morbillis, aliisque morbis exanthematicis, usuvenit, ut videatur vis februm multum mitescere; non a cocta materie, sed a defectu virium: hinc bene monet *textus*, morbi sive quietem, sive inminutionem, oportere simul

conjunctas habere vires, sive easdem, sive auctas, ut inde de coctione judicare Medicus posset. Hinc, si cum mitiori morbo vita uulto minor, summum periculum adest, ne vires debiles coquendis crudis non sufficiant. In priori casu vires modo sunt conservandæ & fovendæ; in ultimo cardiacis debitis cum genio morbi convenientibus augendæ.

2) *A sedatione inminutioneque symptomatum*: æger præ dolore vix loqui, vix respirare, potuerat; jam tolerabile habet. Inflammatorius dolor intolerabilis intestinorum adfuerat; jam gaudentem offendit ægrum Medicus, quod adeo mitescat; & alvus, qui inmorigera fuerat, jam sponte fluat. Si hinc Medicus illico bonum præfagium formet, cras forte ejus poenitebit illum; nam gangræna incipiente in pleuritide, dolor mox mitescit; in ileo quoque, & quia paralytica jam sunt intestina, alvus sponte effluit. Quomodo ergo possum scire, an revera hoc signum mitescantis morbi sit simul signum pepasmi?

Textum consulite: *concomitante vitæ robore*; si incipiat gangræna, fit pulsus parvus, debilis, & inde mors. Unde caveat Medicus a prognosi, nisi antea ex pulsu, ex motu membrorum expedito, ex voce, vitu &c. vires omnes constantes viderit. Si itaque symptomata mitescant, & vires vitæ æque magnæ, vel & majores, adsint, bonam fieri coctionem necesse est.

3) *A restitutione functionum in integrum*; læsa erat functio pulmonis in respiratione; jam cum sputis bonis, cum bonis viribus respiratio emendatior adparet; bona ergo coctio. Alvus nil retinebat; jam retinet, & crassiora debito tempore reddit; vitæ viribus interim bonis; bona coctio. Adtendite modo, nihil bonum dici mereri, vitæ viribus conlabentibus.

4) *Ex similitudine humorum circulantium*; sanguinis, seri, lymphæ jam ultra non concreti, sed dispositi, ut postea, dum crisis facta est, commode per nares, uterum, hæmorrhoides, fluant. Sanguis ille antea præ spissitudine vi valida impulsus in vasa, vasaque valide in illum renitentia, simul effecerant motum ingentem, adtritum validum, urentem calorem: jam idem sanguis placidior totus in suo motu est.

Secretorum; bilis acris calore facta intestina & ventriculum ad symptomaticos vomitus alvosque incitaverat; jam, cessantibus hisce symptomatibus, oportet, ut bilis sit reddita naturali similior.

Excretorum; humores in oculo & palpebris fuerant acres & copiosi excreti continuo; ita, ut oculi inde inflammarentur & essent sponte lacrymosi: jam oculi neque ab acrimonia humoris ultra læduntur, nec copia major solito adest; unde oculi jam minus rubri, minus madidi.

Excrementorum, cum naturalibus; confer (919.) Urina ardore molesta stranguriam fecerat & acris rubicundaque fuerat; jam & calore magis straminea, fulva; acrimonia minus urens; copia longe major; prodit facillime. Alvus sanguinea fuerat, aut meraca bilis, aut nigra: jam colore, consistentia, naturali fit propior.

§. 929. *Causa mutans cruda in cocta, est actio vitæ superstes, inmutatio ----- auxilians*: ut bene AUCTOR inculcaret nobis hanc veritatem, repetivit ea, quæ §. 926. dixerat de instrumentis coctionis; quæ, ibidem satis explicata, non repetam.

§. 930. *Materies morbi eo usque cocta per causas suas &c.*; multæ conditiones requiruntur, ut fiat talis perfecta resolutio, citra ullam reliquiarum morbo-

farum evacuationem. Vix videtur obtinere posse, nisi in feбри continua dicta ephemera, aut ephemera protracta.

1) *Materiam benignam*; ut forte parum quidem sanguis condensetur, sed non fiat inflammatorie spissus: ut, licet vehementior moveatur, tamen inde non spoliatur sua liquidiori portione; aut, si spoliatur, novis liquidis mox reficiatur; quibus fit, ut nullam acrimoniam contrahat sibi sanguis ille; aut, si aliquam inciperet contrahere, saltem insensibili perspiratione hanc amandaret. Unde feбри cessante corpus illud brevi fruatur inlibata sanitate. Dubitandum modo, an unquam benigna talis resolutio fiat sine ulla omnino evacuatione, stricte loquendo; quum in his hominibus perspiratio sanctoriana ablata non sit, adeoque via proxima aperta sit ad eliminandum omne noxium.

Optimam naturam; ante talem febrim corpus erat sanissimum, feбри laborat mitissima, functiones vix lædente: ergo vires vitæ præsto sunt ad coquendum id paucum, quod aderat crudum.

Bona medicamenta; non desumta ex calidis alexipharmacis, ex chemicis spiritibus & volatilibus, quibus mitissima febris in maximam mutari queat: non desumta ex emeticis; ut quibusdam moris est, ab initio morbi totum corpus fusque deque vertere: non ex purgantibus, methodo talium, qui in morbis mox in vias primas expurgandas advolant: sed tantum medicamenta fere nulla; decoctum hordei cum melle & nitro; aqua sambuci, roob sambuci, ribium, moror., cerafor.; syr. violar.; succ. citri, veronicæ, borraginis, cum tantillo nitri, salis polychrestii, prunellæ &c. sufficiant. Abstinencia ab omni nutrimento gravante; cautela a provocatione sudorum calore aëris, lecti, stragulorum. Verum resolutiones tales benignæ rariores quum sint,

MOX

MOX ad consuetas naturæ vias describendas convertit se *venerandus* PRÆCEPTOR.

§. 931. *In morbis acutis* &c.; nam secludimus febrim acutam, quæ a vulnere facta orta forte per illud vulnus se expurget; quanquam tamen etiam posset depravatis per febrim humoribus, consueta via egere ad curationem; sed tamen his missis, qui morbi acuti in humoribus sedem habent, in his *disponitur ut plurimum certo tempore materies morbi ita* &c.; hæc tempora observare summi momenti est, in eoque elucet *divi HIPPOCRATIS* sapientia. Non in omni morbo coctio fit integra; non in omni morbo coctio fit eodem tempore iisdemque cum legibus. Immo fiunt in eodem morbo diversis decumbentibus ægris symptomata similia, quæ in uno ægro eodem morbi die erunt conspicienda, in altero fovenda dimittendaque sibi. Igitur qui hic bene dividit, bene imperat.

Quum res hæc periculis scateat, adtenta ad omnia antiquitas latentis naturæ vias hic detexit, hincque ortæ leges illæ divinæ de cognoscendis criticis diebus, & antequam adessent, & dum jam inlucescerent.

Videte nunc *Comment. Inl. nostri PRÆSIDIS T. II.*, duobus potissimum in locis, *cap. de febrī in genere*, & *cap. de febrī ardente*; ibi ex tota antiquitate collectum omne id, quod circa hanc rem dici queat. Hinc dicam breviter, quod ordo *textus egregii BOERHAAVII* a me exigit.

Definivit maxime HIPPOCRATES tales dies locis sequentibus:

I) *Aph. 2—24.* „Septimorum quartus est index: alterius septimanæ 8. est initium: notandus vero II., is enim 4. est alterius septimanæ: notandus rur-

sum 17., hic enim 4. est quidem a 14.; septimus vero ab undecimo.“

2) *Aph.* 4—36. „Sudores febricitantibus si inceperint, boni sunt die 3. & 5., & 7., & 9., & 11., & 14., & 17., & 21., & 27., & 31., & 34.: hi enim sudores morbos judicant. Qui vero ita non fiunt, laborem significant, & morbi longitudinem & recidivas.

3) *Epid.* I. *sect.* 3. p. 965. „Circuituum autem, qui diebus paribus judicant, primus est decretorius quartus, sextus, octavus, decimus, decimus quartus, vigesimus octavus, trigessimus, quadragesimus octavus, sexagesimus, octuagesimus, centesimus.“

„Circuituum vero, qui diebus imparibus judicant, primus est tertius, quintus, septimus, nonus, undecimus, decimus septimus, vigesimus primus, vigesimus septimus, trigessimus primus.“

„Considerandum autem est, quod si quid aliter extra hos præscriptos dies decernat, recidivas fore, perniciemque portendi. Animadvertere quoque & nosse oportet, his in temporibus futuras judicationes ad salutem aut perniciem tendere, vel momenta in melius aut deterius facere.“

Habemus hic textus tres, qui simul collecti nobis dant criticos: 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 14., 17., 20., 21., 24., 27., 28., 30., 31., 34., 40., 48., 60., 80., 100.

Ergo crisis potest incidere in omnem diem a 3. ad 11., omnes enim illi 9 sibi subsequentes dies critici sunt. Quid ergo opus est adeo inquietum esse, si quis 6, vel 7., vel 8., vel 10., judicetur? Sunt enim omnes critici. Videmus præterea 20. & 21., 27. & 28., 30. & 31. æque criticos dici: cur ergo anxii erimus, si potius 21. quam 20., si potius 28. quam 27.?

Verum, præterea contra doctrinam hanc dierum criticorum multum facere videtur ipsa HIPPOCRATIS inconstantia in iisdem recensendis: alios enim omnino dies in *Ep demicis* recenset, quam aut in *Prognosticis*, aut in *Aphorismis*, quin & *prognostica*, atque *bini* de his agentes *Aphorismi* haud conveniunt inter sese.

Unde, qui rident cum CELSO & ASCLEPIADE aliisque delectum hunc dierum, videntur palmaria habere argumenta ex ipsa hac recensendi hos dies inconstantia.

Inquirendum, undenam orta illa fuerit?

GALENUS, qui hic omnino consulendus in *libris* suis *de diebus decretoriis*, nobis subpeditat duo responsa:

1) In *Epidemicis* HIPPOCRATEM modo sine distinctione quaternariorum ordinem scripsisse quo se mutuo omnes dies critici sequuntur: in *Prognosticis* vero accurate prosequutum esse periodos, quæ quaternario numero fierent.

2) *Epidemicorum libros* ante *Prognosticos* & *Aphorismos* fuisse conscriptos: in *Epidemicis* notari omnes omnino dies, in quibus unquam crises observatæ fuerant; in *Prognosticis* vero & *Aphorismis* tantum notabiliores, spectabiliores, securiores. Hos GALENUS voluit proprie *criticos* dici, omnes autem reliquos, in *Aphorismis* & *Prognosticis* non recensitos, *παρεμπιπτέσας ἡμέρας*, *coincidentes* dies criticos vocavit. Ita etiam FOESII sententia est.

Si hoc exacte se ita haberet, ablatam difficultatem magnam lætaremur.

Verum novam difficultatem parit *Aphorismus* 4—36., alios omnino dies numerans, quam *Aph.* 2—24., & quam *Prognostica*. Videtur ergo adhuc in recensendis his diebus HIPPOCRATES vagus & inconstans sibi.

Ergo non est multum fidendum doctrinæ adeo vagæ.

Fateor, mihi hos numeros dierum suspectos esse: variant enim inter sese exemplaria. Nam nostis, quod Græci soleant litteris exponere numeros; α cum accentu gravi denotat unum, β duo, γ tria &c. a jota ι incipiunt numeri decimales; a ϵ centenarii. Mililenarii in numero accentum non supra litteram, sed infra, posuere.

Facile capitis, posse errari sæpius a Scriptoribus manuscriptorum, dum unam pro altera littera ponerent: facilius adhuc errari potuisse, dum manuscripta vetera, vieta, exscripsere, ubi litteræ hæ minus perspicuæ. Unde etiam FOSIUS in *Epidem.* HIPPOCRATIS testatur, in Epidemicorum exemplaribus variis varie notatos hos numeros esse: tria antiquissima exemplaria omittere vidit diem octavum; duo alia nullam facere mentionem diei 10., sed addere 20., & 24., omittere vero 28. Iterum alia exemplaria omittunt 48., & ponunt 44; addunt alia 120.

Porro ex varietate exemplariorum videmur posse *Epidemicorum* recensionem plane ita reformare secundum exemplaria, quæ cum *Prognosticorum* textu & *Aphorismo* 2—24. maxime conveniunt, tuncque magna difficultas incipit evanescere. Exciderent ergo fide horum exemplarium dies 8., 10., 28., 48.

Eodem modo facile intelligimus, cur dies maxime critici in una recensione omittantur, in alia probe notentur. Omisio unius litteræ, sive characteris, facile potuit committi. Nec mirum, hic magnos errores esse commissos, siquidem etiam in sacris litteris hinc vitia inreperint.

Miremur proinde minime, in *Hippocraticis* codicibus tantam adverti diversitatem dierum criticorum.

Sal-

Saltem id verum est, multa in integrum restitui oportere ex ipsis observatis HIPPOCRATIS ad lectos ægrorum in *Epidemicis* & deinde ex doctis GALENI in HIPPOCRATEM *Commentariis*; quibus binis auxiliis *Aphorismus* 2—24, & textus *Prognosticorum* & alius similis textus mox in *initio libri* HIPPOCRAT. *de crisi*bus, maxime confirmatus videtur; ita, ut enumeratio illa in *Epidemicis* minus adpareat genuina HIPPOCRATIS esse, quippe ejus ipsius contraria observatis.

Quod vero adinet *Aph.* 4—36, is ubique non habet eandem lectionem; nam, quia de 21. die nullam mentionem GALENUS facit, quasi contrarium ipsius recensione, ubi 20, & non 21. diem scripserat, manifestum est, GALENUM legisse 20. Omissus quoque ibi videtur 24. Quin & ipse hic Aphorismus recensetur quoque *libr. de crisi*bus ab HIPPOCRATE alio modo: „ sudores febricitanti si 3, 5, 7, 9, 11, 14, 21, 30. morbos judicant.“ Ubi 30. ponitur, & in *Aphorism.* 31, & omittitur iterum 17; in utrisque deest 24.

Ergo videtis ibi commissos errores ab Exscriptoribus; nam AUCTOR ipse eandem observationem non diversimode narrasset.

Tales ergo aphorismi & textus quicumque, ubi is error deprehenditur, exponendi erunt, ut dixi, secundum exempla ægrorum, quorum historias ipse HIPPOCRATES in *Epidemicis* describit; & deinde secundum GALENI *Commentarios*.

Ex his patebit, *Aph.* 2—24, & textum *Prognosticorum* maxime convenire cum mente & experientia HIPPOCRATIS & GALENI, illosque dies in judicando vim possidere maximam, cæteros vero coincidentes dies aliquando quidem criticos esse; at vero tum rarius, tum minus tuto.

Patebit 2) epidemicas esse constitutiones, in quibus natura ob causas nobis ignotas variat nonnunquam consuetas suas leges; ita, ut quandoque hæmorrhagiarum magis die 5. salutifera sit, quam die 4.; quæ tamen alioqui, & passim, die 4. salutaris. Videbimus constitutiones epidemicas esse, in quibus 6. die omnes ægri judicabantur, sed dein patiebantur recidivas, tumque bono critico die alio remotiore perfecte judicabantur.

Patebit 3) morbos esse, qui alterno impari die exacerbantes, aliquo ex his imparibus judicentur, si id ante undecimum: id quod maxime verum in his, qui judicentur sudoribus.

Si sic presse sequamur *magni HIPPOCRATIS* vestigia, videbimus, iniquum esse iudicium, quod de eo tulit *ASCLEPIADES*, *CELSUS* aliique bene multi, etiam hodierni; quasi vir ille magnus *Septenario* eoque mystico *PYTHAGORÆORUM* numero deceptus, tam enormiter errasset. Cur ergo sæpius notavit non 21. sed 20. esse criticum? Certe septenarius ejus numerus id passus non fuisset. Cur toties dies coincidentes, 3 5 9. notavit criticos, ubi certe nihil inest *Septenarii*? Cur omni 20. die post 20. notat criticos? Ibi enim semper ex septenario unus deest.

Utique vir magnus notavit dies, quia sic rem inveniebat, non vero, quod systemate aliquo infatuatus sic scriberet. Quia vero, & quod consuetissimum, quod minus consuetum, quod raro, quod nunquam, tam exacte notavit & exemplis ægrorum suorum innumeris demonstravit, videtur, si quis mortalium, fidem mereri maximam. Videamus paucis, quæ ille de his diebus habeat: id modo adtendentes, criticos dies in bonam & malam partem sæpe poni; ita, ut iudicia bona & funesta die critico passim notentur.

2. DIE.

COI soror, tumido hepate, 2. febris die obiit.
CRITON in *Thaso* quoque.

3. DIE.

THASO fuit febris iudicata 3. aut 4. die. Ancilla ONESIDEMI tertia die dysenteriae periit. Ast lene purgans sumsisse eam HIPPOCR. ait; quod forte non indicabatur: nam citra rationem hoc non addidit.

TIMOCHARES a febris cum catarrho & cephalalgia sudoribus 3. die iudicatus. *Epid. 7. Ægr. 80.*

Mulieri, quæ in *Thaso* post multas convulsiones die 3. iudicata sudoribus est, muliebria sub iudicium copiosa profluxere. Cæterum ad 3. diem urinæ nigræ, tenues, habentes in medio suspensum quid innatans, rotundum, nec subsidens. *Epid. 3. p. 1108. 1109.*

4. DIE.

1) Calvus homo in *Larissa* ardente febre obiit.

2) PHILISCUS post narium hæmorrhagiam moritur.

3) Phreniticus quidam obiit.

4) PERICLES acuta febris iudicio absolvitur.

5) Quidam ex iis, qui apud LEOCIDEM erant, 4. die iudicio absolutus.

6) Mulier *Tenedea* 4. die masculum 30. dierum, ὡς ἔφη, abortivit, alvus liquida tenuia demisit, lingua exusta est; quarto iudicata est.

7) Urina crassa, alba, qualis ARCHIGENIS pueri, ro aderat, interdum in febribus, quæ sunt cum lassitudinis sensu, 4. die prodit & abscessu vindicat. Quod si præter hæc etiam sanguis de naribus abunde profluat, etiam prorsum liberat.

8) Uxor CLEOMENIS a pleuritide 4. die per menses iudicata. *Epid. 7 1235.*

9) EPICCHARMI puer 4. die obiit, *ibid. 1238.*

10) PISISTRATUS a febris pleuritica cum vera hæmoptoë ad 4. vel 5. diem judicatus. *Epid.* 7.

11) TESIMI uxor a medicamento abortivo vomitu, febris, convulsione, 4. die mortua.

12) Hæmorrhagiæ 4. die malæ, nisi aliud bonum signum simul adpareat. Laudat plus 5. 7. 14. dies, ut decretorios. Cur id? Ab experientia. *Epid.* 2. *Text.* 9.

5. DIE.

1) ERASINUS obiit.

2) METON judicatus; habuit tamen longam post-hac hæmorrhagiam narium.

3) PHILISTES cum urina non mala obiit.

4) Anginosa apud ARISTIONEM obiit.

5) „ Post vergiliæ tempus placidum, nubilosum, „ caliginosum fuit. Indicationes 5. 6. 7. die fiebant, „ itemque aliæ tardiores. Febrim reversiones ad- „ rant, quæ ad inerrantes vergebant.

6) „ A vergiliarum occasu austrini flatus spira- „ bant. Quæ judicabantur 5to, unum diem dimitte- „ bant & iterumprehendebant.

7) „ Post vergiliarum occasum lienis adfectus „ aderant & ad 5. usque diem sanguinis e naribus „ profluvium: judicatio obtigit.

8) „ Plurimis autem 5. die decrevit. Septem „ intermisit, & post reditum die 5to judicatio facta est.

9) PISISTRATUS ad 4. vel 5. diem convaluit.

10) „ *Epid.* 7. p. 1226. Tules hyeme fiunt, ma- „ xime vero austrino cœli statu; crassa & copiosa scre- „ antibus febres succedunt, 5. die cessant.

11) „ *Epid.* 7. p. 1230. Æstate magis cholera „ morbus & febres intermittentes vigent, & quibus „ horrores succedunt; hæ interdum κακῶσαι maligni, „ aut mali, moris fiunt. Sed & ab his cavere oportet.

„ Hu-

„ Hujusmodi autem morbos 5. 7. 9. judicant: præ-
 „ stat vero ad 14. cautum esse.

12) Anginosa apud METRONEM 5. aut 6. obiit.
 P. 1215.

13) OLYMPIADÆ UXOR videtur 5, aut paullo
 post, obiisse. *Epid.* 7.

14) Tusses in hyeme cum febribus. Tusses 5.
 cessant; tusses 40, ut HEGESIPOLI.

6. DIE.

1) AGLAIDÆ filiæ febris 6. die decrevit: sep-
 timo intermisit, & ex repetitione die 4. salus.

2) EVAGON, DIATHARSIS filius, 6. judicatur:
 sex dies liber est, 13, 14, 15 febricitat: 16. liber est:
 17. febris & iudicium absolutum.

3) Duo fratres ad Theatrum EPIGENIS erant.
 Idem morbus acutus, eadem hora, adortus est ambos.
 Seniori 6. decrevit, juniori 7. reversus: utrique eadem
 simul hora: dies quinque intermisit; atque ex reversio-
 ne uterque simul in totum die 17. est iudicatione
 liberatus.

4) „ Virgini cuidam 6. die iudicium fiebat. 6
 * morbus revertitur: iudicata vero est per 6. diem.
 „ Videtur ergo febris rediisse 12. & iudicata esse 18. —
 „ Addit porro HIPPOCRATES 1121. “ Hisce tempo-
 „ ribus omnia 6. & 8. iudicabantur. “

5) EURYANACTIS filia 6. iudicata: 13. riguit,
 sudavit: 14. non multum riguit, sed friguit: 23. deli-
 ravit: 25 intermisit, desipuit, alvum omni modo ma-
 lam habuit: 32. mortua est. Toto morbi tempore ab
 initio faucibus doluit, omneque alimentum aversata est.
 Forte textus HIPPOCR. potest sic intelligi, ut 6. iudicata;
 7. riguerit, sudaverit; 8. non multum riguerit, sed
 friguerit: 17. deliraverit: 19. intermiserit, desipuerit,
 alvum malam habuerit, 26. mortua sit. Verum iudici-

um semper sexta die, & mors die aut 32 aut 26, utrisque ἀριστοις.

6) PHANAGORÆ famulus 6. die ictericus; periit.

7) PHILISCUS 6. die obiit, post prava symptomata, & urinam nigram.

8) SILENUS 6. periit.

9) TELEBULI filia 6. a partu die mortua,

IO) HERMOCRATES 6. icterum habet; 27. obiit.

II) „MEANDRI cæci uxor, statim quid viride, flavens, statimque purulentum circa 6. diem exspuit. Jecur in tumorem sublatum est; deorsum pauca demisit. Carnium purulentarum instar sputa pauca, alba, lata, ore rejecit, cibos averſata est; mortem obiit circa 20.

12) EX vicinia THESTORIS famulæ domesticæ exustione alvi dejectio biliosa, copiosa; cum hypochondriorum distensione. Ipsi 6. die, post subpressionem, ex alvo tenuia, copiosa, semel prodire statimque sudoribus judicata est; alvus restitit. Sub eandem autem horam rigore correpta febricitavit & rursus sub idem tempus sudoribus judicata. “ Obscurum, qua die judicium contigerit: verosimiliter die 7. saltem patet, judicium diei 6. non fuisse sufficiens, aut bonum.

13) EPAMINONDAS 6. obiit.

14) HERACLIDES 6. ictericus; servatus est.

15) Larissæa virgo 6. judicata a febre ardente: habuerat die 4. urinam tenuem, paucam, quæ ἔιχεν ἐναϊώρημα μετέωρον, suspensum quid in medio, vel ad superiora natans, habebat, neque subsidebat. 6. Larga hæmorrhagia narium, horror, sudor, fluxus mensium inceptus, etiam continuans, & est judicata. Dolores diebus paribus invadebant.

„Epid I. p. 956. 957. Aliquibus die 6. morbus decrevit, atque ubi dies 6. intermisset, tribus

„ die-

„ diebusprehendit; quos etiam, ubi uno die reliquisset,
 „ altero rursusprehendit & iudicati sunt; quemadmo-
 „ dum EVAGONTI, DIATHARSIS filio, contigit. [v.
 „ No. 2. diei 6]

„ Aliis 6. decrevit, 7. intermisit, & ex repetitione
 „ die 4. iudicati sunt; quale quid AGLAIDÆ filiæ usu-
 „ venit [v. No. 1. diei 6]

„ Plurimi igitur eorum, qui tunc ægrotarunt,
 „ hunc habere morbi tenorem: atque haud scio, an
 „ eorum cuiquam, qui superfuerunt, rite factæ mor-
 „ borum reversiones, non recurrerint: omnesque, quod
 „ sciam, servabantur, quibus hoc recidivæ genus conti-
 „ git [2do] neque hoc modo ægrotantium cuiquam
 „ morbum rursus repetivisse memini.

„ Moriebantur autem plurimi ex his morbis 6.
 „ die; velut EPAMINONDAS, SILENUS, PHILISCUS
 „ ANTAGORÆ filius. „

16) DROMEADÆ conjux 6. periit

17) „ Sub vergiliarum autem occasum austrini fla-
 „ tus & pluvix aderant. Tuncque Adolescens muco-
 „ sa, aliquantum biliosa, cocta, glutinosa, & crebra,
 „ alvicrementa demisit: febris assidua aderat: lin-
 „ gua arida. Sexto die iudicatione est absolutus: 7.
 „ rursus febris illumprehendit eodemque die demisit
 „ cum tremore. Sexto in aurem sinistram fluxio glu-
 „ tinosa, crassa, decubuerat.“

18) PHILISTIS, HERACLIDÆ conjux, febrim acu-
 „ tam correpta, 3. die riguit, sudavit & aliquantum icte-
 „ rica facta est. 4. largam hæmorrhagiam ex nare sinis-
 „ tra habuit & pauca menstrua suo ordine conparuere.
 „ Omnia ingravescent. 5. die sudor effusus & copiosus
 „ mensis. 6. die urinæ copiosæ, criticæ; postea rigor,
 „ sudor. 7. die urinæ probe coloratæ, sudor: iudicium

bonum. Quamvis 6. die bonæ urinæ, tamen videtur sudor potius ad 7. pertinere.

19) LARISSÆ HYPOSTENES 6. die largam narium hæmorrhagiam ad 4. fere heminas: moritur II.

20) POLEMARCHI uxorem 6. die dimisit febris: ad 20. pessime habuit & obiit postea, die non notato ab HIPPOCRATE: saltem ubi per 3. aut plures menses posthac febricitaverat.

21) THEOCLIS adfinis femina 6. judicata, vespere 6. magna febris & sudore integre judicatur. p. 1216.

22) In constitutione quadam plerique 6. die cum sudore perierunt. *Epid. p. 959.*

23) Anginosa apud METRONEM, 5. aut 6. die mortua est

7. DIE.

1) Adolescens ad *mendacium forum* obiit.

2) PHILONIS filia post bonam hæmorrhagiam narium 7. obiit; postquam intempestive cœnasset.

3) PHANOCRITUS 7. judicatus.

4) Ex his, quæ apud PANTIMIDEM erant, una ex abortu febrim ardentem habet multamque alvum: 7. obiit.

5) Altera ex abortu, ardente febre correpta, alvum multam, intempestivam habuit: obiit 7.

6) „ Qui in *futrina* erat, bile plurimum abundans, sanguinem naribus profudit, alvi dejectio pauca aderat, 7. die cum rigore judicatione absolutus est

7) Puer ad *extremam cauponam* 4. narium habet hæmorrhagiam, ingravescent tamen symptomata. 7. multis cum symptomatibus videtur judicatus.

8) Sutor quidam 7. judicatione absolutus; ubi per unum diem reliquisset rursusque alteroprehendisset, 4. dein judicatus est.

9) Quidam ex his, qui apud LEOCIDEM erant, 7. judicatus est.

10) Cuidam 7. die urina ervi loturæ similis, sibi ipsi perfimilis, deinde pura: illi, inquam, recidiva facta est.

11) SCOMPUS 7. obiit.

12) POLEMARCHI UXOR angina inflammatoria laborans, respirationem instar ventriloquæ læsam habuit: circa 7. vel 9. alvus adfuit copiosa, liquida, prava, & mortua est.

13) Qui 7. κραιβην comedit, quum difficulter adhuc respiraret, circa abdomen emolliebatur, recte spirans effectus est, eique alvus est exagitata.

14) PHILISTIS HERACLIDÆ conjux in febrī ardente primo urinas reddidit, quæ compacta quædam innatantia, nebulosa, divulsa, habebant; ut & 2. at 3. die urinæ paullo coloratiores, parum suffidentes, sub vesperam post rigores color ictericus oritur &c. [*v. sub fin. diei 6. n. 18.*] sed pertinet potius ad 7.

15) Unus ex fratribus, de quibus Nro. 3. ad diem 6., judicatur 7.; habuit tamen cum fratre, qui ad 6. judicatus, recidivam, unaque cum eo die 17. judicatus est.

16) „ *Epid. I. p. 956.* Quibusdam 7. die de-
„ crevit, diebus septem intermisit, & ex recidiva die
„ 3. judicatio facta est.

17) „ Nonnullis quoque morbus die 7. judica-
„ tus est, quumque diebus tribus intermisset, 7. de-
„ crevit.

18) HIPPIÆ soror a phrenitide 7. mortua.

19) *Epid. 7. p. 1234.* NICOLAI filius febrī acutæ post judicantia non decernentia mortuus 7.

20) Adfinis THEOCLIS 6. judicari visa; 7. febrī & sudore judcata.

21) THEODORI conjux acuta febrī 7. mortua.

22) SIMONIS conjux pleuroperipneumonia post
7. mortua.

23) Choleras judicat 5., 7., 9. dies, sed præstat ad 14. cautum esse. (v. Nro. II. die 5.)

24) *Libr. de intern. adfect. c. 41.* CHARTER τύφος 7. 14. 24. die judicatus, in mortem vel sanitatem.

25) Erysipelas pulmonum ad 7. vel intra 7. dies mortem adfert, *l. de intern. adfect. c. 8.*

8. DIE.

1) „*Epid. 4 p. 1121.* Hisce temporibus omnia „ 6. & 8. die judicabantur, [sed recidivas habuere.]

2) „ Qui ex pacto asinum sustulit, illico febricitavit; 3. die sanguinem naribus profudit, & 4. & 5 & 7. & 8. similiter: judicatione est absolutus cum „ alvo lubrica.

3) POLEMARCHI uxori angina post v. s. videbatur cessare; sed pulmo exin laboravit, ad 8. aut 9. diem alvus copiosa & moritur.

4) PHERECYDES febrī acuta 8. obiit.

9. DIE.

1) Vix notatur in *Epidem.*, nisi quod MOSCHUS die 9. habuerit largam hæmorrhagiam; crisis tamen in 14. differebatur.

2) *Epid. 7. p. 1230.* PHERECYDA videtur 9. mortuus.

3) BALIS filius febrī acuta 6. die, nonnihil ictericus, 9. obiit.

4) POLEMARCHI UXOR angina periit, ait HIPPOCRATES, 8. vel 9. die.

10. DIE.

1) PYTHIO in *Thaso* habuit 1. & 4. die urinam nigram & 7. oleosam; 10. obiit. Toto morbi tempore pejus habuit die pari.

2) *Epid.* 7. p. 1229. Fullones, quibus 10. die febris remiserat, male habuere; 3. aut 4. exinde mense alvi fluore perierunt.

II. DIE.

1) Qui incalescens cœnavit, II. mortuus est.

2) MELIDIA judicata II.

3) Adolescens 8. febris die multum potans, II. obiit.

4) „LARISSÆ HYPOSTENES pulmonis inflammatione detineri falso a Medicis credebatur. Erat „inflammatio dorsi & thoracis; nam luctans ceciderat „supinus, superincidente adversario: 6. ingens narium hæmorrhagia; II. mortuus.

5) „*Epid.* I. p. 958. Nonnullis II. die morbus decrevit, 14. repetiit, & 20. perfecte judicatus est.

6) „*Epid.* I p. 954. Multi circa Arcturum II. judicatione absoluti sunt; neque his, quæ ob justam „causam fieri solent, morborum reversiones, recurrerunt.

7) „Phreniticis [*ibid.*] quidem contigerunt descripta non omnia; sed his fere II. die, quibusdam etiam 20., judicationes fiebant.

8) SCOPUS feбри continua putrida judicatus die II., alvo. *Epid.* 2. *Text.* 21.

9) ANTIGENIS in *Perintho*, *ibid.*

I2. DIE.

1) SILENUS, qui in *Platamone* habitavit, 12. periit.

2) PYTHIO cum multis pravis symptomatibus 12. judicatus sudore ac sputis; tamen 40. die subpurationem ad sedem habet & stranguriam.

3) Sutor, de quo die 7., etiam die 12. judicatus est.

4) POLYCRATES ad 12. & 14. motus criticos est expertus.

5) Quidam post cœnam febre acuta corripitur, 12. obiit.

13. DIE.

(Nil nota um in Codice.)

14. DIE.

1) Mulier, quæ in *littore* decumbebat, 14. judicata.

2) Mulier, quæ ad *mendacium forum* decumbebat, 14. obiit; licet continuas hæmorrhagias narium & alvum habuisset: sed adfuerat passim horror.

3) ACHELOI uxor sexto abortivit: febre corripitur; 14 judicatur.

4) MOSCHUS, de quo die 9., judicatur 14.

5) „Is, ad quem me deduxit CYNICUS, 7. in „ gravescebat; ad 14. vero judicatione absolutus est.“

6) In *Fela* PYTHONIS filius pessima febre cum comate & defectu vocis, 14. judicio absolutus.

7) „*Epid. I. p. 958.* Sub hyemem vero, circa „ brumæ solstitium ad æquinoctium usque, febres ar- „ centes & phrenitides perdurabant, multique per- „ ibant: judicationes tamen varie ceciderunt, plurimis- „ que quinto ab initio morbi decrevit, quarto inter- „ misit, repetiit & ex recidiva quinto die facta est ju- „ dicatio, omnino diebus 14. Atque hunc in modum „ pueris plurimis, quin etiam natu grandioribus, ju- „ dicatio facta est.

8) POLYCRATES 14. judicatus videtur; nam qui 15. ventris dolor, is a medicamento fuit.

9) CHALCEDONIUS dolore ad mammæ ex ruptione 14. die febre judicatus. An non perfecte, quod die 40. tubera purulenta habuerit ad aures?

10) NICOLAI UXORI 14. die parotides citra judicationem conquieverunt, febre jam remissa, 20. mortua est.

11) *Epid* 7. p. 1230. 1231. Is, qui post coenam horrore correptus & sequi. febre acuta laboravit; 14. mortuus videtur.

12) Caupo peripneumonia plus alvo, quam sputis 14. judicatus, p. 1215.

13) PARMENISCUS a febre cum delirio desperabundo, 14. judicatus.

14) Mirus pulmonum morbus spasmodicus, cum tussi, febre, sputo cruento, dein spumoso; qui 11. pus crassum habet, & 14. pus bonum, purum; unde brevi salus. *Libr. de intern. adfect. c. 2.* CHARTER.

15) ZOILUS circa 9. parotide nata, nono die pus evacuavit, 14. sudore judicatus. *Epid. 2 Text. 9. sect. 3.*

16) *Epid. 2. Text. 4. sect. 3.* „Omnia vero circa diem 14. plerumque judicabantur; pauca cum sudore, pauca cum rigore:“ unde arguit bonitatem judicii die 14.

15. DIE.

1) HIERON ad (*) 15. judicatus est. *Epid. 2. p. 1015.*

2) HERMOPTOLEMUS febre acuta 15. obiit.

16. DIE.

1) *Epid. p. 1133.* Quæ in BULAGORÆ vico purgata fuit, 15. cum rigore & sudore judicata; sed, ut videtur, imperfecte.

P. 3

17.

(*) NB. *Ad* non semper significat circa, sed & in: nam HIERONEM iterum dicit *Epid. 2. Text. 24.* CHARTER. ipso 15. judicatum. *de H.*

17. DIE.

- 1) Mulier in *Cyzico* 17. periit.
- 2) Judicatus EVAGON; de quo *die* 6. (Nro. 2.) sermo est.
- 3) Judicata AGLAIDÆ filia; de qua *die* 6. (Nro. 1.)
- 4) Judicati duo fratres; de quibus *die* 6. (Nro. 3.)
- 5) HEROPHON cum urina nigra 17. judicatus.
- 6) „*Epid.* I. p. 944. Horum plurimis bene admodum cōstituto judicationis ordine febris ardens cum intermissione in 17. diebus solvebatur: atque haud scio, an quisquam tunc ex hac ipsa febre interierit, aut phreniticus factus fuerit,

18. DIE.

- 1) Forte virgo judicata, de qua ad diem 6. (Nro. 4.)
- 2) Fullo phreniticus 18. judicatus. *Epid.* 7. *Aegr.* 94.

19. DIE.

- 1) Videtur judicata virgo; de qua ad 6. *diem* (Nro. 4.)

20. DIE.

- 1) „Ab ALCIBIADE qui venerat, is 20. judicatus, postquam testis sinister intumuerat, in liene magno.
- 2) CHÆRION criticas perturbationes & evacuationes habuit, diebus non bonis, 20. judicatur.
- 3) Mulier, quæ tussi vix ejiciebat, facta paralytica est: 20. judicatur erumpentibus mensibus.
- 4) PHILENI Uxor 14. die a partu febre corripitur; morbi hujus 20. die obiit.
- 5) MEANDRI cæci uxor sexto die aliquod iudicium habens, obiit circa 20.

6) THESANDRI UXOR vermibus ore ejectis 20. judicata; sed minus perfecte.

7) Senex, qui una cum uxore ægrotabat, lumbrico crasso ejecto refici videbatur; tamen periit haud procul a 20.

8) PURIDAMUS 20. mortuus.

9) *Epid. I. p. 958.* „Quibus tubercula ad aures nascebantur, ea die 20. decernebant.

10) *Ibid.* Nonnullis 11. die morbus decrevit; 14. repetiit, perfecteque 20. judicatus est.

11) NICOLAI UXOR 20. mortua, quod 14. non bene esset judicata.

12) NICOXENUS 7. judicari visus, 17. ab HIPPOCRATE invisitur, pessima febre & virium resolutione laborans; 20. judicatus. *Epid. 7 p. 1229.*

13) *Lib. I. Epid. 941.* describens morbum epidemicum „Inter eos, quibus erant brevissimi morbi, ii ad 20. judicabantur; plerisque vero ad 40., nonnullis ad 80. judicatio contigit.

14) *V. II. diem, Nro. 7.*

15) NICOXENUS OLINTHIS 7. die judicatur sine sudore; 17. recidivat; intra 20. judicatur.

21. DIE.

1) DEALCIS UXOR periit. Ubinam nunc CELSI criminatio in HIPPOCRATEM, quam MEAD nostris ingeminavit diebus? Vix de 21. die sermo apud HIPPOCRATEM, qui debuisset maxime solemnis esse (si PYTHAGORÆORUM septenario adeo detulisset numero.)

22. DIE.

1) CLEOCYDI diebus non bonis varia contingere & tandem 22. die morbus desit.

2) LEOPHORBIDES 12, 14, 16. & 21. varia passus, 22. videtur judicatus esse, [*p. 1216.*] sed recidivam passus.

23. DIE.

1) HERMOPTOLEMI UXOR hyeme febre & cephalalgia, cum pessimis symptomatibus laborans, 23. die obiit.

24. DIE.

- 1) MELIBÆÆ adolefcens acuta febris 24. obiit.
 2) ANTIPHON, CRITOBOLI filius, 24. die narium habet hæmorrhagiam; ast demum 40. judicatus est.
 3) HERMOPTOLEMI UXOR [1212. pag.] ex tota historia morbi videtur 24. mortua. (v. 23. diem, I.)
 4) Τυφος 7, 14, 24. judicatur; *libr. de affect. intern. c. 2.* CHARTER.

27. DIE.

- 1) *Abderæ* virgo ardente correpta, 27. judicata.
 2) HERMOCRATES 6. febris die ictericus, 27. mortuus.

28. DIE.

- 1) AMPHIPHRADIS puer pleuritide 28. mortuus.

29. DIE.

1) *Epid. I. p. 958.* „Quodsi qui 29. die insuper rigore corripentur, iis 40. die febris decrevit.“ Fuit semel peculiaris quædam constitutio talis.

30. DIE.

1) ARISTOPHONTIS filia, *Epid. 4. Text. 23. 3. & 5.* febricitat; sicca plurimum mansit; alvus tamen hinc costurbata est: difficilis judicatio fuit; „Ultra 30. dies cessavit.

34. DIE.

- 1) ANAXIO a pleuritide 34. perfecte judicatus.
 2) *Abderæ* APOLLONIUS ictericus 34. mortuus.

40. DIE.

1) ANTIPHON CRITOBOLI filius 24. hæmorrhagiam narium habet, 40. judicatus.

2) CLAZOMENIUS alter judicatus 40.

3) Qui in DEALCIS *horto* decumberebat, 15. die urinam turbidam reddit: cujusmodi fit ex his, quæ ubi subsiderunt, commoventur. 24. in urina penitus subsiderunt contenta; 40 judicatus alvo, sudoribus.

4) PYTHIO cum multis pravis symptomatibus 12. judicatus per sudores & sputa; demum 40. die subpurationem ad sedem & stranguriam habet (*v. die 12. No. 2.*)

5) CHALCEDONIUS 14. judicatus; 40. tubera purulenta ad aures (*v. die 14. No. 9.*)

6) *Epid. I. p. 958.* " Quod si qui 29. die „ insuper rigore corripentur, iis 40. febris decre- „ vit.

7) *Epid. 1226.* CHARIS post inchoamenta judiciorum diebus non bonis videtur 40. judicatus.

8) CONONIS ancilla sub 40. mortua.

9) TIMOCHARIS famulus quoque.

10) METO post pleuritidem 40. die pus incœpit reddere per 35. dies, & convaluit.

11) *Epid. l. I. p. 941.* describens *Epid.* ut „ dixi ad diem 20. „ Inter eos, quibus erant bre- „ vissimi morbi, iis ad 20.; plerisque ad 40., non- „ ullis ad 80 judicatio fiebat. Est ubi ne sic quidem, „ sed errabunde & nulla observata judicatione febres „ & tusses desinerent.

12) Tussis hyeme cum febre: febris die 5. cessat; tussis 40.; ut HEGESIPOLI contigit. *Epid. 7.* (*v. die 5. No. 14.*)

51. DIE.

1) PYTHODORO post multas ærumnas videtur 51. judicium factum.

60. DIE.

ANTIPHANIS filius prope 60. morbi utroque oculo fit cæcus, & 7. dein obiit.

70. DIE.

1) ERATOLAI pueri morbum HIPPOCRATES narratione profequitur, etiam post 70. diem. Dies, quo decrevit, non notatur. Post 70. diem a balneo sub noctem sudor parvus obortus est.

2) *Epid.* 7. *Aegr.* 12. POLYCRATIS uxoris morbum profequitur ad 70.; brevi post videtur mortua, sed non exacte notavit HIPPOCRATES.

75. DIE.

1) METO a pleuritide subpuratus, ab emetico 40. die morbi abscessum ruptum habet; 75. morbi die repurgatus convaluit.

80. DIE:

1) CLEONACTIS iudicatus.

2) EPICRATIS uxor iudicata.

3) *Puerpera in Thaso ad frigidam*: tertio puerperii die febre cum accessione lochiorum adfecta; 80. moritur; alvo multa, urinis perpetuo nigris, dilutis.

4) *v. die* 40. *No. II.*

100 DIE.

1) HEROPITUS post ardentem febrem 100. iudicatus.

120. DIE.

1) PARIUS in *Thaso* 6. die urinam oleosam reddidit, ut & 7.; ex alvo biliosa, pinguis. 12. suspensum quid in media urina innatans erat. Alvus illi ab initio continenter biliosis multis diffluebat; aut, si consisteret, fervida & cruda dejiciebat. Urina cæterum per totum morbum non bona: periit 120. die.

Hac ratione habemus 165. ægros, suas diversas dierum in classes digestos; in quibus diebus vel integre

judicati fuerint, vel imperfecte; judicatione perfecta alio critico deinde die sequente; vel in quibus interierint. Addidi simul constitutiones epidemicas singulares, in quibus HIPPOCRATES modo narrat, quid plerisque contigerit, unum alterumve exemplum adferendo contentus: nam vir magnus in his omnibus brevis est.

Studio omisi dies sanitatis aut mortis narrare eorum, qui vulnere laborarent; quum hic de acutis modo morbis ex vitio interno natis, sermo sit.

Neque addere potui multas historias ægrorum, qui cæteroque scopo convenissent, quia ipse HIPPOCR. vel omisit dies addere, vel fatetur, se ignorare, qualem diem ægroti tunc agerent. Cæterum videmur nunc textus illos clare comprehendere, qui dies decretorios nobis definierint.

Igitur 3. 4. 5. 7. 11. 14. 17. 20. 27. 34. 40. 30. famosi sunt numero judiciorum; quorum plura bona fuerunt.

2) Diem 9. 24. 51. judicia quoque habuisse; adeoque merito inter criticos recenseri.

3) Dies 10. 12. 15. 18. 19. 21. 22. 29. vix videri criticos vocandos esse; quum vix unus alterve casus ex tanto ægrorum numero apud HIPPOCRATEM existet mortis, aut sanitatis, eo die contingentis.

4) Nunc famosus dies sextus examinandus; animadvertistis in recensione dierum 24. historias, aut observationes *Hippocraticas*. Verum 13. & plures in quadam constitutione obierunt eodem, vel alio die: 11. sanitatem recuperarunt, recidivas passi, & alio die critico judicati.

Una superest virgo *Larissæa*. Consulamus ipsum *textum*, (Omisi hic insertionem græci textus; quem Tironum non omnes callent,)

In *Larissa* febris ardens & acutaprehendit virginem: pervigil (*αγρυπνος*) erat, sitibunda, lingua fuliginosa, [i. e. nigricans,] arida. Urinas boni coloris reddidit, tenues tamen. — Secundo die moleste habuit, non dormivit. — Tertio die multa per alvum exiverunt aquosa, & per sequentes dies talia commode prodierunt. — Quarto urinam tenuem, paucam reddidit. Urina hæc habebat suspensum quid innatans in medio versus superficiem; quod minime subsedit: sub noctem deliravit. — Sexto ex naribus sanguis abunde multus effluxit; atque, ubi inhorruisset, sudore copioso, calido, per totum corpus diffluente a febris immunis judicatione liberata est. In febribus autem, jamque peracta judicatione tum primum muliebria, menstrua, descenderunt; virgo enim erat. Prorsus vero fastidiebat, horrebat, facie rubebat; oculis aderat dolor & capiti gravitas. Huic morbus non repetiit, sed judicatione est absoluta. Dolores diebus paribus invadebant.

Tota hæc historia docet:

1) morbum fuisse gravissimum a principio ipso, cum æstu violento; ut ex siti, lingua patet; 2) corpus fuisse plethoricum; ut ex colore, ætate, & subsequens hæmorrhagia narium mensibusque patet: 3) signa alicujus inminutæ cruditatis, incipientis coctionis, jam a principio adfuisse in urina: 4) a tertio die & per subsequentes dies, alvum adfuisse non penitus symptomaticam, sed utcumque bonam; quia fuit semper cum euphoria: 5) sexto die habuit a) largam hæmorrhagiam narium; b) horrorem; c) sudorem calidum, multum, universalem: 6) jam in morbo menses adfuere, & sub judicium, & post judicium: tria hæc diserte Auctor notat. Quis jam concludet, judicium perfectum contigisse die sexto; ab eoque judicio curationem pependisse totam? Sane mensibus feminas optime judicari vidimus

in recensione Ægrorum apud HIPPOCRATEM: nam vidimus 20 die. No. 3. iudicium feminæ, quæ naturales evacuationes per pulmones non habuerat, contigisse per menses; ut & uxori CLEOMENIS quarto die pleuritis: immo l. I. Epid. p. 953. ait, feбри ardente feminas multas quoque laborasse in illa epidemica constitutione; easque multas habuisse aut largas narium hæmorrhagias & menses copiosos, aut alterutrum: idem repetit p. 955. Simile quid potuit contingere in virgine *Larissæ*; quum sub ipsis febribus jam adfuisse menses dicantur: ita ut, licet 6. die evacuationes criticas habuerit, tamen inde minus tuto iudicata fuisset, nisi per menses quoque etiam aliis diebus iudicata fuisset. Confirmant incipientis coctionis in urina signa; confirmat alvus a 3. die cum euphoria contingens & continuans, coctionem & crisin magna ex parte incoepisse ante 6. diem.

Igitur quum die sexto 13 perierint, 11. recidivas habuerint, (aut alio die iudicati) una vix videatur eo die integre iudicata; superest denique pro *sexto die* nihil, quo inter criticos bonos recensetur, manebitque semper suspectissimus.

Videtis igitur, quid sit *studium Hippocraticum*, nempe nudæ veritatis per observationes contemplationem, sine admisso ullo systematico ratiocinio. Si ASCLEPIADES, si *latinissimus* CELSUS aliique intellexissent HIPPOCRATEM, an in simulassent tantum virum studii Pythagoricorum numerorum? Certe quum observationes hæ toties septenarium numerum destruant, quumque modo ex simplicissima historiæ observatione natæ fuerint, cadunt omnia, quæ in contrarium adferri queant, manebitque suus sartus tectus HIPPOCRATI honos per omnia sæcula.

Sed

Sed contra argumentantur alii, & dicunt, etſi ſubponamus, vera, ea omnia eſſe, quæ HIPPOCRATES ſcripſerit, ea tamen noſtris ſæculis haud eſſe ita: unde vilipendunt illi ſtudium *Hippocraticum*; non ex eo, quod HIPPOCRATEM erraſſe crediderint, ſed quod potius ultra haud contingant ea ſigna morborum iudiciaque, quam ipſius temporibus: adeoque ſtudium *Hippocraticum* hiſce diebus eſſe inutile. Immo ipſa Londinenſis Societas Scientiar. Regia ante aliquot annos præmio cohonestaturam ſeſe dixit, qui bonis rationibus expone- ret cauſas, cur illas notabiles mutationes HIPPOCRATI in morbis obſervatas, hodie minus obſervemus.

Certe reſpondeo negando ſubpoſitum; 1) enim contra veritatem eſt, quod hodie ea minus obſerventur, quam olim.

2) Contra veritatem eſt, quod olim morbi non eſſent obſervati ſine magnis mutationibus, quod ſimul & ſemel morbi iudicaretur ſine criticis ſignis paucis, immo ſine ullis, æque atque nunc. Hæc duo mihi probanda ſunt, incipiendo ab ultimo.

1) Tempore HIPPOCRATIS erant criſes ſine notabili admodum mutatione; nam in hiſtoriis ægrorum in libris Epidemicorum miramur aliquando iudicationem fieri evacuatione, quam non ſemper præcedunt omnia illa ſigna, dicta, *perturbationes criticæ*. Sane, qui vellet omnia ſigna exſpectare, paucas criſes videret: maximum ſignum eſt, prægreſſa coctio, dies bonus, morbi in meliorem mutatio poſt evacuationes.

2) Tempore HIPPOCRATIS erant quoque iudicationes admodum tardæ. Vidimus enim bis, ter, quater, naturam repetiviſſe circa varios remotiſſimosque dies criticos, ſuam operam, ut materiem morbificam eliminaret. Vidimus id non modo octo exemplis criſeos factæ die ſuſpecto, nempe ſexto, verum etiam die

die 5. bono, pluribus exemplis die 7., die bono II., 24., &c. erunt ergo crifes non integræ, sed dubiæ.

3) Erant tempore HIPPOCRATIS morbi, qui crisi viderentur carere. *Libr. 3. Epid. Sect. 3. p. 1085.* „Erat autem februm ardentium, quæ tunc obtinuerunt, constitutio hujusmodi: Urinæ multæ, tenues; neque judicatorii, neque boni quidquam habebant: neque his, qui ita adfecti erant, aliud quidpiam decernens aderat. Neque enim rite, & ut debebat, sanguis de naribus profuebat: neque aliud quidquam eorum, quæ abscedere nata sunt, judicatione tentabatur; moriebaturque unusquisque vago & incerto modo, prout fors ferebat; ut plurimum circa judicationes: quidam vero longius producti, cum vocis defectione, nonnulli cum sudoribus.“

Etiam *libr. I. Epid.* de alio morbo epidemico agens *p. 941.* ait, multos certis quibusdam diebus judicatos esse, tum mox addit: „Erat, ubi ne sic quidem ut cæteri judicarentur, sed errabunde & nulla observata judicatione quibusdam morbi hi desinerent.“

Pag. etiam 945. de alia anni constitutione agens, ita habet, ubi febrim descriperat: „Diuturna itaque & difficilia hæc erant, valdeque inconposite & errabunde, atque citra solutionem horum plurima; tum his, qui exitialiter valde, tum his, qui nequaquam se ita haberent, permanebant: si quibus enim aliquantulum intermitterent, in illis celeriter reversiones faciebant. Est, ubi quibusdam, iisque paucis, ad octogesimum, quum brevissime judicatione solverentur, nonnullis repeterent, ut etiam hyemem eorum plurimi ægrotarent. At vero hæc febres plerosque ægros absque ulla judicatione deserebant; idque tum his, qui superstites fuere; tum, qui mortui sunt, ex æquo contingit. Quumque multæaque varia in his morbis *αἰγισία*, (judicationis absentia,) maximum sane

peffimum signum plerosque omnes ad extremum usque prosequutum est, quod cibos omnes averfarentur, sique maxime, qui cætera quoque exitialiter haberent &c.

Notandum, paullo post eundem HIPPOCRATEM, describentem febres ardentes exortas, easdem ita describere, ut more solito judicantes.

Sufficiant porro hæc, ut, quæ Vobis promisi, demonstrata habeatis. Ubinam nunc differentia inter morbos tempore HIPPOCRATIS & temporibus nostris? Erant tunc temporis crises brevi corpus ex ægroto in sanum restituentes; erant crises tardæ, aut sæpe repetentes; erant & morbi ἀνσίμωσι. Quid aliud nunc? An forte BAGLIVIVS rem acu tetigit, dum dicit, miri nihil esse, multos ita loqui Modernorum, quia suis v. s., aliisque evucuantibus ita naturam debilitent, ut sit impossibile, observare crises? Immo regimine calido, & calicis, aut stulta medicamentorum farragine ita turbant naturam, ut penitus illa scopo aberret. Hos ipsos homines suo jam tempore HIPPOCRATES arguit, dum causam naturæ, in crisin non tendentis, refundit in tales Medicos, qui perverse medicarentur.

Puto itaque omnibus satisfactum difficultatibus esse. An, dum id egi, non mirabamini præstantiam *librorum Epid.* HIPPOCRATIS? Sane non sapiunt aut redolent consuetum scribendi morem, sycophantice curas laudare proprias, quas alii si imitantur, infortunatas experirentur. Casus suos notabiliores maxime adnotavit HIPPOCRATES, & forte plures sinistros, quam fortunatos; iquum ex felicioribus passim minus erudiamur, quam ex infortunatis.

Hinc *Th.* SYDENHAMUS, *Præfat.* p 19. 20 — 22., totus effunditur in laudes HIPPOCRATIS, quem quidem ille non adhibuit, nisi conferendo cum suis propriis.

priis, per tot annos factis, observatis. (Quum aliunde in cujusvis Medicorum manibus opera SYDENHAMI fore confidam; non necessarium credidi, ut longiorem ab HAENIO adlatum locum cit. ex *Præfat.* denuo transcriberem.)

Hinc magnus DURETUS p. 267. *Coac.* HIPPOCRAT. „ fremant, inquit, licet omnes, dicam tamen, quod sentio, majorem scientiæ & praxeos ubertatem comparari a Studio HIPPOCRATIS uno die, quam ab illis Pragmaticis uno sæculo. “

BAGLIVIVS, §. I. in *Practicen novam*: „ Quum igitur, inquit, conpererim, hac via me nunquam ad optatum exitum perventurum, missis cæteris libris, totum HIPPOCRATIS me studio tradidi; aliquam bene medendi rationem inde adsequuturus: & quum eum non semel relegissem & prope memoriæ mandassem, proprio Marte volui in Italiæ nosocomiis dictorum illius periculum facere: nec sine admiratione deprehendi doctrinæ illius veritatem, tanquam ex tripode prodeuntem; cognovique illum esse demum verum artis medicæ ducem, magistrum & auspitem &c.

Sed quid opus est, aliorum petere testimonia ad confirmandam doctrinam Hippocraticam; quum testimonium majus non sit Vestra ipsorum *ἀυτονομία*? Ipsi enim Vos vidistis, me per 20 fere menses occupatum curandis in nosocomio ægris methodo *Hippocratica*. Animadvertistis, me facta diagnosi morbi ad prognosin accedentem, inpavide Vobis futura prædixisse; ea, qua HIPPOCRATES jubet, prudentia & circumspectione. Provoco Vos omnes, an Hippocratica verba, si ea Vobis pro certis dedi, aut pro dubiis, unquam Vos fessellisse videritis? Igitur non opus est ultra, testimoniis conlatis Vos inconcussæ Hippocraticæ veritatis

convincere; satis quippe abundeque convicti estis. (*) Igitur resumamus relictam §. 931.

In morbis acutis, qui in humoribus consistunt, disponitur ut plurimum certo tempore materies morbi ita, ut fiat subita mutatio morbi in sanitatem vel in mortem.

Subita mutatio sæpe fit, sæpe & lenta; uti ex adlatis HIPPOCRATIS testimoniis patuit, & ut praxi quotidiana cernimus.

Ut plurimum: quia ex HIPPOCRATE vidimus, dari morbos, quibus decretoria nulla: hinc non semper id ita fit, sed ut plurimum.

Quæ permutatio crisis adpellatur: unde videtis, crises æque in malum quam bonum morbi exitum dici. Permutatio semper critica, non vero semper perturbatio critica: illud semper; hoc sæpe, non semper.

Crisis igitur non est evacuatio morbosæ materiæ, sed est dispositio quædam, mox exponenda, materiæ morbosæ; quæ materies ita disposita tunc vocatur critica.

Se-

(*) Notandum autem adhuc circa *Aph.* 2—19.,
 1) aliquando naturam non judicare, ut ex adlatis textibus jam patuit: 2) naturam aliquando, licet raro, abluere a trita via, dum crisin facit: quæ quamvis rarissima, tamen demonstrant ἡ πάντα HIPPOCRATIS verum esse: 3) ipse HIPPOCRATES *l. 2. Prædict.*, mox in initio, describit, quibus modis Medici quandoque ab ægris decipiantur, dum errores commissos celant; ita, ut prognosticon & diagnosticon Medici plane falsum fiat, ex hac commissi erroris ignoratione. De H.

Secundum GALENUM l. 3. de Crif. c. 2. est vox hæc *crifis*, iudicium ἀπὸ τῆς κριπέδαι desumta a foro iudiciali, quia inter spem vitæ metumque mortis anticipites tunc ægri trepidant, veluti rei coram iudice; incerti plane, utrum crimine absolvendi sint, an morte damnandi.

§. 932. *Causa talis motus est vis vitæ superstes*. Jam bis vidimus, vi vitæ fieri *collesiones*; nunc eadem vi vitæ docemur fieri *motus criticos*; ut intelligamus, quomodo semper ad vim vitæ sit respiciendum. Quodsi itaque vel per ipsum morbum hominis vires plane projectæ sint; vel per nimias v. s. & evacuationes alias Medicus suos ægros nimium debilitaverit, (*) ne expectetur crisis. Vis vitæ superstes unica illa causa est, quæ motum talem, *criticum* dictum, producere possit.

Verum materies morbi dudum adest in corpore ægroto, antequam hic motus oriatur; cur non prius arripiat illam materiem, moveatque, antequam vires per vim morbi nimis deterantur? Si naturæ hoc opus esset, oporteret illam viribus valentem id opus adgredi, & non morbo fractam.

Respondet *Textus*: *Causa talis motus est vis vitæ superstes, irritata a materie morbi, variis conditionibus prædita*. Vis vitæ a primo momento morbi operatur in materiem morbosam, si ea morbum fecerit; vel statim, quando a morbo generata fuerit. Si vis vitæ ab initio debilior, quam ut agat in hanc materiem; vel si Medici præposteris suis evacuationibus & tenui

Q 2

diæ-

(*) Hæc causa, cur tot Medici negent, crises dari; quod intempestiva evacuatione naturam ita debilitent, ut crises fieri nunquam possint. De II.

diæta nimium debilitarunt, ægros suos ; manebit morbi materies cruda, inepta prorsum, ut moveatur. Hinc vis vitæ, utcunque bona, sive actiones diætæ vitales, perpetuo agunt in materiem morbosam, ut illa a statu sano alienissima, & ad motum inepta, reddatur minus aliena a statu sano, & sic possit a locis, in quibus inacta hæret, reduci ad corporis loca excretoria. Hoc est, quod ante vidimus sub notione *coctionis*: *coqui* enim erat, naturali fieri similis & a longinquo motui aptum reddi. Ad id porro opus certum tempus, in variis ægris varium, natura inpendere necesse habet; donec tandem materies cocta fiat mobilis. (*)

Ut

(*) Sumamus exemplum in peripneumonia: a primo momento agit vis vitæ in locum inflammatum:

- 1) urget a tergo;
- 2) calore fovet, ut solvatur;
- 3) urget respiratione incitatori, ut perprimat;
- 4) tussim excitat, ut vel in venas ducat, vel in cavum aëreum;
- 5) sæpe sitim excitat, ut homo multum bibat, atque sic materies diluatur.

Si vis morbi non est nimis magna, utique resolutio benigna fieri potest a natura: immo potest fieri, ut natura sine Medico per hos omnes motus materiem reddat minus a sana alienam, id est, probe coquat, intra sanguinem ducat, criticas perturbations excitet, ac per loca convenientia educat. Passim vero omnia hæc naturæ molimina inutilia sunt, quod cruditas materiæ sit tanta, ut in motus tales excitet naturam, quibus cruditas adhuc augeatur. Si interim robustæ sint

vires

Ut evacuetur, ut transmigret vel ut occidat: in his tribus historia omnis morbi continetur. Materies morbi jam mobilis facta a viribus vitæ, ita ante est præparata, ita nunc est ab eadem vi vitæ mota, ut ad

Q 3

cor-

vires hæ tandem continuata sua actione domant id crudum, ut minus noceat, ut minus sit a natura alienum: sic fit *coctio*. Si pergant vires bonæ esse, movent materiem coctam ex finibus art. pulmonalis & vel transprimunt in cavum æreum, vel in initia venarum.

Porro ad opus hoc perficiendum natura

1) solet indigere certo quodam tempore, ut æquo Marte pugnet cum cruda materie;

2) indiget certo quodam tempore, ut deinde ipsam hanc cruditatem permutet;

3) definito ergo tempore eget, ut aptam ad motum reddat materiem motamque expellat.

Hinc vero dies certi notantur sola observatione noti, quibus natura indiget, ut opus hoc perficiat.

Sed cur ita per quaternarios, & sæpe inæquales? Cur id non potest citius? Naturam ut factam a Creatore intuemur, quæ ita agit, quia sic a Deo facta.

(Pro diversa ratione temperiei; ætatis; roboris; vitæ generis ante acti; fomite & prædispositione varia morbi hujus illiusve, corpori ante inherærentis; climatis; anni temporis; methodi adhibitæ medendi, magis minusve bona, aut perversa; cruditatis ipsius, validiores nunc aut remissiores vires ad sui pepsin requirentis &c.

di-

corporis excretoria loca sensim ducatur, fecernatur, excernatur. Fit id bonis sputis in pulmonum & thoracis multis morbis; vomitu, alvo, in aliis; sudore in aliis; urina in aliis; mensibus, hæmorrhoidibus, hæmorrhagia narium in aliis; immo in pluribus per varia loca simul.

Verum sæpe haud ita felices ægroti esse queunt; cocta quidem materies est motaque eadem, sed ducitur minus ad loca communia excretoria; quin potius *nova excretoria loca adfectat*, ad aures, ad tibias, ad hypochondria, ad artus extremos. Si ad hæc loca magna vi adpellat, & viam sibi sola, aut arte adjuta, faciat, integreque inde exeat, passim homo perfectam sanitatem adipiscitur. Si vero natura debilior, quam ut omnem materiem consequenter expellat, onerata manet natura eadem, & vel iterato inpetu debet eam via illa aliave, expellere, vel in internis suis penetralibus detinere; quando sive lentos morbos, sive ipsam mortem facit, prout illa viscera se habent, in quibus remoratur. Varia exempla apud HIPPOCRATEM sunt apostematum ad aures incipientium ad crisin; disparentium

---

diversum pariter requiretur tempus, quo natura munere suo fungatur, si robustæ satis fuerint vires; aut succumbat, si languidiores defecerint. *de W.*) Cur, inquit SYDENHAMUS, diversa animalia ad diversam ætatem acmen adipiscuntur? Cur diverso tempore, eoque circiter definito, ex semine arbor, fructus, semen novum? Cur passim mater 9. mensibus indiget, ut maturum foetum producat, vacca dimidio tempore, canis 9. septimanis? *de H.*

tium dein & mortem facientium, aut alios morbos, aut aliquando urinæ viis se exonerantium.

Tandem ut *occidat*. Vis vitæ superstes movet quidem materiem; sed vel hæc haud cocta satis, aut illa non satis valida, in causa sunt, ut materies mota haud promoveatur, sed hæreat intra sanguinem, quem corrumpit ita, ut ineptus sit vitæ continuandæ, vel ut amandetur in loca, quæ impulsam transitumque talis materiæ haud admittant; ut sunt cerebrum, cor, pulmo &c.; unde brevi mors sequitur. Ad hæc tria omnia dicenda referuntur.

§. 933. *Si ad evacuationem, vel mutationem loci, apta est materia, nondum tamen similis salubri, ut nunc descripsi, parit mutationem in motu humorum diversam ab ea conditione, qua in corporibus sanis fieri solet; vocatur PERTURBATIO CRITICA.*

Momento ante materies morbosa in vasis quibusdam loci inflammata, aut in magna parte capillarum hæreat fixa, inmotæ. Jam per vim vitæ ea materies facta mobilior, incipit transfluere per obstructos canales arteriosos in venas; movetur cum sanguine venoso versus cor, a corde mittitur in pulmones & reliqua vasa totius corporis. Si materies hæc fuisset vi vitæ ita naturalis facta, ut posset cursum cum reliquo sanguine perficere inculpate, foret *benigna resolutio*: jam vero non est talis: est æquidem minus aliena a sano statu quam olim, tamen inepta prorsus, ut misceatur cum reliquo humore; inepta, ut per vasorum angustias omnes transeat: hinc *perturbatio* accedit in illo corpore, v. g. in pulmone, si non possit transire, magna anxietas; si in cerebro, delirium &c., una cum nova febre per totum corpus. Hæc proprie dicta *perturbatio critica*.

§. 934. *Illæ autem permutationes, quæ a vi vitæ, incipiente movere, circumducere, miscere, separare materiem criticam, oriuntur: Sc. movere a loco, ubi inacta hæserat; circumducere cum reliquis humoribus; miscere cum illis; separare ad organa secretoria; illæ ergo permutationes, si fiunt sensibiles, adpellantur SYMPTOMATA CRITICA, decernentia brevi de futuro hominis statu, suntque signa criseos jam natæ, si cito a motu materiæ fiat ejus ad aliquod excretorium organon determinatio, aut mox futuræ, si adhuc cum sanguine circulante oberret.*

Horum distinctio difficilis, si bonis regulis careamus, quibus perturbationes criticas distinguamus a symptomatibus morbi: nam morbus potest novum symptoma accipere a cruditate, quod non idem fieret a perturbatione critica. Materies febrilis potest cruda moveri aliquando ab aliquo errore commisso, infigique v. c. in latus, ut fere pleuritis sit: idem symptoma nascitur a mota materie critica. Videtis, in utroque homine adesse symptoma pleuriticum, quod paullo ante non aderat; quod tamen in uno curandum, in altero forte sibi relinquendum.

Ignoratio damni & periculi plenissima,

§ 935. *Sæpius enim confunduntur cum symptomatibus a causa morbi* Veniant nunc ad tales ægros, qui, nullos dies, signave observantes, modo in unaquaque visitatione symptomata molesta curent. Hi utraque de causa natos dolores æque fatagunt consopire. Morbus v. c. natus est acutus ex comestationibus & materie corrupta biliosa in primis viis & cum vomitu inceperat. Jam iterum incipiunt nausæ adverti. Putant partem causæ adhuc hædere, & vel emetico, vel purgante expellere conantur: si nausæ illæ nascantur a

per-

perturbatione critica & a motu morbosæ materiæ versus ventriculum, possunt naturam, jam turbatam, ita commovere vi emetici aut purgantis, ut demum negotio incepto peragendo impar, morbosa materiæ onusta maneat.

Morbo. Materies morbosa in critica perturbatione cum sanguine mista anxietates excitat in pulmone, ait Medicus. Febris hæc fit maligna, morbus augetur, & tota vis ejus in unum decubitura pulmonem videtur & productura peripneumoniam. Mittam illico sanguinem larga copia, ut id prævertam. Sic debilitat naturam in suo opere; quod opus unice a conservatis naturæ viribus potuerat peragi.

Vel cruda materiæ morbi ortis. In feбри continua putrida nascitur die 7. 11. 14. 17. delirium. Ignarus legum coctionis, vel praxi raptim exercitata negligens earum, tantum curo symptomata omnia, tanquam morbus adhuc crudus esset, & turbo naturam totam: nihil miri, quod tales dicant, se in sua luculenta praxi crises non observare: ipsi, quo minus observent, in causa sunt.

Unde plerumque sequitur infauſtissima medendi methodus: si enim natura intempestivis evacuationibus turbetur & langueat, oritur facies morbi talis, ut Medici non amplius suum morbum cognoscant; nam nunc una pars, nunc alia, laborat, & natura propellendæ expellendæque materiæ viribus impar, manet semper hac onerata & nova prælia quotidie debellanda habet; quæ nova symptomata, iterum palliative curata, efficiunt, ut æger demum succumbat, vel incidat in chronicum. Audivi præsens Medicos gloriantes, quod homines, pluribus morbis conquassatos & bonitate naturæ tamen periculo emersos, sua arte restituisſent: quos tamen ipsi prava arte in tot tantaque pericula conjecerant. Gloriosi

hi Medici tamen tantam auctoritatem inde sibi conciliabant, ut æger diceret, se nunquam alio velle Medico uti; sexies se mortuum fuisse, si alio usus fuisset; & ut ille, ita tota familia. Sic audacia juvat, ut futorem apud PHÆDRUM!

Nihil itaque utilius Medico, quum symptomata perturbationis criticæ bene internoscere ab illis, quæ a causa morbi, a morbo, vel materia cruda orta sint. Hinc ait *Textus*:

§. 936. *Signa vero, quibus internoscuntur symptomata critica a morboſis, ſunt primaria hæc: 1) Symptomata illa oriuntur a vi vitæ, ſuperante vim morbi; hæc autem a vi morbi prævalenti ipſi facultati vitæ. In ſtatu cruditatis, ad nova ſymptomata doloris, vires ſimul projiciebantur, vel ſaltem inminuebantur, & coctio non erat facta, niſi iteratis viribus vitæ cruda materies demum inciperet coqui. Si vera ſint ſymptomata critica, videmus ſub ipſis his vires eſſe bonas conſtantes, non inminutās. Hæc unum ſignum; ſed ſequentia magis convincunt.*

2) *Illæ ſunt prægreſſa coctione, ſuis ſignis manifeſta, & bona reperta; hæc in cruditate conſerta. Coctionem utique noveramus ex eo, quod morbus ultra non adſcenderet, ac interim vires vitæ conſtarent; ex eo, quod ſymptomata doloris, delirii &c. mitigarentur; ex eo, quod functiones ſe melius haberent minusque læſæ; ex eo, quod humores omnes, urina, alvus, ſudor, ſanguis, minus a ſtatu ſano alieni eſſent. Ergo his ſignis prægreſſis bonæ coctionis & novis ſymptomatibus ortis, vita conſtante, magna cum ratione concluſo, eſſe ſymptomata critica.*

3) *Illæ ſunt circa tempus proprium criſi; hæc omni tempore, maxime in augmento. Vocor cito ad ægrum,*

ægrum, quem non pejus ultimo inveneram se habere. Habet dolorem enormem capitis, ut dicat se deliraturum, si duret. Volo scire, an sit *symptomaticus* dolor, an *criticus*: examino, an morbus sit in augmento, an vero jam stet; examino, an habuerim signa coctionis ex eo, quod morbus ultra non adscendat, vitæ viribus constantibus; ex eo, quod symptomata dolorum mitigentur; ex functionibus minus læsis; ex humoribus a statu sano minus alienis: novi, jam posse crisin instare. Subputo diem morbi; si ergo brevi instet aliquis criticus dies, dico meo ægro, ut velit brevi tempore expectare; brevi fore omnia mitiora: haud licere naturam in opere salutari turbare. Si tamen inpatiens sit, possumus suadere, ut aqua rosarum tempora parum lavet, ut videamur aliquid agere, interea dum agimus nihil.

At vero, si me æger vocet, qui post meum discessum vehementi dolore capitis adfligitur dum dies criticus haud instat, secunda v. c. die morbi acuti; dum omnia cruda sunt, v. c. die sexta & duodecima, ut crisin necdum queam expectare: dum febris & reliqua symptomata adhuc crescunt: tunc sane negligere possum ægrum non attendendo peculiariter ad hanc cephalalgiam: forte adhuc v. s. opus est, aut balneo pedum, aut enemate, aut refrigerantia capiti circumdanda sunt, aut vesicans adponendum; ne ex meo neglectu ferox nascatur delirium.

4) *Illæ brevi levant; hæc cito nocent.* Si ad hominem, de quo mox, vocatus videam prægressam coctionem & crisin instare posse, utique novi, hoc symptoma cephalalgiae, surditatis &c. criri posse ex materie morbosa cum sanguine mota & ob conditionem suam in minimis membranarum cerebri vasis parum retardata. Hinc per horam 1. 2. 3. adtentus ad omnia expecto, ut videam, an brevi post non mitigetur cephal-

lalgia & an non alia jam signa futuræ criseos adpareant. Sin minus, hæreo, quid sit; maxime dum tamen coëstio iam prægressa sit. Rogo, an aliquid commiserit, unde illud symptomata? An iratus fuerit? An clam me nonnihil sumserit vini? An forte cubiculum & calefactum nimis & clausum fuerit? Si dolor in latere sit, rogo, an refrigerii causa stragula lecti abjecerit? An frigide quid biberit? Forte aliquis ejusmodi error commissus potuit id excitasse. Igitur tunc conor dolorem mitigare omni ratione: si febris inde longe violentior orta esset, dolorque magnus, missiuncula sanguinis, epithemata emollientia, lenissimum paregoricum mitigarent dolorem. Si febris reliquaque symptomata inde vix pejora redderentur, conarer citra v. s. dolores moderari, ne citra magnam necessitatem corpus debilitando in causa forem, ne tempore debito bona crisis fieret. Sed, ut dixi, si symptomata nova urgerent, quæ naturæ vires frangerent, agendum esset prudenti evacuatione, ut mox dixi.

§. 937. *Primaria illa symptomata critica & signa sunt hæc, quæ crisin evacuantem præcedunt*: nam si sequerentur crisin evacuantem, ortum esset symptomata ab errore forte aliquo commisso; ut apud HIPPOCR. v. g. PHILONIS filia, quæ post crisin evacuantem tam prava symptomata habuerat, ex eo quod intempestive cœnasset, ut moreretur. Ergo, si est symptomata criticum, debet illud ante crisin evacuantem præcessisse.

Post collisionem: toties enim jam vidimus nullam crisin, proindeque nullum symptomata criticum posse expectari unquam crudo morbo. Ergo tunc non est, quod cogitem, symptomata novum criticæ perturbationi adscribendum esse; siquidem cruditas vetat sperare crisin.

Tempore critico : igitur, si necdum ulla crisis evacuans præcesserit ; si coctio jam sit prægressa ; si jam instet dies 3. 5. 7. 9. 11. 14

Subito : non enim nascuntur talia, ut alia de causa, quando hodie aliquid, cras paullo plus, sequenti die iterum plus, symptoma, sive anxietatis, sive doloris, augeatur ; sed ab impulsu materiæ morbosæ in aliquam partem, nascuntur symptomata subita & gravia.

Sine nova manifesta morbi causa : ut paullo ante dicebam : potuerat æger aliquid comedisse, bibisse, vel ira, terrore, mœrore, nuntio ingrato, adfectus fuisse ; vel nimium extra lectum hæsisse, vel aëra frigidum hausisse : tunc suspicio est, ne tale symptoma non sit criticum, sed symptomaticum. Est tunc prudenter, ut mox monui, agendum, ne vel novum hoc symptoma, jam alioqui cocto morbo & instante crisi, adgrediamur nimis heroice ; vel ne etiam nimis negligamus.

Peccare tamen optimus Medicus hic posset, sed insons ; sola, aut ægrorum, aut adfidentium, culpa ; dum illi reticent studio, immo mendacio ; commissos tegunt errores.

Sequuntur nunc ordine primaria illa critica symptomata, quæ singula mature perpendenda & exponenda.

I) *Oriens stupor* : homo olim bene respondebat & omnia interrogata intelligebat eratque adtentus ad horam, ut alimenta, medicamenta, nec calide nimis, nec nimis frigide sibi porrigerentur : id hodie mane adhuc ita erat. Redeunte mihi vesperi tota familia anxie occurrit ob magnam hanc ægri mutationem, cui aliquid subdoli & maligni sublitescere augurantur ; vix enim jam curat quidquam. Revera posset aliquando sic esse : nam Medici haud lubenter vident sæpe citas il-

las mutationes. Non foret mirum, si hic homo cum tali in stuporem mutatione peior fieret & moreretur. Quamvis enim coctio præcesserit & criseos tempus sit, potest materia morbosa tam firmiter infigi in encephali vasis, ut obprimat cerebrum, ut delirium faciat lethale.

Quid ergo aget Medicus, videns familiam ob hunc stuporem totam consternatam? Sit animo præsens, neque re haud probe examinata, præceps det responsum. Inquirat in causas procatacticas? Dicunt, nihil erroris commissum esse. Coctionem prægressam cogitat, novit crisin instare: examinat, an cum hoc stupore vires vitæ aut magnopere sint infirmatæ, aut nova febris materiem ad cerebrum ducente, admodum exagitatæ? Horum si alterutrum, est metuenda crisis funesta. Sin vero cum hoc stupore vires vitæ consent, signa coctionis persistent, nullum aliud symptoma simul insurgat; poterit familiam consolari & sic respondere: hucusque ille stupor, potius bonus, quam prævus est: res est in crisi: habemus rationem sperandi, fore ut bona fiat crisis; licet quandoque aliter contingere possit; nam criseos tempore pugna inter materiem morbosam & vitæ vires est: sed spes hucusque bona: cæterum: quia mihi non licet naturam inturbare, debeo hoc symptoma pro aliquo tempore sibi relinquere videreque, an deinceps brevi abeat, ut critica symptomata solent.

2) *Somnolentia*; stuporis gradus major; ubi æger solito magis in somnum inclinatur, vixque tecum loquitur, quin brevi somno abripiatur. Causa stuporis & hujus causa est; idem denotans & indicans, quam causa stuporis.

3) *Sopor*; augmentum modo rei ejusdem causæque eadem. Morbosa materia in quibusdam epidemicis, ut haud ita pridem vidimus & in nosocomio confirmatum habuimus, quandoque comatosum hominem facit,

cit, perpetuo in cerebrum incumbendo. Cæterum præter peculiare quosdam casus, haud adfolet sopor ille durabilis esse (*). Inquietudinem autem majorem parere non debet, quam somnolentia aut stupor; si adcurato rerum examine saporem videamus esse criticum symptomata.

4) *Vigiliæ*; obpositum sane symptomata, sed eadem origine natum. Morbosa materies, acris, dum infixæ hæret in cerebri membranis, easdem vellicat, irritat; unde jam vigiliæ loco somni, quamdiu durat decubitus vel retardatio materiæ ibi loci. Causa igitur intellecta prognosin non gravat.

5) *Delirium*; progrediente hac irritatione turbatur cerebri cortex, secretio spirituum; medulla cerebri agitatur; unde mox deliria.

6) *Anxietas*. Morbosa materies, circulationi inæptior, ducta jam in arteriam mesentericam indeque in hepar, ad fines venæ portarum retardatur, accumulatur, & anxietates facit; eo, quod hepar inde turgens inædiat actionem diaphragmatis & musculorum abdominalium. Itidem morbosa materies ex corde dextro pulsa in art.
pul-

(*) Exceptio tantum est in casu comatis durabilioris apud SYDENHAMUM; qualem habuimus semel in nosocomio. Verum non potest dici coctio perfecta, quando oritur sopor hic: si perfecta esset coctio, & sopor foret a perturbatione critica, non duraret diu: verum in casu SYDENHAMII erat materies non bene cocta, nondum bene subacta, quæ in enkephalo diuturnam moram trahens sensim coqueretur & posthac evacuetur. De H.

pulmonalem & ad ultimas ejus angustias hæsitans, impedit actionem pulmonis, ut homo cogatur majori vi animam ducere conqueraturque, se habere insolitas anxietates.

7) *Dyspnoea*, est gradus auctior, ita ut pro tempore jam levis nata peripneumonia sit. Dico: pro tempore; nam si duret, lethalis peripneumonia potest a tali causa oriri.

8) *Nox molesta*: v. *Aph.* 2—13. Nox, i. e. tempus omne, quod brevi præcedat crisin: si enim circa noctem crisis futura sit, passim die illa præcedente laboriosius habent ægri; ita ut eodem in situ haud diu permaneant, sed agitentur continuo; eo, quod materies moveri per vasa cœpta, non nisi incommode cum sanguine circumferatur; estque incommoda hæc molestia veluti agitatio naturæ, ut motu aucto per has molestias materia morbosa diu alicubi morari haud possit.

9) *Rigor, horror, frigus*: hæc invicem solent sequi, aut unum alterum producere; nonnunquam vero separatim existere. HIPPOCRATES *Aph.* 5 - 20. rigores scribit aliquando a frigore: „ulceribus quidem mordax cutim obdurat, dolorem insuperabilem facit & rigores febriles.“

Materies morbosa duplici de causa potest hæc symptomata generare: 1) stimulo, 2) transitu. Stimulo agitando vasa ad primum motum. Vasa irritata ab hac materie constringunt se, unde pro momento riget, horret, friget, homo. Vis autem vitæ incitator facta retardatam a vasis contractis materiem eo fortius in eadem vasa impellit, donec perprimat eandem: per aliquod tempus videmus ægros per totum corpus exhorrescere, & notati hinc in plerisque perturbationibus criticis boni effectus. GALENUS *Comment.* 3.

Text.

Text. 19. in 6. Epid. „ Ab his causis rigent, tanquam ab aliquo acri, sensibilem carnem lædente.“

Sed 2) horror, & rigor, & frigus, inde oriuntur, quod, ubi momento ante magnus erat adtritus, ac proinde calor, ad loca obstructa, eo quod sanguis corde pulsus continuo in obstructa arietaret, si jam mobili facta materie, & ex arteriæ angustis in venas suscepta, vis cordis nullam ultra resistantiam inveniat, cesset mox ille magnus adtritus calorque, ita, ut homo pro aliquo tempore videatur sibi frigescere & exhorrescere. Huc pertinet *Aph. 4. 58.* „ A febrî ardente detento, rigore superveniente, solutio fit.“

Hæc idea habenda hujus phænomeni est, simulque nos convincit, perniciosum esse, si homines in morborum acutorum adscensu statuque & decremento frequenter horrescant; uti pluribus in locis id damnavit HIPPOCRATES cernimusque in multis ægris, quos mors abriperit, id ab eo notatum esse. Concedimus, causas bonas esse tempore criseos; at vero, si præter hoc tempus frequenter contingat, tempore cruditatis, notat moveri crudam materiam, quæ excretioni inepta adgravabit corpus. Si tempore criseos, notat partem materiæ morbosæ modo solvi, & cum sanguine misceri, & sæpius ad quamque partem solutam eosdem labores esse sustinendos criticos; unde vires debilitantur: nam jam materie partim modo soluta æger non ita recreatur brevi post, abundante materie morbosa semper onustus.

Longus ille morbus EPICRATIS uxoris, *Epid. I. p. 979.*, post tot ærumnas demum 80. die judicatus, habuit prima die rigores, qui non incalescerent, & secunda die iterum, 8 rigor & 14., ad 20 iterum riguit & soporem habuit.

Mali ergo tales rigores, nec sustinendi, nisi a corpore satis forti; hinc in *Aphorismo* 4—46 „ si rigor incidat feбри non deficiente, ægro jam debili existente, lethale.“ Rigores non tantum malos, sed lethales, dicit, si febris non remittat postea, corpore jam debili existente: corpus tale novo certamini inpar succumbit.

Mali dein rigores, ubi frigus manet. *I. Prorrhæ.* N. 57. „ Refrigeratio cum rigore non recalescens, malum:“ & *sect. II.* „ Post oculorum perversionem in feбри laboriosa rigor superveniens, mortem denuntiat:“ & *Aph.* 7—7. „ Ex multa potatione rigor & desipientia, malum.“ HIPPOCRATES perniciem aliquando præfagiebat ex rigoribus, sic *Epid. I.* „ Quum febres ardentes modo inciperent, jam adnuntiabat, quibusnam exitium inpenderet: siquidem statim ab initio febris acuta eos corripiebat, a qua superrigebant, insomnes erant, graviter angebantur, sitibundi, fastidiosi &c.“

Rigores modo boni erunt, quando cocta materia, critico die adpropinquante, vel præfente, incipiunt; quando horrore, dein feбри majori solvuntur; quando evacuationes bonæ sequuntur. Itidem boni sunt, si natura vel in intermittentibus febribus, vel in continuis, ad certos dies bonos redintegret motum criticum: boni etiam post convulsiones, si simul febris sequatur; nam tunc id, quod nervum irritabat, dispellitur.

Rigores vero mali, qui carent omnibus signis his bonis; qui sæpius & ἀποσπαστος repetunt.

10) *Dolor*; isque aliquando intolerabilis, imponens incautis Medicis, qui nullos dies, aut criticos motus, observantes, tantum symptomatibus novis continuo obviam eunt. Si materies mota latera nunc occupet, dolorem ceu pleuriticum excitat; ubi tunc

v. f. debilitatur natura, quæ jam opus viribus haberet, ut motam materiem demum ad excretoria duceret; concidit tandem, & morbosa materie onerata manet.

11) *Rubor*; a motu validiori humorum, quam ante; a pulmone non transmittente satis sanguinem a venis exceptum; unde rubores. In critica peripneumonia id fieri potest: tum etiam a copiosioris sanguinis adpulsu versus cutanea vasa, dum forte demum per sudores crisis futura est.

12) *Titillatio*; ab eadem mox dicta causa, acris materies iam ducta versus cutim, necdum penetrans, in vasa cutanea impingendo, hunc sensum titillationis excitat.

13) *Punctura*; aucta eadem actione; nam levis materię actio titillationem, gravior puncturam, facit.

14) *Gravitas*; dum enim copiosiores humores in aliquod membrum inferuntur, necdum sudoribus transeunt, necessario pars illa cæteris est gravior ac ponderosa.

15) *Densitas in parte*; si a copiosiori humore pars gravior, est & densior.

16) *Tenebræ*; si mota materies hæserit v. g. in ramis carotidis, qui & per centrum optici, & per ejus ambitum decurrunt, certe turgida vasa illa efficient, ut inutilis fiat nervus, & ut retina a nullis adficiatur imagunculis.

16 *) *Vertigo* ab eadem causa fieri potest. Ex principiis opticis rotatio objectorum difficulter exponitur: verum in omni plethora nimia, quæ certe in hoc casu adest, vertigo talis observatur.

17) *Splendor, lux*; vel quia in inordinato hoc motu humorum nervi optici plus spirituum acci-

piunt, adeoque medulla vividius adficitur; vel quia fibris pupillæ radiatis accipientibus plus spirituum pupilla nimis dilatatur, ut nimium lucis inradiet; vel quod fibræ orbiculares pupillæ non sat spirituum accipiant; ita, ut antagonisæ fibræ tum nimium dilatent pupillam; vel quia citra commercium nervorum in hoc insolito motu humorum origo opticorum ita adficitur, ac si revera ab objectis externis animæ repræsentatio talis lucis fieret.

18) *Lacrymæ spontaneæ in oculis*; spontaneæ scilicet, non ortæ, quod homo coram se videat aut thori sociam, aut charos lacrymantes infantes. Oriuntur hæc vel a copiosorum humorum determinatione hoc tempore per carotides; aut ex acrimonia majori copiosorum humorum eo determinantum; quum lege æterna tunc ad acrimoniam diluendam vicinis e locis eo copiosior fiat secretio. Vel forte pro tempore secretionem spirituum ad oculos impedita laxantur ora excernentia, ut secretus humor tunc copiosius excernatur. Omnia hæc vidimus.

19) *Nausea*; si incipiant vasa turgere circa ventriculum; ita ut ille inde incipiat irritari.

20) *Æstus*; a febris & adritu majori per hoc temporis spatium.

21) *Sitis*; adritus & æstus magnus adest, & pro tempore silent excretionem, quæ os, guttur, œsophagum, ventriculum, humectent; ergo a siccitate sitis: forte etiam a stimulo acris; nam natura tunc spontaneè ad potandum stimulat.

22) *Retractio hypochondriorum*; sunt primæ convulsiones crisin per vomitum denuntiantes; jam enim materies morbosa incipit excerni versus ventriculum, unde hypochondria convelli incipiunt; ut quisque in se observare potuit, dum esset vomiturus.

23) *Tremula agitatio labii inferioris*; quam ut jamjam prodituri vomitus signum sæpe observamus. Est satis mirum & explicatu difficile, cur ventriculo se ad vomendum disponente, labium inferius tremat? Cur inferius tantum, & non superius? Sufficiat, ut futuri vomitus signum agnovisse.

24) *Lumbrici prodeuntes*; v. HIPPOCRAT. l. de Prognost. p. 40. THERSANDRI Uxor reddidit ore lumbricos; vigesima die est judicata, sed non perfecte, p. 1121. EUMENIS CONJUX lumbricum vomuit, p. 1125., additque HIPPOCRATES in tota illa constitutione morborum και θυριώδες εν τῆρι κρίσει, αι ριγώδες, και χολώδες; quod GALENUS interpretatur, „ & erant ad crises verminosi, horrentes biliosi “ θυριώδης HIPPOCRATI dicitur sæpe *omne ferinum*, lupus, cancer, elephantiasis, lumbrici. Hinc GALENUS bene videtur conjicere in morbo acuto ad crisin τὸ θυριώδες significare lumbricos. — Habentur autem vermes æque circa prava, quam bona, judicia: nam „Senex qui una cum uxore ægrotabat, lumbrico crasso rejecto refici videbatur, tamen periit circa vigesimam.“ *Epid. I. Text. 12. Aegr. 12.* „Homo qui incalescens cœnavit, multum bibit, & deinde hypochondrii dolore inflammatorio correptus acute febricitavit, cum pravis symptomatibus: septima die ab alvo irritata liquidâ & turbulenta cum lumbricis secesserunt ---- undecima periit.“

25) *Surditas*; a mota materie morbosa; sed oportet, ut solvatur brevi: novi, qui per totam vitam surdi inde manserint, cætera judicati.

26) *Borborygmi & colici dolores*, dum crisis ad alvum futura sit.

27) *Icterus*; de ictero critico jam sæpius dictum; paucis tamen rem nunc explicabo. Dum incipit materies moveri & cum sanguine per corpus transfluere,

potest pro aliquo tempore, ut jam vidimus, in certo quodam loco, in peculiari quodam viscere, hæere: ponamus nunc, hæsitare illam in hepatis parte illa, quæ est prope porum hepaticum, illumque parum hinc conprimi pro tempore: quid inde fieri potest? Ut intercepta hic hepatica bilis in sanguinem regurgitet & icterum creet, solvendum posthac, ubi materies iterum mobilior reddita non amplius conprimit porum hepaticum.

Sed cur in ictero critico tunc non tinguntur urinæ? Cur non sunt albæ fæces? bilem admistam habent, quia vesicaria bilis libere potest fluere in duodenum. Urinæ non tinguntur, quia bilis hepatica refusa in sanguinem videtur vi valida circulationis maxime ad cutim amandari, distillanda illinc, mox ubi perfecta crisi sudor aut perspiratio prodierit.

§. 938. *Evacuationis criticæ præsentis signa habentur & producta sunt, si post animadversa §. 936. 937. &c. Sit hoc semel dictum pro omni tempore. Fiunt aliquando deviationes naturæ, uti ex ipso nostro HIPPOCRATE jam vidimus, quæ jubeant esse prudentem Medicum in prognosi: tamen passim adeo verum, quam quod verissimum, nunquam nos oportere aliquam evacuationem bonam & criticam salutare, quæ non fiat 1. post coctionem, 2. tempore critico, 3. prægressis symptomatibus criticis; si enim percurramus Epidemicos HIPPOCRATIS, videbimus illos, qui non bene judicati sunt; eos, qui interierunt, habuisse vel sudores, vel urinas, vel alvos, vel sputa, quæ certe per se condemnanda haud essent; verum cætera non respondebant, neque levabant morbum.*

Post omnia signa futuræ evacuationis criticæ nunc sequuntur evacuationes ipsæ, quas omnes fere explicui ad §. 927.; verum vocantur hic aliquæ evacuationes criticæ, quæ in laudata paragrapho non fuerunt recensitæ; has recensere operæ præteritum.

I) *Salivatio*: hæc potissimum in variolis observatur, oriturque sæpe cum variolarum eruptione, atque ad siccationem haud raro continuat. Sunt epidemica constitutiones, ubi necessaria est evacuatio critica hæc: dico critica, nam stadii inflammatorii evacuatio critica certe quodam sensu est eruptio variolarum & salivatio. SYDENHAMUS tot operum suorum locis ut omnino necessarias requirit duas has evacuationes post stadium inflammatorium completum, diarrhæam in infantibus, salivationem in adultis.

In variis casibus hoc ita quoque deprehendi; at vero sæpissime neque salivationem in adultis, neque in infantibus diarrhæam animadverti, licet res perageretur quam felicissime. Si ergo deprehendatur, ita ferre epidemicam constitutionem, evacuatio per ductus salivales quoque exspectanda erit, veluti febris inflammatoriæ critica evacuatio. — Uti in variolis constitutio ejusmodi fit, ut salivatio requiratur, ita eadem in constitutione fit, ut febres variolosæ salivatione judicentur. Febres variolosæ sunt febres acutæ cum omnibus symptomatibus variolarum eruptionum, quæ tamen non variolarum eruptione, sed alia crisi terminantur. De his SYDENHAMUS, *cap. de febre variolosa*: „Jam vero, ut supra monuimus, febris hujus solutio, ut etiam variolarum, quæ soror ejus germana merito audit, per salivationem non raro fiebat. Quæ quidem nunquam non salutaris fuit; ita, ut eadem liberalius procedente tam maculas revera purpureas, quam febrim ipsam evanescere, oculis vidi meis. Oborta itaque salivatione, nulla omnino eva-

cuatio convenit; nec quæ vena pertusa, nec injecto quæ fit enemate; quum ab utraque periculum sit, ne humor alio divertatur. At serum lactis, atque alia refrigerandi vi pollentia, necessariam in salivatione elicienda operam navabat: ut e contra cardiaca, & quæcunque alia calefaciebant, materiem inspissando ejusdem educationi obficebant. “

2) *Muci excretio*; in gravi coryza cum febre vera aliquando adest inflammatio tunicæ mucosæ narium. Primo limpidus humor excernitur, tunc est cruditas hujus morbi; tandem post varios gradus mucus crassus, albus, aut flavus, puris instar, prodit, & hac evacuatione critica solvitur morbus.

3) *Hæmorrhagia ex hæmorrhoidibus*: magnus BOERHAAVE, *cap. de Pleuritide* §. 888. ait, pleuritidem coctam evacuari critico tempore largis hæmorrhoidibus. Casus potest esse, qui contigit GALENO, narranti *Comment. III. in lib. HIPPOCRAT. de alimento*, multos pleuritide se novisse correptos, quibus essent subpressæ hæmorrhoides. Sane in his videtur evacuatio hæmorrhoidalis critica esse non posse. Advertunt æquidem Auctores, rem esse rariorem, enarranda tamen erat, quia nonnunquam observata.

Cæterum morbi acuti æque videntur posse hæmorrhoidibus judicari, quam menstruis, quam hæmorrhagia narium.

An vomitus cruentus est quoque crisis naturalis? Non est consueta via naturæ: quin est morbus per se. Violenta nimis via videtur esse, curam peculiarem poscens & nullatenus sic fidendum naturæ. Multo minus, si per hæmoptoën.

4) *Pustulæ*; ita stadii inflammatorii variolarum & morbillorum, & miliarium critica evacuatio sit pustularum eruptione.

An petechiales maculæ quoque instar criticæ evacuationis sint considerandæ, dubium. Id saltem verum, regimen calidum multum facere ad producendas petechias (sæpenumero alias non prodituras) forte & ad miliaria. Petechiæ olim in Belgio erant frequentes; moderato regimine ægrorum principatum obtinente prorsum exfulant; nisi quod in fervidissimis morbis sub mortem hinc inde visantur. Quantum ad miliaria, fateor, me in puerperis nunquam vidisse in Belgio miliaria; quia regimen moderatum observatur a prima puerperii hora. A calido regimine olim puerperis aphthæ familiares; a multis annis vix amplius notæ sunt aphthæ. Sane, cur nos in nostro nosocomio non habemus tot miliaria post morbos acutos, ut alibi? Neque enim unquam adhuc contigit, ea tunc videre; erant siquidem, quos ibidem in miliaribus habuimus, jam feбри tali adfecti, quæ posceret miliarium eruptionem. Quos homines, ut scitis, libero renovatoque aëre & moderato regimine, sine multis ambagibus, Deo benedicente, curavimus.

Sane nunquam fatis legere ingentem SYDENHAMUM queo, describentem febres continuas, *variolosas* dictas, annorum 1667. 1668. 1669. Jubebat hos homines bonam diei partem extra lectum degere, licet sudoribus diffluerent: „etsi enim, inquit SYDENHAMUS, sumpta a plerumque juvantibus indicatione, magnum sibi quis inde emolumentum haud injuria pollicitaretur, refragabatur tamen ubique experientia, qua magistra didici, ægrum non modo commodi nihil exinde capere, sed contrario vehementius incalescere, ita, ut non raro phrenesis, *petechiæ* ceteraque pessimi ominis symptomata mox hujusmodi sudores exciperent; quæ non tam a morbi malignitate, quam sinistro regimine, oriri videbantur.“

Dixerat etiam in *Præfat. p. 16.* „ Sæpe accidit, ut facies morbi variet pro vario medicandi processu, æ nonnulla symptomata non tam morbo, quam Medico, debentur: adeo, ut eodem morbo laborantes, sed varia methodo tractatos, varia etiam symptomata exercent: unde, nisi cautela adhibeatur, necesse est, ut admodum vagum & incertum sit circa morborum symptomata iudicium. “

Deinde, ubi adversus Medicos illos, qui a principio sudores fovebant, dixisset, eos vel maxime in regulam illam HIPPOCRATIS peccare, dicentis, cocta oportere moveri, non cruda, tandem addit: “ stante hac constitutione accerserbar ad virum doctissimum (Medicum) hac feбри variolosa cum effusissimis sudoribus & frequentibus petechiis laborantem. Consentientibus aliquot Medicis, utrique nostrum familiaribus, vena secta fuit [capitis satis, id fuisse in diathesi inflammatoria, crudo morbo]; surrexit de lecto, absterfo primum sudore, medicamentis & diæta refrigerante usus est, præsentissimo cum levamine, multis malis atque periculosis symptomatibus mox difflatis: & cum eidem methodo insisteret, intra paucos dies sanitati restitutus est. “

Maxime hæc veritas stringit observata a SYDENHAMO. Si vel natura, vel arte, æger a principio morbi sudet, eosque sudores Medicus foveat, exustus sanguis, exsiccat, demum ineptus est sudoribus continuandis; unde his cutis siccescit. Interea petechiæ numerosæ oriebantur, non a tota massa humorum dissoluta, sed a sanguine hærente, stagnante & nimia vi olim in vasa cutanea per sudores adacto: qui sanguis ibi in calore stagnans dissolvitur & has maculas producit. Sudorifera tunc data non juvant, quia humores antea sunt siccati: tunc si potu ingenti demum mutetur sanguis & diluatur, potest equidem materies stagnans ad cutim fo-

foras pelli ; sed ait SYDENHAM. : “ crisis erat coacta nimis, & nimis periculosa, & , quod adhuc pejus, rarius etiam contingebat. “ Plerumque in his hominibus demum sanguis omnis ita putride dissolvitur, ut circa mortem sudoribus diffluant.

Hæc de *pustulis ortis a malo regimine* : non vero dicta sunt de iis, quæ ex *natura morbi* oriuntur. Dantur tempora epidemica, ubi pustulæ varii generis obtinent, variolosæ, morbillosæ, scarlatinæ, erysipelatosæ &c. Ita HIPPOCRATES vidit ac describit *Epid. II. Sect. 3. Text. 5.* „ In æstivis autem febribus, circa septimum, octavum & nonum diem aspredines miliacæ, culicum moribus similes, non multum pruriginosæ, in summa cute enascebantur, & ad crisin usque perdurabant. Nulli ecquidem masculo vidi talia miliaria; mulier vero, cui talia efflorescerent, nulla mortua est. “ Cur? quia HIPPOCRATES ignorabat mysterium alexipharmacorum — .

Describit etiam HIPPOCRATES, *Epid. p. 1083.* erysipelata orta in acutis cum parvis ulcusculis, quæ 1) contingebant sexagenariis; 2) iis, quorum cura in morbis debita negligebatur; 3) etiam iis, quorum bona cura habebatur: abierunt porro efflorescentiæ & pustulæ hæ in exulcerationes pravas & abscessus; quodsi non abscederent, aut alvus urinaque bona succederet, moriebantur omnes.

Sic videtis in morbis acutis ab omni tempore natas efflorescentias benignas, malignas. Constitutiones tales vidi vario tempore (*): in his constitutionibus
cer-

(*) Vidi in Hollandia miliaria, & quidem alba, non nata a calidis medicamentis, sed casu rarissimo; ut merito credam, rarissima fore ubique, si medicamentis & regimine non producerentur. De H.

certum quoddam excretionum genus febribus acutis junctum est; sed per omnia hucusque dicta id modo velim comprehendatis, multas in morbis efflorescentias nasci, a calido regimine & medicamentis, quæ aliter non adfuisent; multas, pravo regimine ortas, brevi disparere ad bonam substitutam methodum, multas benignas verti in malignas si perverse tractentur.

5) *Humorum ex loco in locum translatio*; præter loca ad aures, inguina, crura, quæ antea jam vidimus, sunt quandoque miræ humorum depositiones & transmigrationes; ut nonnunquam unum brachium, mox alterum, brevi post pes, aut femur materie veluti purulenta tumeat successive, & vel demum ex aliquo horum locorum subpurando exeat, vel per alvum, & potissimum per vesicam, aut & per menses, expurgetur: ut virgo, quæ ratione morbi sputis judicanda visa, demum fiebat dextro brachio & sinistro crure paralytica, a quo mensibus prima vice fluentibus judicata esset: *Epid. II. p. 1012.*

Ignarus hujus doctrinæ turbat continuo naturam agendo contra unumquodque symptoma, ut egisset crudo morbo: vidimus autem antea, quam perniciosum sit, in salutari motu turbare naturam: toties jam data signa distinguendi symptomata critica a symptomaticis, ut vix sit possibile falli; tamen, ne unquam dubitare, aut vacillare, possimus in hisce, ait sequens

§. 939. *Cognoscuntur hæc critica salubria, nec per artis sollicitudinem turbanda esse, si prægressa fuerint jam 1) dicta symptomata critica, paragraphis binis præcedentibus exposita.*

2) *Cøstitio prægressa*; quam nosse ex suis signis debuimus; non repetam.

3) *Morbi status*; in incremento enim, ante diem quartam, raro hæc bona sunt. Tertia siquidem dies nobis paucas admodum crises dedit. Præterea etiam, si videremus, morbum pravis symptomatibus ad diem 8. 10. 12. crescere, non esset cur symptomata hæc critica adpellemus: erat enim ea conditio materiæ coqui incipientis, ut symptomata mitigarentur; his se mitigantibus statum morbi exspectamus: sin minus, cruditatis symptomata sunt.

4) *Vis vitæ bona*; alvus v. g. in pleuritico, in ileo, in peripneumonia, fit copiosa: interim cordis arteriarumque actio debilitatur, pulsus labascit, spiritus deficere incipiunt; non est criticum symptoma, sed gangrænosum.

5) *Excrementa similia naturalibus*; aut saltem eo adpropinquantibus: urina ergo non flammea, non ruberrima sit; sed, aut flava turbida, aut flava limpida quidem, sed brevi turbata & deponens. Alvus vel nulla fuerat, vel aquosa, cruda, non mista, vel nigra, vel sanguinea, vel cadaverose foetida; jam magis compacta est, magisque fusca, aut flava, plus ad naturalem stercoreum foetorem accedens.

Convenientia morbo: in peripneumonia sudor, & non sputa; in variolosa feбри bona transpiratio, alvus, urina, non maculæ, aut pustulæ, non sunt convenientia: in aliis omnia conveniunt.

Parti adfectæ: inflammatio intestini ileum fecit, evacuatio conveniens est alvus multa: sudores, sputa, hic usus nullius. In nonnullis tamen, v. g. peripneumonia, fiunt evacuationes per sputa, alvum, urinam, vel simul omnes, vel aliquæ.

Vitæ; transactæ in molli otio, ubi transpiratio pauca & cruditates multæ in primis viis & humoribus; ibi minus sputa, minus hæmorrhagia narium, quam eva-

cuationes viarum primarum per alvum, humorum crudorum per urinam & bonos sudores, conveniunt. In vita laboriosa, ubi semper ingens perspiratio fuit, evacuatio cocti humoris per cutim, aut narium hæmorrhagiam, mirifice prodest.

Vitui; ita ut, qui pinguia multa adsumendo, saburram putridam in viis primis sibi consciverit, potius per vomitum & alvum judicetur, quam per narium hæmorrhagiam, aut sudores. Qui, vino indulgens, sibi rarefecerit humores & coagulaverit, potius per hæmorrhagiam narium, aut sudores, signum adtenuati cruoris, quam per alvum, judicetur. Ut helluo potius vomitu, quam sobrius, judicetur.

Ætati; ut juvenis eufarcos hæmorrhagia narium potius judicetur, quam senex, cui magis qualitas mucosa sanguinis peccat, quam ejus abundantia, aut rarescentia. Ut adultus potius hæmorrhoidibus criticis adficiatur, quam puer.

Sexui; feminæ feliciter contingunt crises per lochia, per menses; ut exemplis olim patuit: ita ut ipsa pleuritis uxori CLEOMENIS quarta die per menses sit judicata, *Epid. VII p. 1235*. Mulier in *Thaso* tertia die sudore judicata & mensibus, *Epid. III. p. 1108. Sc.*

Temperiei; homines, qui sanguinei sunt, potius per hæmorrhagias, quam qui phlegmatici; biliosi, quam melancholici: qui tenues humores habent & cutim apertam in sanitate, adeoque plus cæteris in sanitate sudare consueverunt, etiam sudoribus feliciter judicantur. Unde TIMOCHARIS a febre cum catarrho tertia die sudoribus judicatus ob hanc causam; nam addit HIPPOCRATES: *ἢν δὲ καὶ ὑγιαίνων ἰδρώδης. Epid. VII. Ægr. 80.*

6) *Tempus*; ut toties dictum. Si in peripneumonia transivit tempus resolutionis & jam sputis incipiat cras.

crassa materies prodire, ea potius a subpuratione erit, quam a critica inflammationis resolutione. Si in ileo inflammato dudum elapsum sit resolutionis tempus, evacuatio alvina potius a gangæna fiet, quam a resolutione. Si in phrenitide, prægresso dudum resolutionis tempore, hæmorrhagia narium tarda nascatur, ea potius ex dissolutione & acredine humorum, diabrosin faciente, quam a bona crisi, orietur. — Est etiam tempus non bonum, si non bonus criticus dies. Cui usui v. c. fuit **POLEMARCHI** uxori, apud **HIPPOCRATEM**, angina, *κυνάγχη* laboranti, alvus alioqui in angina salutaris, nunc ad 7. vel 9. diem? Nil, quia inflammatio in subpurationem versa internam trachæam obplevit; unde & mortua est.

7) *Locus*; acute laborat femina subpressis lochiis; crisis per alvum aliquando bona; sæpe funesta: sanguis utero prodiens, bona crisis. Virgo *Larissæa* plethoricotata, nec menses habens, jam ante sextam diem, & post illam, bonos menses prima vice habuit; unde judicata est. Homo hæmorrhoidibus adsuetus, iisdemque carens, acutam patitur: si crisis fiat fluentibus hæmorrhoidibus, bona crisis, quia bonus locus. A retropulso herpete in facie homo acuta feбри corripitur; locus optimus, si natura per faciem denuo deponat materiem morbosam.

Etiam potest fieri, ut cocta materies critice moveatur, & hæsitans in aliquo viscere diutius, quam par est, ibidem hospitetur; quia vasa invenit vel laxa nimis, quam ut transprimant materiem, vel nimis rigida, quam ut transitum permittant. Si hoc in pulmone sit, facit peripneumoniam aliquando periculosam, tamdiu durantem, ut æger ferendo non sit: si in cerebro, delirium; unde posthac mania superest: si ad aurem, perfectam aliquando surditatem facit, per

om-

omnem vitam durantem: si ad oculum, cœcitatem; ut in variolis sæpe fit, licet oculus ad diem II. 14., 20., bonus fuerit. Hac ratione, parte materiæ morbosæ sic incarcerata, sæpe reliqua de corpore expellitur: febris cessat, & fiunt morbi tamen, aut lethales, aut cum functione aliqua læsa, ad longum tempus, aut semper.

8) *Levamen post hæc &c.*; peripneumonia est febris continua putrida, cum inflammatione pulmonum; symptomata sunt anxietas, rubor faciei, tussis continua &c. sputa bona cocta evacuantia sint, & febris mitescat oportet, & anxietas minuatur, colorque ruber faciei incipiat abire &c. Ita in omni morbo esse oportet.

9) *Color &c.*; maxime in facie, ut mox notabamus in exemplo peripneumoniæ; ubi color ruber a sanguine infarciante carotidem externam & internam, quod illi ad cor dextrum esset a capite redeunti natus obex: sputis jam prodeuntibus & anxietate minuente, oportet colorem rubrum genarum, nasi, labiorum, minui, quum sit ad pulmonem minus infarctum resistantia minor.

Calor, æstuans, atmosphæram ægri incendens, digitum Medici tangentis pulsum urens; jam oportet minor sit, causa morbifica pro parte expulsa.

Robur; vires vitæ obpresserat morbosa materies; hinc ascendente crudo morbo virium prolapsus. Dum in statu morbi signa coctionis aderant, vires fuere paullo majores: jam ortis symptomatibus, criticis, bonis, vires vitæ non minuebantur, sed persistebant; tandem facta aliqua bona evacuatione critica vires minore materiæ copia obpressæ crescant necesse est.

Pulsus; paullo ante a motu materiæ morbosæ agi-
ratus, magis febrilis, adtritum denotans majorem,
evacuata partim materie id efficiente, necessario fit pa-
cator, minus febrilis.

Respiratio; paullo antea aucta erat & anhelosior
reddita, a transitu motæ materiæ morbosæ per pulmo-
nes; Medicus id videns & ex omnibus signis a criti-
ca perturbatione id ortum gnarus, non turbavit natu-
ram: facta vero nunc materiæ, id producentis, eva-
cuatione aliqua, necesse est, respirationem fieri libe-
riorem.

Actiones omnes &c.; deliraverat homo a mota ma-
teria morbosa per arterias membranarum cerebri: mo-
ta materies pro parte expulsa est; oportet ergo, ut
ablata causa cesset effectus: ut igitur cesset hoc deli-
rium inde ortum; saltem, ut minuatur.

IO) *Tum constantia* &c.: nihil paucum criticum;
passim saltem. Sæpius evacuationes bonæ incipiunt,
v. g. per hæmorrhagiam narium; sed non pergunt; vel,
quod cruditas sit in vasis; vel, quod sit in humoribus.
Cruditas vasorum erit, si nimis rigida sint, quam ut
effluxuræ cum sanguine materiæ morbosæ per suas ana-
stomoses præbeant transitum: cruditas aliqua etiam adesse
potest superstes materiæ, necdum satis, ut perfluat,
aptæ. — Idem de sudoribus, & aliis evacuationibus,
valet. Oportet igitur, ut cœpta semel evacuatio con-
tinuet usque ad finem: vel, si non talis, saltem per
alias vias eadem materies pergat.

Si enim omnia hæc &c. Dicit venerandus PRÆ-
CEPTOR: omnia vel pleraque signa: conditionem nam-
que descripsit perfectissimam criseos & criticæ eva-
cuationis: tamen comprehenduntur sub illa etiam criticæ eva-
cuationes, quæ forsan non habent omnes illas conditio-
nes, & tamen bonæ sunt: sed gradu minori bonitatis.
Epid. III. p. 1108. &c. mulier, quæ in *Thaso* die

tertia judicata est sudore & catameniis, habuit tamen eo usque urinas nigras, tenues, habentes in medio suspensum quid, innatans, rotundum admodum, nec subfidens. — *Epid. VII. p. 1215.* cauponi peripneumónico evacuatio critica per alvum maxime & sudores, minus per sputa; quæ demum nova die ὤχρα, pallida, contigit: est tamen judicatus hoc modo decima quarta die &c.

§. 940. *Si autem illa signa* [decem mox enumerata] *absint*; ita, ut neque symptomata critica prægressa sint, neque coctio observata, neque status morbi adhuc adsit, neque vires vitæ prævaleant, neque excrementa fiant naturalibus magis propinqua, neque omnibus conditionibus requisitis convenientia, neque morbi symptomatumque levamen inde observetur, neque coloris, caloris, febris, læsæ functionis mutatio in melius, neque tandem constantia criticæ evacuationis habeatur; vel

2) *Si horum contraria eveniant*; ut non modo vires non augeantur, sed conlabascant; non modo excretiones non fiant naturalibus similiores, sed dissimiliores &c.

Tunc adparent hæc esse symptomata morbi, non autem vitæ triumphantis: nam alioqui omnia emendatio-
ra inde debuissent fieri. (*)

Adeo-

(*) Quadruplex thema explicandum:

I) Quid judicandum, si prægressis signis coctionis, perturbationis criticæ, evacuationis criticæ, tamen emendatio morbi non succedat, vires non redeant, symptomata non cessent, aut nova oriantur?

Resp.

Adeoque tunc mala sunt, atque curanda, ut morbi ipsi. Jam, velim, mecum consideretis, A. A., qua
S 2 ra-

Resp. sunt *κρίσιμα μὴ κρίνοντα*; vel defuit in coctione aliquid, quod nunc crude motum nobilem aliquam partem adficit; vel, quod coctum quidem, tamen in nobili parte obstaculum offendit, quo minus transeat: ut enim vidimus, omnibus bene procedentibus tamen materiem amarosin, cophosin &c. facere; ita potest ad vitalia viscera quid hærere, unde debilitas maneat, crescatque & febris quandoque major surgat. Hic mors, aut alius morbus chronicus, acutusve, aut saltem metastasis expectanda. Sed casus hi sunt rariores.

2) Quid judicandum, si nec coctio prægressa, nec status morbi, si perturbatio fiat, si evacuationes crudæ, si morbi ejusque symptomatum incrementum?

Resp. curanda sunt, ut ipsi morbi; ut morbi, ubi cruditas adest.

3) Quid judicandum, si signa cruditatis & coctionis mista; si die malo bona materiæ &c.?

Resp. Imperfectum judicium; inde patet ex HIPPOCRATE, vel mortem, vel recidivam, vel alios morbos, vel saltem varias metastases materiæ timendas esse: vel forte natura subplebit aliis viis, ut mox latius patebit ex HIPPOCRATE.

4) An certa signa factæ criseos perfectæ, ut non sit expectanda recidiva?

Resp. Probabilia; tamen, quo ea, quæ §. 939. enarrata sunt, perfectiora fuerint, eo certiores sumus; quo minus perfectæ, eo minus certi. de H.

ratione hic acturus est, quem lateant hucusque omnia signa coctionis, symptomatum criticorum, evacuationis vere criticæ? Utique aut cogitabit omnem evacuationem bonam, & hominem morbo obprimi permittet; aut, vice versa, bonam criticam evacuationem instar pravi symptomatis curare & impedire adnitetur. Videtisne, quanti hæc adcurate nosse intersit? Vos hic perturbari titubareque poteritis nunquam, horum gnari. Ex præscriptis namque regulis sole meridiano clarius intelligetis, utrum symptoma malum subcumbentis naturæ, an vero vitæ sit triumphantis de morbo. Diarrhæa v. g. oritur in morbo: vultis scire, sitne critica. Morbus crescit; ergo non est critica. Sed, an symptomata? An conspicienda? HIPPOCRATIS exemplo dico, in genere est malum; sed nonnunquam cum euphoria ferunt illam, ut virgo Larissæa. Si igitur videam cum euphoria talia ferri ab ægro, licet morbus adhuc crescat, cogitabo, num forte inchoamenta coctionis non fiant, &, propter quorundam excretoriorum locorum facilitatem in admittendo, jam non excernantur? Hinc, re sic se habente, eam prudenter sibi relinquo.

Verum 2) coctio præcessit maximam saltem partem, ut concluderem ex excrementis & statu morbi ultra non crescentis, oriturque talis diarrhæa, aut sudor &c. examino tum, an post signa coctionis nunc præcesserint symptomata critica, stupor, sopor, vigiliæ, dispnoea, rigor, dolor, gravitas, tensio hypochondriorum, & sic porro. Præcesserunt, vel non præcesserunt. Si primum, magis credo, esse criticam evacuationem; si alterum, dico, præstitisset ad certitudinem perfectam symptomata critica prius observasse; at vero novi ex HIPPOCRATE, [uti patuit paullo ante in virgine menstruis primis judicata;] novi ex ipsa præxi, quandoque citra ulla fere notabiles perturbationes cri-

criticas esse bonas factas evacuationes criticas: unde etiam animadvertimus in §. 931. BOERHAAVIUM diserte addidisse, has criticas permutationes *ut plurimum* observari; ergo non universalissime; & in §. 934. illas permutationes, *si fierent sensibiles*, tunc adpellari *perturbationes* criticas. Ergo ante bonam criticam evacuationem *non semper visibiles* tales permutationes fiunt, sed *ut plurimum*. Ergo & in omnem eventum prudenter circumspiciens, sic ratiocinor: fit hic talis evacuatio; criticam dicerem, permutatio critica nonnulla si præcessisset: sed eam observare non potui: quia tamen quandoque, sine sensibili permutatione, novi, veram criticam evacuationem contingere posse, & revera contingere; debeo hic ex aliis signis nosse, cujusnam naturæ hæc sit evacuatio? coctio præcessit, morbus stare visus est; cum hac evacuatione æger symptomatibus, vel omnibus, vel præcipuis saltem, mitioribus laborat, & vires vitæ augentur potius, quam subflaminentur. Utique, quum notas præcipuas nunc habeat hæc evacuatio evacuationis criticæ, rem sibi dimittam, neque ulla ratione turbabo.

Si vero inveniam, symptomata morbi increscere, vires labascere; dicam aperte, & audacter, non esse evacuationem criticam; quæ nec prægressam habet perturbationem criticam; nec notas, quæ eam nunc præsentem vere criticam conclamarent; ergo illi obviam eundum esse.

Sed ponamus casum alium: estis enim nunc in omnem eventum firmandi. Coctio præcesserit, symptomata critica animadversa fuerint, evacuatio jam ad est, & incipit homo jam habere symptomata aliqua, quæ antea non habuerat, doloris, anxietatis &c. Quid tum? Ex generali regula novi, nulla nova symptomata oriri debere in morbo, sed, ex obposito, vetera

mitescant necesse esse. Hic contrarium fit. Quamvis igitur ex generali regula ægro huic timeam, est tamen aliquid, quod examinare me oportet; utrum nempe non sit symptoma novum aliud criticum potius, quam symptoma morbi. Aliquando novi, naturam incipere per unam viam evacuare morbosam materiem, simul & semel; aliquando per binas, aut & per plures, vias; immo successive, nunc per unam viam, deinde per aliam. Ictericos in morbo acuto sexta die factos pronuntiat HIPPOCRATES *Epid. I. p. 951.*, omnes mortuos, ut PHANAGORÆ famulum; servatos autem fuisse, quibus vel per unam, vel per plures vias natura materiem morbi eliminasset.

His consideratis novi, si natura criticam evacuationem incœperit, v. g. per nares, eamque jam sit per alvum molitura, primo hypochondriorum & ventris tensiones & dolores posse oriri, donec viæ ibidem apertæ materiem morbosam traducant. Id si sic obtineat, oportet suspicari quidpiam, si forte post criticam hæmorrhagiam narium, aut intestina, renesve dolerent. Sed, undenam distinguam, an sit criticus ille dolor, nec ne? Inde, quod symptoma criticum non nimis diu duret; quod vitæ vires consent; quod cætera symptomatica mitigentur.

Verum, defuerint vel signa coctionis, vel perturbationis criticæ, vel signa bonam evacuationem criticam comitantia, subsequa, vel omnia simul; hæc signa, inquit *Textus*, sunt mala, atque curanda ut morbi ipsi.

Hic jam ad attentionem opus; si enim hi homines sibi linguantur, brevi forte peribunt; præpostera methodo peribunt omnes certo.

Est igitur considerandum, ægros hos esse omnino debiles a morbo, atque ab hac evacuatione symptomatica

tica ita debilitari, ut vires vitæ plane labascant. Cura igitur symptomatis hujus, ut cura ipsius per sese morbi instituenda, ut *Textus* dicit, non fiat, ut si v. g. diarrhæa, aut colica, aut hæmorrhagia quæcunque, aut vomitus inciperet in corpore aliquo tanquam novus morbus: si enim quis vomitu v. g., ut morbo principali, corripiatur, adsunt vires, quæ debita artis auxilia admittant: nam, si ab inflammatione oriatur, v. s. fiunt tot tantæque, donec remitti morbus incipiat; si a saburra putrida, emetica instituuntur; si dysenteria nascatur in homine, tanquam primarius morbus utique adest, pro varia natura dysentericæ tempus, adsunt vires dandi, aut purgantia, aut emetica, aut roborantia; quorum omnium, vel saltem plurimorum horum, adplicationem ægri acute laborantes, & jam has pravæ evacuationes passi minime admittunt, propter virium defectum.

Igitur practice nunc hos casus disquiramus, ut, qui agendum in iis, liquido nobis constet.

Sit igitur mala evacuatio per hæmorrhagiam narium, ut pro ratione evacuati sanguinis, vires pereant. Hic de revulsione per v. s. minime cogitandum; aut forte debilitas oriretur lethalis. Quæ enim morbi hujus conditio? considero sanguinem hunc putridè dissolutum, nunc per anastomoses arteriæ in naribus, veluti qua data porta, ruere: etiam arterias, defectu spirituum, non ultra continere sanguinem in se, sed per relaxatas dimittere anastomoses. Unde prævideo, sanguinem in hoc corpore ultra nec qualitate, nec copia subsistenturum, quo, ad vires recreandas, spiritus generet unde timendum, ne novo insultu febrili, aliove symptomate oriente, prope aliquem criticum diem, vitam cum morte commutet.

His consideratis superest, ut quemadmodum curandos Vos docui homines vulneratos, feminas hæmorrhagia

gia uterina diffuentes, eodem modo hos homines adjuvemus. Emulsa blanda, leniter inspissantia, levissime paregorica exhibenda, quæ humores tenues inspissent; quæ blando nutrimento viribus projectis pabulum præbeant; maxime, si parva copia, sed sæpe repetita, porrigantur; artus extremi ligentur, ut sanguis impediatur ad cor tam copiose fluere; unde & vis cordis in arterias minor erit.

Si sit hæmorrhagia narium, poterunt insuper intrudi stiptica naribus, de quibus legatur *Inl. VAN SWIETEN, Comment. ad §. 743.*

Si in femina per uterum insignis hæmorrhagia in acuta febris symptomatice vires posterneret, cura generalis per emulsa, aër subfrigidus, quies summa, circumpositum utero & lumbis acetum frigidum, forte aliquid præstarent. Etenim, licet apud HIPPOCRATEM, & in praxi quotidiana exempla plura proferantur iudicatarum hac via feminarum; tamen sæpe etiam est mere symptomatice evacuatio in aliis, cui obviam eundem, tanquam ipsi morbo.

Si ex hæmorrhoidibus, quod rarius, eadem curatio interna externaque locum haberet.

Intelligimus, quod igitur tota cura consistat in viribus conservandis: emulsa illa, utpote acescentia, fati putredini humorum adversa sunt, & si tempus lucrati vires refocillenus, poterit forte bona critica evacuatio sequi.

Hæc de hæmorrhagia: sed sit jam evacuatio noxia per alvum, quid tunc agendum?

Ut in hæmorrhagia, ita & hic, indicatio vitalis prævalet: ergo grate acida, putredini contraria, lenissime & vix adstringentia, leviter paregorica, pulcre refocillantia, proderunt. Itaque emulsa primo similia dentur; vel roob sambuci, mororum, & quod in acutis

tis præstantissimum & in dissolutis humoribus levissime adstringit, roob berberis, syrup. granat. acid., syrup. papav. albi. Possent epithemata ex vino rubro, cocto cum floribus balaustrorum, rosar. rubrar. cinnamomo, toti ventri circumponi, ut intestina roborarentur & conservarentur.

Si ejusmodi oriretur vomitus, similia iterum medicamenta proforent; si non juvarent, plusculum opii addatur, emplastrumque opiatum externæ ventriculi regioni adplicetur. Vel & posset antemeticum Riverrianum prodesse, paratum ex drachma semis salis absinthii non sulphurati, cum uncia semis succi citri, ipso effervescentiæ actu sumtum; expansione sua sub effervescentia (extricato aëre fixo) in ventriculo videtur motus ejus parum sistere; maxime si evanidâ ejus efficaciâ, aliquoties repetatur.

Desperati quidem in genere attingendi non sunt; cogitavi tamen sæpius, si, incipiente gangræna, pleuriticus alvo liquida jam certo periturus sit; vel, si in alvo liquida symptomatica vomituque simili cernere-mus gangrænosam nasci dispositionem, mortemque instantem; cogitavi, inquam, sæpius, an cortex peruvianus hic aliquid efficere non posset, in gangrænis artuum jam nascentibus sæpe tanti usus. Neque ultra hæsitabo, dare eundem corticem, dum symptomaticis sudoribus video hominem, & certo, & cito, periturum.

Si vero omnia hæc non adsint &c. Hic nunc frequentissimus casus; est crisis, sed non talis, qualem optamus, sed morte certe præstantior; quum natura, vel arte, tales ægri sanitati quandoque resituantur; vel saltem a cita morte adhuc præserventur: id tamen quoque verum, quod sæpe in calamitates & miserias, morte ipsa formidabiliores, sic fiat transitus.

§. 941. Unde axiomata in diagnosticis. & prognosticis hæc recepta sunt, & alia similia:

1) *Evacuatio critica post coctionem semper bona*; nam materies est apta, quæ educatur; & quum minuat mox fodinam morbi, morbus mitior fiat necesse est.

2) *Eadem die critico bona*; quamvis enim viderimus hinc inde, præter naturalem consuetudinem, bonam evacuationem die non critico, ea oppido rara est; ut die critico firmitus iudicium faciat. Omnes diebus *αποκριμοις* iudicati vel periere, vel habuere recidivas, exceptis paucissimis.

3) *Est autem varia, quoad tempus, & quoad materiem*: — quoad tempus, quia aliæ evacuationes criticæ fiunt die 4., aliæ die 7., aliæ II. &c. Quoad materiem, quia aliæ per sputa, aliæ per hæmorrhagias varias, aliæ per sudores, aliæ per alvum &c.: causa vero datur in *textu*, cur variæ sint,

1) *Pro ratione ætatis*: morbi acuti in juvene ob calorem temperamentum citius maturescunt, quam in languido sene.

2) *Temperiei*; in cholericum citius ob calorem & sanguinem densum; quam in phlegmatico, contraria habente.

3) *Sexus*; in viro vasa rigidiora, densiores humores; in femina obpositum: inde iudicia citiora in viris quam in feminis.

4) *Regionis*; in sicca regione febres celeriores propter vasorum contractionem, lentiores autem febres in humido solo, ubi omnia laxa adtritisque proin & calor minor, quum moderatior sit actio humorum & vasorum reciproca in se invicem.

5) *Tempeſtatis anni*; hūmida tempeſtate laxa ſunt omnia; ſicca vero omnia ſolida contracta. In morbis igitur acutis emendatur facilius ab aëre hūmido vaſorum rigiditas peccans, quam quidem ſicco, aquilonio. Sed ratione humorum iterum aliud eſt; nam per rigida vaſa ſanguis ſpiſſus magis conquaſſatur, quam per flaccida, eſtque ob adtritum majorem citior crudi exſpectanda ſubactio.

Sapientem ubique HIPPOCRATEM videte in *ſect. III. Aphoriſmorum* anni deſcribentem tempeſtatem. Mirabimini, illum non ſimpliciter, non unice, diſtinguere morbos ratione tempeſtatis vernalis, aut æſtivæ, aut autumnalis, aut hybernæ; ſed ait, „ ſi hyems australis & pluviola fuerit, ver autem ſiccum & aquilonium, tunc tales orientur morbi: — ſi æſtas ſicca & ardens, tunc tales morbi: — ſi æſtas calida & hūmida, tunc tales“ &c.

6) *Morbi*; in acutiſſimo morbo ante diem 4. in peracuto ante 7. vel II., in acuto ante 14, 17, 20, 24, 27, 31. &c.

7) *Epidemicæ conſtitutionis*; quia aliæ epidemicæ conſtitutiones ſunt acutiſſimæ, aliæ peracutæ, aliæ acutæ: erunt inter acutas, quæ paſſim omnes judicentur 14., aliæ 17., aliæ 20 die &c. Si noverim conſtitutionem hanc ſæpius talem diem pro judiciis habuiſſe, ſcio paſſim in datis ægris criſin ante 14. 17. 20. diem etiam adfore.

4) *Erit illa ante coctionem mala*: dicet aliquis, cur mala, quia demitur ſaltem aliquid de fodina mali? — Sit non ſatis coctum; quid refert, utrum id, quod corpore exeat, coctum, an crudum ſit — Sit coctum in matula, ſit crudum, eſt extra corpus, nec nocebit ultra. — Immo melius eſt, crudum exire, quam coctum; ut coqueretur, debebat diu adhuc in corpore manere & fe-

febrim alere; jam id ultra non potest. — A cocta materie mota possunt malæ crifes oriri; cruda materia exeunte nihil inde periculi. — In principio morbi, in summa cruditate vires non ita dilapsæ, quam morbo pergente; ergo vires vitæ materiæ eliminandæ pares sunt, cui posthac aliquando minus aptæ.

Ad omnes has difficultates simul primo dabo unicum generale responsum; postmodum singulas has enodabo.

Generale responsum est, quod contra experientiam omnium sæculorum nulla valeant argumenta, utut adpareant plausibilia, immo palmaria. Velimus nolumus, effatum Hippocraticum verissimum fatebimur; „morbis naturæ medentur, natura morborum medicatrix.“

Jam ut ad peculiarια hujus objectionis respondeam, dico, cruditatis tempore cum prava cruda materie exeunt multi liquores boni, qui in corpore, & ad vires sustinendas, & ad materiem coquendam, adservandi fuissent. Deinde, dum cruda materies movetur, vim nimiam infert vasis, & quamvis pars de corpore exeat, pars tamen ejus infixæ videtur manere in multis vasis minimis; unde oritur illa debilitas & virium oppressio in morbis ab evacuationibus illis symptomaticis: multis enim vasis minimis obstructis cessat nutritio, quæ per vasa minima fit. Viribus autem labantibus natura ultra apta non est ad crudum, intempestive motum, ultra propellendum & reliquum, non motum, coquendum: ergo morbi longi, vel mors.

Undenam ergo vidimus in exemplis *Hippocraticis* tempore cruditatis evacuationes cum euphoria; ut v. g. alvus illa liquida, quam HIPPOCRATES sibi reliquit, quia euphoros ferebat illam virgo Larissæa, crudo morbo. Sudores tempore cruditatis cur HIPPOCRATES de-

describit in *Prognosticis*, & *Epidemicis*, levantes, nec turbandos ?

Resp. tunc partem materiæ coctam maturius a corpore expelli, & pro ratione coctionis integre expelli; ita, ut crudi nihil sit, quod motum in vasis minimis posset infigi & obstructions lethalesque facere debilitates. Videntur etiam, dum ægri hoc cum euphoria ferunt, boni humores simul non excerni; quibus alioqui & vires minuèrentur, & coctio impediretur, si cum cruda materie excreti fuissent.

Ergo regula hæc; „ illa evacuatio critica erit ante coctionem mala, “ est constantissimæ veritatis: nam & sudores levantes, & alvus levans, tempore cruditatis morbi, docent, excipi nonnulla quandoque a legibus generalibus; & facilitate excernentium organorum posse nonnunquam id, quod coqui jam cœpit, de corpore expelli: id ita esse, demonstrant vires conservatæ, & facilis ægri tolerantia; contrarium demonstrarent vires fractæ, labor in ferendo.

5) *Coctio autem ipsa semper bona*: hinc toties HIPPOCRATES repetit, „ urina optima est, in qua per omne morbi tempus, donec judicatus sit, subsidet album, læve, æquale. “ — „ Quodsi intermittat, & interdum quidem pura mejatur, interdum etiam subsideat & album & læve, diuturnior & minus securus, morbus evadet. “ — „ At urina subrubra, simeque, quod subsidet, & læve; hæc quidem diuturnior, quam prima fit, valde tamen salutaris. “ Habet hæc in *Prognosticis*, p. 40.; *libro de crisis* omnia hæc repetit, & pluribus aliis locis. Id quod de urina, hoc in *Prognosticis* de alvo &c. habet.

6) *Quo coctio citior eo melior, non autem crisis*: Crisis mala æque crisis dicitur, quam bona. Hinc crises dantur moventes crudissimos humores; qui sic moti pro parte quidem excernuntur, sed pro parte etiam

impinguntur in loca nobilia, ubi vel lethales faciunt obstructions, vel morbos alios, quandoque priori peiores. Hinc signa critica perfida sunt, quæ in cruditate completa adparent, nec eadem peritus Medicus expectat.

§. 942. *Prænotio designans eventum morbi &c.*
Sequentes undecim paragraphi sunt confirmatio modo, & demonstratio eorum, quæ de crisi & coctione dicta hucusque. Incipit *magnus PRÆCEPTOR* a causis vitæ morbique examinandis, ex iisdemque inter se conlatis de eventu morbi concludit. Toties enim de vi vitæ sermo jam fuit, ut morbis superiore, inferiore. Has vires adprimæ nosse, quum summi sit momenti, eas demonstrare nunc adnuitur.

§. 943. *Virtus causæ... vitali, animali dein, atque etiam naturali*: quid hæ sint, toties jam expositum, ut tædio foret repetiisse. Vita quippè nihil aliud est, quam adgregatum omnium, quæ actionibus hisce exercentur.

Quæ quidem... major & melior: meministis, quod *PATHOLOGIAM* inchoans has functiones explicuerim Vobis maximas, minores, minimas; & quidem ita minimas, ut minores esse non possent, quin ipsa jam mors adesset. Functiones maximas videbamus notare vigorem sanitatis; minores, morbos; minimas, statum morti proximum. Si jam in morbo functiones minus a maximis degeneraverint ad minimas, eo plus homo participat de illo vigore vitæ; quo functiones in morbo minores magis a maximis declinant & versus minimas vergerent, eo erat homo morti magis propinquus.

Sed præterea in morbis non eodem gradu a maximis ad minimas declinant functiones: nam in angina v. g. synanche functiones naturales valde decedunt a

ſtatu optimæ ſanitatis; animales vix; vitales utcunque, ſed non ita atque naturales, niſi ſub ſinem: in kynanche vero vitales laborant, & maxime quando in decurſu hujus morbi fit ὀρθόπνοια. — In peripneumonia vitales actiones laborant valide, quum ipſe humorum circulus perturbetur; naturales aut animales vix, niſi morbo valde in pejus vergente. Hinc, ſi in peripneumonia incipiat homo etiam laborare functione animali, ita, ut ſumma debilitas adſit, novi, tam magnum eſſe locum inflammationis in pulmone & tam parum transire per aperta adhuc vaſa ejus in cor ſiniſtrum, ut vitæ continuandæ non ſit. Si ille idem incipiat delirare, novi ad cor dextrum naſci impedimentum ſanguini venoſo ad cor tendenti; ergo & jugularium ſanguinem retardari; proinde carotides & vertebrales arterias ſe non poſſe in jugulares exonerare; hinc & faciem tunc rubere, & obpreſſa vaſa membranarum cerebri cerebrum conprimere hominemque delirare: vel, delirare, quod a compreſſione ſanguis, a capite ne redeat inpediatur; ſpiritus debiti non ſecernantur: vel, quod a corde ſiniſtro tam parum ſanguinis ad caput feratur, ut continuandæ debitæ ſpirituum ſecretioni par non ſit: utraque de cauſa delirare poteſt homo.

Idem ille peripneumonicus ſi utcunque in vitalibus actionibus vigeat, multum eſt: ſi v. g. dormiat aliquando, novi inflammationem non eſſe tantam, quin ope instrumentorum naturalium vitalis reſpirationis exerceri ab illo poſſit. Si vero vix, aut omnino non, dormiat; vel, ſi incipiens ſomno obrepi, mox ſummis excitetur anguſtiis, novi, eſſe inflammationem ingentem pulmonis, ita reſpirationis inpedientem exercitium, ut, quæ a functionibus vitalibus reſpirationis ſola peragebatur, jam indigeat magno ab animalibus additamento; auxilio ſcilicet ſcaleni prioris,

lateralis, medii, spinalis colli, transversalis colli, interspinalium colli, longissimi dorsi, semispinati, ferrati antici minoris, majoris; quorum alii figunt collum & spinam; alii, costas elevando & deducendo, thoracem ampliant. In homine dormiente sano, in sano evigilante, respiratio sine ope horum musculorum voluntariorum peragitur; neque vis musculorum voluntariorum additur, nisi quando quis valide cucurrerit: nempe actione totius corporis in cursu tanta copia sanguinis ad cor derivatur, ut pulmo nequeat transmittere omnem: hinc homo anhelat, debet interquiescere, & tunc ope illorum expositorum musculorum respirationem augere; ut sic pulmo fere sanguine obrutus, possit illum transferre in cor sinistrum. Item si quis clamorem validum edat, ut etiam in magno pondere elevando, in forti & difficili alvo exoneranda, quando homo plurimum aëris capit, retinetque, ut augeat vim diaphragmatis in inferiora.

Ergo defectum somni, præterquam quod etiam a cerebro nimis in peripneumonia infarcto oriri queat, ut mox exposui, intelligo hic nasci a vehementia inflammationis; quæ tanta, ut mox, quo momento respiratio solis vitalibus actionibus peragi cœpta est, homo fere subfocatus excitetur, ut vim musculorum animalium addat vi musculorum vitalium, ne pulmo obrutus plane quiescat.

In eodem peripneumonico naturales functiones olim bonæ satis fuerant; sed jam ab adsumtis gravatur, nauseat, vomiturit, nec nisi vi aut precibus, ut medicamento, aut alimenta sumat, adigitur. Intelligo gravem præ sanguine copioso pulmonem diaphragmati impedimento esse, in illud incumbere, hinc diaphragma angustare ventriculum; hepar, quum minus alte adscendat, premi, premere contra ventriculum, sicque hu-

hujus omni ratione inpediri actionem; maxime in jacente homine, ubi intestina magis contra diaphragma premunt.

Ergo, quo in hac peripneumonia plures functiones magis dissimiles sunt iisdem functionibus in sanitate fieri consuetis, eo vis vitæ minor & pejor, eoque minus spei ad sanitatem. Sed, si æger ille possit aliquantum dormire tranquille, si mente constet, si vires satis bonæ permaneant, si ad adsumta se habeat bene, audeo sperare aliquid, & pro ratione conservatarum similium functionum bonarum, spes mea major minorve est.

Quo autem salubrior --- concluditur ex contrariis. Omnes functiones utcunque a se invicem dependent; ut mutua opera indigeant, ut aliæ aliis carere nequeant. Si naturales prorsum langueant, etiam sensim langueant deleanturque vitales ac animales necesse est: si enim nec medicamenta, nec alimenta ultra adsumi queant ab ore, a ventriculo, deficient brevi sufficiens sanguinis copia, ut vita continuetur; deficient brevi spiritus, qui vitalibus & animalibus actionibus præsent.

Eodem modo si nunc laboret v. c. pleura, motus vitalis læditur, quum locus dolens renuat admittere motum ad respirationem necessarium. Pulmo hinc obprimatur, defectu debiti aëris sanguine oneratur, illum ad cor sinistrum propellere nequit: hinc & sanguini a capite redituro ad cor obstaculum nascitur, quo tandem functio cerebri ac cerebelli turbatur; & quia tam parum sanguinis a corde sinistro ad caput mitti potest, etiam materies deficit generandorum spirituum; languent vitalia prorsum, & animalia & naturalia.

Hinc bene, hæc rimatus, HIPPOCRATES concludit, in his omnibus principium non dari, deesse

finem, sed in orbem quasi omnia reverti, perpetuumque circulum obire.

Verum nonnulla adest hinc inde differentia. Sit æger, cui a principio morbi vitalia multum laborent; alius, cui naturalia; tertius, cui animalia sola. Primus profecto viribus plane impar erit morbo sustinendo; cor in illo arteriæque debilitatæ magnopere, aptæ non erunt materiæ morbosæ coquendæ, movendæ, eliminandæ. Quid juvat, hominem illum mente constare & nutrimenta capere, quum languidum cor & languidæ arteriæ a nutrimentis alimentum non parent, sed illa cruda relinquunt?

Si vero alteri ægro vires cordis & arteriarum consentent, & vomitu ac diarrhæa naturales functiones delectantur, utique malum ex eo capite hoc est, quia defectu nutrimenti demum vitales concident. Sed exempla docent, hominem diutius superesse defectu debitæ nutritionis, quam ex vitalium viscerum languore. Videmus quotidie tot exemplis, ægros per aliquot dies sine nutrimentis, & quasi proprio conmeatu, vivere; interea dum ventriculo & intestinis repurgandis, aut moderandis, medicina incumbit; quæ demum victrix symptomatum, denuo novis alimentis refocillat vires, vel lapsas, vel labascentes, quique virium conlapsus non vi morbi, sed defectu alimenti, oritur, is reparatur facilis.

Multum itaque differunt projectæ vires a defectu ipso vitæ, vel ab aut evacuationibus, aut inedia: quæ enim a prima causa, raro reparatur debilitas, est mortifera; quæ ab ultimis, ea, inquit HIPPOCRATES, minus mortifera; saltem haud adeo est formidanda. Si enim inedia in causa fuerit, & viscera chylopoëtica denuo admittant alimenta, intra diem & noctem incipit adparere mutatio in melius projectarum virium: si

vero

vero facies ægri extenuata, Hippocratica, fuerit orta a vitæ viribus in morbo devictis, non reparantur spatio 24 horarum, sed (plerumque) in propinquo mors est.

Igitur ponamus, inediam esse, quod ventriculus omnia recusaverit; quod angina v. g. viam obcluserit; quæ nunc extenuatam faciem fecerit. Ventriculus, aut fauces, bona artis ope iterum ad deglutendum & fuscipiendum alimentum aptiores redduntur, insignisque debilitas spatio diei & noctis incipit emendari & demum posthac curari.

Phreniticos videre est, furentes, ut vix a pluribus queant contineri. Est certe malum, quod animalis functio ita læsa sit. Verum, si facies ægri satis sibi constet, oculi non conlabascant, vires cordis satis bonas arteriæ adnuntient; spes magna adest, fore ut curetur: dum interim mente bona, sed vita labascente per vim morbi subpressa & victa, certa mors prævidetur. Igitur actio vitalis constans in præfagienda salute palmam præripit reliquis functionibus; tum, quia fundamentum est reliquarum functionum; tum, quia vitalis functio omnium maxime ad vitam continuandam est necessaria, & omnium minime eadem homo possit carere: dum interea, hac perdurante, reliquæ functiones aliquantisper filere, vel multum inminui queant, vita perennante: quæ vita has alias læsas & fere deletas restituit; si vero vitalis deleta, reliquæ simul delentur.

§. 944. *Functio autem scitur - - - explicati sunt.* Hæc per se clara sunt; nam, si velim scire, an homo sanus sit, oportet modo inspicere, an functiones hominis sani edere queat; si homo ægrotet, video quid ex his functionibus sit, quod aut inminutum, aut deletum,

letum, aut depravatum sit; inde video mox, quam aut parum, aut multum, a sanitate deflexerit.

Functiones hominis sani novi ex me ipso sano, ex reliquis sanis, quos coram video; si exactissime velim functiones aptaque earundem instrumenta nosse, opus est consulere, quæ adcurate id tradat, Physiologiam. Hanc autem, quum omnes probe calleatis, non est quod de cognoscenda bonitate aut pravitate, functionis unquam titubetis.

Legite, quæso, totum quantum HIPPOCRATEM; aliud arcanum non habuit, quo & vivus ita inclaruit, & post mortem in æterna veneratione habetur, quam hoc. Ab una parte considerabat omnia signa sanarum omnium hominis functionum. Si decem ægros visitandos haberet, examinabat functiones animales, naturales, vitales, in singulis: in signis his erant ambigua quædam; veluti, si quis conniventibus oculis dormiret, est malum; sed non, si adueta illi res sit. Ore diducto hiulco dormire, malum, nisi consuetudo hominis ita ferat &c.: hæc, & similia, primo examinabat, tumque collatis inter se omnibus sic procedebat.

Respiratio, pulsus, calor, somnus, alvus, urina &c. parum mutantur a sana conditione in homine hoc, acuto morbo laborante; ergo homo ille habet omnia signa, quæ spem faciant futuræ, idque brevi, salutis.

Respiratio, pulsus, calor &c. in hoc homine tantoperè recedunt a statu sano, ut nil fere simile cum sanitate habeant. Facies illius hominis est adeo mutata ab ipsius sani facie, ut sibi ultra similis non videatur. Homo illa habet omnia signa, quæ instantis mortis metum injiciant.

Sed respiratio minus abludit a sana respiratione, calor vero urens est. Alvus & urina non multum a sanitate differunt, sed somnum vix habet. Corpus salti-

faltitat quaquavorsum, nullo loco consistens, sed interim bonos oculos habet, faciemque servat sibi similem. Vomitus symptomaticus quidem adest, sed mox a vomitu iterum adpetit. Hic homo habet signa mala mixta bonis. Difficile erit ipsi iudicium; longitudo enim morbi, aut mors, designatur: nam habet signa quidem mala, quæ per se mortem prænuntiarent; at vero alia ex parte multa signa bona adsunt, quæ minorem metum mortis, spem salutis majorem, præ se ferant.

Coactus tamen HIPPOCRATES, ut saltem prænuntiaret, utrum spei plus, an plus metus in ægro adesset; lubenter & tuto hoc in se suscipiebat negotium. En, qua procederet ratione!

Hic homo, nunc descriptus, habet calorem urentem; ergo vehemens in illo motus humorum, & adrius. Summa adtenuatio & putredo lethalis hinc metuenda. Non dormit; hoc per se exitiosum: nam primum spiritus perdit non reparantur; præterea sanguis hinc acer fit, unde & deliria & convulsiones. Corpus continuo jactitat; hoc inter signa lethalia; impeditiſſimam notat circulationem; vomitum habet symptomaticum; quo vel abundantia, vel acredo notatur crudæ morbosæ materiæ; vomitus talis sanguinem valide inpellit ad caput, unde deliria metuenda; etiam perturbat totum corpus, quod blanda quiete refocillandum erat; educit quoque alimenta & medicamenta, quibus alioqui morbus forte debellaretur. Ergo hæc omnia mala, lethalia cuncta.

Verum, ut rem consideraverimus a sinistra parte, nunc eam a dextra intueamur. Homo hic, cum omnibus his pravis signis sat bene respirat. In omni morbo acuto comoda respiratio maximam potestatem habet ad salutem. Facies sibi similis, & oculi boni sunt.

Ait HIPPOCRATES *Epid. VI. p. 1181.* „oculi ut valuerunt, ita totum corpus.“ Conpertum est ex infinitis observationibus, cum omnibus pravis signis respirationem & faciem bonam prævaluisse omnibus malis signis. Addamus, homini huic non ita ventriculum corrumpi a prava materie, quin nonnullus a vomitu refurgat adpetitus. Jungamus demum, nec alvum, nec urinam ita alienas esse a statu sano, quin ejus nonnullas servaverint notas. Dico: huic homini aliquanto plus spei adesse, quam metus.

Sed est æger, qui habet hac die alvum flavam, pultaceam; nocte iterum aquosam, foetidam, dolorificam: una vice reddit urinam cum albo, lævi, æquali sedimine; altera vice cum nullo. Uno tempore sputa reddit bona; altero mala. Una hora videtur bene respirare; altera difficulter. Per vices apte ratiocinatur; subinde leviter delirat. Somno quandoque reficitur; aliquando gravatur. Inquit HIPPOCRATES, homini huic designari longitudinem saltem morbi. Si enim semper bona illa, quæ sic intermiscentur, perseverarent, tutum ac breve judicium haberet. Si prava, quæ adsunt, non haberent bona adjuncta, certo moreretur.

(Hic vero adtendendum denuo Medico praxin adgredienti, ad externa imprimis, clima, vitæ genus, anni tempus, morbi tum speciem, tum gradum, remediorum indolem, symptomatumque a communi lege aberrantium, tum durationem, tum syndromen, tum & ægri in sanitate, aliisve, prægressis, morbis singularem plane, non tamen ideo funestiorum, statum. Uberius singula in *Aphorismis nosologicis* exponere potero.)

Hic vero uno tempore natura videtur triumphare; quum cocta, vel coqui cœpta, producat: altero tempore

pore videtur succumbere morbo; dum nil nisi cruda proferat. Sic prolongatur morbus. Sed, an illa prolongatio ad salutem? Nescio, inquit; observo, ad salutem post multas ærumnas pervenire quosdam, perire alios. Oportebit, sequentibus diebus videre, utrum bona signa prævaleant demum malis, an mala bonis; inde pendebit prognosis.

Sed, rebus sic stantibus, ut multa bona signa adsint, pauca prava; an tunc certa salus? An paucis bonis, multis pravis signis præsentibus, indubitata perniciēs?

Minime, inquit HIPPOCRATES, v. *Aph.* 2—19.

I) Signa bona malis sæpe mista spem facerent, nisi æger aliquando uno alterove die serius advocasset Medicum; quo tempus aliquid agendi nunc præterlapsum est. „ Quidam, ait initio *Prognost.*, vehementia morbi pereunt, priusquam Medicum accersant: quidam etiam vocato Medico confestim partim quidem unum diem, partim etiam paullo diutius, vitam trahentes mortui sunt; priusquam Medicus arte sua singulis morbis viriliter se possit obponere. „ Hinc signa bona hæc forsitan minus bona, quia non factum id, quod fieri oportuisset, quodque ut fiat, nunc sero est, v. g. exhibitio emetici, v. s. &c.

2) Ægri quandoque agunt contra Medici præceptum & turbant naturam, v. *Aph.* I—I. Quid proderat PHILONIS filiæ, septimo die larga hæmorrhagia narium judicari, quum intempestiva sua cœna naturam obrimeret, turbaretque in reliquiis materiæ morbificæ eliminandis? Mortua est. Cur Adolescenti octavo die delirium, & circa decimum, malum, diem, sudor, qui credebatur criticus esse, & undecimo subita mors? Causam reor, inquit, quod, antequam inciperet delirare multum, frequens, merum potasset. *Epid.*

IV. p. 1123. &c. Qui in clinicis versantur, id rarius experiuntur; rarius dico, quia sæpius decipiuntur, quam sciunt. Immo, & si quid suspicetur Medicus; æger, aut adstantes, præfracte negant, in suam perniciem: nam, si faterentur errorem, Medicus forte illum corrigere posset. Contigit sæpe, ut clam Medico ordinario, homines sumant remedia alius Medici; ita, ut ordinarius Medicus citra culpam suam morbum vix ultra cognoscat, & titubet totus.

Hinc 3) fallunt hæc signa, si ægri Medicos, naturæ leges ignorantes, aut negligentes, nanciscantur, estque hæc præcipua causa, cur dicant Hodierini, crises illas notabiles minus nostris, quam HIPPOCRATIS observari temporibus. Ita in Larissa SCAMANDER erat, *Epid. V. p. 1146.* Octavo convulsionum die moritur; non a morbo, sed a pravis medicamentis, nimis violenter purgantibus, & iterato datis.

4) Fiunt, rarius quidem, aliquando tamen, ejusmodi, quæ omnem excedant ordinem. Dictum alia occasione ex HIPPOCRATE, morbos esse, qui nulla de sese signa bona, malave, certa, nulla criseos, exhiberent.

In recensendis diebus criticis vidimus, raro exemplo etiam die 10., 12., 15., 18., 22., aliquid critici adparuisse: quod, ut dixi, rarum quidem; sed, quod HIPPOCRATI contigit, idem & nobis potest contingere.

Unde, monitu *Aph. 2—19.*, semper dicamus prognosin ita, ut nonnunquam id ita futurum sit; ut, si vel aberrante naturam, vel vitio ægri, vel perverso medicamine, consilio medico contra naturam dato, morbi cursus inflectatur, dubitanter datum

prog-

prognosticum nos tegat. (*) Pergamus nunc in textu explicando.

Inprimis vero inde - - - & bona excretione.
Si respiratio satis bona in acutis, denotat, hunc pulmonem, & qua ad naturales functiones pertinet, & qua ad vitales, bene suo munere fungi posse. Ut vitale, accipit omnem dextri cordis sanguinem remittitque in cor sinistrum, postquam actionem aëris expertus ille sanguis est. Pulmo, ut viscus naturale, accipit & chylum & materiem morbosam, dum incipit moveri, vel crudam eam intra sese gerit, si sit peripneumonia. Ergo talis pulmo maximam partem adhuc permeabilis & validus in morbosam materiem, naturali similem efficiendam, valide adlaborat.

T 5

Ce-

(*) Tandem fiunt quandoque in morbis res plane insolitæ; ita quidem, ut homo adpareat judicatus & tamen judicatus non sit; sed vel recidivas habeat, vel moriatur: omnia signa artis adsunt denuntiantia integrum optimumque judicium. HIPPOCRATES omnino longe alius exstitit, quam infiniti post illum Auctores, quorum libri scatent factis eximiis; omissis passim casibus infortunatis. Sed sic decipiunt legentes, qui æque, & forte magis, artem discerent, infortuniis enarratis, quam rebus prosperis. HIPPOCRATES, hujus veritatis gnarus, solius veritatis amans, posteritati consecravît æque infortunia sua, quam curas egregias; ut æque artis nosceremus defectus, quam vires. De *H.*

Cerebrum bonum, naturali somno sepultum fovetur, novosque adcumulat spiritus, qui posthac viribus restaurandis inservient: inflauratæ vires materiem crudam coquunt, movent, expellunt.

Bonus ventriculus & intestina ex alimentis conficiunt chylum aliquem, quo reparantur vires, & medicamenta apta ad coctionem transmittent in massam humorum. A posteriori; si videamus esse coctam materiem crisinque evacuantem factam, intelligimus, functiones ad id aptas perstitisse.

§. 945. *Coctio quidem optima - - - Et sanitate habetur*: illa siquidem coctio dicitur optima, quæ cruditatem & cito & perfecte, in sanam conditionem permutet. Si in peripneumonia homo prima die laboriosissime animam ducat, & sicca quatiatur tussi, sequenti vero die Medicus videat prodire sputa leviter crassa, ac striis paucis permista sanguinis, & respirationem forte paullo minus anxiam; si sequenti die sputa copiosa, flava, cernat cum notabili levamine respirationis; si die quarta reperiat sputa ex flavo alba, copiosa, cum bono explicabili pulmone; est hæc crisis optima, maximam vitæ spem dans. Verum, si talia tantum adpareant post septimum diem, aut tardius, est coctio tarda, imperfecta, metum vitæ, aut longioris mutatique morbi, incutiens.

§. 946. *Atque scitur humoris - - - eò melior coctio*. Mox videbamus in peripneumonia: dum cocti utcunque prodirent tussiendo humores, etiam actionem pulmonis emendari. Jam, propositione conversa, cernimus ex functionis emendatione quoque humores a nocenti statu reverti in salubrem: quæ enim aliter fieri potest? functiones depravatæ aut deletæ partium erant,

erant, a materia ad circulationem inepta, crassa, acri, infarciente. Jam functio illa emendatior adparet Medico. Colligit inde, illum humorem morbosum reverti ad conditionem minus nocentem, quum partium functiones restitui haud queant, nisi per bona vasa meliores, quam antea, humores perfluant. Ut igitur mox, quia humores coquuntur, functionem partium emendari concludebamus, sic nunc concludimus, quia functiones, v. g. inflammati pulmonis, emendatiores sunt, etiam necessario humores oportere esse naturali similiores; quum functio deleta non posset emendatior fieri; nisi, qui humor ejus partis vasa permeet, sit melior, quam antea, humor.

Rursumque, quo excrementa omnia similia naturalibus, eo coctio perfectior, & contra. Alvi, v. g. excrementa sunt jam mutata a viribus vitæ a nigris, aut viridibus, in flava, biliosa, sed sunt perquam liquida. Coctio bona, sed non perfecta; cur non? Naturalia si excrementa hæc perfecte essent, forent minus aquosa, magis ligata. — Urina fuerat principio aut aquosa pallida, aut rubra flammea; jam fit turbida, vix quidquam deponens. Est coctio quædam, sed imperfecta; perfecta enim dat urinam similem fere sanæ colore stramineo, ut cum nubecula in medio suspensa, brevi subsidente; vel deponentem ad fundum album, læve, æquabile sedimen. — Vomitus erat meracus, niger, viridis, flavus; jam fit minus niger, minus viridis, minus flavus. Est coctio aliqua, sed imperfecta. Bona coctio materiem vomitu ejiceret naturalis glutinis, bile misti similem.

§. 947. *Tandem etiam - - I) ex ætate ipsius ægri.* Est sanus, robustus, carnosus juvenis; hic, si vires vitales paucas habeat, plus dejectus est a morbo, quam
 si

si aut infans, aut senex, eodem morbo detentus, eademque præcise vires vitales debiles habens, dejectus esset. Denotat in illo juvene, causam esse majorem, quam in infante, aut sene, quando parem cum illis habet debilitatem. Sed, si videam, vires ejus minus proferri, quam aut infantis, aut senis, eodem morbo laborantis, tribuo præter aliis causis, etiam hoc valenti ætati.

2) *Sexu*: Si vir mediæ ætatis robustus inflammatione laborans cerebri, aut pleuræ, ita debilitetur, quam femina ejusdem ætatis, eodem morbo adfecta, dicerem, periculum viri majus esse, quia causa major debuit esse, quæ æque debiles in illo effecerit vires, quam in illa femina, cujus vires ante morbum tam valentes non erant; ergo etiam feminam minus periculose degere, quum vis morbi ejus vires haud ita mutaverit, quam vires viri.

3) *Temperie*: Cholericus & phlegmaticus eodem morbo acuto decumbunt; ex temperamento concludo, si morbus sit præcise idem, priori vires mansuras integriores, quia eadem habuit ante morbum valentiores. Sed, si utrisque æque insignis dejectio virium, novi, vim morbi in cholericis, quam phlegmaticis, majorem; vires enim antea plures, quam alter, habuerat.

4) *Vita*: Æger ante hunc morbum Baccho & Veneri litabat, viresque consumebat. Alter, eodem morbo laborans, virtutum omnium cultura inlibatam animi corporisque valetudinem tuebatur. Prævideo, ultimo robustiores mansuras, quam priori, vires.

5) *Natione*; si idem morbusprehendat hominem origine & natione robustum, aliumque ex gente magis effeminata; novi, priori robur causæ vitalis majus adesse, quam posteriori. Sed, si utrique æque debili-

tentur, concludo, prioris, qui majus vitæ robur habuerat, vim morbi validiorem esse, & periculum majus, quam alterius.

5) *Familiæ ipsius ægri*: hoc in praxi notandum, ut tuto futura prædicamus. Sunt familiæ, quibus solemne, valide resistere morbis. Novit Medicus, quo tempore epidemicæ acutæ febres multos occiderent, in certis familiis evasisse plerosque. Hinc novit, naturale quoddam in illa robur ad hos morbos perferendos. Verum, dantur familiæ, ubi multi ad certam ætatem apoplexia corripiuntur, & moriuntur; aliæ, ubi certis annis plerosque adoriatur hæmoptoë insanabilis. — Hæc nosse oportet Medicum, dum artem in magnis familiis exercet, binas ob causas: 1) ut prophylacticam curam adhibeat circa ætatem illam, qua hi morbi prodituri fuissent; 2) ut prudentem prognosin faciat.

§. 948. *Atque ex his . . . causæque illius magnitudinem*: si non noverim ægrum antea, jamque in morbo primum eum videam, laborantem quidem valida pleuritide, quæ eodem tempore multis vires magnopere profertur; concludo, hominem illum habere ingens vitale robur, quum viribus adhuc belle valeat. Si videam, huic homini jam ab initio signa oriri coctionis, dico idem: fortem concludo ipsi esse pulmonem, quod is suo munere adhuc fungatur.

§. 949. *Cognoscitur autem vis & magnitudo causæ morbum parientis* 1) *ex notis ejus causis magnis, malignis, pertinacibus*. Vocor ad phreniticum, indagando deprehendo huic homini ab aliquo tempore adesse iram, alta mente repostam; accidisse insignem contumeliam, quam concoquere secum debuerit. Prognosin funestioram dabo, quam si nihil simile præcessisset. —

Homini contingat inflammari hepar; examinando disco, ab externa causa hepar validissime contusum fuisse. Prognosin pejorem formo, quam si ex simplici causa interna id contigisset, &c.

2) *Ex genio morbi, per cognitam constitutionem epidemicam*: quum HIPPOCRATES animadverteret, constitutionem hanc alio atque alio anno, alia atque alia ejusdem anni tempestate, esse, sedulam navavit operam, ut exacte singulis temporibus constitutiones notaret. Multa sic, eaque mira, didicit; necessitatem omnibus Medicis inposuit, idem faciendi.

Mirus morbi genius v. c. is fuit, quem enarrat *Lib. VI. Epid. p. 1194.* in eo tussis cum febris obtinebat; quæ haud raro erat peripneumonica: hoc epidemico morbo viri maxime laborarunt; quæ vero ex feminis erant natu majores, omnes servabantur. Anginæ pessimæ aderant eodem tempore: vidit HIPPOCRATES, modo duas liberas feminas hac angina adfligi, eaque mitissima; mancipia vero abundantius inde adfligebantur.

Rationem porro hujus rimatus *VIR magnus* hanc invenit, quod non, veluti viri, aëra haurirent; in publicum non prodeuntes, & quod tunc non similiter, ac viri, morbo adficerentur. Viri autem, & servæ, quum in aërem potissimum se exponere cogerentur, illo miasmate, quod & tusses & anginas excitabat, frequenter adficiebantur. In hac epidemica constitutione intelligebat ex genio morbi, causam violentiorem viris, quam feminis, esse; violentiorem etiam esse feminis servis, quam feminis liberis. — Videri etiam circa hæc meretur SYDENHAMUS vix non omnibus operis sui egregii locis; imprimis legendum *c. 2. Sect. I.*

Hoc Epidemicorum studio SYDENHAMUS didicerat, esse morbos epidemicos, qui penitus respuerent remedia, quibus constitutio alia, eique per omnia similis,

lis, probe auscultaverat. Sic detexit, constitutionem mutatam esse ex eo, quod eodem emetico nunc fere morti traderentur, quo, turgente materia, dato, in præcedente constitutione passim bene habebant. Detexit ejusmodi observationibus, variolas omnino diversas fuisse, quæ annis 1670. 1671. 1672. grassabantur, ab illis, quæ binis annis superioribus regnaverant. Hæc qui ignorat, nihil certi in praxi habet. Qui autem naturam capit Epidemici, ille novit illico, num homo communi prorsum aliis omnibus temporibus morbo laboret, an epidemico: novit, si laboret epidemico, ex certo quodam symptomate, illi morbo proprio, vel absente, vel deficiente, magnitudinem periculi.

Hoc adeo verum, ut variolæ nostri temporis iterum inmensum differant ab illis tribus speciebus, quas in vita sua SYDENHAMUS observaverat. SYDENHAMI tempore passim peribant, quibus in confluentium genere brevi ab eruptione, usque post incipientem siccationem, bonus non adesset ptyalismus. Numerosis tamen plures per annos variolis interfui, interque eos, quos a confluentibus curatos vidi, plures longe citra vel minimam salivationem, quam cum illa, sanatos salutavi. Igitur in prognosi erat absentia ptyalismi, SYDENHAMI tempore, mortem fere minitans; anno hujus sæculi 1744. 1746. 1748. minime: posteriori tempore forte vel hoc, vel aliud, perniciosum signum tunc grafaturæ habebunt variolæ.

Ad hæc adtendere oportet, ne quid negligamus; verum debita cum prudentia. Non ab una alterave narratiuncula muliercularum, aut barbitonforum, hæc noscuntur, sed ab experientia sedula. Novi quosdam ignorantissimos Medicos, qui magnorum virorum famam adfectarent, novi quidquam insolitique in morbis observando & hoc ubique plenis buccis effutiendo; dum ne-

mo Medicorum aliorum his observaret similia; sed, vel errorem ægri, vel medendi methodum perversam, pro vera mali symptomatis observati causa agnosceret. Bene SYDENHAMUS, p. 16. *Præfat.* „ Sæpe accidit, ut facies morbi variet pro vario medicandi processu, ac nonnulla symptomata non tam morbo, quam Medico, debentur: adeo ut, eodem morbo laborantes, sed varia methodo tractatos, varia etiam symptomata exerçant. Unde, nisi cautela adhibeatur, necesse est, ut admodum vagum & incertum sit circa morborum symptomata iudicium. “

3) *Ex copia, magnitudine, vehementia, symptomatum.* Homo unus habet febrim acutam continuam, cum signis coctionis, cum pravis symptomatibus nullis. Dico: vis & magnitudo causæ morbi in hoc ægro est perquam modica. Sed, eodem in morbo habet alius omnia signa cruditatis, vix dormit, anxietates patitur. Dico: in eo vis & magnitudo causæ morbi est magna. Tertius non modo cruda omnia habet, sed etiam cruda evacuat per alvum, per os; ut materies viridis, aut nigra, continuo exeat, cum insigni virium decremento, morbique & symptomatum ejus incremento, cum facie conlapsa, oculis vagis, delirio, sudore ad superiora. Dico: ibi vis & magnitudo causæ morbi tanta, ut brevi peremtura sit hominem.

4) *Ex cruditate;* ut dixi mox: quo cruda diutius perseverant, eo est vis causæ morbi major; quod vires naturæ illam superare nequeant ad coquendum. Si pleuriticus die tertia, quarta, quinta, adhuc sputis careat, video adesse cruditatem magnam, adeoque vires vitæ non posse vim causæ morbi superare: prævideo, vel subpurationem adfuturam, vel metastasin malam, gangrænam & mortem.

5) *Ex mutatione magna qualitatum sensibilibus; quoad figuram, molem, colorem, consistentiam.* Si homo mutetur ita, ut vix maneat sui similis; si oculi pulverulenti, squallidi, conlapsi, semiclausi in somno; si nasus acutus; si labia retorrida; si familiares haud agnoscat; si ab acerbis amatæ conjugis & charæ prolis lacrymis ultra non moveatur; si, quos & ante morbum & inchoante morbo, suavissime excepisset, jam torve & proterve adspiciat; si caro ejus veluti deliquescere videatur in facie, ut pro pulchra torositate nascatur cadaverosus marcor; si rubicundum illum amœnumque hominis colorem pallor excipiat; si, olim in morbo quietus, jam situm quovis momento mutet; certe sunt omnia signa denotantia vim & magnitudinem causæ morbi.

Sed discamus hac in re ab HIPPOCRATE prudentiam; aliter sæpius decipiendi & decepturi. Omnia hæc signa vis & magnitudinis morbi dum toties recenset, semper cautelas subjungit: ni id consuetudini, aut aliis causis, ad vim morbi augendam non facientibus &c. aut inde natis debeatur. Sic v. g. malum est, somnia in somnis habere ægrum & inde agitari, mussitare, irasci; quia non est ille reficiens somnus, reparans perditos spiritus, & indicatur causa turbans, irritans. Verum, si homo ille consueverat, ita sanus dormire, minus malum est. — Malum est, tremere manibus in acutis morbis, denotans defectum spirituum in secretionem, aut distributionem: at vero, si familia dicat, id ægro ortum a morbo olim paralytico, quo laboraverat; aut ab incunabulis ex terrore matris tempore graviditatis; est minus malum, quia non a vi morbi productum. — Est malum, amabilem thori sociam dulcesque natos excipere minis, objurgationibus; quia mentem mutatam maximopere denotat: sed, si æger uxorem nunquam vere dilexerit, si sanus

nonnisi torve, ruditer, tyrannice, cum familia egerit, est sane minus malum, quia non a vi morbi.

6) *Ab excretis valde recedentibus a sanis; ut toties jam exposui, dum de excretionibus tempore cruditatis & coctionis agebatur.*

§. 950. *Causis his - - - per hæc axiomata Sc.*
 Circa hæc tria axiomata revocate, quæso, Vobis in memoriam tres ægros acutis adfectos, [quos Vobis exhibueram in nosocomio.]

In juvene pistore pleurítico, jacente in primo lecto, axioma primum erat verissimum. Aderat quidem pleuritis vera, die tertio, cum sputis principio tardioribus, alvo utcunque liquida in crudo morbo, lingua fusca; sed erat respiratio non difficillima, pulsus non admodum durus, sputa aliqua, pauca quidem, sed flava, striis sanguineis mista; urina & alvus bona; ergo causa vitæ maxima, & quamvis ad finem quartæ diei omnia pejora fierent, tamen iterata v. s., educto sanguine coriaceo, omnes excretiones rite redierunt; ut causa vitæ subpressa quidem, sed non inminuta, mox adpareret: unde & die septima judicatus fuit juvenis.

Axioma alterum vidistis verum in homine illo, qui secundum lectum occupabat. Is principio morbi quidem signa plura prava, quam bona habuit: at vero in eo consideravimus vim vitæ bonam, neque ita a causa morbi subpressam, quin homo pulsus fortem servaret, decubitus mollem, & propriis viribus mutatum nobis exhiberet. Quibus vitæ viribus bonis id effectum, ut, quum per 8. priores dies metus mortis exsuperaret causam vitæ, tamen ab 8. ad 10. contempleremur vim causæ vitæ jam æquivalentem causæ morbi; atque post 10. diem causæ vitæ vires majores causis morbi; licet haberet multa prava signa.

Axioma tertium obtinuit in pleurítico sene, qui in tertio lecto erat: hic 5. & 6. die a nobis examinatus exhibuit semper causam morbi viribus superiorem causæ vitæ; unde & 6. die mortuus est.

§. 951. *Magnitudo periculi in morbis, spectatur etiam excessu magno, quo causa morbi superat causam vitæ: ut ad §. 948. considerabamus magnitudinem periculi augeri etiam a principio morbi, antequam ex coctione aliquid dici queat; si v. g. phrenitis orta sit post contumeliam insignem homini summis in honoribus constituto inlatam; post iram summam, alta mente repositam. Notabamus, in inflammato hepate morbi magnitudinem vehementer augeri, si illa inflammatio non a causis inflammationis communibus esset orta, at vero ex gravi abdominis percussione. Periculum longe majus cernebamus in hæmoptoë esse, si diabrosis, quam si anastomosis, in causa esset. In his omnibus causa morbi magnopere excedit causam vitæ.*

§. 952. *Duratio illius mensuratur ex tarditate, quo morbus tendit in ἀκμὴν. Explicata illa magnitudo periculi tamdiu durat, quamdiu morbus crescit: si enim staret, tunc vel spes vitæ adforet, ex suis formanda signis; vel metus mortis instantis; vel suspicio morbi alius. Jam vero, dum a principio ingens periculum aderat, ex intellecta causæ morbi magnitudine, dum morbus pergit crescere, durat (& augetur) periculi illius magnitudo. Morbi quidem acutissimi & peracuti sunt citius lethales, quam acuti; tamen acuti sunt præ cæteris lethales & periculosi, qui ultra 4., 7. diem pravis crescunt symptomatibus, aut saltem perdurant iisdem cum pravis symptomatibus a principio: nam metus semper adest, fore ut vires sustinendo non sint.*

Ex debilitate vitæ; quammaxime; ut toties jam expositum; vitæ enim vires solæ materiem coquere possunt.

Ex pertinacia & tenacitate materiæ; ubi & sputa, & urina, & alvus, & sudor, & stillicidium narium, omnia hanc tenacitatem clamant: sed hæc exposita sæpius: causa morbi hic causâ vitæ superior erat & manet.

§. 953. *Alius morbus futurus scitur exinde, quod vis morbi & symptomata ejus remittant absque coctione &c.* Nihil cognitu evidentius: refricemus modo memoriam priorum. Si signa coctionis aut nulla, aut pauca, aut non decrescentia, aderant, crescente vi morbi, lethalia signa adparebant magis magisque, & moriebantur homines. Qui in sanitatem restituendi erant, his bona coctio contingebat, ad quam morbi symptomata minus gravia, vires vitæ contra meliores reddebantur. Verum, fiunt in ægro symptomata mitiora; videtur ipse morbus multum remittere, & tamen nihil cocti, aut parum tantum, adparuit. Concludimus, infidum signum esse, quum materies morbosa nunquam sit in gratiam reditura cum humoribus corporis bonis: ergo metuendus alius morbus.

Atque - - - evacuatione: præcefferat quidem coctio aliqua; sed expectavi frustra evacuationem; nullam, vel adeo exiguam, vidi, ut merito concludam, naturam manere morbifica materie onustam. Hæc materies demum ad alias deferetur partes, aut novas excitabit febres.

Idque - - - materia; nempe dantur morbi, qui vix materiem habent, adeoque coctionem aut evacuationem non expectant. Febris v. g. intermittens, sæpe a solo genere nervoso irritato orta, sine sensibili coctio-

ne & evacuatione fiet, dato cortice peruviano. Est in his nulla propemodum materies; unde ejus coctionem & evacuationem hic frustra exspectaremus. At vero morbi acuti, de quibus nunc agimus, materie tali, plus, minus, abundant.

§. 954. *Morbus --- diuturnior.* In genere hic consideramus omnes morbos, qui vita adhuc superstite ex bona coctione & evacuatione non judicantur. Horum in classe tamen minus intelligimus illos, qui judicari videntur, & tamen repetunt aliquoties; ut tot vidimus in diebus criticis recensendis; hi proprie sub illis crisisibus imperfectis recensiti sunt. Recensendi autem proprie veniunt hic morbi, qui non easdem repetant febres, sed plane morbum alium.

Pleuritis, angina, id familiare habent, ut critice non solutæ peripneumoniam efficiant: sive id fiat, eorum materie eò delata; sive aut thoracis motum impediendo, ut in pleuritide fit; aut angustando sensim asperæ arteriæ rimam in angina. Hic sane morbus priori deterior; nam nova generatur inflammatio in corpore, a priori morbo vehementer debilitato. Inflammatio pulmonum, ut primarius morbus; itidem inflammatio diaphragmatis, pleuræ, hepatis, lienis, ventriculi, renum, intestinorum, uteri, transit sæpe in abscessum, inflammatione prægressa terribiliorem, diuturniorem; nec raro post diuturnas ærumnas finem vitæ inponit. Itidem morbi acuti, inflammatorii, febriles, sine inflammatione topica, id habent, ut crisi non contingente materies morbifica ad aures, ad crura, ad coxam, ad inguina, deferatur.

Hinc cernitis, novum Vos exercendi aperiri campum, morbosque quasi novos, ex aliis natos, demum contemplandos esse, quum cæterum filum curationis

perderemus. Multi igitur hæc nosse interest. Jubet religiose HIPPOCRATE *Epid. VI. sect. 6. n. 10. p. 1190.* „Necessè est attendere, quoniam morbi oriuntur ex præcedentibus.“

Morbi, ut *Textus* dicit, mutantur sæpe in peiores ac diuturniores; vel & in peiores ac breviores; aliquando in morbos minoris periculi: tandem mutantur morbi acuti febriles, sed & inflammatorii, in abscessus versus exteriora loca; qui, si ibi aperiantur & fundant pus per aliquot dies, liberant hominem a morbo toto; si vero adparentes mox retrocedant; vel non satis fluant, est morbus alius inde natus, vel mors sequitur: quorum omnium in HIPPOCRATE passim occurrunt instantiæ.

§. 955. *Sed & potest --- pruritu &c.* Dicit *Textus*, materies male cocta; quia potissimum illæ metastases materiæ contingunt illis, quibus perfecta coctio defuit; unde in omnibus morbis, quo coctio melior, eo firmior prognosis, eo certior salus. Coctione autem non satis bona prægressa sæpe fit, ut ægri vel recidivas habeant, vel depositiones materiæ morbosæ ad loca non excretoria corporis, sed varias alias corporis partes. [Verum & sunt casus, in quibus materies morbi cocta satis, nec aptas vias excretorias nacta, ad loca non excretoria depositiones facit.] Noscuntur illæ metastases futuræ ex eo, quod locus, in quem incipit natura deponere materiem illam, pati incipiat *pruritum*, ut ab omni alieno impulso semper fieri solet; dein, aucto adpulsu, *titillationem*, ab agitatione nervis inde concitata; pars tunc incipit in *tumorem* adtollì, quia plus continet materiæ; *dolorem* percipere, ab extensis vasis & nervis; *ruborem*, a compressis vasis, exceptum sanguinem expellere non valentibus; *stuporem*,
a ner,

a nervis nimium compressis; *pulsationem*, quia cor a tergo urget, nec datur impulsio sanguini liber exitus per obstructum locum. Præterea aliquando percipitur *agitatio & molestia perpetua partis alicujus in ægro*; si primo in interioribus illius partis hæreat materies, ut necdum in tumorem elevet illam, homo agitat partem continuo, nesciens verbis exprimere, quam sibi molestiam natam sentiat.

Tum ex genio, & idea, morbi. Variolas novi id ex sua natura habere, ut febris variolosa ad 4. diem cutim adtollat & pustulas producat. Hæc quasi critica evacuatio hujus febris, sed præterea initium novi morbi secundi stadii variolarum.

Vel ex epidemica conditione morbi: ita videre apud HIPPOCRATEM licet febres ardentes, aut continuas, quæ passim parotidibus, pus fundentibus, judicabantur; idque alio atque alio tempore aliter, prout constitutio epidemica plus minus eo vergebat.

§. 956. *Quin etiam --- colligendum esse.* Ex his verbis multa practica sunt explicanda. Si homo laboraret variolosa febre, mitto illum quotidie pedibus in balneum aquæ calidæ, vel aquæ & lactis, ut pedes & crura tota intumescant; non id modo, sed epispastica admoveo plantis pedum, pedesque & crura involvo quotidie cataplasmate emolliente; ea quidem intentione, ut vis morbi in crura pedesque, ceu partes emolliatas, adeoque non resistentes, potissimum materiæ variolosæ partem inpellat. Hinc efficio, ut ingens variolarum numerus hæc loca occupet minorque longe numerus caput, collum, pectora, petat.

Hinc I) servo magis hominum venustatem; quum, quo pauciora stigmata supersint in his locis conspicuis,

eo minus defœdentur homines. Sed hoc minimum, quod curamus; sequens plus stringit.

2) EX SYDENHAMO totaque praxi nosco, periculum in variolis, cæteris paribus, eo esse majus, quo plures pustulæ caput & superiora pectoris occupaverint; eo minus, quo inferiora pustulis pluribus scateant. Etenim in propatulo ratio est. Homo tumet enormiter, quo loco plurima vis pustularum hæret. Si jam facies numerosis pustulis referta tumidaque sit, subfocatur ibi facile circulatio a copia materiæ; carotis externa minus sanguinis admittit, carotis interna plus cogitur admittere efficitque non raro phrenitidem, aut delirium, adeo funestum in hoc morbo. Longe vero tolerabilius homini est, si circulatio parum retardetur ad pedes; melius toto corpore potest sanguis tolerari, qui hic impeditur, quam carotis interna tolerat sanguinem plurimum carotidis externæ.

Itidem, si in collo ingens numerus variolarum, subfocatur circulatio ibidem multum, subjectæ partes comprimuntur & facile nascitur angina, adeo denuo hic metuenda.

Si magnus variolarum numerus ad pectus, dum circa finem stadii subpuratorii incipit crusta putrescere, & omnia subtus subfocari; arteriæ intercostales, arteriæ mammariæ, impediuntur, eo versus sanguinem circumducere; unde debent eo plus sanguinis ducere ad interiora, ad pleuram v. g. & excitare dolores pleuriticos, aliave mala.

Porro, ita agendo, ut dixi, efficio crura se ipsis duplo crassiora & variolis refertissimis confita; unde minori cum periculo morbus absolvitur.

Unde simul capitis pravitatem methodi bonarum matronarum, quæ in variolis aliisque exanthematibus infantum capita circumpositis duplicibus mitris, &

mappis desuper, munire satagunt, ne caput frigus patiatur. Sane hac ratione ita caput fovendo efficiunt id, ut vis morbi in plagam hanc emollitam inpetuosius ruat producatque forte pustulas centum, quo in loco vix decem adfuissent.

In praxi sæpius occurrit mihi, ut homines, maxime mulieres, continuis fluxionibus & doloribus dentium, capitis, aurium, afflicte per annos, artis opem in vanum expertæ essent. Causa examinata tandem hæc deprehensa fuit, quod integumentis, quasi strato super stratum posito, caput ita foverent, ut vis humorum tantò abundantius eò verius flueret. Dedi pluribus hoc consilium, ut interea, dum remedia adsumerent, prudenter & longinquitate temporis minuerent illa capitis integumenta, quò tandem parum tectum illud haberent. Hoc ita factò, plus, quam a medicamentis, lucrabantur.

Videte illos homines, qui continuis odontalgiiis adficiuntur, non a dente cavo, sed, ut vocant, a fluxionibus: ratio potissima est hæc, quod ita caput muniunt, ne frigescat, metu augendi doloris. Nonne nunc caput & genas ita muniendo efficiunt, ut plus perspiret? Ita certe; & gaudent, quod sic capite sudent in suis cubiculis & lectis, putantes, hac ratione omnes catarrhos dispelli. Sed, quid inde? sit modo aëris liberior per fenestram ingressus; eant modo ad templum, ubi per januam, aut aliunde, frigidior aër faciem adflat, intolerabiles mox experiuntur dolores, & tandem vix degunt a doloribus impunes. Intelligitis, quo locus plus transpiret, eo facilius ab aura frigidiori transpirationem retroprimendam, retropressamque materiem tumores inflammatorios producturam.

Videte bonos senes podagricos, munientes crura manusque caligis & chirotecis laneis, duplicibus, triplicibus, ut podagram non habeant: sed habent eam eo crebrius. Hoc adhuc, contra illorum intentionem quidem, bonum est; quum, si podagrica materies in sanguine sit, ea adliciat ad artus extremos, neque viscera depopuletur. Videtis iterum effectum focus loci.

Igitur intelligitis, quid sibi *Textus* noster velit: dum Medicus loca ignobilia fovet continuo, praevidet facile, ut huc versus determinentur humores: si enim mota materies critica incipiant hæ partes tumere, signum, eò versus materiem determinandam.

Est enim in omni occasione, ubi hæc metaptosis materiæ animadvertitur in quemdam locum futura, ab arte fovendus locus, ut vis tota eo ruat, si sit per talem locum, ubi materies sine multa noxa poterit exire; v. g. crura, brachia, inguina, parotides.

Mira aliquando sic curari cernimus. Uteros inflammatos vidi curatos, dum materies ad cutim prope umbilicum, aut aliis locis, ruborem, titillationem, dolorem, tumorem inciperet facere. Fovendo locum emolliendoque efficiebatur, ut copia enormis puris huc adliceretur & facta apertura tota puris quantitas se hinc eliminaret corpusque sanum relinqueret.

Vidi præsens, mulierem in puerperio habere evidentem abscessum uteri. Ubi jam omnia mala timebantur, subito, sine ulla prægressa causa, tussire incœpit, & validissime, & continuo, ut ferendo non esset; haustu olei, decocto emolliente tepide hausto, lacte calide epoto, brevi sequutum sputum purulentum, quod per plures septimanas continuavit; utero iterum sano, pulmone nullum vitium retinente. Hic

erat

erat locus in pulmone fovendus, emolliendus, ut huc transiret materies.

Puella, peripneumonia subpurata laborans, expectorare pus nulla ratione potuit. Postquam hectica febris & inani tussi consumenda visa esset, titillatio, rubor, dolor, tumor, oritur ad scapulam dextram; descendit per medium costarum perque latera abdominis; brevi post oriebatur tumor ad dextram coxam, mox supra cristam ossis ilei. Fovebamus, emolliabamus locum hunc inferiorem, & materie turgidum aperuimus. Copia ingens puris, per plures septimanas hinc exiens, solvit tumorem ad costas & abdomen, solvit anxietates pulmonum & thoracis, solvit febrim, & facta tandem mansitque sanissima puella. Hic videtur inflammatus ac subpuratus pulmo cum pleura adcretus; pure acriori facto erosa pleura; pus hinc a pleura extrorsum ductum cuniculos egisse a scapula per abdominis latera, usque ad cristam ilei; hoc loco aperto pulmo totus expurgatus, Sed de his satis!

§. 957. *Ex omnibus &c.* Quia toties de *pulsu*, & *respiratione*, & *urina* in hoc capite actum, ideo quamque harum materiarum peculiari tractatu *Cel.* AUCTOR resumit, initio facto de *pulsu arteriæ*, ut *signo*.

DE PULSU ARTERIÆ, UT SIGNO.

---

§. 958.

*P*ulsus arteriarum &c. Hic **PHYSIOLOGIAM** revocate. **HIPPOCRATES** *pulsuum* quidem meminit; sed in diagnosticis ac prognosticis non multum utitur *pulsuum* doctrina. Si **GALENO** fides, ante **HIPPOCRATEM** *pulsuum* non vocabant Medici in hominibus sanis *pulsuum* naturalem, sed quando *pulsuum* considerabant, id tantum erat in magnis morbis, in quibus vehemens per totum, aut partem, *pulsatio* deprehendebatur, idque non modo a Medico, sed ab ipso ægro. Putat autem **GALENUS**, **HIPPOCRATEM** fuisse inter Medicos omnes primum, qui motum arteriarum omnium, qualiscunque is esset, *pulsuum* adpellaverit; ita ut dicat *lib. I. de different. puls.*, **HIPPOCRATEM** artis *pulsuum* minime fuisse ignarum, quamvis hanc partem non ut cæteras excoluerit. Unde pauca admodum hic ex **HIPPOCRATE** discimus. Ratio videtur ea esse, quod ejus tempore, uti vidimus, res obscurior hæc esset, & quum Antiquorum observata nil de his agerent, neque ille de ea se agere voluerit, destitutus sufficienti observationum numero; in colligendis, examinandis, emendandis reliquis **V. V.** observatis & unice, & totus, occupatus.

GALENUS ex obposito tam multa tamque subtilia de pulsibus scripsit, ut stupendum sit. Exstat primo ejus *libellus de pulsibus ad Tirones*; — tum *libri quatuor de pulsum differentiis*; — *libri quatuor de pulsibus dignoscendis*; — *libri quatuor de causis pulsum*; — *libri quatuor de præfagitione ex pulsibus*; — *Synopsis sexdecim librorum suorum de pulsibus*. — Exstat præterea GALENO adscriptum *pulsum compendium*. — Denique habetur GALENI ad ANTONIUM *Philosophum de pulsibus libellus*. Complent omnia hæc opuscula in *Editione Charteriana 336. paginas*.

Hæc omnia ejus opera circa doctrinam de pulsibus multa subtilitate Peripatetica referta sunt; sed si verum fieri liceat, parum tædiosa, nec utilia multum,

1) Quia oratorio ornatu plusquam dimidiam partem operis absumit;

2) Quia totus est fere in refellendis opinionibus Antiquorum, ARCHIGENIS, HERACLIDIS TARENTINI, ALEXANDRI PHILALETIS, DEMOSTHENIS PHILALETIS, BACCHII, ARISTOXENI, ZENONIS, CHRYSERMI, HERACLIDIS ERYTHRÆI, AGATHINI, MAGNI, ATHÆNÆI, MOSCHIONIS, ERASISTRATI; quorum omnium opiniones scire parum refert;

3) Quia tam subtiliter de pulsibus agit, ut persæpe seipsum quærere videatur, nec nos intelligere illum satis queamus: ita ut egregius HALLERUS scite scribat ad §. 219. *Instit. p. 278.* „GALENUS divisit, & composuit ita pulsum historiam, ut nemo nostri ævi satis muscos-digito habeat, qui possit eos gradus distinguere.“ Pulsuum enim differentias habet 27., quæ iterum subdivisæ in 3. alias differentias, ut inde exsurgant 81. pulsum differentiarum. Forte liber quartus de causis pulsum usum bonum habebit ob descriptiones

pul-

pulsuum in plerisque morbis; quamvis etiam ibidem summa observandi *ἀκριβεία* desideretur.

4) Doctrina V.V. obscura & imperfecta admodum hac in parte tota sit oportet, ob ideam erroneam circulationis.

Hinc, si aliquid boni in hac materie dicetur, id porro repetendum erit ex bona **PHYSIOLOGIA**. (Omisi hic, uti reor jure merito, excursum physiologicum, ab **HÆNIO** hac occasione denuo insertum)

Oportere autem in morbis mutari pulsuum, tum ex natura morborum intelligamus, tum vel maxime ex eo, quod ille idem pulsus in homine sano insigniter mutetur a minima causa.

Sumamus pulsuum hominis sani variis temporibus; explorantes illum videbimus, varium eum esse in homine dormiente, ab hujus vigilantis pulsuum: alium ejusdem quiescentis, ab ejus se moventis: alium in eo jejunante, quam in bene pasto: alium in eo tranquillæ mentis quiete gaudente, quam in eodem, terrore, amore, gaudio, Venere, agitato: alium in eo sobrio, quam in eodem ebrio, &c.

Quum igitur in ipsa sanitate a tot diversis causis tanta pulsuum detur discrepantia, minus mirabimur, majorem adhuc dari in morbis. Unde patet summa necessitas, hanc doctrinam bene capiendi. Quare & summus noster in arte Dictator **HIPPOCRATES**, qui, uti vidimus, de pulsibus multa non egit, jussit tamen, *lib. de humoribus*, pulsuum rationem a Medico habendam esse maximam. Agite ergo, videamus! (*)

§. 959.

(*) Monendum hic in genere, ut bini pulsus semper tangantur in hominibus nobis ignotis, vel in primis visitationibus; quia primo vix dies transit, uti

§. 959. *Pulsus igitur fortis... muscularem*: quia ictus in arteria perceptus notat valorem virtutis cordis, a qua sanguis in arteriam impellitur. Verum, si dicamus musculum agere fortiter, oportet ut ea, quibus ita fortiter musculares fibræ agunt, sint præsto, copia magna, qualitate laudabili; adeoque etiam valorem causæ contrahentis, nam alioqui vis cordis illico obtunderetur, cor sanguine obpleretur, pulsus fieret parvus, palpitans.

Ergo talis pulsus &c. si toto corpore in omnibus ejus partibus, talis. Cur additum hoc: *si toto corpore?* Quia in debili homine potest fieri in aliquo loco pulsus fortis ab obstructione & incipiente inflammatione. Si debilis puella chlorotica, vix pulsum habens, gradus adscendat, pulsus magis observatur in carotidibus, & temporalibus. —

Fallit sæpe in morbis apoplecticis, & aliis quibusdam &c. in apoplexia sanguinea maxime, id fit, quia copiâ
 cruo-

videtis in Collegiis matutinis, ubi, inter pauperes unus alterve non exhibeat alterutro in carpo differentiam: 2) quia potest arteriæ principalis directio variari, ut non directe in carpo sit; quale exemplum apud TULPIUM occurrit. *De H.*

(Rarissimo exemplo novi hominem, juvenem adhuc, olim hæmoptoë, a contusione nata, laborantem, ac exin nunquam non infirmo maxime thorace adfectum, in quo constanter pulsus adeo variat a sese in ambobus carpis, ut in uno carpo lentus satis sit, ac debilis, in altero autem incitatus, uti in febrili motu & magnus, seu elatus. Sive ægrotet, sive sanus magis sit, inæqualitas analogica semper obtinet. *De W.*)

crucoris obrutum cerebrum ultra vix admittit transitum sanguinis per vasa corticis, unde novi spiritus generentur; interea dum cerebellum, tutius reconditum, minus pressum, copiosiore sanguinem admittens, etiam vitales spiritus copiosiores gignit: unde tunc ille pulsus fortis, decipiens Medicos ad id non attendentes. In vulneribus capitis effuso sanguine, qui cerebrum premit, idem phænomenon adest. Utcunque etiam hoc verum in lethargo; nam videtur cerebellum semper adhuc aptius, ut admittat humores frigide densos, indeque illam materiem separet, quæ spiritibus gignendis apta. Sed non est tamen in his frigidis morbis adeo fortis pulsus, quam in apoplexia sanguinea, aut compressione quacumque cerebri.

Durat hæc conditio, donec demum cerebellum, forti excitata circulatione, ipsum quoque obprimatur, secernere desinat & moriatur.

§. 960. *Debilis*: cor debile agit, quum & in sua fabrica debilius, & spiritus accipiat paucos, paucum sanguinem. An ergo mali ominis semper pulsus ille? Passim; nam notat ea, quæ dicta sunt, quæ per se mala. Verum aliquando *fallit in iis, qui valde obesi*. Homines obesi exhibent pulsum debilem duplici de causa: I) quia cæteris paribus habent minus sanguinis, quam sani macilenti, aut convenienter graciles. Arteriæ minus extendi possunt ob circumfusam pinguedinem, ubi blandus multumque pinguis sanguis incœperit in vasa lateralia olei multum secernere. Quo etiam illa secretio major, eo minus extendi potest arteria a vi cordis. Unde demum arteriæ minus accipiunt, minus transvehunt, & efficiunt, ut quoque minus accipiant a vasis chylosis, quum admitti nequeat: quare & excrementa
plus

plus chyli admistum habent. Adde, quod pluribus horum digestio fiat imperfectior, adeoque chylus minus bene præparetur. Unde revera lapsu temporis homines illi fiunt debiliores, quia vim resistantem suæ dilatationi inveniunt arteriæ Indies majorem, vires proin minores habent hi homines, & si acutis conflictentur, multa timenda habent, antequam incipiat oleum secretum in panniculo adiposo fundi, quia cor vehementius irritatum in feбри non potest per resistentes arterias transprimere suum sanguinem; unde perfecte non evacuat, adeoque in motu suo multum turbatur ac debilitatur: hinc vires in tali ægro citius labascunt. Præterea multa timenda habent, ubi vi caloris febrilis oleum fuscum sanguini admistum facile acre fit & vasa destruit, & corrumpit sanguinem.

Hæc igitur prima causa, cur obesi habeant pulsum debilem. Sed alia causa est, quod a Medico ille pulsus præ pulvinaris pinguis crassitie vix queat percipi. Etenim subfocatur systole arteriæ in pinguedine, ut digitum tangentis vix feriat.

Sed fallit præterea pulsus debilis in hominibus, quibus art. radialis alium decursum adfectat. Sunt enim, quibus exilis modo ramulus ad carpum sentitur, arteria jam prius divisa in tenuiores ramulos. Vidi alios, quibus in carpo radialis vix pulsaret, sed magnum pulsum dabat insignis ramus art. cubitalis in dorso manus, inter ossa metacarpi digiti minimi & penultimi. Vid. & **TULPIUM lib. III. c. 45.** Obstetricem gallicam famosam sæpius in morbis curavi, quæ nullum in carpo sensibilem pulsum exhiberet; sed in dorso manus erat ramus insignis art. cubitalis inter ossa metacarpi digiti minimi & annularis.

Plura ejusmodi Auctores observarunt: docent hæc, prudentiam nobis eam esse adhibendam, ut carpum

utrumqueprehendamus, & si adhuc dubitemus, etiam carotidem, vel, cum HIPPOCRATE, temporalem, exploremus; quamvis id plerumque necesse non sit, si utroque carpo tentaverimus.

§. 961. *Pulsus magnus.* An differentia magna inter pulsum *magnum* & *fortem*? Videamus. Dicit *Textus*: notat 1) *copiam cruoris*; hanc & notabat fortis: — notat 2) *vim cordis*; notabat idem pulsus fortis; — notat 3) *arteriam liberam & contractilem*; id non notatur ad pulsum fortem, sed sequitur sponte ex ejus natura: bonus fortis pulsus non datur, si arteria libera & contractilis non sit. 4) Pulsus magnus designat *circulationem & secretionem bonam*: idem & notabat fortis.

Ergo inter *fortem* & *magnum* vix intelligitur adesse differentia, nam notæ ejus sunt eadem. *Magnus* vocatur, quia nunc elatus valde in diastole, nunc iterum submissus admodum in systole percipitur. Ergo fortis & magnus pulsus idem. (*)

Par-

(*) Adnotavit hic HAENIUS in margine codicis posterioribus curis sequentia. Forte pulsus fortis differt a magno, quod sustineat se in corporismotu validiori; quod magnus per se, & sine experimento facto, non præmittit: potest pulsus magnus deficere in cursu, cantu, &c. ubi fortis constans manet.

An fortis, qui valide pulsat & ferit digitum? Sed in statu sano magnus & plenus debent quoque digitum valide ferire, aut circulatio inciperet non bona esse: in feбри vero plenus ac magnus de-

Parvus designat contraria; scilicet, vim cordis debilem, inopiam cruoris, arteriam obstructam & flaccidam, circulationem, secretionem, malam. Ideo notat parvus pulsus hæc, quia fortis & magnus copiam cruoris denotabant, & vim cordis, & arteriam liberam contractilemque, & circulationem atque secretionem bonam. Convenit ergo parvus cum debili.

Plenus inde... observantur. Pulsus plethoricus in feбри plenus quoque est; sed morbose plenus: tunc arteria turgens sanguine percipitur; ita, ut in systole se parum tantum contrahere possit. At vero pulsus & plenus, & simul bonus, habet omnes notas pulsus fortis & magni. Ergo pulsus fortis, & plenus, & magnus, sunt idem, (Sed illico vidimus, HAENIUM successu temporis sententiam suam circa hæc nonnihil mutasse,) ut dolendum sit, Auctores V. V. varietate inani nominum ita artem & obscuram & difficilem reddidisse. Erit ergo vacuus idem, qui parvus. Vacuus nempe dicens, quod tam parum sanguinis habeat, ut arteria vix perceptibiliter percipiatur; quam ob causam & parvus dicebatur.

X 2

§. 962.

---

debet tantò fortius ferire, quò præ obstructione area circulationis minor est.

Fortis, magnus, plenus, multa habent simillima; stricte tamen loquendo differunt: v. g. in homine potest esse magnus & plenus, & adparere fortis: qui, si se subito moverit, adparet, non fortem habere, licet plenum & magnum. Etiam plenus in motu potest videri plethoricus, subfocatus fere. *De H.*

§. 962. *Durus ... naturali.* *Durus* pulsus adesse dicitur, quando quasi lignum ferit digitos Medici. Inest quidem elevatio & depressio arteriæ, sed eadem illa arteria quasi lignum tensum (quasi chorda tensa, aptius dictum fuisset) sentitur in quolibet pulsu; quasi canalem ligneum, seu calamum scriptorium vi extensum in diastole, adeoque elationes & constrictiones longe minus notabiles, perciperes, quam in pulsu magno.

Significat 1) *membranam* &c.: si enim membrana esset mollis & humida, pulsus duritiæ illa caret.

Adeoq; 2) *obstructiones* &c. Mollitudo partis pendet a laudabili flexilitate vasorum & liquidis rite perfluentibus: at vero, si vasa contractiora sint, vel si liquida in iis crassa, immobilia; durities nascitur. Ab his causis nonne pulposa mamma ligneam, immo lapideam nanciscitur duritiem? Sed arteriæ vasa accipiunt a coronariis; ergo & cor ipsum infirmum & obstructum videtur esse in suis arteriis; vel arteriæ arteriales, a coronariis ortæ, in finibus suis obstructæ sunt, & hinc tunicæ arteriarum indurescunt.

3) *Arterias plenas*; alioqui durities minus perciperetur.

Sed 4) *ad fines capillares inflammatoria tenacitate obstructas*; nam, si capillares perviæ essent, transflueret sanguis, ac tensio minus perciperetur.

5) *Cruorem densum* &c.; quia cor mittit in aortam inque omnes ejus ramos; fines autem ramorum obstructi sunt: ergo sanguis, hinc a corde impellente, inde a capillaribus resistentibus, ceu duo inter præla, comprimitur, unde durities inmaniter augetur.

Hinc 6) *circulationes* &c.; nam ad finem arteriæ fit secretio; obstructo fine nihil secerni potest: si nil secernatur, ergo neque excernitur.

7) *Omnia eaque sane &c.* : nam ut, quam tangimus, arteria, ita se habent omnes. Hinc in pulsu duro tantæ pulsationes ad auriculas, carotides, & plures minoresque secretiones & excretiones inde læsæ observantur. Hinc sæpe in pleuritide mox tanta debilitas, quia arteriæ cerebri ac cerebelli quoque obstrui incipiunt.

Morbi, in quibus durus ille pulsus passim observatur, sunt præcipue pleuritis, phrenitis, aliquando & paraphrenitis, & gastritis; sed maxime omnium pleuritis.

Mollis autem &c. De pulsu *mollis* multa dicuntur; hinc ideam ejus rectam habere conemur.

Si contraria, ut in *Textu* habetur, significet omnia, ergo 1) membranam arteriæ humidiores naturali; 2) vascula minima membranas arteriarum contextentia, admodum pervia; 3) arterias sanguine multo destitutas; 4) nullas ad capillaria obstructions; 5) cruorem dissolutum, rarum.

Ergo mollis pulsus notat obstructions nullas adesse, sed vasa flaccida & cruorem dissolutum.

Attamen in peripneumonia est obstructio magna ad fines capillares & sanguis densus, & tamen mollis pulsus: hinc ait AUCTOR: *Mollis autem significat omnia contraria; sed tamen in peripneumonia acuta fallit maxime.*

Igitur habemus hic exceptionem, cujus rationem facile capimus. Dum viscera quæcunque aut partes in corpore humano inflammantur, pulmone adhuc libero, sanguis a venis, quarum arteriæ obstructæ non sunt, redux ad cor dextrum, potest per pulmonem adhuc liberum ad cor sinistrum pergere, inde in aortam, ad cerebrum & reliquas arterias corporis. Hinc, licet sanguis sit inflammatus, licet etiam aliquando sint

arteriæ duræ, tamen adhuc a corde replentur & faciunt pulsum durum, celerem, plenum.

Si vero pulmo sit inflammatus, medium iter, quo sanguis a venis ad cor dextrum tendens, in sinistrum transeat, alia res est. Si per totum pulmonem hoc fiat, mors adest: si in parva tantum plaga, aut non in art. pulmonali, sed in bronchiali, pulsus manet fortis & febrilis. At vero, si in notabili portione pulmonalis arteriæ talis inflammatio habeatur, sanguis paucus per paucas liberas arterias transit in venas pulmonales, inde in cor sinistrum.

Cor sinistrum, parum accipiens, parum ad cerebrum distribuit & ad cerebellum: unde mox, a parca secretionem spirituum, cor languet. Etiam cor parum mittit sanguinis per reliquas arterias, unde mollitudo pulsus, pro inflammatorio. Itidem, si peripneumonia in subpurationem transeat, manet pulsus mollis, quia causa eadem impediens in pulmone adest.

Pulsus autem *mollis* in subpuratione pulmonum solent vocare *undofum*, quia à paucis sanguine non multum extenditur arteria: arteria autem debito influxu sanguinis coronariarum dudum in sua substantia deflituta & ob parvam spirituum secretionem paucis spiritibus gaudens, ad impulsus cruorem se parum contrahit. Hinc mollis & undosus pulsus vocatur.

Verum, si resumamus pulsus fortis & debilis doctrinam, utique debilis, omnia contraria habens, quam fortis, fere convenit cum pulsu molli; mollis autem pulsus omni ratione debilis est.

Sed, quia ante cor dextrum plurimus sanguis sistitur, venæque exonerare non possunt in cor, arteriæ se in venas evacuare nequeunt. Hinc paucus ille sanguis in peripneumonia ad fines arteriarum resistantiam

inveniens, pulsum magis elevat, ut potius mollis, quam debilis, dicatur.

Hæc porro, quæ de pulsu duro & molli dicta sunt, ita intelliguntur, ut sæpe res sic se habeat; ut nonnunquam pulsus in vera pleuritide plane inflammatorius sit; veluti in omnibus acutis, parum autem durus: iterum, ut in vera & notabili peripneumonia pulsus valde febrilis, vix mollis sit; quia per dimidium, vel $\frac{2}{3}$ pulmonis liberi, sanguis sat copiosus adhuc transit & inflammatorius manet, feбри continuo exagitatus.

In vero autem pulsu molli peripneumonicorum, si sanguis detrahatur, dilutus ille minimeque inflammatorius est; quæ res BAGLIVIO paradoxa fuit. Ratio est paucitas sanguinis, qui jam compressione orbis, adtritum carens, dissolvitur in arteriis & adhuc magis in venis.

Adde, quod nutrimenta & potulenta jam careant actione pulmonis, ut in bonum chylum bonumque vertantur sanguinem: ergo semicruda, soluta, transeunt ad cor sinistrum sicque in arterias.

Hinc facile mecum intelligetis, cur in vera eaque gravi peripneumonia tanta debilitas, & cur sæpe tam cito occidat. Quippe a sanguine, & paucis, & crudo, cerebri & cerebelli arteriæ vix accipiunt illam materiam, unde boni & copiosi spiritus generentur; ergo & cor, & arteriæ, & nervi omnes, & muscoli: hinc cito lethalis adest languor.

§. 963. *Pulsus rarus --- villos cordis*: hæc explicatione non egent.

3) *Circulum sanguinis --- æquabilem*: id enim si non ita esset, oriretur frequentior pulsus per vasa libera; quia vas obstructis sanguis debet per pauciora vasa libera cursum majori celeritate obire.

Sed dicetis, „in acutis pessimis habetur sæpe rarus pulsus, ubi tamen pleraque viscera obpilata. In feminis, in puellis debilissimis, sæpe pulsus admodum rarus, & tamen adsunt obstructiones multæ. Homines phlegmatici ita, ut a copia phlegmatis obstructionibus laborantes ubique tumeant; homines quoque atrabiliarii, lentum sæpe pulsus, sive rarus, habent, & tamen causa mala est. Ergo pulsus rarus non habet tam bonas causas, ut *Textus* vult.“

Hinc præstantissimus AUCTOR addit: *Si autem talis est ex debilitate, malus habetur, & periculosus.* Ergo pulsus rarus antea considerabatur sine debilitate corporis: quia enim talis ex debilitate, subponit cor languidum & spirituum secretionem paucam, & paucum in corpore cruorem.

In reconvalescentibus sæpe rarus pulsus adest, quando obstructiones solutæ sunt, post bonam crisin. Oriuntur quidem ex debilitate præcedenti, sed ideo mali non sunt tales pulsus, quia omni die emendantur. Immo videtur emendatio hæc eò citius contingere, quò æger se pro suo modulo movet. Parvi illi motus augment circulationem, secretionem spirituum, virium restitutionem. Unde etiam mane a somno in illis est lentissimus; de die vero aliquanto fit celerior pulsus.

§. 964. *Pulsus æqualis --- bonus est; inæqualis ideo malus.* Quod vitæ constantiam designet pulsus, si æqualis roboris & frequentię sit, tunc concludimus, quando & homini quieto & moventi se, loquenti & tacenti, clamanti & demisse loquenti, idem manet robore & constantia: neque enim aliter certi quidquam habetur. Si sæpe debilem puellam videamus sedentem, sana videtur; pulsus sat bonus potest exhibere: sed

furgat modo, & levem edat motum; mox pulsus ita mutatus, ut sit & debilis & frequens & inæqualis.

Fortes milites sic eligentem Belliducem videbamus, dum de *longævitate* agebamus.

§. 965. *Intermittens --- perniciosus.* Cor, primus motor omnium humorum, in sua substantia, aut cavo, vitiosum, inæqualiter movet sanguinem, ut impulsus intra datum tempus subin desinat. Arteria pulmonalis, aut aorta, anevrysmatica, uno momento quam alio dilatator, pulsus quandoque subfocat. Hæc omnia confirmata anatomicis sectionibus: patuit sic, pulsus inæqualium, intermittentiumque causas præbuisse cor inflammatum; subpuratum, lapideum (partim), osseum, in sua substantia; anevrysmatice dilatatum in suis cavis; obsessum firmis, adcretis polypis; polypos e corde enatos & arteriarum ramos subeuntes; arterias inflammatas, subpuratas, induratas, cartilagineas, osseas, dilatatas in sacculos majores, minores. Etiam toties causa in encephalo est, & non caput, sed vitalia, in vita laborarunt. Nervi vitales possunt in encephalo sic adfici, ut vitalia morbis variis laborent in suis nervis, quin Anatome vitia agnoscat: nervi enim contrahi, convelli, dolere, possunt, sine vestigiis horum in cadavere. Quis corpus epilepticum a morte examinans demonstrabit (sæpenumero, nam in univ. sum sane non valet adsertum) in musculis adfecti vitium nervi?

Pulsus inæqualis, immo subin intermittens, quibusdam hominibus est naturalis, ut olim de *idiosyncrasia* agens, explicui. — Vix explicari talia possunt: sed saltem videmus, absurda (potius dicendum, a legibus receptis communibus recedentia, ac ideas nostras explicationesque exsuperantia) fieri in rerum

natura; & quod adeo præternaturale est, posse quandoque fieri maxime naturale.

§. 966. *Fortis, magnus, [quod idem] æqualis, tardusque simul, omnium optimus.* Hic erat ille pulsus consideratus a nobis, dum de aptitudine corporis ad longævitatē agebamus: sed simul non adesse patebat iis, quos studiorum tenet amor.

Fortis & magnus, qui fere idem, fortis & tardus, magnus & tardus, vix inter se differentes, simul, boni sunt; nam omnes hos pulsus bonos esse, antea ex veris suis causis deduxi. Cum ejusmodi pulsu, simul æquali, nemo unquam mortuus est, quum robur vitæ indicent: nisi a syncope cordis, uno momento quandoque nata: ut in peste Londinensi sanissimi mercatores, in peristyllo (the beurs) loquentes & de mercibus agentes, tanquam fulmine icti concidebant mortui; sed, si loquamur de morbis, cum tali pulsu nunquam quis moritur.

Debilis, parvus [quod circiter idem] durus, inæqualis, intermittens, frequens simul, est pessimus omnium. Cur? Recogitate modo, quæ de causis horum pulsuum dicta sunt. Causæ omnes erant plus minus prævæ. Si jam combinentur omnes hæ prævæ causæ simul, non poterit talis pulsus non esse malus: unde *Textus dicit:*

Atque eo quidem peior, quo plures tales notæ concurrunt simul, & contra. Si plures tales notas pulsus gerat, homo certo morietur. Causæ a nobis indagatæ & explicatæ, id satis demonstrant.

§. 967. *Myuri &c.:* ut cauda muris ex larga sensim in apicem exilem abit, ita voluere nomine *myuri* pulsus, seu pulsus similis caudæ muris sensim exte-

nua-

nuatæ, significare, quod is ita sit intelligendus, ut secundus ictus sit paullo minor priori, tertius minor altero, quartus minor tertio &c. Ita & vocant, dum ex frequenti sensim minor fit, quasi gracilescendo: talis pulsus ipsis dicebatur *μυερίζων σφυγμός*.

Serrati, quasi rudis ac dentatus pulsus: id est, quod pulsus non percipiatur per totum tractum arteriæ, sed uno in loco sentiatur, paullo ultra nihil, paullo ultra iterum: ita, ut sicut in ferra dantur acumina, interjectique hiatus, ita & pulsus hic sentiatur, ibi non, ibi iterum.

Caprizantes; quasi per saltus caprinos sentitur pulsus in carpo, non sentitur paullo altius: vel sentitur mox quasi per insultum, paullo post nihil.

Dicrotos; bis feriens; quando pulsus sentitur, mox incipit se arteria contrahere; sed, antequam se possit contrahere, iterum expanditur, tumque se plene contrahit.

FRANCISCUS SOLANUS DE LUCQUE, Hispanus Medicus, edidit 1737. tractatum de vario pulsu, ut criticas evacuationes in morbis præfagiente. (JAMES) NIBEL, Medicus Anglus, anglice vertit 1741. & latinum demum fecit *egregius* NOORTWYCK, Leydenſis Medicus, Adfinis *Inl.* BARONIS (VAN SWIETEN); 1746. *Inl.* BARO in suis *Commentariis cap. de febris ardente*, habet compendium ejus libri, ut ad indagandam naturam omnes Medicos incitaret, an forte hinc aliqua in Clinicum utilitas redundare posset. Utique res adtentione digna videtur; quanquam & olim, Haggæ-Batavorum, & in nostris ægris in nosocomio, hæc frequenter non observaverim. Possent tamen fieri, ut in multis ejusmodi non adessent, adessent in multis.

In omnibus nostris agris operam dabimus huic examini. (*)

§. 958. *Ex doctrina --- effectus pulsus.* Calor effectus pulsus est, quum pulsus sit cordis vis pellens sanguinem in arteriam, arteriæ vis propellens iterum in-

---

(*) In margine Codicis HAENIUS dein addidit:
 „ Etiam cum famosis Medicis loquutus fui, qui summa adtentione examinarent omnia, quæ SOLANUS protulit de pulsu bis feriente, ut præcedente narium hæmorrhagiam; de pulsu intermittente, ut signo diarrhœæ criticæ; de pulsu, *inciduo* ipsi dicto, [qui est pulsus in una duabus, tribus, quatuorve, successivis pulsationibus, tam altitudine, quam vigore supra alias diastoles insurgens,] qui sudorem criticum denuntiaret: cum famosis, inquam adtentissimis Medicis loquutus fui hac de re: fecimus simul observationes; sed saltem in nostris Batavis non deteximus, quod in Hispanis SOLANUS. JAMES NIEL, qui SOLANUM viderat cum eoque conversatus fuerat, ideoque ex hispanico idiomate anglicum ejus tractatum fecerat, haud invenit, rem adeo late extensam, quam quidem SOLANUS scribit: tamen in genere rem adfirmat sese habere. In hoc nosocomio vidimus sæpe hæmorrhagias narium & diarrhœas criticas, ut & sudores criticos; nec tamen fuere illi pulsus, a SOLANO descripti, ita observati. Immo, pulsus dicrotos, & omni quarto ac quinto ictu intermittentes, observavimus

impulsum sanguinem. Ab hac & cordis & arteriæ vi majori minori, citiori lentiori, æquali inæquali, pendet, vel oritur, pulsus fortis debilis, celer tardus, æqualis inæqualis.

Etenim notat --- major: quum omnis calor forte a pluribus, ignotis nobis, causis, sed maxime a notissima nobis causa, adritu, oriatur. Adritus talis fit major, si copia manente eadem sanguinis, ejus area minuatur per contractionem arteriarum.

2) *Humorem densum:* si, vasis manentibus iisdem, cruor condensetur, majori vi fricat arteriarum parietes. Si jam & arteria fiat arctior, & humor densior, calor enormis oriatur necesse est, a tam valido adritu: est enim demonstratum in physicis, quo duriora duo corpora sint, quæ ad se invicem adfricantur, eo esse quoque calorem inde natum & citiorem, & majorem.

3) *Propulsionem humorum validam:* si sanguis densus sit & arteria arctata, cor debet habere vires magnas, ut propellat humores per coarctatum vas: sed vâs coarctatum, nec obstructum, viribus hac coarctatione crevit, ut densum humorem valide pellat in venas: unde intelligitis, humores valide propelli.

4) *Resistentias - - - vasorum:* si arteria tota sit magis coarctata, etiam ejus finis. Ponamus, per ejus finem antea unum globulum rubrum transire potuisse:
nunc

mus in nosocomio, sine insequente narium hæmorrhagia, sine diarrhœa.

Unde fateri oportet, in aëre batavo, ac germano, hanc rem mihi minus frequentem videri, quam in aëre hispanico SOLANO, & reliquis hispanis Medicis. " *De H.*

nunc finis hicce coarctatus globulum vix admittit, (nisi, ut in circulatione vivi animalis microscopiò visum, globulus mutetur in oblongam formam.) Sed adde, etiam densatum sanguinem: eo erit transitus difficilior; unde, licet obstructio nondum adfit, tamen resistentia magna huic sanguini oritur ad hos arteriarum fines.

Si jam conbinentur hæ quatuor conditiones, calor intolerabilis nascitur.

Unde $\mathcal{E}$ - - - significat: hinc 1) vas laxatum, unde minor adtritus: 2) humorem dissolutum; ergo laxiori vase & humore tenui, adtritus admodum mollis fit; unde parvus calor: 3) propulsionem humorum debilem; quia humor non valide ferit, ea non valide obnititur; hinc debilis admodum est propulsio in venas; ergo cor, parum accipiens a venis, parum arteriis tradit: 4) resistentias fere nullas ad fines vasorum, quia vasa laxa humorem dilutum facile transmittunt: hæc conditio in puellis & hominibus debilibus.

Et $\mathcal{A}$ - - - sciuntur. Ut in omnibus excretionibus de earum bonitate, aut pravitate judicabamus ex earum similitudine, aut dissimilitudine cum excretionibus sanis, ita & sic calorem naturalem pro regula sumimus: ejus excessus $\mathcal{A}$ est, ejus defectus $\mathcal{F}$, seu calor inminutus. Si incipiat excedere, incipiunt hæ quatuor explicatæ conditiones nasci; si multum excedat, conditiones hæ quatuor valide adsunt: metuo exinde, ne brevi tenella solida destruantur & multis in locis lethales fiant obstructiones. Prævideo, tandem a sanguine denso per vasa ultima coarctata non transiturum id, unde in cerebro ac cerebello spiritus fecernantur; unde cor languebit. Si cor langueat, arteriæ vim ejus superabunt & cor quiescet. Si vero frigus adfit in ægro, novi ejus conditionem ex quatuor signis & effectibus nimii ca-

lo-

loris, nunc converfis. Dico, vasa hic tam laxa sunt, dissolutique adeo humores, ut adtritum vix fiat; unde arteriæ vix a sanguine impulso irritatæ, parum tantum illum promovent: arteriæ quoque eo minus adhuc irritantur, quia ad suos fines laxæ, patulæ nimis, non renituntur fere ad impulsum sanguinis: ergo, si sic pergat, languebit circulatio, deficient adpressio sanguinis ad cerebellum, deficient spiritus animales & vitales; & mors aderit. Atque hæc quidem ita se habent quoad frigus in genere; quod frigus mere oritur ex defectu circulationis, non ex aliis causis. frigus enim illud, quod fit cum horrore & rigore, five symptomatico, five critico, id ex aliena materie, vasa minima adficiente & irritante, oritur. Vasa enim minima inde irritata constringunt se, & cessante in iisdem pro tempore circulatione, adeoque adritu, fit frigus. (*) Si cor debilius sit, quam ut vincat resistantiam harum arteriarum, manent hi homines frigidi & moriuntur cum sudore frigido: ante mortem enim paralytice laxantur vasa constricta; humores tunc sine resistantia a parva vi cordis palpitantis foras pelluntur.

Si

(*) Sententia hæc circa ortum frigoris atque caloris posterioribus annis HAENIO tamen minus adridebat; unde & in Prælectionibus publicis, tum ad lectos ægrorum, tum ex cathedra pathologica habitis, dubia varia proposuit, & in margine codicis sequentia adposuit.

„ Calorem tritu generari concedo, id enim multa experimenta physica docent. Facilius autem
id

Si vero cor vincat resistentias arteriarum, fit frigoris mutatio in calorem; nam validus adtritus nunc fit a sanguine corde pulso in resistentes arterias retentosque
ad

id demonstratur in instrumentis & machinis duris mechanicis, quam in mollibus, ut in corpore animali.“

„ Concesso vero hoc alterum constat; esse præter adtritum, causam caloris animalis aliam; quia cessante adtritu cessare calor deberet, si unice ab adtritu calor: jam vero experimenta in nosocomio docuere, & frigere partes in homine cum valido pulsu, & calere sine pulsu. In cadavere mortuo augetur calor, ubi cessat adtritus, & manet auctus, aliquot a morte minutis. Si a solo adtritu, esset varius pro ætate varia; sed quadragintaduo capta experimenta, in pueris, adultis, senibus, sanis, docuere, calorem passim æqualem. Ignoramus nostræ machinæ intimam naturam, & ignorabimus semper; hinc, uti ante cognitam circulationem per tot millia annorum, ita jam plusquam integro sæculo post cognitam circulationem, post semisæculum restauratæ Physicæ, palpamus & præcipua ignoramus. *Perillustri* HALLERUS in *Tom. II. l. 6.* refutat egregie plerasque opiniones; sed doctrinam de adtritu, ut genitore caloris, magis adsumit, quam contra objectiones defendit: respondet ad quædam meorum; sed omittit, quæ in varia ætate calorem æqualem demonstrant, & quæ in cadavere observata. Experimenta in *variis Tomis Rationis medendi* adtuli, quibus evici calorem sine pulsu; cum pulsu frigus perseverans;

ad fines humores. Actione quoque resuscitata vasorum in fluida, hæc adteruntur, adtenuantur, adsimulantur, præparantur; ut vel per sudores, vel alia
cor-

non sensu ægri tantum, quod minus probat; verum etiam in aliis & thermometro & adtactu meo multorumque Studiosorum, cum pulsu æque forti & magno, quam in alia manu calido; tandem in cadavere hora post mortem calorem majorem, quam ante mortem, aut in toto morbo acuto. Pro more suo HALLERUS ad quædam in abstracto respondet, sed nullo modo ad ipsam difficultatem. Nonne in morte, & a morte, cessat omnis adtritus? Tamen calor augetur: si ais, calorem a centro pelli ad superficiem in cadavere; rogo, quo instrumento hoc fit, ubi perfecta omnium quies? Immo contrarium sæpe patet, dum decem, quindecim horis a morte gelidum totum cadaver aperitur, calore adhuc in visceribus superflite: ergo non est verum hoc."

„Præterea toties vidimus adritu minuto in febribus intermittentibus, aut remittentibus, illico subnasci frigus; & sensu ægri & nostro. Cui ibi calor non ab internis ad externa pellitur? An hoc in semimortuo, aut in frigore febrili ab hac causa inminuti adtritus non fieret, & tamen fieret in integre mortuo?"

„Ex omnibus ergo dictis capio, unam esse causam caloris adtritus, id est, esse inter caloris causas unam; verum, quum eo cessante &

corporis emunctoria loca pelli corporeque eliminari queant.

§. 969. *Tamen oportet - - - singularis &c.*
 Quum in Physicis raro ulla regula adeo generalis sit,
 - quin

---

in vivo, & in recenter mortuo calor subsistat, alias ejusdem causas superesse, necesse est.

„Quænam illæ? sunt datæ plures a multis; sed nullæ sustinent examen, & destruunt se invicem: hinc ignorantiam fateor. Scio adesse alias causas, quæ feriante adritu agant, ut homo caleat; sed nescio, qualis sit.“

„Bene solvit HALLERUS problema, quod possit homo calidus in animo sensu frigoris adfici, ex aliis experimentis; sed non solvit problema, cur homo & sensu frigoris magno adficiatur, & ad thermometron quoque frigeat, & ad tactum Medici, dum interea pulsus æque fortis, quam in alia manu.“

„Dubitavere Auctores multi, uti apud HALLERUM videre est, *l. c.*, an possit inter nostra solida & fluida fieri adritus tantus, ut inde calor nasceretur? Et forte non sine ratione dubitaverunt: nam globuli sanguinis non sunt duri: patet per microscopium, quod arctato vase a frigore, ubi globulus unus potuerat transire, jam globulus se oblonget, ut transeat. An tale corpus aptum, ut calorem tritu generet? *Expert.* OOSTERDYCK - SCACHT injecti vi lactis per æneam art. pulm. nihil caloris demonstrabat natum in lacte.“

„Et

quin patiat exceptionem, *Venerandus* Præceptor nunc his exceptionibus recensendis sese accingit & ostendit

1) *singularem arteriæ naturam* efficere posse, ut, quæ signa calorem nimium, aut frigus, aut fortitudinem, aut debilitatem &c. adnunciarent, ea nunc fallant. Sit v. g. homo, qui habeat abundantes humores, vires fortes, ut & plenum, & æquabilem, pulsum habere necessario debeat: mittatur ipsi in brachio sanguis, & per infortunium lædatur arteria. Nascitur anevryfma; vel, quod arteria debilitata sit in tunicis suis; vel, quod probabilius, quum arteria tota penetrata sit a lanceola. Ubi arteria illa consolidata est, erit saccus ibi loci dilatatus, tunicis crassior, quo in loco sanguis alio modo pelletur, quam alibi. Arteria in carpo dabit intermittentem, vel inæqualem, vel dicroton, pulsum; contra tamen rationem temperamenti hominis.

2) *Ætas*. Junior Medicus sæpe diceret, infantem febricitare, ubi non febricitat. Pueri innatum calorem majorem habent, ait HIPPOCRATES; pulsum ideo habent celeriolem. Hinc veterani Medici solent totam manum, vel digitos infantis sumere intra

Y 2

suam

„ Et omnia, quæ de adritu, ut genitore caloris in physicis narrantur, difficulter ad machinam humanam, vel animaleam adplicantur, a qua omnes machinæ physicæ enormiter differunt, & quæ machina animalis talis est, ut similis in physicis non detur, & ut omnes fateri cogantur, quo plus de eadem meditentur, eo minus se intelligere; & maxime id de humano corpore intelligendum est, miraculo illo peculiari manus Dei. *De H.*

suam anum & examinare, num pulset manus tota, quod in sanitate non fit, in febribus autem eorum maxime. Unum digitum sic sumere infantis sæpe sufficit.

3) *Sexus*. Femina & vir ejusdem ætatis, ambo æque optime valentes, non habebunt pulsum æqualem sibi invicem. Viro constantia in sua optima sanitate major, quam feminæ, arteriæ fortiores, humores densiores, pulsum fortiorem & lentiolem dabunt, quam in femina, æque sana; neque vasa, neque humores sunt, ut in viro; unde pulsus frequentior; viragines modo excipiatis.

4) *Animi adfectus*. Nemo est, quem hoc lateat. Iratis nobis, quanta ubique pulsatio?

5) *Sex res non naturales*; id est, reliquæ sex rerum non naturalium; adfectus enim animi etiam pertinent ad sex res non naturales. Si ante meridiem ad horologium amici cujusquam pulsum explorastis habere v. g. 60. pulsus uno minuto; & iterum ejus, bene pasti, pulsum examinetis, forte 80. numerabitis.

6) *Habitus corporis*: Homo antea macilentus exhibebat pulsum fortem; nunc, inpinguescens valde, pulsum longe debiliorem. Causæ datæ sunt. Vice versa idem.

7) *Temperies propria*; ut dixi de iis, qui naturaliter habent inæquales, aut intermittentes, pulsus.

8) *Regio*: ponamus homines sanissimos in suo genere, in regione sicca, arida, sole ardente squallida; alios, quoque sanissimos, in temperata regione: in prioribus densiores humores excoctique, & vasa rigidiora, dabunt pulsum fortiorem, quam in iis, quibus humores minus crassi, stricta minus vasa.

9) *Tempestas*; hyberna, sicco aquilonio, stringens vasa, densans humores, adtritum majorem, majorem calorem facit. Ventros hyeme calidiores quam

æstate, HIPPOCRATES dixit. Pulsus tunc certe fortior adest & frequentior, quam si hyems humida, australis, omnia mollia & flaccida reddat. Æstivo tempore, Syrio ardente quam maxime, sudore diffluunt homines, a calore quasi effeminati: quando diu sic manet tempestas, exhausti sunt tenuioribus humoribus exsiccatique. Tunc humores densati supersunt, & vasa, ultra humectata, & sua in substantia excocta, rigescunt. Pulsus tunc habent hi homines utcumque duros & fortissimos, generantque tunc calorem tantum, ut, licet in thermometro calor non sit eô, qui antea adfuerat, superior, ipsi tamen nunc tempestatem clament longe, quam antea fervidiorem.

Tandem addit notabilem hanc sententiam: *Et quod multum intersit, quo ordine pulsus diversi se invicem excipiant*: nam in morbis magnus pulsus post parvum, bona præ sagit; parvus post magnum, mala; plenus post debilem, bonus; debilis post plenum, malus. In apoplexia si post fortem pulsum nunc debilis observetur, mors brevi aderit; labascit jam cerebellum. Paralyticus pulsum in parte adfecta non exhibebat, partis exarescentia, vel gangræna, timetur: incipit iterum pulsus adverti, spes curationis adfulget.

§. 970. *Sed Et --- movendæ.* Quum vires vitæ moturæ sint materiem, a qua irritantur in morbo, mox incipiunt eæ fieri validiores, ut stagnantem in motum ducant: ergo pulsus augentur. Sin minus, bona crisis non erit, quum vires vitæ, incitatæ a materie inertæ & noxia, debiliores sint, quam ut illam in motum ducant.

Motæ: pulsus tunc sunt magis febriles, quia mota jam & per massam humorum permista materies irritationes universales facit & symptomata critica.

Excretioni paratæ ; itidem febrilis pulsus hoc tempore ; quum vitæ vires debeant illam nunc ad excretoria loca corporis amandare ; in quibus, dum impellitur materies morbosa, quoque pro aliquo tempore symptomata critica nascuntur.

Et jam incipientis secerni ; nisi enim vitæ vires continuent agitare materiem, & febris continuetur utcunque, excretiones criticæ languebunt & morbus non judicabitur. Febris quidem minuatur oportet pro rato secretorum & excretorum ; sed plane non concidet, donec magna copia materiæ morbosæ secreta & excreta sit.

Nam ibi demonstrant egregie tempus agendo aptum præter cætera. Si hæc vera sunt, quæ hac §pho dicta sunt, uti sunt verissima, veniant nunc, qui dicant, Hippocraticos viros meros esse otiososque naturæ spectatores. Faciuntne, ut inquit TERENTIUS, intelligendo, ut nihil intelligant. Sane activos illos Hippocraticos Medicos cernimus singulo momento, ut intelligant, utrum ea symptomata in ægro, eæ in pulsu varietates, orientur a materia nunc movenda, mota, excretioni parata, excerni cœpta ; an vero ex violentia morbi ? Si ex violentia morbi, utique in curam urgentium symptomatum incumbendum est. Si a materia cocta, norunt, non esse turbendam naturam : sed neque tunc boni Medici sunt otiosi spectatores : convicti enim, quod sint symptomata a materie tali orta, quantumne sollicite attendunt, ut videant, utrum id, quod bene cœptum, bene perficiatur, bene ad finem perducatur ; an vero incepto bono opere natura langueat ? Immo, si natura non langueat, & talia contingat observare, quæ metum faciant, ne symptoma aliquod criticum fiat primarius morbus, vasis quandoque arctioribus in aliquo viscere, quam ut transitum concedant ; quantopere tunc

non cernimus illos intentos & activos, ut hoc averruncent !

Hæc autem omnia ignorant illi, qui nesciunt distinguere cruditatem a coctione, symptomata critica a symptomatibus morbi; vires vitæ bonas a viribus, aut exorbitantibus, aut depressioribus; symptomata critica, dimittenda sibi, ab iis, quæ aut augenda, aut mitiganda sint; evacuationes criticas sufficientes, ab iis, quæ, aut parciore sunt, quam ut integre judicetur homo, aut sint largiores, quam ut homo perferre possit.

Concludamus iterum igitur, Empiricos esse, & veri Medici nomine indignos, qui, methodi Hippocraticæ ignari, vel perosi, ægros curandos suscipiant; curare se posse, autument.

Minutias quasdam de pulsu nolo referre, quum pleraque sciat. Sic v. c. in pulsu debili dum Medici dubitant, utrum pulsus adfit, nec ne, si tunc fortius premant, sentiunt nihil, quia nimis premunt. Si paullo mollius & cum patientia tangerent, invenirent. Etiam fallit, qui in digito ac pollice Medici pulsus est: si v. g. post pastum celeriter ad ægrum perrexerit, potest pulsus sui pollicis pulsu falli.

DE RESPIRATIONE, UT SIGNO.

---

§. 971.

Respiratio facilis, non dolens, constans, qualis est in homine sano, si adest acutis in morbis, designat organa omnia respirationi servientia rite valere &c. Ergo 1) rite valent plurima. Ipsi pulmones sunt bene dilatibiles, & compressibiles; nihil, aut parum, obstructi. Pulmonica vasa, art. pulmonalis, art. bronchialis, parum, aut nihil, inflammata sunt. Nervi pulmonis, a pari octavo & intercostali oriundi, expediti sunt, & sufficientem spirituum copiam accipiunt. Unde etiam illa pars cerebelli, unde hi nervi oriundi, bona.

Ergo 2) etiam nec minor longe, quam par est, nec longe major, copia sanguinis venosi ad cor dextrum adpellit. Si enim longe minor, pulmo, non fat sanguinis a corde accipiens, mox languesceret: ut in magnis hæmorrhagiis videmus respirationem debilem fieri. Si copia longe major a corde inpelleretur, magis obstructus pulmo ægrius respiraret. Ergo etiam cerebrum & cerebellum neque nimio cruore onerari, nec depauperari; spirituum proinde secretionem pro toto corpore, h ac saltem de causa, non inpediri, concludimus.

Ergo 3) cordis actio satis bona est, apta, ut sanguinem debita copia, debitoque vigore promoveat per pulmonem: si per pulmonem debitas vires habeat, ut promoveat cor dextrum, oportet quoque cor sinistrum be-

ne

ne valeat: ut sanguinem mittat per aortam ad omnes corporis partes: ergo etiam sanguine coronariarum bene nutritur, nervorumque a cerebello oriundorum laudabili functione fruitur.

Ergo 4) etiam in aortam ductus sanguis multas resistentias, aut graves, non offendit ad extremitates, quum alioqui actio cordis inde læderetur; neque admodum copiosæ arteriæ capillares in hoc morbo possunt esse obstructæ, quandoquidem tunc sanguis sat debita copia ad cor dextrum non rediret.

Ergo 5) diaphragma, quod, antagonismo suo cum thorace & musculis abdominis, respirationi exercendæ primario inservit, est bonum; alioqui dolentissima & impedita esset respiratio, ut in parophrenitide.

Ergo 6) mediastinum, quo sustinetur diaphragma, & impeditur, ne nimis profunde intra abdomen agatur, oportet bonum esse: si enim esset inflammatione tumidum, utique, si doleat, actione diaphragmatis tenderetur, dilaceraretur; si non doleat, saltem ab inflammatione tumens non possét obsequi motui diaphragmatis: omnibus his causis respiratio læderetur.

Ergo 7) hepar non admodum male adfectum est; quum illud, quamvis haud acutissime soleat ab inflammatione dolere, tamen doleat; &, quum ille dolor actione respirationis intendatur, homo quoque respirationem conatur subprimere. Præterea hepar inflammatum, aut obstructum, adeoque infarctum, pondere suo diaphragmatis agilitatem impediret, interciperet; adeoque respirationem impediret. Ergo hepar valide adfectum non est.

8) Quæ etiam omnia eadem de liene intelligenda; ob easdem causas.

Ergo 9) ventriculus non admodum male habet: si enim inflammatum sit, agitationem diaphragmatis haud

sustinet: unde respiratio in gastritide laboriosa est, ut evitentur dolores.

Ergo 10) thorax totus admodum prave se non habet; nec læsus multum est. Igitur spina dorfi, costæ earumque cartilaginee & sternum; integumenta, panniculus adiposus, musculi intercostales interni & externi, claviculæ, musculi subclavii, musculi serrati plures, membrana succingens costas; omnes venæ, arteriæ, nervi, has partes irrigantes, non multum adficiuntur.

Ergo 11) peritonæum & musculi abdominales non sunt multum adfecti, quum vitio notabili adfecti totam respirationem impediunt, a nimia agitatione dolentes.

Ergo 12) neque intestina, aut mesenterium, male adfecta sunt; quum ab inflammatione dolentia, non ferant in expiratione adpressionem musculorum abdominalium: quam ob rem & in enteritide respiratio læsa.

13) In magna inflammatione renum actio diaphragmatis impeditur; quia renes adcumbentes non ferunt motum capitis diaphragmatis.

14) Respiratio læsa admodum in inflammatō utero; quia actionem musculorum abdominalium, & adpressionem molis intestinalis, non potest tensus uterus ferre.

Nonne his omnibus partibus ita se habentibus, hisque omnibus functionibus non magnopere læsis, spes magna adfulget, fore ut natura talis materiem morbi coquat, moveat, eliminet?

Ex obposito, respiratio valde læsa demonstrat in necessariis ad respirationem instrumentis, aut in adpensis adjacentibusve visceribus, vitium notabile esse; quod si non solvatur, homo morietur, vel longas sustinebit ærumnas.

Immo functiones plures inde laborabunt: æger habet v. c. duram alvum; egereret illam, si posset; sed horret respirationem læsam & dolentem intendere. Licet enim sanus parva vi respirationis sæpe alvum deponat, & licet intestina quoque ad egerendas fæces cooperentur, tamen homo a morbo debilis & in respirando dolens, si alvo dura, exusta, labore, non poterit eam deponere, quum valida respiratione indigeat. Idem de urinæ excretionem verum. Quantane igitur bona præfagit respiratio sana, aut fere sana; id est facilis, non dolens, constans!

§. 972. *Quæ autem - - - auspicii*: explicui mox: in una enim, pluribusve, harum recensitarum partium, directe, vel indirecte, respirationem lædentibus, inflammatio tunc obtinet. Est tamen exceptio quædam in hac regula; neque inmerito *Textus* adjungit: ut *plurimum*; indicans, aliquando aliter fieri.

Constat ex egregia *dissertatione epistolari* SYDENHAMI, tum & ex quotidiana experientia, dari dolores, quos pleuriticos omnes jurarem, qui tamen adeo absunt ab omni inflammatione, ut si inflammatoria methodo tractentur, continuo, augeantur; immo in pessimam conditionem, & mortem, mutari queant. Ortum tales dolores ducunt a genere nervoso debili, ut causa proëgumena; a spasmu irregulariter motorum spirituum, ut procatarctica. Feminæ etiam non puerperæ, sed quocunque in statu, viri melancholici & hypochondriaci, idem patiuntur. Vidi in his a motu animi tantum ortos dolores colicos inmanes, ortos dolores nephriticos, pleuriticos, stomachicos; qui passim, datis blandis paregoricis & nevroticis, cedebant. Ergo ut *plurimum*, ut est in *Textu*; aliquoties tamen a spasmis nervorum illud accidit.

§. 973. *Respiratio - - - dilatabile.* Id vidimus jam, dum de *sanitatis generalis signis* fermo erat. Si consideremus, homines cursu se agitantes, actione valida musculorum vim magnam sanguinis determinare ad cor dextrum, hoc ad pulmonem; si pulmo inde vix angatur, vix anhelet, oportet, ut vasa ejus valde expandi se sinant a copiosiori sanguine, & ut etiam expansa valde vires exerceant robustas, ut tantam copiam in venas ducant. Si hæc omnia fiant sine multo anhelitu, sine multa anxietate, sine dolore thoracis, aut insigni mutatione pulsuum; notatur, revera corpus adesse robustum, bene sine rigiditate flexile, sine flacciditate firmum; corpus, quod valeat sustinere mutationes multas in suis solidis fluidisque, quin multum mutetur ipsum.

Si jam in morbis acutis respiratio magna sit, & commoda, utique notat, ut antea vidimus, pulmonem, & thoracem, & pleuram, & diaphragma, & musculos abdominales bene explicabiles esse; adeoque neque in his partibus, neque adpensis, adjacentibusve, notabile inesse vitium; &c. ergo in tali morbo omnia sperare licebit.

§. 974. *Respiratio - - - priorum.* Invertite modo datas causas magnæ respirationis in contrarias & habebitis mox causas omnes respirationis parvæ.

Maxime autem - - - rigidum: id est, tensum, turgidum, haud explicabilem. Id fit in omni peripneumonia valida, pulmone fere dupla copia sanguinis onusto; in ulcere clauso pulmonis; in nimia pulmonis ad pleuram, pericardium, diaphragma, adhæsione; in omni fere agone mortis; dum omnis fere sanguis stat inter cor dextrum & fines art. pulmonalis. Hinc patet, cur parva in his omnibus respiratio, pulmone vix cedente

dente impulsui aëris atmosphærici , & vix sequente motum thoracis , aut diaphragmatis.

Fistulamve pulmonalem - - - inmitti : ut est in omni abscessu pulmonis magno , clauso : eo enim turgente premit toto ambitu vesiculas & bronchia , ut per illa nequeat ingredi aër ; unde parva respiratio. Talis etiam a glutine multo , obpilante vesiculas & bronchia ; tum & in asthma convulsivo , ubi musculi mesochondriaci spasmodice contrahuntur , spatium aëreum pulmonis arctatur.

Hinc est pessimi ominis : non in asthmaticis , quibus periodicum hoc malum per aliquod temporis spatium iterum liberam utcunque respirationem relinquit , sed in acutis. Omne , quod nimis diu respirationem parvam facit , facit demum nullam ; motu parvo pulmonis , sanguine fere stagnante omni & causam mali augente.

§. 975. *Respiratio lenta &c.* De hac iterum actum etiam , dum *de sanitatis generalis signis* erat sermo. Verum caveamus , ne confundamus lentorem morbosum cum sano. Lenta respiratio fit sæpe , quia homo , etsi vellet , citiorem reddere non potest ; uti v. g. in moribundis. Igitur oportet esse æquabiliter lentam , non quasi pro tempore ablatam ; sed cum lentore agentem , & facilem , & magnam , & constantem. Hinc lenta etiam a parva distinguitur : bona lenta respiratio fit toto , facile explicato , thorace.

§. 976. *Respiratio celeris &c.* : magna & lenta declarabat organa respirationis expedita , libera : si impedita nunc sint , erit celeris & parva , ob causas antea , dum de parva actum , dictas. Ut intentatas subfocationis minas homo evitet , conatur crebriori respiratione id lucrari , quod pleniori
ne.

nequit: unde de tali respiratione bene *Textus* dicit, semper aliquid metuendi eam adportare.

§. 977. *Respiratio æqualis &c.* In homine sano æquabilissima est reciproca hæc actio inspirationis & expirationis, quum natura sana omnium partium, illi famulantium, nullum obstaculum ponat. Ergo subponuntur optima, quæ agant, instrumenta; optimi, qui vel perfluant, vel influant, humores.

§. 978. *Respiratio subfocativa - - - inflammatum;* ut in peripneumonia, aut pleuritide: *obstruētum*, sanguine inmeabili in spatio arterioso; glutine in spatio aëreo; materie quoque calcarea, gypsea, lapidea: *plenum*, materiis nunc dictis; tum tumore, aut vomica clausa: *rigidum, siccum;* adeoque non cedentem impressioni aëris inlabentis, non expellentem eundem aërem. *Cruorem autem inmeabilem:* sive enim cruor directe in causa sit, ut transire per vasa non possit; sive organa respiratoria inmorigera sint, ut promoveant perfluxum cruoris; semper fit respiratio subfocativa: combinatæ causæ eò citius occidunt.

Nisi talis - - - hypochondriacis: ut in asthma convulsivo: verum passim talis causa se ipsam destruit: nam, dum homo fere subfocatur, cor sinistrum non accipit sanguinem; ergo nec cerebellum; ergo nec spiritus ab hoc secernuntur; ergo nervi cordis & pulmonis languent; ergo spasmus sponte solvitur: quo soluto cor, quod vitam peculiarem habet, qua vivit (per aliquod temporis intervallum) excisum de corpore, cor, inquam, superabundantia suæ vitæ motum excitat in sanguinem contentum, ducit in pulmonem, resuscitat

tat hac irritatione actionem pulmonis & denuo vita sensim continuatur, ut ante. (*)

§. 979. *Respiratio - - - lethalis*; quia notat, aërem posse modo ingredi per asperam arteriam & bronchiorum initia primosque ramos; pulmone reliquo ita sanguine infarcto, ut aëreum spatium compressione deletum sit.

§. 980. *Sublimis &c.* de qua toties egit HIPPOCRATES; hæc prava illa, & passim lethalis, respiratio, quam jam toties descripsi fieri non vitalibus modo musculis, sed & ope multorum musculorum voluntariorum; donec demum, viribus deficientibus ad exercendos hos musculos, respiratio penitus cesset.

§. 981—982. *Venerandus Auctor* nunc in his binis paragraphis in summam primo colligit respirationis perfectissimæ & vitiosissimæ signa; tum vult, ut habita idea bona utriusque, legitime judicemus de gradu bonitatis, aut pravitatis, respirationis in morbis. Ut in omnibus signis naturalis & sana functio regulam iudicii, de læsione formandi, subpeditat, ita & hic.

(*) Ut a causis internis, ita & ab externis fieri talis constrictio pulmonum potest: sunt vapores venenati antrorum quorundam, qui sic occidunt. BOERHAAVE in suis laboribus chemicis ita semel habuit constrictos musculos mesochondriacos a vapore olei vitrioli, ut jamjam foret subfocandus; mox tamen hauriens aëra, spiritu alkalino inprægnatum, spasmus solvit. *De H.*

hic. Quò ergo respiratio in ægro habet plura signa bonæ respirationis, eò plus spei; quò minora, eò plus metus.

§. 983. *Frigida lethalis; causa in propatulo est.*

Utpote fere semper nuncia gangrænæ viscerum & vasorum interiorum. Notum est experimentum (quod HAENIUS hic latius diducit,) aërem exhalatum tempore hyberno, aut in loco frigido, reddi, vaporis forma, visibilem, quum condensetur halitus humidus. Aër pulmonibus exceptus calescit, uti notum ex physiologicis: dum aër ille calescens sua rarefactione inciperet premere vasa & molestus esse, iterum efflatur calidior rariorque, quam inhalatus fuerat; ergo tunc sentimus omni anni tempore respirationem calidiorē. (*)

In feбри autem, ubi homo ultra 100, 107, 108 gradus calet, respiratio est tantò calidior.

Quid ergo cogitare debeo, si aër mihi adpareat ab ægro exspiratus non incalescere? Cogito, calorem atmosphærà majorem in illo corpore non adesse; sed corpus vivum habet semper calorem atmosphærà majorem; ergo partes, quas adlabitur aër atmosphæricus, incipiunt mori, id est, gangræna adfici: ergo inflammatio pulmonis transit in gangrænam; ergo brevi de vita actum erit.

Hic

(*) Sermo hic est de communi passim respiratione, & quæ saltem in ædibus, atmosphæraque communi consuetasit; alia enim ratione se res habet, dum in loco per excessum calente versamur; aut in atmosphæra degimus, calidiori calore humano.
De W.

Hic tamen, ne fallamur, caveamus: respiratio frigida potest esse, sine periculo. Vidi homines dormientes, ex consuetudine sæpe expirantes aëra ore vix aperto, & quadantenus acuminato; hæc respiratio in somno familiaris ipsis. Si jam examinetis aërem sic efflatum, experiemini frigidum esse. Quotidie sic videmus v. c. Chirurgum emplastrum adplicandum loco adfecto calefacere ope halitus ore integre aperto emissi; frigefacere fomentationem forte nimium calentem mediante aëre, per os in angustiorem aperturam contractum expulso.

In primo casu totum quantum expirat aërem lata columna; id est, tota capacitate labiorum adplicat emplastro, prope adeo ori admoto, ut labia vix non tangent: vi igitur calidior aër, lata basi efflatus, removet atmosphæram frigidioram & calefacit emplastrum. In altero casu, dum exigua oris apertura, in acumen ducta, efflat, comprimit primo aërem, ut minus rareseat; tum vi adplicat ad calentem liquorem. Dum hanc actionem continuat, removet continuo calidam liquoris nimium calentis atmosphæram, cujus locum aër vicinus illico occupat; qui aër etiam incalesceret; continua autem actione subflantis hominis omni momento novus aër frigidior ad omnem superficiem calidi liquoris adplicatur, & necessario liquor fit frigidior, quum continuo sui caloris quidquam novo frigidiori aëri largiatur. (*)

Itidem

(*) Ubi ore acuminato aër inflatur in manum, ita, ut manus sit valde propinqua ori, non sentitur frigus, sed calor major. Cur hoc? Calidæ atmosphæ-

Itidem atmosphæra nostra semper plus incalescit a nostra perspiratione, a calore carniū nostrarum, quam calor in thermometro est. Si jam quis in nos inflat angusto ore, & violenter, aërem, removetur continuo calidior ille aër, nos circumdans, & a nobis incalescens, & continuo communis aër atmosphæricus eidem substituitur. Id nobis adparet, frigus facere.

Hæc ratio, cur ardente fyrio homo calescens ad gr. 96. & exponens se sub dio, vento aëra agitante, prinio gratissime refrigeretur, ut quovis auro talem voluptatem semper vellet redimere. Paullo post, renovato sæpe aëre suo atmosphærico, incipit ingrate frigere, ut præ molestia hujus frigoris domum repetat & recalescat. Differentia tamen adeo exigua est, ut in summis ardoribus æstivis thermometron vix 10. 12. grad. differat a calore hominis. Actio interea ejus aëris, paullo minus tantum calentis, quam homo, stringit vasa exhalantia, ut homo frigore horreat, febricitet, immo moriatur sæpe ab hac sola causa, ut infinitis constat exemplis. (*)

Ergo

mosphæra, & manus & faciei, jam conniscentur, & etiamsi mutantur vi aëris inflati, non substituitur, nisi similiter calens. Si remotior sit manus, friget illa adflatu aëris, quia vi majori dispellitur atmosphæra corporis calidior & substituitur aër communis. De H.

(*) An jam intelligitis, cur Domicellæ odontalgiiis obnoxia, in summo licet æstu, continuo iisdem laborent? una sane causarum harum est, quod suis flabellis faciem calentem nimis ventilent. Aëra
fic

Ergo frigida potest esse respiratio sibilando quasi exercita, in homine sano, ita dormire adsueto; in homine ægro hanc consuetudinem adhuc aliquoties exercente. Respiratio frigida ergo mala tantum, quando non fit eo, quo expositum, modo.

§. 984. *Parva cum sibilo - - - congeri.* Mors tunc ad fores adstat, quando audimus quasi aliquid in lebetè ferveret ac streperet: nam adeo sanguinea vasa pulmonis sunt impleta, ut aëreum spatium comprimatur undique. Mucus, vel humidum illud, quod in cavo aëreo adest, miscetur cum aëre, fricantur autem continuo parietes bronchiorum, & vesicularum inter sese, conquassatur continuo aër cum illo muco, fricatione augente fursum pellitur & sonitus continuus tunc exauditur, quum fricatione laterum pulmonis aërei ducantur fursum, aëre pellantur deorsum: nonnunquam guttur obpletum tale quid adhuc excernit; sed tamen aucto omni momento spatium sanguineo & musculis respirationi voluntariæ inservientibus, spiritus ultra non accipientibus, anima fatiscit in auras.

Sed *Textus* dicit: *Si reliqua signa mala adsint;* & merito; nam in asthmaticis sane deciperemur; hi quandoque talem habent respirationem, sed non diu ita durantem: hinc prognosis nostra in talibus tamdiu mitiganda, donec videamus, sudore frigido, pulsu plane deficiente, insciis prodeunte urina & fæcibus alvinis,

Z 2

ocu-

---

fic continuo mutant, donec facies frigescat; tum vero perspiratio cessat: repulsa materies interiora genarum tunc obsidet. Moderatus igitur flabelli usus sit, non nimius. *De H.*

oculis fractis, demum fore paroxysmum, vitam cum morte conmutantem. Cæterum, citra asthmaticos insultus, respiratio talis lethalis in acutis; nunquam enim tunc adest, nisi & lethalia signa alia simul compareant. (*)

§. 985. *Magna & celeris - - - criseos.* Summi ponderis doctrina sane hæc est. Ægrotus visus est huc usque inter vitæ mortisque limina ambigere; accedens ad.

(*) Ideo etiam *Textus* hæc addit, quod non semper ab initio talis respirationis *omnia illa signa adessent*, mortem jamjam instantem denotantia. Fateri Vobis debeo, quod semel iterumque, ad hæc non satis attendens, initio meæ praxeos dixerim, ægrum in crastinum non superfuturum; qui tamen crastino toto adhuc inter vivos numeraretur. Vidi posthac, integro triduo talem respirationem durasse, paucis levioribus induciis subinde concessis, & tandem die tertio hominem exspirasse. Hinc, ut *Textus* bene monet, si non omnia cætera lethalia signa simul jam adsint, est quidem lethalis, sed non tam cito: si adsint, cito aderit mors. Sapite ergo meo periculo. Subinde per horas est talis respiratio, & vis vitæ superat iterum parumper resistantiam in pulmone; per aliquot arterias iterum ad cor sinistrum propellit sanguinem; respiratio paullo minus fervens est per aliquot horas; vita iterum minore respiratio iterum pessima; & vicissitudines tales ter, quater aliquando obtinent, ante ultimam tragediam.

De H.

ad illum video inopinato respirationem magnam & celerem. Quid ergo causa hujus, nam heri non ita fuit? Respiratio non potest magna fieri, nisi vires sint majores, quam heri; ergo vis vitæ major latuit in hoc ægro, quam putaveram. Sed respiratio non est tantum magna, sed est celeris: ergo est impedimentum in organis respirationis, in quod magna illa respiratio agit. Materies morbi, huc usque fixa hærens in his organis inflammatis, a magna hac respiratione subigitur, coquitur, expulsionis paratur.

Verum inflammatio fuit universalis in feбри acuta continua putrida; non topica ad thoracem: concludo, materiem morbi fieri nunc mobilem, duci in arteriam pulmonalem, respirationem hinc magis impediri, sed vires vitæ insurgentes nunc effecisse, ut respiratio magna valida adsit, quæ sua vi & crebriori actione nunc materiem morbi conatur ad cor sinistrum transferre.

Unde, si vel signa cruditatis minuantur, vel signa coctionis jam adsint, ex tali, celeri quidem, sed magna, respiratione, bona spero: *Textus* enim dicit, esse horum *signum & causam*: *causa* est coctionis & criseos vis vitæ major excitata in materiem morbosam: *signum* est talis respiratio, materiem morbosam vires minus obprimere.

§. 986. *Magna, & rara &c.*: explicui ad *paragraphum* 975.

(Compendii causa denuo prætereo textuum quorundam Hippocraticorum expositionem ab *Cel. HAENIO* hic insertam, partim criticas animadversiones in traductiones *FOESII*, *CHARTERII*, *DURETI*, comprehendentem, ac in antecedentibus, si sensum reliquorum spectes, jam adlatam.)

§. 987. *Interim bene considerandum - - - constitutione*: si centum bene dicantur respirare, forte erit in omnium respiratione aliquid diversum: sed hæc non patent sæpe, nisi adtentissimo. Cæterum respirationes variant

1) pro *nativa constitutione*; quum asthmaticus quandoque nascatur homo, ob configurationem thoracis vitiosam (sub ipso partu nonnunquam sic reditam.) Unde, si talis ægrotet acute, respiratio non præcise denotaret omnia, quæ in alio, non ita nato,

2) *Formatione varia thoracis*: quæ v. c. bona fuerat respiratio infanti, eidem, nunc gibboso facto, vitiosa fit. Bene respiravit infans brevi a nativitate; sciola custos, nutrixve, fasciis thoracis figuram lædit, comprimit, ita, ut infans fiat sine ullo morbo asthmaticus per omnem vitam. Puella egregie respiraverat; sed difformis formæ & fœdæ pulcritudinis studiosa junceo corpore ita thoracem coarctat inferiorem, ut inter spithamas illum capiatis, idque ut pars thoracis superior adspectabilis mammæque, eo magis ampliarentur: jam & dyspnoea & cardialgia continuo laborat, nec potest curari a suo Medico, quamdiu in hanc causam non advertit.

3) *Diversitate ætatis*; infans sanus respirat celerius, quam homo adultus, sanus; vires enim partium minores habet.

4) *Sexus*; femina sana, cæteris paribus minus magnam ac lentam habet respirationem, quam vir sanus; nam in illa solida minus fortia, humores minus densi, vires minus fortes.

5) *Graviditatis*; ob sursum trusum diaphragma-

6) *Adfectus animi*; ut dixi de pulsu,

7) *Habitús corporis*; macilentus bene respiraverat; obefissimus factus nunc ægre respirat; nimia pinguedo agilitatem musculorum subfocat.

8) *Regionis*; leviori aëri, in altis montibus adfuetus, ægre in valle respirat, & vice versa.

Verum mutantur hæc a morbis: homo sanus a vapore v. c. vitriolico fit asthmaticus; si non bene possit curari, diathesin sopitam tenere convenit. Advertendo igitur, quod ille homo habitans in regione elata montana forte per datam occasionem in aliam regionem peregrinatus aliquamdiu, nunc Tibi, Medico, narret, se, quamdiu ea in regione degeret, paroxysmo aut mitiori adfectum esse, aut prosum caruisse, inquirendum est in naturam ejus regionis; quæ si deprehendatur longe humidior esse, est illi ægro ea suadenda, ut incolat. Hinc videtis, quibus regulis nitatur consilium aëra mutandi, quod ægris dandum.

Hinc etiam factum, ut desperanda mala fortuite curata, aut multum mitigata fuerint, peregrinatione alia ex necessitate instituta.

9) *Tempestatis anni ac cæli, atque similiarum*; qui in quadam regione v. g. sicca, libere respirare solebant, si per cæli inclementiam longo tempore, aut profusis imbribus, aut insolitis inundationibus regio squaleat, respirabunt homines difficiliter; & ut id in sano, eo magis conspicue influere poterit in ægrotantes: ergo etiam poterit hoc mutare utcunque prognosin, quod respiratio a sex rebus non naturalibus, & non a vi morbi, sit facta difficilior.

§. 988. *Varis quidem ordo* &c.; ut in capite DE PULSU dictum. Respiratio rarior post frequentem potest esse bona; sed rara admodum, si in cruditate morbi

fit, poterit pronuntiare (præfagire) aut delirium, aut etiam phrenitidem. Respiratio antea moderata, postea lentior, potest esse a debilitate; sed primo moderata, jam celerior, mala est, sine cæteris bonis signis; bona esse potest, si a motu materiæ criticæ. Ita respiratio inæqualis post æqualem plus periculi in morbo notat, nisi iterum id pro parvo tempore observetur motu critico.

§. 989—990. Jam (ait hic HAENIUS in *Codice*,) explicui, & §. 889. in *pulsu* ad §. 970. expositum est.

DE URINA, UT SIGNO.

Materiem adgredior difficilem, sæpe fallacem, maxime tamen cognitu necessariam; quia, si rite cognoscatur, lucem maximam universæ praxi medicæ adfundit. Sequar *venerandi* nostri PRÆCEPTORIS BOERHAAVII differendi ordinem. Intermiscebo præterea, quæ alibi sparsim, & maxime in *Chemia* sua, de urina habet; intermiscibo etiam, maxime incltyti HIPPOCRATIS observata: tum ex FERNELIO, HOLLERIO, PETRO FORESTO, HEURNIO, WALÆO, EUGALENO, & *Cl. REGA tractatu de urinis*, aliisque Auctoribus, quæ imprimis notanda videntur: addam

ea,

ea, quæ Practicus observaverim ipse; quædam etiam coram Vobis in nosocomio demonstrata; quæ certa, pro certis, dubia pro dubiis, pro vanis, quæ vana, habiturus.

§. 991. *Ex conspectu urinæ --- ætatis*: urina igitur sanorum hominum variat pro variarum rerum circumstantiis; ergo & ægrorum. Primo hinc videndum, quæ sit perfectissima sani hominis urina, & quibus de causis varia sit: tum ad urinam hominum ægrotantium has regulas adplicabo; sequutus consilium ipsius HIPPOCRATIS *Aph.* 7—66.

Sani hominis urina sex, octo, decem horis ab ultimo, eoque sano, ac moderato, pastu, est limpida, atque stramen, vel citreum pomum ex arbore pendens, colore referens; gustu modicissime salsa, forte levissime amarescens, odore referens aliquid, quod describere nequeam, sed quod convenit fere & utcunque cum odore, quem solet apertum vivum animal exhalare.

Sedimen ergo in ea non habetur, enæorema sæpe adest, potissimum nubecula. Hæc vero hominis sani urinæ descriptio non ita accipiatur, veluti ægrotantem, aut ægrotaturum testata illum, qui talem non redderet; quandoquidem inter ipsos sanos & sanos ab annis differentia incredibilis. Sani quidam sunt, quibus urina album sæpe sedimen ponit; sani sunt alii, manentque, quibus arenulæ & spicula salina sæpius in urina adparent. HIERONYMUS CARDANUS scribit in *Comment. ad Aph.* 7—55., in sua propria urina jam ultra 40 annos singulis diebus adeste telam aranæ continuam, virgulis crassioribus, rectis distinctam, quales sunt araneorum telæ; idque citra ullum

sanitatis detrimentum : idem etiam se in aliis observasse, addidit.

Ergo regula quidem ut plurimum sic, ut data fuit, obtinet; sed non ita, quin aliquoties fallat.

Sed præter varietatem urinæ sanæ in hominibus variis, differt.

1) *Ratione ætatis*; urina hominis adulti est, ut descripta mox fuit; urina puerorum passim alba est, minusque pellucida : id generaliter verum.

2) *Sexus*: etiam feminæ, cætera sanæ, urinam quidem ut viri sani habent: sed utcunque magis & sæpius sediminis albescentis nonnihil habentis, ita, ut in ipsis morbis sedimina copiosiora deprehendantur feminarum in urina, quam in urina virorum.

3) *Temperiei*: viri laxioris temperamenti cum feminis conveniunt in urina: sedimen sæpe habent tempore sanitatis, & passim in morbis sedimina copiosiora.

4) *Tempestatis anni*: videte Vestras ipsorum urinas hyeme quam pallide flaveant, quam rutilent æstate! Æstivo tempore in primis caloribus dum difflimus sudoribus, urina ad rubedinem, vel fuscum colorem, vergit, copiâ cæterum parçâ. Dum diuturnis caloribus sanguis inspissescit, potus vel necessarii ad sanguinem spissum diluendum cum sanguine miscentur & continuant sudores, talesque urinæ; vel non miscentur cum humoribus spissis, sed tenues diffantur per cutim, & per tenues, aquosas, urinas.

5) *Sex rerum non naturalium*. Videte, quæso, ipsum hunc locum explicantem egregium PRÆCEPTOREM *Inst. S.* 368—372.

Hæc omnia, quæ his citatis paragraphis *Præceptor* adtulit, Vosmet ipsi deprehendere in propria potestis urina: videte eam mane, dum surrexeritis; est maxime

colorata; bibite tum ad jentaculum potum Theæ, Coffeæ, serum lactis; quæ brevi postea redditur urina, ea plane aquam limpidam refert, & parum foetet. Si brevi ante prandium eam examinatis, est iterum coloratior; maxime, si ante prandium fueritis cursu, aut aliqua exercitatione defatigati. Bene pasti si redditam primam urinam intueamini, iterum cruda, aquosa erit; donec, serius reddita, denuo chylosa fiat, & sera vespera rubicunda, cocta.

Est aliquid in nostris humoribus ingratiſſimum, quando per aliquod tempus homo jejunavit. Nutrix, per duodecim horas jejuna plane, dat ubera infanti, quæ mox infans destetetur. Post jejunium 16. 20. horarum urina nostra fusca admodum ac foetida ita, ut proxima sit putrefactioni: adritu diuturno enim salia & olea exaltata tunc cum urina exeunt. (Sed & id non abs omni exceptione accipiendum; inprimis quoad colorem fuscum. Hisce diebus per quadraginta horas ea ratione jejunavi, ut ne vel guttulam aquæ ingererem: urina tum emissa saturatiorem quidem obtulit colorem, quam ad initium, aut ad medium tempus, tentaminis; multum tamen abfuit, quin *admodum fusca* foret, nec foetebat ita, ut proximam se putrefactioni monstraret. Factum vero id media hyeme, lubenterque concedo, fore ut major fuisset & foetor, & saturatior color, si tale tentamen diebus canicularibus fuisset institutum. —)

6) *Medicamentorum*: vidistis aliquoties in nosocomio urinam teconvalescentium ægrorum, qui rheum sumserant: paullo ante urinam stramineam reddiderant; bihorio post adsumtum pulverem granorum XL., XLV., L., reddebant urinam rubram; ita, ut rerum ignari putassent, inesse sanguinem; maxime, si per aliquod tempus sedimen ad fundum conspiceretur, talisque jam intra bihorium, aut trihorium, erat. Vidi meam propriam urina

nam intra horam ab adsumto rheo croceam, & revera in-
missam chartam, aut linteum, urinæ icteritiæ adinstar,
tingentem. Quæ tamen tinctura non semper adest. Ob-
servatum in nosocomio fuit, quodsi urina, post rheum
adsumtum non satis rubra, sed magis fusca, misceretur
cum urina ejusdem hominis straminea, paullo ante missa,
illico ruberrimam evadere.

Fructus opuntiae, si copiosus ingeratur, reddit uri-
nam ruberrimam; crocus maxime flavam; ut & curcu-
mæ radix.

Puero sano, novem, aut decem, annorum, dedi
vesperi comedendos asparagos 15 16. satis crassos cum
paucio butyro, succo citri & nuce myristica; sequenti
summo mane, hora jam quarta, sumsit infusum ex rheo,
cassia & radice curcumæ: vix inde purgatus reddidit
1) urinam copiosam, leviter fuscam; die sequenti ad
vesperam foetidissimam; 2) paucam, magis fuscam, vix
foetidam, 3) paucam, vix fuscam, sed adeo olidam,
ac si ipsa stercorea essent admista; 4) paucam, fuscam,
vix olentem; 5) ruberrimam, foetidissimam, veluti si
corruptissima urina cum olidissimo stercore mista esset,
& simul arenulas gerens rubras, mucro rubro inviscatas,
ac si totum phlegma rutilans esset, totiusque urinæ
color instar rutilantissimi sanguinis. Peracta purgatione
sanus puer per omnia fuit.

*Secundo, hinc ergo --- plenissimam: utinam hanc
observationem animo caperet vulgus Medentium! Mit-
tuntur ad ipsos urinæ ægrorum; sæpe per homines
ignaros ægritudinis, qui, ut nuntii, id tantum dicendum
habent, ut ab Uroscopo, ad conspectam urinam, formu-
lam, vel ipsum medicamentum, accipiant. Quæ, quæ-
so, temeritas, ut ausint tales remedia præscribere, igna-
ri conditionis morbi! Vel enim præscribunt, quæ vali-
de agunt; vel, ut astuti quidam, ne noceant, reme-
dia*

dia indifferentia. Si præscribant, quæ putant casui indicato per urinam convenire, quantane nocumenta ægris, si ex urina prava capta fuerit indicatio ! Si innocua, ne noceant, per urinam decepti toties, dederint, quantine criminis rei, qui, ne lucrum ob famam uroscopiæ amittant, homines negligunt ; non dantes talia, quibus periculum mortis averruncaretur ! Nonne hinc calumniæ & scommata in artem medicam congesta ab *Equite de MONTAGNE* & multis aliis Criticis ? Certe non datur scientia talis ab urina sola & morborum deducens naturam & medicamenti electionem, & qui sordidam hanc artem profitentur, passim sunt rustici, vetulæ, barbitionsores, & stupidi Medici, a quibus certe ars hæc excoli non potuit, quæ toties a viris eruditione & experientia consummatis examinata, inventa est incerta, fallax, mendax, damnosa. Si vero qui eruditiores Medici famam sibi ex uroscopia quæsierint, id auri sacra fames, non probæ conscientiæ testimonium fecit.

Asi vero, dicetis, est his hominibus arcana ars, scriptis medicis non tradita, sed arcano traduce a possessoribus adeptis artis, communicata, ab iisque demum suis discipulis. Rem hanc esse verissimam, docent observata quamplurima. Ex urina conspecta norunt dicere morbos morborumque symptomata : norunt salutem, alios morbos, mortemve, prædicere, eventu id confirmante. Ex sola urina conspecta norunt, an puellæ rapta virginitas sit, & utrum menses cessent a morbo an a furtiva Venere ?

Sic fama vagatur ; quæ, ut primo nascatur & crescat eundo deprehensi sunt Uroscopi ipsi artificio indigno, eoque multifórmi, efficere.

Re indagata constitit, Uroscopos, famosiores habere in atrio, quo nuntii ægrorum cum urinalibus Apollinem expectant, vafros quosdam homines, vel unum

saltem talem, qui etiam fingit, se super urina alicujus consilium petiitum accessisse, narratque hac occasione fictum quemdam morbum, ut aliorum etiam urinas videat, & historias morborum audiat. Fit ille demum invisibilis, vel fingit, se aliquid in vicinia agere debere, interea dum Medicus expectetur: intrat per aliam viam in ædes, & narrat vafer homo magistro mendaci, quid ille qui pallidam, alius, qui rubram, vel tertius, qui talem vestem gerit, de ægro effutierit. Dum post-hac intrant singuli, mirantur hominis simplices miraculum, quod plenis buccis ita rem tangat acu.

Aliis methodus est, ut generalia quædam observent in vultu gestibusque totis consultantium: ut silentes capitis aut oculorum nutu tacite secum adprobent, negentve, quæ fuerint dicta (id quidem subobscurum videtur): vel quasi aliud rogando efficiunt, ut consultans imprudenter dicat *ille*, vel *illa*; aut effutiat incogitanter aliquod symptoma, quod cum urina junctum simul rem totam patefaciat.

Vel denique habentur multi, qui idioma sibi proprium habent, & tanta in genere fabulantur de effervescencia, fermentatione, ebullitione, in humoribus, de bilis inperio tanto, de salibus, oleis, partibus sulphureo-salinis & salino-sulphureis tam mira, idque facie compositissima, sæpe tanta cum religionis & pietatis affectatione, ut summam in admirationem rapiantur ignari, & lubenter tunc omnia, quæ sciunt, effutiant; quæ astutus Medicus tunc per barbarismum suum audacter explicat.

Si vero habeant homines callidos, qui bene omnibus verbis intendunt, ne quid inde Uroscopus concludat, inveniuntur passim dicere talia, quæ vanas illorum jactationes & ventitationes turpiter confundant.

Interim vulgus hominum ita per hos impostores seductum est, ut neminem veri Medici nomine dignum censeat, quem ars ex sola urina judicandi lateat. Unde multi Medici reperiuntur, qui, ab amicis rogati, cur ita turpiter medicinam agant, meliora edocti, ingenue respondent, se ita homines dispositos invenire, ut, nī simul hanc uromantiam profiteantur, nihili faciant ipsorum scientiam, & alios adcurrant.

Verum, candidi animi est, artem, qualis est, profiteri; demonstrare uroscopiæ incertitudinem, agyrtarum fallaciam, veriora certioraque artis principia, quæ non ex sola urina, sed ex omnibus collectis signis, judicium formet: brevi quippe elucescit docti & boni Medici in medendo aptitudo.

Hæc præfatus ad urinæ examen venio.

§. 992. *In urina examinanda &c.*

§. 993. *Copia urinæ --- omnia simul:*

1) *Abundantiam potūs aquosi*; ut potest unusquisque in se advertere, si aquam multam hauserit; est enim aqua maxime diuretica. Vina eequidem pleraque oligophora idem faciunt, ut & multæ cerevisiæ; sed quum omnia hæc id sæpe non ita faciant ratione aquæ admistæ, sed vi diuretica, ideo ad aliam classẽ, nempe *Nro. 4.*, pertinent. Aqua pura, potus Theæ, Coffeæ, serum lactis, lac cum aqua, multam copiam urinæ dant; ita aliquando, ut excedat longe copiam solitam triplo, sextuplo, decuplo.

Si homines nimium mingant, est malum speciesque pseudodiabetes: qui ergo ex sola aucta copia, non examinata unde veniat, vellet prognosin diabetis facere, ridiculum sane se redderet.

2) *Laxitatem singularem fistularum renalium*; ita, ut adpellenti sanguini nullam resistantiam præbeant, & sic laxæ, patulæ, secretam urinam mox in pelvim transmittant.

3) *Perpirationem, sudorem, salivam, inminui*. Est regula generalis, ut excretionem una inminuta alia augeatur; in corpore nempe sano, & sæpe etiam in corpore ægro. Sæpe studio dixi, quam haud raro accidat in acutis, ut tres, quatuor, secretiones simul natura molliatur, per alvum, urinam, sudores, narium hæmorrhagiam. His exceptis casibus, res est verissima. Si mane surgentes in aërem frigidum nos contulerimus, oritur sæpe magnus urinæ perfluxus, ut & sæpius, & copiosius, mingere cogamur. Si pergamus pedites per eundem aërem frigidum ambulare, ut magnam perpirationem excitemus, urina iterum parca mittitur.

Si homo diarrhæa, aut dysenteria laboret, vix nisi guttatim mingit. Si forte intrans Medicus videat, copiam magnam urinæ ab ægro emissam esse, potest sine ullo examine adfirmare, alvi fluorem esse factum mitiorem. Si saliva non secernatur, sicco ore, urina copiosior redditur. Si quis in ptyalismo sit, parum urinæ dat; si vero cesset ptyalismus, uberior iterum urina.

4) *Diuretica adsumta*; quæ sunt varii generis. Diuretica autem sunt, quæ vasa renalia exstimulent, ut plus secernant, & quæ eadem vasa laxent; quæ faciliem a sanguine universo secessum dilutarum partium faciant, quæ copiam aquosiorum humorum sanguini adferant. Aquosa jam ad *Nro. I. hujus Sphi* vidimus; reliqua exponuntur suo loco ad finem *PATHOLOGICÆ*.

5) *Cruoris miscelam imperfectam &c.*; quod pessimum in morbis acutis. Etenim, si primo symptomaticis sudoribus, aut urinis, aut alvo, sanguis incrassatus

tus sit, contingit haud oppido raro, ut potus aquosus vix ultra cum illo spisso sanguine misceantur, quin potius præterlabantur excernanturque copiosa urina. Hic lethalis casus, nisi additis aquoso potui saponaceis concretus sanguis solvi & aquosis possit commisceri. Mel ideo adeo bonum, potibus ægrotantium admistum; tum & roob, julapia varia, succi omnes horræorum &c.

Hystericis atque hypochondriacis familiare, ut in animi adfectibus, terrore, ira, matulam integram pauco tempore expleant urina aquosa: (*) reliquus sanguis circulans crassior pronus jam in obstructiones: unde, quo sæpius animo moventur, eo pejoribus laborant obstructionibus. Optimum est, liquore tepido, cui sacchari, vel mellis, quid admistum, sanguini fluorem amissum actutum reddere.

Hinc 6) *adfectus nervosus* &c.: illico exposui.

§. 994. *Præfagit* &c. 1) *crassitiem remanentis*: si non sit a copia aquosi nimia; nam tunc sanguis liberatur tantum ab his: sed si copia aquosi excedens non adsit. & vel a laxitate tubulorum renalium, vel a spissitudine cruoris cum aqua misceri renuentis, vel ab adfectione animi sit, tunc necessario reliqua sanguinis massa inspissescit.

2)

(*) Si jam plures causæ componantur, urina potest reddi abundantissima. Si v. g. hysterica, aut hypochondriacus præfati magna biberit copiosum potum Theæ, tum in frigidum aërem prodiens, impeditam habeat perspirationem; si brevi post valido terrore adficiatur, poterit ex geminatione causarum uberrima profluere urina, *De H.*

2) *Acrimoniam ejus*: aquosa enim sanguine mista & continuo adfusa, abluunt omne acre, quod in sanguine natum noceret. Si jam aqua non ultra copiosa adfit, est proportio illa destructa inter partes sanguinis componentes, ita, ut jam ratione aquæ copiosior sit ea salis & olei. Tum etiam, si ultra non misceantur aquosa cum inspissato cruore, salia & olea non abluuntur & circulatione continua adtrituque continuatis acrimonia sensim augetur. Hinc in hystericis & hypochondriacis sæpe tam gravis subnascitur scorbutus.

3) *Sitim*: sitis oritur a defectu aquosioris partis in sanguine, acrimonia tunc stimulante; quo stimulo orto omne animal per se, cæteris paribus, ad potum fertur. Sitis oritur a calore nimio; qui hic a spisso, acri, sanguine. Sitis oritur a vasorum ultimorum siccitate: accedit talis siccitas, quod humores incrassati ultra nequeant per oscula minima exhalare.

4) *Anxietates*: anxietas omni dolore superior. Rarius ob dolorem, quam ob anxietatem nefarii homines sibi intulerunt manus. Hæc anxietas inseparabilis ab homine, cui crassiores humores ad angustias systematis venæ portarum, vel ad angustias art. pulmonalis, inpenetrabiles hærent.

5) *Obstructiones, harumque effectus*: si mox dictæ anxietates perseverent, nascitur ex obstructione inflammatio, vel scirrhus, viscerisque obstructi ineptitudo ad secretionem suam debitam; unde brevi tota sanitas labascit.

6) *Tabem ex diabete &c.*: videantur hic, quæ ante adlata ad §. 824. *quæ siticulosa &c.* quum enim aqua quasi avolet continuo de sanguine, nascitur acrimonia, siccitas; unde bibendi necessitas perpetua.

§. 995. *Urina parcior* --- 1) *potus penuriam*: quum enim urinæ materies sit potissimum aqua, eaque non satis bibatur, necesse est, parcam dari urinæ copiam. Sermo quippe hic est de potu ad urinam ciendam apto: si enim talis non sit, posset copia potus, qua potus, esse sufficiens, & tamen urina parca; quando, ut *Textus* dicit, designat urina talis parca *nimiam in eo abundantiam spirituum fermentatione productorum*: cerevisia antiqua, vina probe defæcata, generosa, antiqua, copiâ alcoholis inebriant; aut saltem calores a stimulo excitant, urinas paucas pellunt. Norunt strenui potatores, quomodo antiquo illo nectare pleni tota nocte conflitentur cum ardore molesto, vix matula utentes. Vina autem minus antiqua, acida, multam aquam gerentia, diuresin probe promovere solent.

2) *Vasa obstructa* &c.: ut enim in omni loco secretiones, vasis obstructis, vel spasmodice contractis, cessant, ita & in renibus. Si spasmo contracta vascula renum v. g. in femina hysterica, diuretica fieri possunt ea, quæ *Nro. I. hujus Sphi* mox dixi, urinam non ciere; v. g. vina antiqua generosa, spiritus vini &c.: nam talia, hoc in casu hausta, sæpe efficiunt, ut, qui adsint, spasmi solvantur; nunc ab hoc potu alio in loco excitato spasmo.

3) *Augmentum* &c. ut jam sæpe dictum. Causæ etiam a calculo esse possunt; sed hæc venire queunt generali notione obstructionis.

Si autem --- *ischuriam* &c.: videantur quæ dicta ad §. 821. Exemplum tale habuimus etiam in prima ægra hujus nosocomii, mense Julio 1754. ex quo hic adfuerim. Moriebatur hæc sine vel minima guttula urinæ in vesica; quamvis cathetere sæpius exploraretur: neque habuerat unquam ulla vel minima symptomata nephritidis calculosæ. Eodem morbo & puer 12

annorum periit. Hic ab annis tribus intolerabili cruciatu a calculo vesicæ, cathetere invento, miserrime laborans, a me suscipiebatur, ut experimentum anglicanum in eo fieret, injectione aquæ calcis in vesicam potuque aquæ calcis; quibus anglicana & belgica experimenta docuere, calculum ita frangi, ut homo penitus liber inde evadat.

Incepimus finiente Majo injiciendo aquam calcis cum sextuplo aquæ puræ, & pro potu aqua calcis tantum ad ℥iij. cum lactis ℥ij. per diem dabatur; augendo sensim in utroque dosim aquæ calcis. Dolores minores observati sunt per aliquot dies, ut puer in summa gaudia quandoque erumperet. De vesica nihil exivit præter tenacissimum mucum; qui, ubi urinale vas evacuabatur, instar plumbi continuato filo in aliud vas cadebat: nulla vero fragmenta calculi exiverunt, ut inde minorum dolorum causam deducere potuissemus.

Post tam bona initia die 4. Junii plus cœpit dolere; magis die 5.; unde jussi, ut ab injectione abstinere-
retur, visurus, an forte fragmenta calculi in vesica existentes dolorem hunc crearent, eaque spe fretus, ut simul exirent cum urina, quæ eousque copiose reddebatur. Fabricula a biduo jam aderat.

Die sexta nulla adparuit urina, & febris acuta aderat: tenesmi continui, cum alvo ex alba flavescente. Cathetere explorata vesica vix guttulam quidem urinæ dedit. V. s. in brachio facta dedit sanguinem crusta tenaci inflammatoria tectum. Semicupium adhibitum fuit, cum herbis emollientibus; ut laxata, si possent, vasa omnia, & maxime renalia, iterum urinæ secretionem repeterent. Enema eundem in finem injectum est, dataque infusio ex hedera terrestri, veronica, rad. fœniculi, cum spiritu sulphuris per campanam, & syrupo quinque radicum; toti epigastrio ac renibus
cir-

circumdata eundem in finem, cataplasmata emollientia.

At vero horum omnium juvat nihil. Singultus accessit; dolor & anxietas ventris & præcordiorum intolerabilis; respiratio admodum læsa, quamvis sine tussi; pulsus celer & parvus; somni breves cum semiclausis palpebris; alvus similis priori, & die septima Junii, sexta vespertina, obiit.

§. 996. *Præfagit --- soporem &c.*; hæc omnia in nostro ægrotulo (cujus nunc adlata historia) vidimus; *tremorem &c.* morte apoplectica obivit, somno apoplectico durante per 6 horas ante mortem.

§. 997. *Urina tenuis --- ingestam.* Resumit Auctor, quæ jam dixerat §. 993. & 994., agens de *urinæ copia aucta*. Verum, quum hic consideret talem non tantum copiosam, sed etiam excolorem, insipidam, inodoram, quod non ita ante; significationem ejus examinat & in chronicis & maxime in acutis.

Notat ergo talis *urinæ copiam aquæ &c.*; sine insigni malo talis *urina* est, dum quis v. g. biberit copiosissimum potum Theæ, vel aquam puram.

2) *Vasa renalia &c.*: jam periculum majus est. Si hysterica, vel hypochondriacus, ira valida moveantur, spasmi renes occupant, dantque talem *urinam*. Medicus quandoque intra mensem non restituit tale infortunium. Immo quandoque inde incidunt in acutos pessimi generis.

Si autem in acuta feбри id fiat, brevi summa mala sequuntur. In phrenitide futura videntur spasmi oriri ad ductum communem biliferum & ad vasa renalia: *urina* tunc talis limpida, excolor, excernitur, & sæpe albæ fæces, ut ictericorum. Sed cur non simul fiunt

icterici? spasmus forte etiam est per totum hepar; unde bilis nequit in sanguinem refluerere.

3) *Arctam cohæſionem* &c.: expoſui ipſiſſimum hoc ad §. 993. n. 5.

4) *Aſſectus animi* &c.: expoſui ad §. 993. n. 6.; ſed AUCTOR addit *pallorem virginum*, quia ſanguis in eo maxime aquoſus & vaſa laxa: hinc & copioſa eſt, ob laxitatem vaſorum, & aquoſa, excolor, ob humorem dilutiorem ab aquæ copia.

Addit denique *partum modo antegreſſum*: paſſim puerperæ in partu amiſerunt magnam copiam ſanguinis, amiſere & primis lochiis: laxa ſunt plerarumque feminarum vaſa, & maxime a partu, dum vacuum eſt abdomen factum & omnis reſiſtentia ad renes ablata. Ergo a ſanguine pauco, diſſoluto, & a vaſis laxis, urina talis. Quamobrem neceſſitas intelligitur, etiam ob hanc cauſam ventrem puerperarum mox probe ligandum eſſe, ut hinc laxitati eatur obviam.

5) *Viſcera* &c.: hæc omnia obtinent in pallore ſubſuſco virginum, quem mox expoſui.

6) *Obſtruſtiones* &c.: vaſa & viſcera id munus habent, ut ex crudis cocta parent & miſceant intime chylum novum cum veteri ſanguine: ad quod vaſorum viſcerumque mutua ſociale actio, in phyſiologicis expoſita, integraque eorum ſanitas, requiritur: obſtruſtione jam quodam in loco hærente & viſceris illius actio impeditur, turbatur, & ne alia ſua actione juvare queat, efficitur: unde a multis omnino talibus obſtruſtioneſibus ſecretio urinæ vitari, proſumque valet aquoſa, inodora, excolor, evadere.

7) *In acutis* &c.: nam, ut mox dixi, urina talis inepta oſtendit vaſa & viſcera, ut crudum coquant; ergo, quod crudum eſt, crudum manet; tum autem

nulla

nulla expectanda bona crisis: quis ergo status ejusmodi corporis? Respondet *Textus*:

Aique hinc materiae morbosae &c.: corpus cruda materiae plenum esse docet ipsa morbi conditio; docent ea, quæ excernuntur. Hæc circumducuntur, vita durante, per vasa adhuc libera. Inepta quum sit materiae ad vitam continuandam, sensim obplet, obstruit tenella maxime vasa ultima, & totam circulationem subfocat.

§. 998. *Urina talis &c.* videantur dicta ad §. 994.

In morbis autem acutis: hæc porro, toties jam dicta, paucis expediam. Aqua est præcipua pars, quæ cum oleis & salibus sanguinis componat lixivium illud, quod urinam adpellamus: si aqua sola exeat, maneant salia & olea in corpore copia nimia; adtritum continuo exaltantur magis magisque & destruant vasa, corpore ad mortem in gangrænam disposito.

§. 999: *Urina rubra &c.*: urina continet aquam sanguinis; sal sanguinis jam acrius & versus alkalinum vergens; oleum sanguinis pariter jam acrius factum & putrefacto proximum; terram tenuem, satis volatilem, valde adtritam; BOERHAAVE, *Inst. §. 375*. Videnda hic, quæ scripsit *Inl. PRÆSES Tom. II. comment. p. 434*. Legenda demum in *Chemia BOERHAAVIANA* varia a magno VIRO facta experimenta circa urinam, & exsurget *Textus* hujus idea clara. Legite quoque operosum commentarium *Inl. BARONIS* in caput *de calore febrili*, & habebitis perfectam omnium notionem. Etenim ab omnibus his patet, colorem urinæ ab oleo ejus ex adtrita pinguedine adtenuato, unice pendere; tum, ejus proinde colo-

rem eo reddi intensiorem, quo major ad reliquas urinæ partes constituentes est olei proportio, ideoque per varios gradus ex urinæ sanæ & coctæ colore naturali stramineo in rubedinem saturatam verti posse.

Sed olei hujus cum urina permistio validum adtritum, & inter partes humorum constituentes, & inter vasa humoresque, ponit; quumque ab eadem causa caloris augmentum in febribus pendeat (*); sponte liquet, cur rubor urinæ pro caloris interni signo habeatur.

Res multis confirmatur exemplis: ut enim antea vidimus, hominibus debilibus & frigidis pallida urina est, calidis & robustis longe coloratior: iisdem in intensam crescit rubedinem, si labore & valido & diuturno exercuerint sese; quo etiam tempore calor augetur.

Quod autem *Textus* ait, adtritum validum designari inter partes humorem constituentes & inter vasa ac humores, clare intelligimus, si consideremus, in corpore humano omnia esse plena, non dari vacuum in vasis, in quod vacuum cor locet singulo pulsu missum sanguinem. Arteriæ ergo sunt plenæ, & resistunt suæ dilatationi. Arteriæ autem sunt vasa incurva passim & conoidea; si ergo cor mittat sanguinem in arterias, obfendet ille sanguis sanguinem, quo jam sunt arteriæ plenæ: ergo partes sanguinæ inter sese confricantur, adteruntur. Dein cor superans resistantiam arteriarum impellit sanguinem omnem in arteriarum latera; quæ & vi elastica fibrarum, & propria musculari
fa-

(*) Pro parte; nam caloris causas præter adtritum, alias esse, experimentis in nosocomio captis patuit. De H.

fabrica iterum, dum cor pellere cessat, se contrahentes, abundantem sanguinem in venas pellunt; maxime, quia sanguini venoso eo tempore resistentia ad cor aufertur; valvulis iterum ad ora venosa cordis laxatis & deorsum tractis.

Ergo elementa sanguinis inter sese adteruntur, & fit præterea adtritum inter vasa & humores. Hinc salia & olea adtenuantur eo magis, quo impulsus cordis crebrior fit; id est, quo causæ illius adtritum crebrius renovantur; & quia ab oleo adtenuato deprehensa fuit rubedo nasci urinæ, hinc urina eo rubicundior fiet, quo per illum adtritum olea magis adtenuantur.

2) *Intimam & tenacem &c.*; quia non secedunt partes a se invicem; non dant sedimen; est ergo adtenuatio summa, ut lapsu temporis nihil ad fundum vasis cadat. Durabit talis febris, donec proprium corpus destruxerit. Nulla hinc coctio, nulla crisis; coctio enim subponit olea & salia minus adtenuata, id est naturali similia. Crisis subponit materiæ a naturali alienæ secessum a reliqua massa urinæ per sedimenta.

Unde textus 3) *Hinc ergo cruditatem &c.*; ut mox dixi, adtenuatissimarum partium sanguinis unio nisi tanta inter sese esset, fieret naturali similior; id est, deponeret morbosum, ut sanum solum superesset: quamdiu id non fit, est cruditas.

4) *Longam futuram &c.*; crisis bona post coctionem: coctio non fit, ergo nec morbus bona crisi potest evacuari.

5) *Et magnum, in eo periculum*; quia 1) vasa minima sæpe vim tantam, eamque adeo continuam sustinere nequeunt, quin rumpantur ac destruantur, & quia nutritio & secretio fit per minima vasa, vita

cessat. 2) Pergente illa adtenuatione dispositio ad putredinem indies augetur, & cum ipsa morte putredo nata jam est; unde sanguis putride dissolutus ichorosus ex naribus, alvo, & sub cute ad mortem adparet.

§. 1000. *Urina autem hæc præfagit* 1) *destructiones* &c.; ut mox dixi: cerebello gangrænofo mors cordis.

2) *Coctionem* &c.; quamdiu urina talis, & nisi natura, cito suis viribus exfurgentibus mutet humores morbosos coctione cita. Nam, ut sæpe dictum, ex sola urina nunquam judicandum. Videmus id in casu *METHONIS*, & *Mulieris in Thaso* apud *HIPPOCRATEM*; vidimus & similia apud nos in nosocomio, ubi natura, valentior reddita, cito mutabat cruditatem in coctionem: sed casus hi minus frequentes

3) *Crisin tardam* &c.; quia nulla prægressa coctio, nulla cruditatis mutatio.

Patet autem &c.; nam eo intensior gradus cruditatis, ideo coctionis absentia notabilior, eo crisis impossibilior, eo periculum destructionis magis ingens.

§. 1001. *Hinc urina flammea* &c.; si in minori gradu adeo prava, eo erit pejor, quo morbi gradus pejor denotetur.

§. 1002. *Rubra una cum sedimento* &c. Sequuntur nunc urinæ in eo differentes a rubra & flammea, quod illæ sedimine carerent, hæc vero illud habeant; sed ideo non sunt melioris notæ; ut enim sedimen juvet, oportet illud bonum esse. Mala sedimina nil magis profunt, quam sedimina nulla.

Varii generis hic enarrantur; ac primo quidem sedimen grave & crassum, acsi rubri lateres, quibus ad ædificandum utuntur, contriti adessent; vel, ut alia comparatione mentem suam explicat AUCTOR, instar boli rubræ. Si, inquit, talia sedimina prodeant, designant

I) *Antegressum esse motum* &c.; ita, ut abradantur solidæ partes & in urina prodeant. Adtritum vidimus esse inter partes constituentes humores, & inter vasa humoresque. Si validus admodum adtritus prægressus sit, deteruntur a vi illa ingenti interni vasorum parietes, & faciunt illud crassum, rubrum in urina.

Cur ergo non potius crassum album est, quia vasorum color albus?

Videntur abrafæ particulæ misceri cum sanguine, cum eoque inviscato simul exire.

Quomodo hoc potest esse, quod tam crassa moles per ultima vasa transeat, denique per ultimas arterias renales in fistulas bellinianas fecernitur? Vasa illa non videntur tam crassam materiem exceptura.

Hinc ait *Textus* 2) *vasa laxa*; ita, ut diametro aucta nunc transitum concedant crassioribus, alioqui non transituris.

Verum, vix possibile videtur, a motu valido & laxis vasis hæc posse explicari: ubi enim vasa laxa sunt, paucus adest motus, adeoque paucus adtritus: ergo, ubi paucus adtritus, non possunt ab adritu valido vasa abradi.

Nec obstat, cum vasis laxis fieri posse magnos adtritus; nam acrimonia stimulat ita, ut irritata vasa laxiora valide reagant in sanguinem. Sic stimulus vario-losus in debili puella, in infante, agit: ita acrimonia acida, aut biliosa, facit stimulos tales, ut fiant in debili, flaccido corpore febres lethales. Docent maxime id

febres intermittentes, quartanæ; quæ sine inflammatione tales urinas dant.

Textus explicat 3) *cruorem acrem* &c.; si humores blandi & laxa vasa, non possunt adtritum magnum generare.

Verum, si humores acres sint, stimulum ingentem adplicant ad vasa, irritantque eadem; unde valide reagent in humores. Fit ita adtritum, ubi deest una ex adtritum causis, nempe vasorum arctitudo; & densitas: hunc vero defectum subplet acrimonia. — Sit virgo debilis, habens laxa vasa, humores dilutos, sed acres, scorbuticos. Corripiatur variolis, morbillis. A stimulo hoc acres humores impulsæ in vasa faciunt adtritum & validam febrim. Bene vocat *Textus* hanc materiem *nutritioni ineptam*. Blanda illa sunt, quæ nutriunt: quo acriores sunt facti humores, eo nutritio & reparatio perditæ est minor, ut pro nutritione marcor succedat & debilitas.

Si exemplo vultis rem demonstratam, en duplex ab **AUCTORE** propositum.

4) *Febres intermittentes* &c.; in his validus est prægressus adtritum, cum vasis laxioribus, & humore acri. Haud enim ab inflammato cruore, & vasis strictis hic adtritum oritur; nam tunc fieret inflammatoria febris: verum in his vel quidam ignotus stimulus adest, vel cruor acer est, & vasa laxa: neque opus est, ut copiosus admodum sanguis sit. Videmus tertianas & quartanas etiam debilia corpora, sanguine destituta, inpetere. Dum talis dispositio prægumena adest, modo vel ex errore in sex rebus non naturalibus, vel ex stimulo epidemico, acer ille sanguis in vehementiorem motum inducitur; mox solent se vasa ultima ad hunc stimulum constringere, quasi noxium repulsura. Tunc cessat inpetus ille, & pro pulsu forti fit debilis; cor quoque irritatum pergit

git pellere sanguinem; unde debilis quidem, sed simul celerrimus pulsus; & quia adtritum minuitur, etiam minuitur, qui ante febrim aderat, calor: hinc horror, frigus, rigor.

In motu valido humorum fit magnus adritus, dum partes acres ad omnia vasa adplicantur. Vasa laxa, sive natura, sive quod in sua constrictione spiritus secluserint, ab illa acrim adplicatione irritata valide, reagunt ab hac causa plus, quam agerent a forti suo robore, si illud haberent.

Adteruntur sic solidarum partium ultima elementa, cum sanguine commiscentur, & per laxos tubulos renales excernuntur.

Urina illa sæpe, dum mingitur, jam turbida est, vel brevi turbatur, datque tunc sæpe copiam magnam hujus sedimenti.

Si tales paroxysmos multos homo habeat, potest fieri cachecticus & cacoehymicus, ut viscera varia nimio vasorum detritu debilitentur, ultra vix promoveant liquida, hinc obstruantur & indurentur. Obstructis vasibus sanguineis circulatio lateralis vasorum serosorum, lymphaticorum impeditur; arteriæ lymphaticæ a suo principio ex liberis arteriis ortæ, & per viscera obstructa decurrentes, turgent, nodos formant, hydatides; immo crepant, & faciunt hydropem.

Hydropici ex hac causa, eive simili, pergunt habere vasa indies laxiora, & humores acriores. Ad minimum motum auctum, ad minimos errores diætæ, aut ad animi motus, acrior ille sanguis cor & vasa irritat, febres vagas facit, & urina talis cum sedimento crasso pergit reddi; usque dum vasa ultima incipient corrumpi, adteri, & urinas fuscas, immo fere nigras, producere.

Alia

Alia vero res est, si acre in sanguine, si vasa debiliora; quæ duæ causæ proëgumenæ intermittentium, ita per stimulum accedentem, ut procatarcticam, mutantur, ut acre per excretoria corporis loca expellatur, ut laxa vasa per hunc motum roborentur, & ut acri omni expulso, corpus hoc fiat sanum. Hic verus sæpe & salutaris intermittentium effectus; ad quem HIPPOCRATES sæpe animum advertebat, observans, naturam indigere septem paroxysmis in tertianis.

Acri autem in sanguine remanente, videmus tertianas & quartanas per menses, per semiannos, & annos durare, aucta semper causa, quæ eas produxerat; vasorum debilitate, acris humoribus; si magis magisque per vim febris blanda & aquosa expellantur, & augeantur acria.

Cortex peruvianus sæpe hos motus temperat, sedat. An, quia in nimia nervorum mobilitate & laxitate citra febres adeo proficius, nervos roborando, minusque mobiles & minus irritabiles efficiendo? Tunc hoc per corticem effecto febris cessat, quia capillaria vasa jam hac irritabilitate carentia, non interceptiunt ultra circuitum humorum. Tamen corporis vasis emendatis manent humores acres. Alia mala iterum timenda. Immo vix aliquamdiu caruere vasa vi corticis, quin febris redeat. Bona igitur diæta, bonisque medelis est tunc in acrimoniam superstitem agendum.

Præter corticem, vera antifebrilia sunt omnia, quæ sanguinis doment acrimoniam, licet vasis non peculiariter prospiciant. Si acidum sit id acre, lapides cancerorum, & omnia antacida, æque certo & indubitato sunt antifebrilia, quam cortex. Sufficit enim ex combinatis causis proëgumenis alterutram sustulisse. Cortex ut in vasa egisset nervosque, ita hic antacida in acre præ-

prædominans, stimulans. Si acrimonia alkalascens sit, antifebrilia sunt acida acescentia.

Tutiora sæpe sunt ejusmodi remedia, quam ipse cortex, in principio: agunt enim in causam acrem, quæ longe magis timenda, quam vaforum flacciditas. Hinc intelligimus, cur tantum nomen ea, quæ amaricantia Artifices vocant, adepta sint. Dum enim gentiana, helenium, centaurium minus, absinthium, scordium, marrubium, galanga utraque, baccæ lauri, myrrha, cum sale neutro, aut acido, aut alkalino mista, corpori ingeruntur, habetur remedium, quod & specificam acrimoniam corrigat, & vasa flaccida roboret, peccans gluten incidat, expellat.

Sed sæpe hæc sunt debiliora, quam ut effectum præstent speratum. Corticis vis tunc est necessaria; repetitis enim vicibus videmus causam ipsam febris per febrim augeri, & morbos pessimos chronicos nasci.

Male hinc culpatur cortex, si illi adscribantur chronica mala. Vitium unicum forte est, quod serius datus, nata jam chronica mala emendare haud potuerit. Tempus dandi ergo antequam inresolubiles nascantur obstructions. Culpatur etiam merito cortex, quum in principio datus impedit, ne per ipsam febrim una causa febris expulsa fuisset, acre nempe in sanguine hærens.

5) *In oris septentrionalibus his scorbutum.* Hæc, ut nostis, in Belgio scripsit АУТОР, idemque observant, qui inter boreales populos praxin exercuerint. Non explicabo hic corbutum, nam finis non daretur Pathologiæ. In genere tantum dicam, simillimam sæpe esse scorbuticorum urinam, in certo scorbuti gradu, urinæ illorum, qui validas intermittentis febris paroxysmos habuerint. Acres quippe humores, & vasa laxa, unde errantes scorbuticæ febres; hinc a solidis detritis quoque urina rubra cum crasso rufo sedimine.

§. 1003. *Præfagit* 1) *longitudinem morbi*; morbi enim durant, quamdiu excretiones naturaliores factæ non sunt, quamdiu non doceant, quæ eos produxerant, devictas causas esse. Urina talis maxime aliena prodiens denotat causæ, adeoque effectus, pertinaciam.

2) *Vasculorum adtritionem, debilitationem, destructionem*; nam pro deperditis, hoc sedimen componentibus, non adponuntur nova a sanguine nutritioni inepto: unde illæ debilitates & languores a diuturnis intermittentibus.

3) *Sudores, urinam &c.*, consideravimus laxa in hominibus his vasa omnia, nec ita valida ad agendum, nisi perpetua stimuli agitatione. Tunc sæpe fit, ut per laxa excretoria adtenuati humores abeant, & sine repagulis ullis effluant de corpore: homo tabescit & perit. In senibus hoc a quartanis frequens. Hoc significat *conliquativum*.

4) *Atrophiam*; designat *ἀτροφία* innutritionem, ut ita dicam. Si in sanguine desint debitæ particulae, in deperditorum locum adponendæ, homo quotidie viribus, mole, decrescit. Auferuntur quotidie vetera, nova non adponuntur.

5) *Hydropes quoscunque*; scilicet confirmatos. Sæpius enim *ἀνάσασσα* visitur, ubi talis urina non adest. Habent autem plerique hydropici confirmati talem, quia multa loca obstructa sunt, & humores acres & vasa laxissima. Vagæ illis febres fiunt, & hinc deteruntur solida.

§. 1004. *Si in tali urina &c.*; ab iisdem causis nunc dictis non modo ut laterum contritorum pulvis, sed & corpuscula abraduntur ab internis vasorum parietibus, veluti squammulae parvæ. Si par-

væ admodum, urina dicitur *furfuracea*; si paullo majores, *squamosa*. Haud inepte GALENUS dixit, talem urinam designare scabiem internam vasorum. Est scabies, sed nata acrium humorum, non vasorum, vitio. Facile comprehenditis, si adeo mala urina cum pulvere abrafo, eò pejorem esse, quò gerat frustula majora, prognosis eò tetrior.

§. 1005. *Si autem urina &c.* Videte, quomodo caput hoc de urina nos in intima morborum penetralia ducat. Jam cernitis, quid bilis, intra sanguinem refusa, in corpore faciat. Auferte modo id acre a sanguine, quod in tribus præcedentibus paragraphis consideravimus, & substituite bilem, habebitis mox explicationem omnium. Bilis hæc acris, & alkalino proxima, circumductione humorum acrior redita, abradit internos vasorum parietes; ita, ut vel rubri pulveres, vel furfures, vel squammulæ in urina adpareant.

Si igitur exhibeatur nobis urina cum tali sedimine, sed non crocea, non tingens chartam, aut linteum inmissum, novimus certo, aut hominis esse, qui acute laborat, aut hectica, aut arthritide; aut qui validos intermittentis passus sit paroxysmos; aut qui scorbuto sat provecto, nec tamen penitus corrupto, putrido, vexetur; aut qui alio morbo adffigi creditur, dum vera causa tamen ad intermittentem pertinet; aut qui hydrope confirmato laborat. Si vero cum ejusmodi sedimentis simul croceo colore sit tingatque inmissa, audacter prædicere potestis, hunc hominem habuisse, veforte adhuc habere, anxietates magnas ad hypochondria, habere fæces argillaceas albas, oculos & cutim flavam. Hæc sola fere urina est, quæ statum ægri non cogniti denuntiet; modo fraus non subsit; sed falli nos

posse, nota. (*) Hinc *Textus* addit: *Atque certa ejus symptomata in cute, alvo, hypochondriis, toto corpore. Unde & præfagia clara ex historia ejus morbi petenda.* — Præfagia certe longe petenda non sunt: si enim bilis, acerrimus circumductorum humorum, acrior indies fiat, dissolvit omnem sanguinem, & producit vel febres acutas, vel hydropem, vel cachexias, cachochymias, mortem.

§. 1006. *Viridis colore urina &c.*; viridis urina rarior est, datur tamen. Vidit BOERHAAVE urinam instar succi expressi graminis. Quibus hominibus sanguis est piceus, concretus maxime in systemate venæ portarum, in quo ille humor haud raro fere stagnat; si semel in motum ducatur, tunc dat urinam colore virentem, cum crasso sedimine; unde addit *Textus: ejusdem materiem &c.*; historia enim atræ bilis notat, dum incipit in systemate venæ portarum moveri atra bilis, anxietates summas oriri, dumque intra sanguinem

ex-

(*) Sic constat v. c. a rheo tingi urinam colore luteo, icterico. — Mense Martio 1760., (HÆNIUS in margine *codicis Prælectionum* adnotavit) in femina laborante hemitritæa, urina summe icterica tota die, & die sequenti minus, ubi in toto corpore nulla signa icteri; & hoc mane ex urina sani hominis mista cum sale tartari, tinctura rhei aquosa & oleo vitrioli, vidistis componi urinam, odore urinosam, colore subrubram, levi flavedine tingentem inmissas chartas, & pro pauca copia liquidi sedimen ponentem orobo tosto simile: ergo etiam fallax hæc urina. *De W.*

excepta est, sua acrimonia brevi ita stimulat & aperit excretoria corporis loca, ut prodeat foras. Sed antequam prodeat, creat aliquando dolores colicos, iliacos, intolerabiles, ut quovis momento homo moriturus videatur. Dolores hi sæpe tanti, ut solutio continui fiat per gangrænam. Sæpe adhuc partes servantur, & prodit alvus viridis nigrescens, summe periculosa, similisque materia per urinam. Debilitates hinc enormes & mors; maxime dum ab acerrima materie gangræna adficit, quas pertransiverit, partes.

§. 1007. *Præfagit* &c.; pars jam rapta est, alioqui in urina non compareret; sed si totius massæ atrabiliaris portio notabilis, aut tota, in sanguinem ducatur, omnia timenda sunt.

Unde infinita & *acuta* &c.; ut partim jam dixi: colicæ, dolores iliaci, nephritides, anxietates intolerabiles, vomitus enormes, deliria, furores.

Quin etiam ex his noscitur &c.; si viridis color urinæ ita intensus, accedit ad nigrorem, sed origo eadem ab atra bile; hinc patet, varios gradus bilis atræ esse.

§. 1008. Jam ad alia in urina contenta consideranda se vertit hic venerandus AUCTOR: sunt ergo

I. *Sanguis*. Prodit sanguis 1) a motu valido corporis, dum per asperas vias cursus diu movetur. Renes agitati, quia in sedentis forma vis maxima concussionis in renes determinatur; renes, inquam, sic agitati, dimittunt per ultima arteriolarum oscula merum sanguinem in tubulos bellinianos. Nil mali est, modo quiescant per aliquot dies, & blandos potus, blandas emulsiões copiose sumant.

2) Sanguis prodit quibusdam arcto nimium cingulo, vel arctis nimium vestibis lumbis adplicatis: constricta enim vasa venosa multa retinent sanguinem in inferioribus corporis. Unde, quibus laxiores renales arteriæ, sanguinem fundunt per urinam. Remedium his, ut minus lumbos stringant, & vasa roborantibus utantur remediis.

3) Sanguis prodit in humorum dissolutione, quia jam arteriis non mutatis ipse humor dilutissimus per oscula arteriarum transit. Nunquam id magis adparet quam in variolis. Vidi juvenem robustissimum contagio varioloso adfectum in variis venæ sectionibus exhibere sanguinem minime inflammatorium, tertio ac quarto die maculis purpureis per corpus tegi, & urinam fere totam sanguineam reddere. Quarto die moriebatur. Plures tales vidit SYDENHAMUS, sed mortuos omnes, excepto forte unico.

4) Sanguis prodit, advertente HOLLERIO, & aliis, profusissima Venere. Quies, abstinencia, blanda emulsa, ac opiata, hic conveniunt.

5) Sanguis in urina prodit ex calculo vulnerante vesicam urinariam. Causam hanc docent symptomata calculi.

6) Sanguis in urina a calculo renum. Symptomata absentia alicujus in vesica mali; symptomata præsentia calculi renum, concludere jubent, ex renibus oriri hunc sanguinem.

7) Renes subpurati dant quoque sanguinem, dum semilaceræ fiunt arteriæ ab acri adlabente pure; sed sanguis ille raro purus venit, passim pure mistus.

II. Pus in urina a vesica, ab ureteribus, a renibus. Signa determinantia speciem morbi, etiam determinant, unde illud pus prodeat.

2) Pus verum urina excernitur, dum metastatice ad vesicam pervenit. Visæ sunt magnæ collectiones purulentæ per vesicam se expurgantes. In subpurato utero aliquoties vidi purulentam vere urinam. Forte dicetis, pus illud inter mejendum potuisse ex vagina in matulam cadere; adeoque non probare, illud simul cum urina exivisse. Respondeo, id certo constituisse per anatomen: nam cum tali urina copia puris non potuit exire de corpore: unde phthifica periit femina. Cadaver me convicit, pus cum urina prodiisse; nam uteri substantia erat pure exesa a parte dextra; sed cavum uteri ac vagina erat sanum, & integrum. Ergo inde pus non potuit venire. Deinde multi magnique abscessus se hac via exonerant.

III. *Carunculæ*; IV. *filamenta, pili, anguillulæ, grumi*; V. *arenulæ*; VI. *partes calculi*; VII. *mucus in fundo*; (de his omnibus antea jam actum quum sit, repetitionem hic ratus fui supervacuam.)

Hæc igitur omnia, designant vitia renum, ureterum, vesicæ, testium, vesicularum seminalium, prostatarum, glandularum COWPERI, seu MORGAGNII, urethræ. Præcipua explicui. Per gonorrhœas virulentas mirum quomodo aliquando partes degenerent. Omnes lacunæ, cryptæ, ostiola ad caput gallinaceum prostatarum, & seminalium vesicularum, possunt ad officia sua conrodi, in ductibus suis laxari & fundere oblonga concreta corpuscula. Semen corruptum in teste potest ita duci in vesiculas seminales, ibi magis corrumpi, stimulo suo propelli in urethram, & mira in urina phænomena exhibere. Si prostatæ, si binæ magnæ glandulæ prope prostatas erodantur, consumantur, mira corpuscula in urina prodeunt. Viri magni turpi errore erraverunt, judicando renum vitia, ubi sola Venus in causa fuerat.

Hinc, dum urinam videtis cum carunculis, cum pilis, cum filamentis, ne illico pronuntietis; neque etiam adcussetis innocentes. Sed probo examine instituto circa originem talium malorum aut phænomenorum veram rei causam satagite indagare. Unde *Textus*

§. 1009. *Quænam vero sit natura &c;* abunde explicui. Non sola urina, sed observationes de morbo factæ simul junctæ docent naturam morbi.

§. 1010. *Pinguis adparens urina &c.*; si vultis, microscopio adplicate; mox videbitis splendentes arenulas, spicula forte etiam salina, & viscidum quoddam, quo cohærent. Pellicula talis tegit urinam, & si vas inclinetur, adhærescit pellicula ad illam lineam, quæ prius urinæ superficiem terminaverat, & inclinato vase tegit pellicula, superius fixe adhærens, totum latus vasis. Si reponas vas ut ante, pellicula deserit vasis latus, & tegit iterum urinæ superficiem.

Tum notat abundantiam terræ & salis hebetioris in sanguine. In urina sana est æqua omnium proportio; hic vero nimia copia terræ adparet, quæ primum invisibiles constituit particulas, dein uniendas & levissimo muco irretitas in superficie urinæ hærentes.

Præfagit hinc scorbutum &c. Præfagit nempe morbos, ubi terrestre, ubi abrasa solida, diathesin ad morbum faciunt; ut jam ante dictum. Verum excipiuntur casus multi. — Vidimus v. c. in principio hujus capituli, quod *CARDANUS* jam ultra 40 annos singulis diebus in propria urina viderit adesse telam aranæ continuam, virgulis crassioribus, rectis distinctam, citra ullum sanitatis detrimentum; idemque ab eodem fuisse in pluribus aliis observatum. In reconvalescentibus ægris haud raro urina observatur talis. Multi sani homines in suis urinis

nis idem observant. Immo urinæ multæ, si ultra diem servantur, id demum phænomenon exhibent. (*)

Ergo observatio hæc obtinet saltem, si eadem die, qua urina reddita fuit, urina talis sit. Obtinet; nisi diatheses peculiare sint, quæ inpune id ferant. Obtinet, nisi in reconvalescentibus, cum bonis ægrorum rebus, talem urinam prodire videamus.

§. 1011. *Urina autem vere pinguis & oleosa rarior certe, si observaretur unquam.* Pingue oleosum in urina quandoque adparet, ut §pho præcedente vidimus, ad ejus superficiem. Oleosum vidi sæpius in colica Pictonum, vel periodicis aliis colicis, dum §. viij. x. olei lini, forma enematis injectæ, aliquamdiu in corpore hærerent. Copia aliquando notabilis olei in tali urina erat; qua vero via ex intestinis ad vesicam venerit, ignoro. Si ponamus oleum per lactea intrasse in sanguinem, inde venisse ad renes, via commodissima est; verum in œleophagis non animadvertitur oleosa urina, & si quis biberit uncias quatuor, quinque olei lini, per consequentes aliquot dies, oleum tamen non adparet in urina. Frangitur ope bilis oleum, ut aquæ miscibile fiat, maneatque. Undenam ergo urina cum vero oleo copioso, quando injectum per enema fuerit oleum tale; cum nulla gutta olei, etsi per plures dies homo illud potaverit? Ratio me huc usque latet.

B b 4

Sed

(*) Forsitan CARDANUS levem ad scorbutum diathesin habuit, & inde ejus urina semper hæc ratione constituta fuit.

Sed in *Textu* agitur de urina tota pingui & oleosa: hanc raro adesse credit AUCTOR. Si tamen verum sit, quod detur talis, putat duo maxime hic adesse: 1) *vasa adtrita per majorem motum; hinc soluta, cruori mixta, & cum urina excreta pinguis*: 2) *humores acres*. Ergo humores admodum acres debuissent solvere, adtenuare omne pingue, etiam rodere & solvere vasa tenuissima suo acri.

Et ideo minabitur phtisin, quia vasa erosa destruantur & cum humore contento in massam homogeam rediguntur: *atrophiam*, quia materies nutrititia eo in sanguine non adest.

Fundi posse oleum corporis, jam sæpius consideravimus in acutis morbis obesorum hominum, qui 60, 80 lib. pinguedinis paucis septimanis amittant. Posse hoc oleum cum sanguine misceri & evacuari, etiam jam vidimus, dum de urina rubra agebatur. Verum oleum hoc non adparet ut oleum in urina.

Hinc *venerandus PRÆCEPTOR* caute agit, non admittendo omnia, quæ scribunt Auctores; sed ait tantum, si detur talis urina, eam tunc significare ea, quæ dicta sunt. (*)

§. IOI2.

(*) HOFFMANUS *Tom. 3. Sect. I. c. 31.*, putat, superficiem pinguem oriri a soluta pinguedine, mixta sanguini præ nimio calore, & dein humore falso muriatico dissolutam esse, & renibus secerni. Refert vero ex SYLVIO in femina juvencula tam crassam pinguedinem in urina innataisse, ut butyri, aut olei frigidi instar in perfrigerata urina compareret. In hæticis sic putat olea, sive pinguis, solvi.

§. 1012. *Urina, quæ conquassata spumam diu retinet, notat olea, & salia in lixivium saponaceum mista atque soluta.* Nascitur tunc sapo, aëra inclusum re-

Bb 5

ti-

GALENUS credit, se vere oleaginosam urinam vidisse, nullo ægri detrimento, immo cum coctionis signis: tamen postea ipse vacillat circa hanc observationem.

Hieron. CARDANUS, Comment. in Aphor. 7—37. triplicem talem urinam statuit ex ACTUARIO: 1) velut telam aranearum habet; talem jam ultra annos 40 ipse CARDANUS quotidie sine noxa reddiderat. 2) In media urina puncta & granula olei aurei; hanc bis viderat; quo in morbo, oblitus. 3) Ubi crusta pinguis adest, ut in lebetibus, quando jus concrevit a frigore; quam ait, sæpe se in heciticis vidisse. Pinguedo hæc non tantum ad superficiem urinæ, sed ad latera totius vasis est adnexa. Putat, de hac intelligendum esse HIPPOCRATEM, dum damnat talem urinam. Tum 4) urina in substantia ipsa pinguis est; hanc & in heciticis viderat CARDANUS, atque hanc omnium pessimam ait. „Adfuesce, inquit, videre jus carnis in vitro, ut etiam ejusmodi urinam deprehendas.“ EX ACTUARIO & alia refert.

Tamen HIPPOCRATES diserte damnat eas urinas, quæ habent quasi telas aranearum, contra quam CARDANUS explicat.

In genere potest dici, vere oleosam urinam vix dari; sed cum pelle oleosa condemnari ab HIPPOCRATE in omnibus ægris.

Bb 5

Nos

tinens. Si aquam conquassetis, forte dat bullas aliquas; sed illico evanidas, si aqua pura sit: sed miscete saponem cum aqua, bullas excitabitis tenaces, permanentes diutius.

Tales bullæ tenaces in urina notant 1) *tenacitatem miscelæ arctæ*; ita, ut etiamsi urina aliquamdiu reposita fuerit, tamen sic maneat.

2) *Coctionem difficilem & crisin*; coctio & crisis ut fiant, faciliorem secessum partium morbosarum a sanis postulant. Hinc est intima miscela, ergo coctio aut crisis non expectanda.

3) *Morbos fere pulmonicos, aut catarrhos in capite*. In catarrhis per aliquot dies talis urina observatur: in phthificis multisque chronicis fere semper talis urina adest.

Attamen pluries vidi, prognosticon hoc fallere. Conquassavi urinam ita, ut sequenti die spuma necdum evanisset: vidi multos mortuos, multos ad sanitatem redeuntes. Dum gravi catarrho, aut coryza laboro, habeo id in mea propria urina; sed catarrho abeunte etiam spuma deest.

Be-

Nos haud ita eas condemnamus, quum experientia edocti toties viderimus, nil mali inde sequi; immo in urinis vere criticis haberi, sanitatem brevi sequente. An quia HIPPOCRATES in Asia scorbutum non habebat, & nos adeo frequentem in Europa experimur? An esset simul scorbutus, quod in acutis simul solvitur, adeoque nil mali portendit? An, si sine scorbuto talis urina, ideo esset cum HIPPOCRATE condemnanda? *De H.*

Bene igitur monuit BOERHAAVIUS in principio capitis de urina, bene praxis quotidiana hortatur, ne solis urinis fidamus unquam.

§. 1013. *Urina fetida sponte notat salia & olea adtenuata, soluta, fere putrefacta.* Observavimus in nosocomio per 40 dies putridas tales urinas, quarum aliæ mox emissæ putrebant, aliæ bihorio, trihorio, sex horis, postea. Adtenti in hanc rem vidimus, servando aliorum ægrorum in morbo acuto, crudo, aut cocto, jam & soluto fere, tales urinas sæpe prodire; frequenter & curatis ægris pariter.

In his omnibus id observavimus, quod paucæ ex corpore putridæ exirent, plurimæ putredinem intra pauciores pluresve horas contraherent. Crediderim igitur, in *Textu* mentionem fieri urinæ jam foetentis, dum mittitur, idque sponte.

Sponte, id est non ab eduliis, v. g. ab asparagis. Asparagorum effectus est, ut comesti jam intra semihoram, aut horam, urinæ concilient abominabilem foetorem. Si quis vesperi asparagos comederit, & cubitum iturus in matulam urinam deponat, cubiculumque habeat & parvum, & clausum, matutino tempore vix feret foetorem. Si asparagi diu cocti sint ad summam teneritudinem, non dabunt tantum foetorem; si minus cocti, foetorem majorem; elixi maximum. Nec juvat, eos comedisse cum succo citri, aut in acetariis cum aceto; fateor, est idem.

Mirabile est, unde hoc veniat: non enim a solutione putrida humorum; nam homo æque sanus manet, etsi asparagos mane & meridie comedat copiose per sex septimanas; ut omni anno fere in Hollandia feci, ubi habentur eximii saporis & crassitie.

Ergo possunt ingeri in corpus humanum talia, quæ, unita cum humoribus nostris, talem excitent fœtorem. HELMONTIUS, in suo *tractatu de lithiasi*, c. 5. n. 18., ob talem urinæ fœtorem vehementer invehitur in Medicos, qui radicem asparagi omnibus fere apozematibus incoquunt; nam, ut scitis, est una ex radicibus quinque aperientibus. Verum, ut dixi, experientia patet, minime esse id noxium, & non putrefactione humorum, sed dote sibi peculiari, talem creare urinæ odorem.

Interim Medici cauti sint in prognosi ex urina putrida reddita; si enim apozema ex rad. quinque aperientibus æger sumserit, potest fœtor cadaverosus in urina esse; aut, si jure carniū usus sit, in quo asparagi incocti sint. Id ergo scimus, posse a rebus comestis conciliari fœtores urinæ, citra humorum corruptionem. At vero, si nulla causa præcesserit, *sponse*, ait *Textus*, & tamen, quæ mingitur, jam cadaver fœteat urina, est aliquid, quod prudentem esse Medicum doceat.

Si quis dicat, tamen hominem servatum esse, qui in nosocomio tales urinas minxit, respondeo, ideo ex sola urina nunquam esse judicandum, sed ex conlatis omnibus simul morbi signis. Deinde dicit *Textus*: *hinc DISCRIMEN SUMMUM, tam in chronicis, quam in acutis, NEC FACILEM SANATIONEM.* Ergo non est absolute lethalis urina illa, sed notat discrimen summum, evasitque demum æger noster, longo tempore usus ingenti copia acidorum, titulo medicamenti, potulenti, esculenti.

Sed, si urina esset colore loturæ carnis, & odore ac sapore semiputrida, simulque homo ille admodum debilitaretur, BOERHAAVIUS mortem indubitanter prædicebat.

§. IOI4. *Urina in morbis colorata adparens, sed plane insulsa, clamat effœtas naturæ vires, mor-temque propinquam.*

BOERHAAVE noverat hoc maxime ex homine empirico amstelædamensi, ad quem de futura amicorum morte undique convolitantur: non enim de morbis respondebat ex urina, sed, utrum brevi esset homo moriturus. In aliam cameram ferebat urinam & gustabat. Si colorem haberet urina, nec ullam in eo salis humani præsentiam detegeret, pronuntiabat audacter, brevi moriturum hunc hominem. Sal enim naturale est nostrorum humorum, & si homo tantum ferum lactis per aliquot dies sumeret pro omni nutrimento, salis detegeretur sapor in ejus urina, Si ergo color adhuc adfit ab oleo sanguinis, nec sapor ullus a sale sanguinis, effœta natura est, carens suo essentiali caractere.

Vidi tamen contrarium. Febri acuta famosus Chirurgus decumbebat, eratque summo in periculo cum pessimis signis. Empiricus homo, me præsentem, dixit, se bene nosse prædicere, utrum brevi moreretur æger. Sumit ejus urinam, colore plane stramineam, ergo bene tinctam, & os totum replens, quasi masticabat illam, ut probe posset gustare. Exspuit tum, & adseveravit mihi, ægrum moriturum, quod nil ultra saporis urinæ adesset. Æger tamen post multa molimina rediit ad sanitatem quindecim abhinc annis, & quantum novi, vivit adhucdum. (*)

Ergo

(*) Ego & alius quoque gustavimus urinam eandem, & insulsam deprehendimus. Ergo iterum dicamus, non ex sola urina judicandum. De H.

Ergo, ut BOERHAAVE a principio monuit, egoque semper repeto, nunquam soli urinæ fidendum.

§. 1015. *Pallida, tenuis, cum sedimento mucoso, tenaci, fœsamenta putrida spirans, fere semper notat calculum vesicæ*: Sic exacte se habet horum urina. Pallet, quia homines illi passim debiles: verum vidi, qui non debiles, & tamen urinam pallidam redderent. An ex urina in vesica stagnante a calculo aliquid adtraheretur, ut minus ruffa aut flava esset? Minime. An mucus copiosus vesicæ mistus urinæ pallorem conciliat? Neutiquam.

Etenim in hominibus non calculosis, in quibus toties vidimus urinas putridas, semper putridæ illæ pallidæ erant, fuscæ nunquam. Si quandoque iterum flavas, aut fuscas redderent, hæc nunquam fœtuerunt.

Hæcque differentia fœtoris talis a fœtore asparagis conciliato. Sit urina pallida a multo potu, sit flava naturalis, sit fusca post motum & sudorem, urina ab asparagis æque fœtet.

Ergo urina in vesica detenta videtur ab alkali, quo calculus semper inbutus est, ita colore mutari: & si urina vere putrida de corpore exeat, in non calculosis, alkalina dispositio in quadam corporis parte generatur.

An urina ex alkalini salis admistione quoque pallesceret? Omnino.

Fœtet quidem similiter urina hominum, qui subpuratos renes habent, estque similiter his pallida urina, quando ex laceris vasis sanguis non admiscetur. Sed in his urina est pus verum, non mucus ille tenax calculosorum, qui semper cum urina exit; videtur vesica majorem mucii copiam generare, ut se contra calculi asperitatem & acrimoniam muniat.

§. 1016.

§. 1016. *In febris autem acutis &c.* Medicus ergo, qui ægrum suum coram intuetur, qui cum urina omnia reliqua symptomata examinat, habet tunc una cum reliquis signis certum satis prænuntium ex urina. *Textus* nunc varias urinas in acutis describit.

1) *Urina, quæ habet sedimentum album*, quæ minus abludit ab urina sana, & docet saltem id, quod a natura sana per morbum degeneraverat, & quod adhuc ita est, ut civitate iterum donari nequeat, saltem ad naturale accesserit quam proxime.

Deinde materies bene cocta ex omnibus signis similis est puri, unde τῶν πύρι ἀναλόγον GALENUS vocavit. Ita sæpe per abscessus subito natos materies se critice deponit, puris instar. Hinc sedimen fit album.

Leve, si enim ita grave sit, ut vix moveatur, est ipsum pus, vel adhuc crassior materies, quæ docet coctionem imperfectam fuisse.

Læve, quasi politum undique; ita, ut perfectissime sint sibi similes partes, aliæ præ aliis non exstantes.

Æquale, idem fere denotans, sui ubique simile.

Cito subsidens; hic nimis generaliter omnes Auctores loquuntur. Debuissent saltem præter propter definire tempus, intra quod sedimen tale deberet adesse. Hoc non faciunt: hinc nescimus, num hoc cito fit intra unam, an intra decem horas. Qualis ergo regula? An sedimen album, leve, læve, æquale non semper bonum, etsi sequenti die tantum subsideat? Non: nam denotat majorem arctioremque commistionem partium morbosarum cum reliquis.

Verumtamen tale sedimen coctum est? Est coctum: sed, ut perfecta sit coctio, oportet, morbosam materiem coctam facile separari a reliquis partibus urinam componentibus: erat enim levis nimis toto illo

tempore, quo stetit permista cum urina. Bonum sedimen cito præcipitatur: tunc habet debitam gravitatem.

Magnus HIPPOCRATES tempora justa quoque non definivit. *Epid.* 3. p. 1062. ait, " a principio reddit urinas crassas, rubras: quæ repositæ non subsidebant." Hæc in HERMOCRATE.

Pag. 1102. PERICLES in Abdera „urinam reddidit multam, turbatam, albam; quæ servata non subsedit."

Ergo indeterminate tantum loquitur: forte ab una visitatione in alteram, sed nescimus, quoties accederet ægros: ergo ex æquo ignoramus.

Ex omnibus licebit concludere: quo citius sedimen urina bonum ponit, eo melius; quo tardius, eo minus bonum, ob dictas rationes: convenire tamen, si bona signa adsint, aliquam urinam servare diutius, ut saltem hypostasis serius deposita posset, coctionem aliquam adesse, nobis indicare. Falli posse hinc Medicum, qui, mane accedens, cruditatem ex urina pronuntiasset; dum illa urina forte hora post sedimen habitura esset: unde alius tunc vocatus Medicus, ut sæpe fit, morbi declararet & coctionem & evacuationem. Ergo præstat semper, urinam saltem per diem adservare, ut error nullus oriatur.

Subsiciens: urina dicta *jumentosa*, crassa, sicque permanens, nunquam quid boni denotat. Est quidem principium quoddam coctionis, notante GALENO; verum imperfectæ, & si sic maneat diu, nunquam perfecta cura. Aut mors succedit, aut alius morbus. Est ἔρον υποζυγίον. *Libr.* 3. *Epid.* p. 1083. describit morbum pestilentem, a quo moriebantur quam plurimi. In his ἔρα παραχῶδεα, πολλὰ, ἡκὰδ. Vidi, quibus turbata talis urina adesset ad binas mensuras eodem, quo mor-

tis-

riebantur, die. Adfunt plura talia exempla fparfim apud HIPPOCRATEM.

Si vero cum tali urina alia quoque bona adpareant, fi urina talis fenfim quid deponat, fequenti die copiofius, bonum iudicium fequutum efle, aliquoties vidimus in nofocomio.

Neque bona *fufoidens* urina eft, quæ, licet non maneat craffa æqualiter, tamen per totam molem fuam habet plagas quali pendentis adhuc fediminis, aut nubis craffiffimæ.

Eft apud HIPPOCRATEM sæpe descriptio *urinæ genitale femem referentis*; quæ dubia quænam demum fit.

Qui in DEALCIS horto decubuit, & habuit urinam turbatam, etiam in principio dimifit *ἐναϊόρημα οἴου κρίμνα γονοεδέα*: hic poft multas ærumnas die quadragefima iudicatus eft. FOESIUS reddidit: „urinæ tenues, in quibus varia inerant fufpenfa, quædam in medio inatantia; hordei tofti non exacte moliti craffioribus frustulis fere fimilia, genitaleque femem referentia.“ Certe in genitalem femine non funt craffiora talia corpuscula, ita ut aliis ex HIPPOCRATIS locis explicatio huius petenda fit.

Apud PHILISTIDEM, l. 3. c. 1070. *Epid.* fecunda die fuit urina cum enæoremate genitale femem referente: quinta die mortuus.

Epid. 6. p. 1170. in *Perintho* genitale in urina id ipfum, quia criticum, THEODORI conjux fexta nocte paucam urinam reddidit glutinofam, femini genitalem fimilem, & quæ feftuca trahebatur; feptima mortua.— Videtur HIPPOCRATES feftuca tentaffe fedimina, vel enæoremata alba, ut videret, num effet materia albuminofa, an verum, coctum, fedimen, aut enæorema bonum.

Ergo γονοιδέες criticum semel dicitur ab HIPPOCRATE in Perintho; qui in DEALCIS horto, non nisi post multas ærumnas & labores quadragesima judicatus est. PHILISTES & THEODORI conjux mortui sunt.

Genitale igitur semen referens per se non est bona hypostasis, utpote nimium tenax; inde non bona crisis: non mirum, si vel longus morbus, vel mors, sequatur; qui evasere, aliunde bonas habuere evacuationes, quæ hujus urinæ defectum subleverunt.

Quod autem in eo, qui in DEALCIS horto decubuit, viderit genitale illud habere veluti frustula crassioris hordei tosti, non bene moliti, id alibi non advertit. Est aliquid, quod in sedimentis non bonis sæpe adest; ita ut urina hujus duplici ratione bona non esset. (*)

Tur-

(*) Γονοιδέες non significare videtur materiem feminalem, 1) quia observavit HIPPOCRATES eandem in conjuge THEODORI; porro non deponunt feminæ materiem similem semini. 2) Quia non modo urinam vocat gonoideam, sed & alvi excrementa, ut conjicere debemus ex *Coacor. n.* 186. apud FŒS.; 187. apud CHARTERIUM; nam ait ibi, quod το γονοιδέες διελθον: διελθον videtur de alvo dici; ita FŒSIUS. Et evidenter in *Coac.* apud DURETUM, 321. & 553. κοιλίη παραχώδης, διαδιδεσα σμικρά γονώδεα, μυξώδεα; „alvus turbata, pauca exhibens genituræ similia, mucosa“; quæ DURETUS ibi explicat „de colliquamento tenuium intestinorum, quorum adeps liquatur, ac dejectiones edit, veluti opimas, id est, albas, &

Turbinatum; ut non planum, sed conoëide sit versus superiora; hoc levitatem debitam denotat; si gravius debito est, hæret ad fundum instar placentæ.

Vix odorum; nisi naturalem odorem referens; non multum foetidum: quo enim plures dotes naturales habet, eo melius.

Toto morbi tempore usque ad crisin; tunc designatur, ab initio jam fieri coctionem aliquam, quæ spem facit, ut die debito perfectum iudicium subsequatur.

Talis igitur urina, omnes has notas & conditiones habens, est optimi indicii, & prælagii.

2) *Urina multa alba, stranguriosa, cum sedimento copioso, alboque, critico tempore emissa, sanatur, & abscessus tollit*; etiamsi prius bonæ urinæ non fuerint.

Apud HIPPOCRATEM multæ habentur instantiæ, huc facientes. In CHARIONE iudicium 20. die bonum & perfectum, postquam observata fuisset pridie hypostasis in urina. Judicatus jam fuerat die 7, sed urina non erat cum hypostasi, & die octava parvam tantum habebat; die 14. febris rediit.

Epid. 6. p. 1179. Urina crassa, albæ, qualis ARCHIGENIS, in febribus, quæ sunt cum lassitudinis sensu, interdum 4. die prodit, & ab abscessu vindicat.

Epid. 6. p. 1191. Urina multam habens hypostasin, solvit deliria; ut contigit DEXIPPO, post capillifluvium.

(Compendii causa alia, idem demonstrantia, exempla hic prætereo.)

C c 2

3)

leves. Liquatur autem adeps a vi tabifica, tum ardoris hepatici, tum bilis, abradendo intestinis molesta. De H.

3) *Urina die indice critici copiosior, cum sedimento albo, vel rubello, copioso, levante, notat die critico sanationem fore, integra crisi; dies indices Criticorum vocavit HIPPOCRATES Aph. 2 — 24.* hoc ordine: „Septimorum index quartus est, octavus alterius septimanæ initium: est etiam spectandus undecimus; siquidem alterius septimanæ quartus est. Rursum quoque spectandus decimusseptimus, is siquidem a 14. quartus est, & ab undecimo septimus.“

Subrubram nubeculam laudat HIPPOCRATES, *Coac. n. 575.*, quarta die, si omnia cætera signa rationabiliter se habeant; veluti promittentem die 7. salutem.

GALENUS, *Comment. in hæc Aphorismum*, putat rubrum colorem tanquam rarum quid denotatum ab HIPPOCRATE; esse enim contra ejus sententiam, p 40. *Prognost.*, ubi celerem salutem ex albo pronuntiaverat colore; addit: „si vero urina subrubra, & hypostasis similis, ac lævis fuerit, hæc priori quidem multo diuturniorem, sed admodum salutarem, significat.“ Unde iterum colorem album GALENUS rubro præfert, tum experientia propria, tum ipsius HIPPOCRATIS alio in loco auctoritate.

Quod si vero HIPPOCRATEM adtentius expendamus, inprimis textum longissimum *n. 575. Coacarum*, concludendum videtur.

1) Quamvis HIPPOCRATES ubique præferat nubeculas, enæoremata, sedimina alba rubris; tamen laudasse subrubra & nubeculas & sedimina die 4. adparentia; veluti, si cætera signa bonæ coctionis adessent, salutem integram die 7. promittentia.

2) Præter diem 4., saltem præter dies, qui ante 7. currerent, condemnasse subrubras nubeculas, & sedimina, aliis diebus conspicua, tanquam quæ morbum præ-

nun-

nuntiarent fore diuturniorem, immo aliquando maxime diuturnum.

3) Ergo rubrum tale sedimen, vel saltem nubesculam, tantum in peracutis, qui ad diem 7. judicentur, vim quamdam habere ad iudicium 7. die futurum denuntiandum, forte per inflammationis celeris, magnæque, adparentem coctionem: ita, ut quamvis alba sit coctior materies rubrà, tamen coctio crudi in subrubrum sedimen sufficiat ad crisin integram, die 7. futuram prædemonstrandam.

4) Rubrum hoc, si 7., 11., 14., 17., die adpareat in urina, denotare majorem tarditatem coctionis in morbis minus acutioribus. In summa inflammatione, in peracuto morbo, poterat talis coctio sufficere, quum ea jam 4. die talis esset, & propter tam subitam mutationem promitteret subitam crisin: at vero imperfectior talis coctio posterioribus indicibus necessario vel materiem minus morigeram, vel vires haud ita fortes, demonstrant; hinc morbus in longius trahatur, necesse est.

5) GALENUM in Aphorismi hujus explicatione mentem HIPPOCRATIS non intellexisse, neque per illum *Coacaram*, qui verum sensum subpeditat, explicasse: adeoque, quod vim indicis diei in hoc casu ad solum diem quartum restringat, non esse ipsius solius observationem, verum ipsius HIPPOCRATIS in *Coacis* adsertum.

6) Hinc, quod BOERHAAVE in *Textu* de die indice dicit, id non de omni die critico, sed potissimum de 4. die intelligendum esse.

Si ergo urina, ad diem 4. antea parca, nunc *copiosa*; antea sine ullis contentis, jam habeat aut *nubesculam subrubram*, aut *sedimen rubellum*, aut etiam *album*, idemque *copiosum*; si talia observentur *cum reli-*

quis signis bonæ coctionis; notat, die critico sanationem fore integra crisi.

Urina tenuis & ruffa, non subsidens; explicui ad §§. 997 & 999 Fusca huc referenda.

2) Alba, tenuis, aquosa; exposita §. 997.

3) Aurea, tenuis, constans, non turbata; aurea dicitur & illa crocea, icterica; sed hæc videtur potius referenda ad rubras; expositæ §§. 999. & 1000.

4) Turbida perpetuo, nec subsidens; turbidarum urinarum triplex species:

1) Turbidæ redditæ, turbidæque manentes;

2) Turbidæ redditæ, ac sensim subsidentes;

3) Redditæ tenues, & sensim turbatæ, turbatæque persistentes.

Quæ turbidæ redditæ sedimen ponunt, & cæterum clarescunt, bonæ vel malæ sunt, prout color tum urinæ est, tum sediminis: si enim urina fusca, rubra est, & sedimen rubrum, crassum, instar boli, non juvat. Sed si sedimen album, aut albescens, & urina non valde rubra, bona esse potest.

Quæ reddita tenuis turbida fit, nec deponit, bona multa non promittere potest; quum notet quidem principium coctionis dari, sed imperfectissimæ.

Circa urinas nunc recensitas tria bene notanda; prout morbus acutus, in quo redditur, peracutus est, acutissimus, acutus.

1) Notat in morbis valde acutis coctionem impeditam, cruditatem magnam, crisin difficilem, morbi longitudinem, summum vitæ periculum.

AUCTOR prælagium talis urinæ, coctionem, aut nullam, aut mutilam, designantis, trifariam dividit, secundum triplicem morborum classem; acutissimorum, qui intra quatuor dies terminantur; peracutorum, qui intra 7, 11. dies; acutorum, qui intra 14., 17., 20., 24., 27., 31., 40., dies finiunt.

Primo itaque in peracutis *coctio impedita, cruditasque magna*, designata his omnibus urinis, crisin propterea difficilem prædicit.

Cur autem & morbi longitudinem, & summum vitæ periculum designant? — Si vires validæ & constantes adsint, spes est, fore ut, etsi materies in cruditate pertinax sit, viribus tamen validis serius ocyus subigi queat: verum, si cum pravitate cruditatis simul vires vitæ projectæ sint, non sufficiet homo, ut in perfectam coctionem possit perdurare. Viribus igitur debilibus Medicus ex quacunque descriptarum urinarum periculi magni familiam commonefaciat.

2) *In acutissimis inflammatoriis fere certam portendit mortem*; si morbus intra quatuor dies, vel bona crisi terminandus, vel morte, oportet signa cruditatis ante quartam diem disparere, evanescere, ut subito citum iudicium fiat: sin minus, mors præ foribus adstat; nam non datur dilatio, est acutissimus morbus intra 4. diem aut bona, aut mala crisi terminandus. Hinc *fere* certa mors, nisi, post summam cruditatem quarta die ex inprovisto coctio perfecta & crisis completa fiat; ut in muliere in *Thaso* ardente febre laborante: quum itaque tales casus rariores, merito *Textus* dicit, *fere* certam portendit mortem.

3) *Denique in acutis moderatis designat longum molestumque morbum*; si enim pertinax cruditas adsit, & vires non sint disjectæ, in morbo, qui a 14. ad 40., 60., 80., & ultra, potest excurrere, habentur omni die, saltem omni die critico, nova prælia inter vires naturæ & morbi, utrum horum prævaliturum sit: neque, dum dicitur designari longus morbus, ideo omne periculum exsulat: minime. In longo, acuto morbo vires vitæ, quæ diu cum morbi vi pugnarunt, sæpe subcumbunt, ut demum morbus de vita triumphet. Sic

in *Epidem.* CORONIS ancilla post varios in morbo casus sub 40. moritur: itidem TIMOCHARIS filius: tum & post multas luctas cum morbo sustentatas ANTIPHANIS filius ad 67. moritur. — POLYCRATIS UXOR haud diu ultra 70. diem contra morbum debellavit, sed subcubuit. — Puerpera in *Thaso* ad frigidam, nunc morbo superior, nunc inferior, ad 80. moritur. — PARIÏON in *Thaso* periit 120. die.

Igitur morbo in longius excurrente ideo non excluditur omne periculum; morbo nempe in longius excurrente cum prædictis urinis: nam id in nostris ægris observavimus, quod HIPPOCRATES in *Prognosticis* dicit: „Urinis subrubris cum subrubro sedimine, quotidie & constanter prodeuntibus, morbum quidem in longius excurrere, sed tamen periculum non adesse. Hinc, quod de periculo dixi, maxime de pravis illis urinis intelligendum est.

Abscessum fore varium; si enim sensim fiat mutatio crudorum in cocta, neque per urinam, neque per alias vias evacuentur cocta illa; necesse est, materiem morbosam abscessus facere ad aures & inguina, cruraque; de quibus actum ad §. 953. &c.

Si hoc non, saltem metastasin mali variam. Vidimus alio loco, metastases ad pulmones, ad hepar, ad cerebrum, ad oculos, ad aures, ad coxas, ad digitos pedum manuumque &c. fieri materiæ talis depositiones; hinc lenta morte obcubuisse, quibus viscera plura obfiderentur; quosdam, quibus ad digitos deponeretur materies, brevi mortuos esse; quia, ut HIPPOCRATES ait, non erant satis aptæ partes illæ copiosæ materiæ suscipiendæ; quosdam inde mansisse fatuos, sive maniacos, aut surdos, aut cæcos, aut claudos,

dos, aut demum corrupta materiâ in loco metastaseos, sive metastaseos, sphacelo periisse.

§. IOI7. *Urina igitur &c.* Non semper; nam aliquando adparet bona, cum sanguine corrupto.

2) *Morbi statum &c.*; non semper, nam aliquando urina prava & coctio per alias vias bona adparet. Cum urinis pravis sanatos & HIPPOCRATES describit, & nos vidimus, licet rarius.

3) *Statum secretionis &c.*; non semper; urina aliquando naturalis, & omnia pessima, ut quandoque in malignis.

4) Non semper; possumus omnium harum partium morbos in genere definire sæpe; sed patuit antea, pus in urina effecisse, ut renes adcusarentur, renibus tamen optimis: ita BONNETUS, HOLLERIUS; 2) non distinguimus ex urina, an ex renibus, ex prostaticis, ex testibus, glandulis cowperianis, oriatur eductum.

5) In femina in nosocomio vidimus urinam tingentem lintea, sine ullo ictero. (Rarius hoc licet sit, non tamen est rarissimum, nec hunc solum fors observatum casum, quis credat.)

* * *

ADPENDICIS loco ad caput hoc de URINA UT SIGNO, nectere libuit observata quædam ac tentamina recentissima cum lotio humano capta, notatu omnino digna, sive praxin spectes, sive theoriam medicam, aut chemicam corporum analysin.

Excerpti hæc ex Tractatu: *Physikalisch & chemische Untersuchung der thierischen Feuchtigkeiten von J. H. Weber, H. G. Wiedischen Hofrath,*

Mitglied der gel. Gesellschaft zu Rotterdam. Zübingen, 1780. (*)

Monet primo loco *Cel. VIR*, nullum humorum animalium adeo inter sese differre, quam quidem lotium; urinam v. c. vaccinam plurimo scatere sale alkalino fixo; minime id in urina obtinere hominum: in hac autem deprehendi majorem quantitatem salis alkalini volatilii, quam quidem in urina vaccina; urinam equinam gaudere copiosiori sale alkalino volatili, urinâ humanâ & vaccinâ. Sal hoc alkali volatile urinæ equinæ causticum reddi, si diutius digeratur in sole; id autem non obtinere circa lotium humanum. — Solam urinam humanam tentaminibus suis *Cl. AUCTOR* adhibuit.

Tentamen I. Urina humana recens a sale alkalino, aqua soluto ac adfuso, non mutatur, nec minima observatur effervescentia.

Tent. 2. Nec majorem mutationem adfert oleum vitrioli cum urina recenti mistum: notatu dignum nil ex hac miscela excuti terrestri.

Tent. 3. Acidum nitri, acidum muriaticum, acidum vegetabile in urina recenti nil mutarunt.

Tent. 4. Urina recens cum aqua calcis mista, illico lactescit; calx utpote evadit cruda, ac ad fundum vasis sensim excutitur. Idem evenit phaenomenon, si urina putrida jungatur cum aqua calcis; etsi antea jam saturata illa fuerit acido muriatico, aërem fixum inde extricante.

Tent.

(*) Ampliorem lotii historiam chemicam exhibebo in peculiari laticis hujus disquisitione, propediem edenda.

Tent. 5. Solutio aluminis, aliæque solutiones terrarum ac metallorum illorum, quæ ope acidi muriatici dejici nequeunt, ab urina recenti præcipitari non possunt.

Tent. 6. Tinctura succi inspissati heliotropii tricocci (Lafmus) & syrupus violarum ab urina recenti puerorum plane rubescunt; ab urina autem adultorum colores non mutantur.

Tent. 7. Saccharum saturni aqua solutum, & Luna soluta aqua forti ab urina recenti copiose, coloreque albo dejiciuntur: reducitur illud in saturnum corneum, hoc in lunam corneam.

Tent. 8. Mercurius sublimatus corrosivus ab urina recenti non mutatur; mercurius autem solutus in acido nitri aut aqua forti, dejicitur colore albo; sublimando hocce præcipitatum obtinetur mercurius corrosivus.

Tent. 9. Calx viva urinæ recenti admista illico liberat spiritum volatilem alkalinum; qui, si destillationis ope abstrahatur ab hac miscela, cum acidis non effervescit, sal ammoniacum non subpeditat, si acido salis saturatus ad formam deducatur ficcam, tumque sublimationi exponatur, hinc vero causticus est.

Tent. 10. Dum urina mediante sufficiente dosi calcis vivæ ac destillatione a spiritu alkalino privata, residuum per linteum colatum ac ad putrefactionem subeundam repositum fuerit, obtinebitur exigua nonnisi spiritus alkalini quantitas, si nova accesserit destillatio.

Tent. 11. Acido nitri misto cum urina recenti, miscela ad octavam usque partem leni calore concentrata, tumque per aliquot dies frigori exposita; nullæ tamen enatæ crysalli, ob unguino.

guinosam lotii substantiam : ad ficcitatem itaque totum redegit *Cel. WEBER*; plurimi adhuc vapores avolarunt nitrosi. Massa exsiccata, carbonibus ardentibus injecta decrepibat, ac detonabat.

Tent. 12. Scorix reguli antimonii aqua solutæ, a lotio recenti adulatorum nonnihil præcipitantur, ut in summitate liquidi cuticula nonnisi flavescens post aliquot horas adpareat. Si vero urina puerorum tentamini adhibeatur, præcipitatio insequitur manifestior.

Tent. 13. Urina recens destillationi ex retorta vitrea exposita, calore in auxilium vocato remissiori, sequentia exhibuit phænomena. Primum transcendit in excipulum aqua diaphana, nonnihil male olens. Prodit liquidum hoc, donec lotium adeo concentratum fuerit, ut altum petere amplius nequeat. Aucto tum calore, transcendit spiritus flavus, volatilis cum acidis effervescens. Collo retortæ adcrescit sal volatile: sequitur demum oleum spissius, fœtens, ex nigro fuscum, spiritui volatili nuptum.

Tent. 14. Remanet ab operatione hac carbo, saporem linguæ inprimens salsum. In pulverem redactus, aquæ calidæ tum immerfus, ac per noctem repositus fuit: altera die per chartam emporeticam missum liquidum, ut a moleculis sejungeretur carbonaceis.

Liquidum diaphanum, quod filtrum transierat, sequentia exhibuit phænomena.

Solutionem cinerum clavellatorum non mutavit.

Acidis admistum bullulas aëreas quasdam dimittit.

Syrupum violarum viridi colore tingit.

In solutionem succi inspissati heliotropii tri-
cocci vim non exserit.

Solutiones metallorum ac terrarum, acidorum
ope factas, aliquantulum turbidas reddit, instil-
latum.

Quodsi liquidum hoc ipsum diaphanum tam-
diu evaporetur, donec cuticulam contrahat in su-
perficie, tumque exponatur crystallationi, sal
enascitur cuboideum, linguæ saporem salis culinaris
acrioris inprimens, carbonibus ardentibus inspersum
decrepitans.

Tent. 15. Salis hujus ejusdem unciam unam
commisit AUCTOR retortæ vitreæ, adfudit uncias tres
aquæ fortis, adplicuit excipulum, & destillationem
instituit. Prodiit spiritus forma primum vaporum
flavorum, quos insequabantur dein albi, ad finem
usque operationis in excipulum expulsi.

Erat spiritus hic aqua regia vera, ex acido
nitroso acidoque muriatico composita. Videtur,
ait *Cel. WEBER*, aquæ fortis aut nimiam adhibi-
bitam fuisse dosin, aut nimis fortem illam fuisse;
unde acidum illud nitrosum aquæ fortis, quod a
sale alkalino salis urinæ vinciri non poterat, sub
initium jam destillationis prodiit in excipulum.

Fundo retortæ inhæsit massa alba, duraqua
salina; quam aqua calida solvit, solutionem crys-
tallificationi dedit.

Nascitur exin nitrum lanceolare, pu-
rum, cui hinc inde admistæ crystalli cubicæ;
prodeunt inprimis crystalli nunc dictæ cubicæ sub
evaporatione liquidi repetita; crystallis nitrosis
per præcedentes evaporationes maximam partem
jam eductis,

Cry-

Crystalli nitrosæ, quæ pleræque lanceolares cernuntur, supra carbones arduentes vivide deflagrant; cubicæ autem detonant quidem, simul tamen decrepitant.

Tent. 16. Si massa eadem, quæ fundo retortæ post destillationem inhæret, aqua solvatur, solutioque evaporationis ope magis concentratur, sal ad fundum descendit sub concentratione, supra carbones ignitos decrepitans, & ex integro resiliens.

Tent. 17. Solutioni massæ illius adfudit *Cl. VIR* dimidium olei vitrioli, ratione ad pondus habita: miscelam destillationi commisit ex retorta vitrea: quamprimum liquidum magis incaluit, vapores ascenderunt ex rubro fuscis, ad finem usque destillationis producti.

Exhibuerunt vapores hi acidum nitrosum, acido muriatico junctum; quod quidem inde patet, quum, si argentum in eo solvatur, notabilis ejus portio sub forma lunæ corneæ in fundo vasis remaneat insoluta.

Massa post destillationem hanc in retorta remanens, aqua soluta, crystallisationis ope largitur primum tartarum vitriolatum, dein sal mirabile Glauberi, pauca dosi tartari vitriolati adhucdum maritatum.

Tent. 18. Sal ex carbonibus urinæ elixivatum (*Tent. 14.*), aqua solvit, dimidiam partem, ratione ad pondus salis sumpta, olei vitrioli addidit, totum ex retorta vitrea destillavit.

Obtinetur mediante hac operatione acidum muriaticum purum. Sal, in retorta residuum, crystallisatione subpeditat tartarum vitriolatum, salque mirabile glauberianum.

Tent. 19. Sal ex carbonibus urinæ extricatum (*Tent. 14.*) carbonibus denuo mistum, caloreque magnoque liquatum, minorem quantitatem hepatis sulphuris exhibet; quod inde conficitur, quum, si salis huic liquato, aqua soluto, infilletur acetum, foetor ascendat analogus foetori extricato per præcipitationem hepatis sulphuris ope factam.

Tent. 20. Idem sal, una cum carbonibus in pulverem redactum, & in retorta probe loricata calore magno tortum phosphorum præbet kunkelianum.

Tent. 21. Carbo urinæ in crucibulo, igni aperto inposito, prorsum exustus, terram relinquit, salis alkalini fixi tantillo nuptam. Terra hæc elixiviata cum acidis effervescit, ac ab iis solvitur, nisi acidum fuerit vitriolicum; cum hoc enim effervescit quidem pariter, attamen in gypsum una concrevit.

Tent. 22. Lotium putrefactum, ad mellis usque spissitudinem concentratum, ac in locum frigidum repositum, intra quatuor pluresve septimanas sal dimittit, ex acido peculiari saleque volatili alkalino compositum. Sali huic peculiare illud est, quod, uti detexit *Inl. MARGGRAFIUS*, cum pulvere carbonum remistum phosphorum *KUNKELII*, seu potius *BRANDTII*, destillationis interventu subpeditet, tum & quod, salis ammoniaci secreti *GLAUBERI* adinstar, sal alkali volatile forma fluida dimittat, dum ignis actioni validiori subicitur.

Tent. 23. Putrefactioni relicta urina humana hæc exhibet phænomena.

Urinam recentem in cucurbitula vitrea calore 90. gradum thermometri fahrenheitiani *Cel. WEBER* exposuit. Limpidissima tum erat, colore pallide flavo donata.

Elapsis binis diebus turbida erat; color tamen non mutatus, nec sedimentum descendit ad fundum vasis; nec odor alkalini salis volatilii manifestior ascendit.

Intra octiduum sedimentum rarius; liquidum turbidum; color rubellus magis; odor alkalinus volatilii.

Ut pateret, an putrefactionem ex integro subierit urina hæc, admiscuit AUCTOR eam acidi muriatici quantitatem, quam sal alkali volatile enatum recipere poterat; calori per octiduum denuo exposuit: elapso eo tempore color ex rubro fuscus; odor volatilii plurimum.

Eandem denuo, uti prius, acidi muriatici dosin lotium hoc recepit, donec saturatum ex integro esset. Tum vero odor volatilii nullus amplius perceptus, etsi digestio per octiduum adhuc protracta; unde conjicere datum, aut urinam eam subiisse putrefactionem, qua omne sal alkalinum, in ea contentum, liberatum fuerat; aut sal ammoniacum, ab admistione acidi muriatici in illa productum, obstinuisse ulteriori putrefactioni.

Quotiescunque acidum muriaticum uniebatur cum urina putrida, liberavit AUCTOR hanc prius a terra sua, ne partem obsorberet acidi dicti, tumque analysin ipsam turbaret.

Terra hæc cum acidis effervescit, non tamen ex integro ab illis solvitur. Elutriata, siccata, carbonibus ardentibus inposita, foetorem dimittit. In crucibulo candescentiæ subjecta, primum grisea, demum alba evadit.

Saporem causticum linguæ tum inprimit; in acido muriatico, nitroso, ac vegetabili, ad parvam usque dosin, disparet.

Ter-

Terræ hujus residuæ pars in aqua destillata purissima decocta; adfusa dein solutio cinerum clavel-latorum; dejecta sic ad fundum terra alba, in acidis solvenda, cum acido vitriolico gypsum præbens, ab aqua denuo solvendum, mediante liquido alkali-no dejiciendum.

Tent. 24. Destillationi data urina putrefacta sequenti sese gessit ratione.

Ex retorta, balneo arenæ inposita, destillata, calore lenissimo jam dimittit sal alkali volatile forma sicca; fat album; præterea & spiritum volatilem alkalinum. In chopina urinæ putridissimæ concentratæ, adsumi poterit, contineri unciam unam salis alkalinii volatilii, cum acidis multum effervescentis.

Sal hoc alkalinum volatile, acido muriatico saturatum, præmissa exsiccatione, & sublimatione, drachmas decem relinquit salis ammoniaci legitimi, puri.

Dum urina putrida supra sal alkalinum fixum, recens calcinatum, aut supra cineres recentes destil-latur, obtinetur spiritus alkalinus volatilis, odore forti-ori donatus; urina ipsa minus spumat, ac transcen-dit, quam si additamenta hæc adjecta non forent. Spiritus autem hic idem, præmissa saturatione ac sub-limatione minorem salis ammoniaci quantitatem ex-hibet, quam prior.

Plane nullum sal ammoniacum obtinetur, si ad experimentum vocetur spiritus alkalinus, supra calcem vivam destillatus, etsi ratione odoris, ac sa-poris omnium reliquorum fortissimus sit. Sed nec cum acidis effervescit, nec terram dejicit, in acidis solutam.

Post spiritum alkalinum, salque alkalinum urinæ transcendit aqua simplex, oleo æthereo remistum, uti odor docet laticis.

Quodsi residuum ad siccitatem fere deductum sit, calorque intendi queat, expellitur, uti ex urina recenti, denuo spiritus volatilis, salque volatile alkalinum, minori tamen, ac ex illa, copia: sali huic junctum prodit primum flavens, dein nigrescens foetidumque oleum.

Finita destillatione fundo retortæ incumbit carbo, uti post destillationem urinæ recentis; inhærent huic & eadem salia, ac substantiæ, quæ descriptæ fuerunt in tentamine decimo quarto.

Ex omnibus hisce tentaminibus *Cl. WEBER* confectaria deduxit sequentia.

Ex primo tentamine, quod liquidum alkalinum cum urina recenti non effervescat, concludere datur, in ea nullum liberum inhærere acidum: concludere vero etiam possemus, nullam in urina deprehendi terram, quum ab alkalino sale non excutiatur: invenitur tamen copia sat notabili, dum urina putrefactionem subiit, aut exsiccata calcinataque fuerit.

Demonstrat autem phænomenon hoc ipsum, terram urinæ non per acidum solutam in latice hoc suspendi; alias enim per instillatum sal alkali certo certius dejecteretur. Videmus jam, terram illam tanto magis ex urina recedere, quo magis hæc putrefacta fuerit. Constat nobis, putrefactionem ipsam non nisi sejunctionem esse partium, totum quoddam constituentium. Partes hasce substantiæ cujusdam intervntu nexus mutuo fuisse oportet, antequam lotium subiisset putrefactionem; substantia hæc, prout conjicere licet per experientiam, calore decomponi, aut ex liquido putrescente expelli poterit. Demonstravi præterea, *Cel. WEBER* ait, in *Tractatu meo de fermentatione*, manifesto, aërem externum inmerito adcurari ceu corporum destructorem, quum per experi-

perimenta demonstrarim, non ingressum aëris in corpora, sed egressum potius aëris peculiaris fermentationem & putredinem excitare; quem quidem aërem sub fermentatione vinosa oculis ipsis cernere datur.

Aëris hæc species, ab inventoribus suis aëris fixi nomine donata, & in corporibus varia sub proportione varioque elasticitatis gradu detegenda, illud ipsum vinculum constituit, quo nectuntur invicem partes corporis, subeundæ fermentationi, aut putrefactioni, apti nati; est illud ligans, quo ununtur partes in saliva, bile, aut urina. Quamdiu aër hicce in corpore persistit, characteribus aëris fixi præditus, tamdiu & corpus in eodem, quo antea fuerat, statu manebit, nec putrefactionis instat metus. Hinc urina per totam hyemem, in locum frigidum reposita, quin putrescat manere poterit incorrupta; etsi æstate intra biduum jam experiatur initia putrefactionis; quum scilicet calor aëris hanc speciem, uti ipsum aërem atmosphæricum in motum deducat, expandat, ac volatilem reddat.

Denuo illud repetere juvat, profequitur *Cl. AUCTOR*, substantiæ huic peculiari, aëri fixo, adtribui debere miscelam ac nexum partium heterogænearum urinæ; atque, si hæc ceu demonstrata subponantur, phænomenon, quod terra urinæ per sal alkali expelli nequeat, ea ratione explicandum erit, aërem fixum lotii majorem adfinitatem colere cum terra, in illo contenta, quam quidem cum sale alkalino fixo, aut volatili, superaddito.

Idem & ex secundo tentamine concludendum erit; terram scilicet urinæ majori adfinitate jungi cum aëre fixo, illi inhærente, quam cum acido vitriolico; atque hanc ob rationem cum acore hoc non con crescere in gypsum, etsi calcareæ ipsa sit indolis.

Ex tertio tentamine sequitur, in urina recenti nullum esse sal alkali liberum.

Ex quarto tentamine discimus, in urina multas contineri partes pingues, quibus calx viva in crudam denuo reducitur: has easdem præterea partes esse, quibus hæc metamorphosis adtribui debeat, non autem aëri fixo lotii, inde sequitur, quum cum eo etiam lotio succedat experimentum, ex quo aër fixus per acidum antea fuerit expulsus.

Urina puerorum, uti ex sexto tentamine patet, manifesto acore donatur; demonstratur hinc excessus acidi in corporibus infantum; unde multi ætati huic peculiare morbi repeti & poterunt, & debebunt.

Tentamine septimo evincitur præsentia acidi muriatici in lotio, etsi cum alkalino sale maritati. Idem & ex tentamine octavo fluit: quum mercurius, aqua forti solutus, non solum dejiciatur, sed & præmissa sublimatione in mercurium sublimatum corrosivum vertatur.

Calx viva, cum humoribus animalibus mista, nunquam non spiritum alkalinum fugat; in nullo tamen animali fluido manifestius id succedit, quam in lotio, uti ex tentamine nono sequitur. Spiritus hicce volatilis per miscelam hanc non primo generatur, ut prius adserere conati fuerunt Chemicis, sed liberatur solum, ac vinculis, quibus antea irretitus erat, privatur; aëre nimirum fixo, partibusque oleosis; quas utrasque calx viva quum sub calcinatione perdidit, hinc easdem sub miscela cum lotio recipit, atque spiritum alkalinum iis liberat; simul vero, dum sal alkalino volatili phlogiston eripit, illud causticum reddit, ipsamet in calcem vivam reversa.

Spiritum alkalinum urinæ non per putrefactionem hujus primo generari, tentamen decimum evincit;

cit; quum, si spiritus ille volatilis calcis ope ex urina recenti sejunctus fuerit, per alteram denuo putrefactionem paucus sane spiritus exin obtineatur.

In tentamine undecimo acidum nitri junctum fuit parti salis alkalini volatilis urinæ, & paucò salii alkalino fixo, in liquido hoc contento; qua ex unionè patet ratio detonationis miscelæ concentratæ & carbonibus ardentibus conspersæ

Tentamine duodecimo nonnihil acidi liberi in urina recenti adutorum contineri demonstratur; eo majorem autem copiam inhærere urinæ puerorum, qua, uti ab acido, scorix reguli antimonii ex solutione sua expelluntur.

Destillatio urinæ recentis humanæ nos docet, spiritum alkalinum volatilem urinæ recentis arcte nimis nuptum esse cum aëre fixo, quam ut vi caloris lenioris destillatorii inde sejungi queat. Ipsæ oleosæ lotii partes hac aëris specie eatenus vinciuntur, ut validiori igne opus sit, si illas catenis suis liberandi sit animus. Inde etiam nascitur non interrupta intumescencia, ac in spumam elatio, si vel minimum gradus caloris sub destillatione fuerit auctus. Quodsi itaque æstus validior, fundum retortæ ad candescenciam deducens, urinæ inspissatæ admoveri queat, aër fixus deconponitur, aut expellitur, jamque principia constitutiva urinæ liberantur, recedunt partes volatiliores — sal alkali volatile, & partes oleosæ — destillationis ope a fixioribus, quæ in fundo retortæ remanent.

Ex tentamine decimo quarto sequitur, contineri in capite mortuo post destillationem urinæ recentis residuo, elixiviato.

1) Carbonem.

2) Nonnihil salis alkalini fixi liberi.

3) Sal medium, salii communi simile, quod in tentamine decimo quinto manifestius adparet; ex hoc siquidem discimus, sal hoc urinæ, sal muriaticum referens, tum acido conponi muriatico, unito cum sale alkalino fixo vegetabili, tum acido eodem, juncto cum sale alkalino minerali. Prius majori adest copia, quam posterior, hinc & antea in crystallos concrevit. Eandem etiam ob rationem in hac distillatione salis muriatici urinæ cum acido nitri tum nitrum verum prismaticum, tum & nitrum cubicum remanet, quod posterior sale adhuc remistum est culinari, per acidum nitri non ex integro deconposito, etsi superflua in miscela illa adfuerit acidi hujus ejusdem quantitas. Id ipsum quoque conficitur ex tentamine decimo sexto, dum sal muriaticum, dote sibi propria, ex calido lixivio secedit, quod nec nitrum, nec alia salia præstare solent.

Per tentamen decimum septimum, & decimum octavum pariter conficitur, quod per decimum quintum & decimum sextum fuerat evictum, in urina latere sal digestivum SYLVII, salque verum muriaticum.

Ex decimo nono tentamine fluit, adesse in urina acidum vitriolicum; cujus quidem præsentia inde patet, quum odor sulphureus ex fusa illa massa ascendat, si acidum adfundatur. Phænomeno hocce seductus fuit NEUMANNUS, ut adsumeret, acidum salis oriri ab acido vitriolico, quum, si sal muriaticum liquetur cum pulvere carbonum, massæque huic adfundatur acidum, ascendat odor, analogus odori, quem spirat hepar sulphuris, acidis remistum. Ratio autem phænomeni vera Chemico huic sane non patuit. Ignorabat scilicet, in muriis, ex quibus excoquitur sal commune, non solum sal ebshamense, sed & verum latere sal mirabile GLAUBERI, sub
cry-

crystallifatione sal ipsum muriaticum subiens, & in conliquatione cum substantia quadam phlogistica hep-
par sulphuris constituens; quod in decimo nono ten-
tamine detegimus.

Ex tentamine vigesimo, & vigesimo secundo
fuit, in urina latere acidum phosphoricum, pecu-
liare, necdum satis cognitum; quod vero exigua so-
lum dosi in liquido hocce adest, si comparetur cum
aliis salibus, in urina solutis.

Terram urinæ calcareæ indolis esse, patet ex
tentamine vigesimo primo.

Ex phænomenis, quæ subpeditat putrefactio
urinæ, sequentia deduci queunt consecutaria.

1) Indigere lotium calore majori, aut longius
producto, quam alios humores animales, si putre-
factionem ex integro subire debeat.

2) Odorem volatilem non certum omnino præ-
bere indicium putrefactionis plenariæ, ac evolutio-
nis spiritus alkalini volatilis.

3) Signum certissimum salis alkalini volatilis ex
urina liberati per putrefactionem esse, si urinæ co-
lor ex pallide flavo in rubrofusum mutatus fuerit.

4) Aëre fixo urinæ per calorem elastico fa-
cto, & ex liquidi hujus compositione egrediente,
partem terræ, partem oleosarum partium, partemque
salis alkalini volatilis liberari.

5) Terram ex urina secedentem partibus mul-
tis pinguibus esse remistam; quum sub calcinatione
foetorem spargat, ac primo colorem griseum induat.

6) Terram hanc non ex integro esse calca-
ream, quum in acidis non resolvatur omnis; esse
simul interspersum seleniten: nec mirum id ipsum
est, quum in omni fere, quam haurimus, aqua, sat

magna falis hujus lateat dosis; prout manifeste id evincitur crustis, vasa, in quibus aqua longiori tempore decocta fuerit, obducentibus. Sed & in ipsis matulis seleniticis incrustationes detegere licet.

Circa destillationem urinæ putridæ sequentia veniunt notanda.

1) Intumescitiam ejus ac spumescitiam indicare, multum adhuc in ea contineri aëris fixi.

2) Aërem hunc fixum neçtere invicem partes pingues, terram, partemque simul falis alkalini volatilis; atque hæc quidem aëris fixi portio igne candescentiæ primum destruitur.

3) In lotio plurimum falis alkalini volatilis contineri.

4) Tum cineres recentes, tum & sal alkali fixum calcinatum, parte phlogisti sui esse privata, hinc vero eorum ope sal alkali volatile urinæ phlogisto suo privari, partemque ejus reddi causticam, quæ pro conficiendo sale ammoniaco hinc deperditur.

5) Spiritum alkalinum ex integro causticum, acido falis saturatum, non largiri, sublimationis ope, sal ammoniacum; quum phlogiston, additione calcis vivæ, sali alkalino volatili plane ereptum fuerit. Sal vero alkali volatile causticum, acido muriatico unitum, non subpeditare, accedente sublimatione, sal ammoniacum, in dissertatione de calce manifeste factis evici, *Cl. Auctor* ait, nec autumo, Chemico circa rem hanc dubium aliquid adhucdum enasci posse.

6) Per putrefactionem, in quocunque demum corpore enatam, nullam hujus mutationem fieri, nullas novas produci substantias, nullam partem con-

verti

verti in aliam, nec sal unum abire in aliud, prout Chemicus veteres, multi que adhuc ex recentioribus sc̄m̄narant. Sal digestivum SYLVII, seu sal culinare, basi alkalina vegetabili præditum, parum adeo invertitur, ac sal muriaticum verum, in urina detegendum. Quod si putrefactio urinæ tamdiu producat, ac libuerit, orbisve durarit, *Cl. Auctor* ait, nunquam non idem sal digestivum SYLVII, idem sal muriaticum, idem acidum phosphoricum in urina putrefacta illa deprehendetur, prout in urina recenti omnes hæ substantiæ fuerunt deprehensæ.

7) Experientia hac refutari sane debent omnes illi fabricatores nitri, qui systema suum metamorphosi salium, quæcunque demum illa fuerint, superstruunt; qui pro certo habent, salia omnia, partibus pinguibus juncta, mutari in sal alkali volatile, atque, hoc facto, proximam hanc esse viam ad optimam, quæ sperari queat, nitri messem.

Risum teneatis Amici!

Videmus autem, in urina putrida eadem adhuc recludi salia media, eademque sub proportione, uti in urina recenti: demonstravi, *Cel. WEBER* profequitur, in *dissertatione de nitro*, etsi urina per integros septem annos putrefactioni fuerit exposita, sal illi inhærens muriaticum nihilofecius semper manere muriaticum: sed, etiamsi verteretur in sal alkali volatile, quale inde enatum foret lucrum? Responso ad hoc quæsitum videri poterit in tractatu meo germanico de nitro, ac in opere: *Magazin für Verzte, Chemisten und Künstler*. Ut rem paucis expediam — Nil — plane nil inde obtineretur lucri.

Vera urinæ humanæ principia constitutiva.

Urina itaque humana, ex tentaminibus adlatis, indeque deductis confectariis, componitur partibus sequentibus :

- 1) Aëre fixo ;
  - 2) partibus pinguibus, oleosis ;
  - 3) sale alkalino volatili ;
  - 4) dosi quadam salis alkalini fixi ;
  - 5) sale digestivo SYLVII, seu salis culinaris illa specie, quæ acido muriatico, saleque alkalino vegetabili componitur ;
  - 6) sale muriatico vero ;
  - 7) parca copia salis Glauberiani ;
  - 8) sale essentiali, seu naturali, urinæ ;
  - 9) terra calcarea ;
  - 10) selenite ;
  - 11) aqua.
-

H Y G I E N E.

(EXPOSITIONI huic QUARTÆ PARTIS INSTITUTIONUM MEDICARUM *Cel. BOERHAAVII*, quam CL. DE HAEN paucis nonnisi complecti solebat, viginti siquidem & unica paginis totum in codice manuscripto absolvitur, multa adeo adjeci, ut additiones ipsum textum copia facile excedant. Amœnissima sane & gravissima simul pars hæc ipsa est, & non Medicorum solum, sed omnium, qui salutis suæ curam habent, quibusque de meliori luto finxit præcordia TITAN, adtentione dignissima. Non ingratum LECTORIBUS fore ratus fui, si *Hygieinen* saltem, quum inter reliquas Institutionum medicarum partes brevissime a BOERHAAVIO proposita, brevissime ab HAENIO dilucidata fuerit, ea methodo hic exhiberem, qua in privatis sermonibus rem medicam tradi posse, quin & quodam sub respectu, debere, reor; longior saltem rerum usus me docuit, singulis Auditoribus & acceptiorem multo esse, & animo longe magis inhærere eam expositionem, quæ non sicca & sterili, ut ita dicam, rei, quam exponere debes, doctrina absolvitur, sed tum historiæ naturalis, tum politicæ, tum physices, tum geographiæ &c. floribus exornatur, dilucidatur. — *Additamenta mea* tum signis ( ) si minora sint, tum brevioribus lineis, si nonnihil ampliora, ab *Hæni*o *Textu* denuo sejunguntur.)

Hæc

Hæc HYGIENE ad Medicos maxime spectat. Volunt omnes diu vivere: Principes & Magnates, ut vitæ deliciis fruantur diutissime, amant cum Medicis suis de remediis longævitatæ agere. Inmiscet huic doctrinæ sese genus omne Eruditorum, Physici, Theologi, historiæ naturalis amatores: (quin & fabri & vetulæ; quodsi enim vel levissima sese obtulerit occasio, ocyus prodibunt ex omni angulo agyrtæ, ac medicastro, suum singuli proponentes, ac super astra extolentes, arcanum, euporiston: maximam partem in damnum eorum quos deceperunt, experimenta per mortes agentes.) Oportet ergo Medicum in historia naturali versatum esse, ut digne cum Magnatibus possit de hac materie agere: maxime, quum idiotæ multi nugivenduli obtrudant illis arcana sua ad sanitatem & longævitatæ; quibus sæpe nihil perniciosius, aut saltem nihil stultius.

§. 1018. *Tria sunt munera &c.* ut nempe 1) sanitas præsens conservetur:

2) Ut morbi in temperie, ut in femine, latentes & facile excitandi præcaveantur:

3) Ut vita disponatur ad longævitatæ.

§. 1019. *Sanitas enim quum sit aptitudo &c.*; hæc nota ex PHYSIOLOGIA, cap. de Nutritione.

§. 1020. *Proinde &c.*; eodem ex fonte patent.

§. 1021. *Restitutioni huic materiem præbent cibus, potus, forte & aër; dicit BOERHAAVIUS: forte & aër: aër est chaos omnium existentium in natura rerum; ergo & alimentosarum particularum. Si forte fiat, ut deglutitæ mistæque hæ particulæ, in*
aëre

aëre præsentibus, cum reliquis alimentis misceantur & lacteis absumentur, certo etiam nutriunt utcumque, sed non sufficienter; solo enim aëre pastus moritur.

Hanc præparant & aptant &c. : ut ex tota PHYSIOLOGIA *patet.*

§. 1022. *Quamobrem patet &c.* Exposita hæc antea, ad §§. 744—745., ubi ingesta in classe rerum non naturalium explicantur.

§. 1023—1024. *Tamen difficile est &c. Cujus &c.* per se patent.

§. 1025. *Ita quidem, ut unicuique &c.; nationes incredibiliter differunt vivendi ratione. Bramini, Brameni, Brammanni, Philosophi, sectam peculiarem colunt in India, in imperio magni Mogolis & Regis Persarum. Metempsychosin credunt, ita ut existiment, animas humanas ex uno corpore in aliud, immo ex homine in bruta transire, eque brutis in humana corpora. Hinc nulla unquam animalia occidunt, quod anima humana sæpe insit. Ergo & nunquam sumunt carnes piscesve. Vivunt tantum ex vegetabilibus, sani, vegeti, longævi. (*) Apud BERNIER & MANDELSLO in Itinerariis eorum habetur historia. Aliæ nationes solis fere carnibus viventes sanæ vivunt, & habent inter se longævos. Si contingat, ut capti, aut tempestatibus jactati cogantur alio in aëre, aliis cum alimentis vivere, languent toti. (More monticularum plerorumque Europæ, qui e rupibus suis egressi, victumque crudissimum, cui a teneris adsueta, meliori multo mutantes, pessime sæpenumero habent, omnia inprimis nostomania mala experti,)*

(*) Præcepta religionis Indorum nosse qui voluerit, adeat bina opera celebratissima; quorum germanicas hic adduco editiones, quum in nostris terris & facilius haberi queant, & gallicis etiam, vario sub respectu, præsent. Primum horum: *Zend=Uvesta, Zoroasters* lebendiges Wort, worinn die Lehren und Meynungen dieses Gesetzgebers von Gott, Welt, Natur, Menschen; ingleichen die Ceremonien des heiligen Dienstes der Parsen ic. enthalten sind. Riga, 1776. gr. 4to. — Alterum est: *Esour=Bedam*, oder der alte Commentar über den Bedam: von einem Bramen aus dem Sanskretanischen ins Französische und aus diesem ins Deutsche übersetzt. Mit einer Einleitung und Anmerkungen, nebst einem ungedruckten Fragment des Bagavadam; von J. Jth, Bibliothekar. Bern 1779. 8.)

(Ritus moresque gentium, una cum descriptione alimentorum, quibus variæ diversissimis utuntur, morum, vestitus &c., optime innotescunt sciendi cupidus ex præstantissimo opere: *Histoire générale des voyages* &c. &c. aliisque plurimis, tum seorsim editis, tum in unum collectis, *relationibus itinerum*: adduci autem, ex ingenti numero, præcipue debent hic relationes pulcerrimæ, recentiores ac recentissimæ, quas Viri ediderunt post annorum ekatontadas celebrandi: *Cl. Cl. ANQUETIL, ANSON, BYRON, CARTERET, COOK, FORSTER, GEORGI, GMELIN, GÜLDENSTÄDT, HASSELQUIST, KALM, KRASCHENINNIKOW, LEPECHIN, LINNÉ, NIEBUHR, OSBECK, PALLAS, POCOCK, Iwanowitsch & Nicolaus RYTSCHKOW, STRAHLENBERG, WALLIS, &c. &c. &c.*

Cæterum, etsi diversissimo ab invicem vivendi genere utantur non solum homines plures, verum & nationes integræ, quin in sanitatem adeo redundet noxa; tenendum tamen, subitam, aut priori plane obpositam, in victu mutationem non sine damno magno tentari. „ Vir singularis ingenii, in Batavia vivens, BOERHAAVIUS ait, *Prælect. acad. T. I. p. 92.*; lautissimæ vitæ adsuetus, cœpit solo gramine vivere, brevi eequidem desistere coactus, ob ingruentem diarrhœam, quæ tamen innoxia, & verno tempore, bobus familiaris est “ — Melius fertur mutatio, si sensim, & lenissima a recepta diætæ norma fiat declinatio, novæque auxelis, Huc refero instantiam, a BOERHAAVIO pariter relatam, *l. c. p. 93.* Viri inter Gubernatores Reipublicæ Batavæ per totam Europam fama late noti; secum constituentis, sumere in se ipso experimentum, quam parvo homo vivere possit: viventisque per plures menses solis pisicis; nec inde quid incommodi passi, ex victu adeo a consuetudine remoto. In quibus tamen omnibus maxima nunquam non ratio habenda fabricæ cujusvis peculiaris hominis, cui talia tentamina in mentem veniunt, aut qui ea, nimium quantum quidem, ast incassum, reluctans ac invitus, instituere tenetur. — Adtendendum præterea, an homo talis cæterum sanitate gaudeat inlibata, an non alias ob rationes parciori diætata utatur; sic v. g. potui magis dediti plerumque ciborum minori multo copia victitare solent, quam alii, Baccho minus litantes; qui diu coacti fuerant curta ciborum supellectile uti, demum eo deducunt ventriculum, ut, etsi nunc liberaliori mensa fruantur, ne quidem possint amplius tantum ingerere, quam alii, queis cæterum accedunt, aut quam olim ingesserant ipsi. Cadaverum sectiones docuere, spi-

rituum ardentium potui deditis, qui maximam partem parum comedere solent, primas vias constrictas magis, angustiores, callosas & scirrhosas quodammodo esse; unde omnino manifesta phænomeni adparet ratio. Qui vix non per omnem vitam vegetabilibus & cerealibus cibis victitare solent, carnes, etsi optime ad leges culinariæ artis præparatas, vix non adspernantur, saltem non eo adpetitu sectantur, quam alii, quibus indies in menses adponuntur.

Fidem fere superant, nisi a viris fide dignissimis ac autoptis relata forent, quæ de sordidissimo quarumdam gentium victu prostant exempla. Taceo nunc ANTIQUORUM *Theriphagos*, & *Akridophagos*: nostro ævo existunt integri populi, palato tali coriaceo præditi. Pediculos in deliciis habere *Hottentotos*, dudum relatum est. *Hunigal* ferculum gratissimum est *Kamtschadalarum*, referente egregio KRASCHENNIKOW, constat capitibus piscium, quæ muria condiuntur, foraminibus, hunc in finem in terra excavatis, commissa. Corruptionem tantam sæpenumero subeunt, ut ad plures passus alii homines fœtore arceantur; quo tamen non obstante *Kamtschadalarum* multum adrident linguæ. — Festa celebrantes alium cibum parant, *Selaga* dictum, ex variis radicibus, baccis, lardo balænarum & kaviar, seu ovis piscium, aëris, aut ignis ope siccatis; quibus vulgo pro alimento utuntur, admistis simul corticibus betulæ, e. s. p. Plures tales instantias exhibendi occasio erit in opere: *Anecdota rem medicam illustrantia, ex Itineratorum celeberrimorum relationibus excerpta*; cujus primam partem proximè in publicam emittam lucem.

Liceat hac occasione sequentem locum adducere ex EZOUR-VEDAM, l. 4. c. 4.; ex quo simul adparet, quousque abstinentiam populi illi prodixerint.

Ad-

Adduco versionem germanicam *Cel. ITH, Bernæ 1779.* editam. „ Die Fasten Sondrajonon besteht in einer zwölftägigen Enthaltung zur Ehre des Mondes. — — — Den ersten Tag ist man überall nichts; den zweyten eines Kornkerns groß; den dritten eines, den vierten zweyer, den fünften dreyer Eyer groß; den sechsten so viel man in der hohlen Hand halten kann; den siebenten das zweyfache, den achten das dreyfache, den neunten und zehnten den vierten Theil von dem, was man ordentlich zu speisen gewöhnt ist. Den eilften ist man nichts, sondern man trinkt den Urin von einer Kuh; (quod animal illis sacrum habetur); den zwölften ist und trinkt man nichts. Wer nach dieser Vorschrift fastet, der ist der Vergebung seiner Sünden gewiß.“ — Constat fide *Cl. LA LOUBERE, du Royaume de Siam &c. T. I. p. 441.*, in India jejunium dierum quādrāginta, quin & centum, quum nunquam non insignem temperantiam in diæta observent, pro re minime singulari haberi. — Monuit jam *CLEMENS ALEXANDRINUS, Stromat. l. 3. p. 451.*, *BRACHMANNOS antiquos tridui jejunium sæpenumero celebrasse.*)

His tamen non evincitur, per quadraginta, vel centum, dies abs omni omnino alimenti genere, uti termino jejunii seductus credere quis posset, homines illos persistere posse: nam etsi pauxillum nonnisi adsumant cibi, adsumere debebunt tamen. Nec valent quid hic instantiæ ranarum, hirundinum, urforum, taxorum, murium montanorum &c. quorum omnium aliæ exponendi rationes. Laudari hic meretur *JO. JAC. RITTER, Dissert. de impossibilitate & possibilitate abstinentiæ longæ a cibo & potu; occasione puellæ frutingensis, &c. inediam longam simulantis (*) Basil. 1737.* — Excerpere-

---

(*) Cui similis nuperrime decantata illa *MONICA Tom. IV. E e MUTSCH-*

pere inde juvat demonstrationem sequentem, impossibilitatis, vitam abs omni prorsum alimento sustentandi; nam de supernaturali possibilitate hic non agitur.

Quantitas tota, AUCTOR ait, alimentorum adsumptorum, quam a vocare liceat, dividitur in partes tres. 1) in excretiones sensibiles, b , 2) in insensibiles, c , 3) in partes, quæ in substantiam nostram abeunt, d . Est itaque insensibilis transpiratio $e = a - b - d$. Quod si $b = 0$, nullæ scilicet excretiones sensibiles factæ fuerint, erit $c = a - d$. — Si nulla adsit transpiratio insensibilis, nempe $c = 0$; erit $a - d = 0$ & $a = d$: unde corpus plurimum increscet, si alimenta semper adsumantur. — Si $d = 0$, seu, si nulla pars adsumptorum in substantiam corporis vertatur, corpus manebit in eodem omnino statu, & alimenta tum sunt $a = b + c$. Quod si hinc excretiones sensibiles & insensibiles procedant, necessarium erit alimentum; etsi unicum solummodo locum habeat.

§. 1026. *Ipsa quoque - - 1) aëris.* Aëri montano adsuetus dum in vallibus habitat, ægrotat; qui in vallibus sanus fuit, male habet in montanis. Tamen aër montanus, ut deinceps patebit, salubrior eo, qui in valle est: sed consuetudo omnia vincit.

(Id non solum in *hominibus*, sed & in ipsis *plantis* & *animantibus* verissimum. *Plantæ* aut prorsum pereunt, aut plurimum mutantur alteri solo, & aëri, quam queis antea adsueverant, commissæ. *Lin-*
næa

MUTSCHLERINN; cujus abstinentiam multi pro portento tamdiu habere potuerunt! —

næa floribus geminatis jam minima est, jam in proceritatem pedum 12 — 18. excrescit; *Victorialis radice retiformi Offic.*, in alpibus flore caret; in hortis florem fert, & semina & folia multa magna, læta; in alpibus unico, exhausto, longiori instructa; v. VAN DOEVEREN, *de vermibus* &c. c. 5. *Sedum minimum flore albo*, solo, arenoso, sterili, aut parietibus, ubi passim invenitur, innatum folia habet exigua, teretia, succulenta, confertim sibi invicem adproximata; solo pingui autem commissam plantam illico exorbitare, folia tenuiora, longiora, ab invicem removeri, caulem multum produci, sæpe expertus fui. — *Animalia* plurima moriuntur, unice ob climatis mutationem: sic v. c. impossibile hactenus fuit, in Europam adferre simias illas pulcerrimas, candidissimas, erythrophthalmas, incolas regni *Galam*, provincie *Bambuck*. — Sed & ipsi *homines* hinc non excipiuntur; uti copiosissimis constat instantiis eorum, qui patrio solo quasi adfixi, in omni alio, centies meliori, loco languent, demum nostomania enecandi.)

2) *Cibi*; rusticus educatus carnibus & piscibus salitis, fumo induratis, pane atro, cerevisia veteri, sanus est, donec cogatur jure carniū, carne recenti, mollibusque vivere leguminibus (oleribus dicendum potius fuisset); est tamen per se diæta hæc posterior salubrior priori.

3) *Potus*; qui adsuetus omni generi potuum, huic perinde est, quo potu utatur, ex omnibus se æque bene habenti. Certo autem generi potus adsuetus, eo carens languet, vel ægrotat. *Ludovicus CORNARO*, qui ultra centum annos vixit, integris sensibus constantique valetudine, certo vini genere, ad exactam men-

suram quotidie sumto adfuetus, ægrotabat, si id vini genus recentius non cito fatis adferreretur, & eodem jam veterascente uti deberet.

(Maximam, abs controversia, laudem meretur certa quædam in diætâ moderatio & temperantia, eaque unica plurimi morbi tuto præcaventur, aliî & curantur, vitæque, quatenus quidem a diætâ id præstari potest, longæva redditur Verumenimvero, ni temperies, & conditio singularis aut idiosyncrasia hujus illiusve hominis aliud requirant, laxior aliquantulum, a dissoluta & abnormi utique diversissima, diætâ præferenda erit strictissimæ illi, ad grana & guttas omnino redactæ, quali CORNARIUS utebatur. Sexcenti namque occurrere queunt casus, ubi impossibile plane fit, eam retinere: tum vero præsens vix non illico erit morbus; quum tota œconomia animalis ratio jam eo deducta fuerit, ut vix sensibilis diætæ mutatio æque magnum, vel majus, adferat discrimen, quam in alio homine, remissius vivente, multo major unquam adtulisset. In capite de vulneribus fatis patuit, eandem esse HIPPOCRATIS ipsius sententiam, quam & CELSUS eleganter adeo proposuit.)

4) *Motus*; vitæ sedentariæ dicatus, vix per horam ambulat, quin anhelet; adfuetus itineri pedestri, ubi decem horis ambulavit, vix anhelat. (Legi meretur, tum ob thesin hanc, tum ob inlustrationem statûs hominum, fibra debili præditorum, tractatus *Cel. WITHERS: Bemerkungen über die langwährigen Mattigkeit; aus dem Englischen. Altenb. 1779. 8.*

5) *Medicamenti*; a granis sex scammonei homo, qui raro purgatur (potius dicendum, cui debiliora, sensibilia viscera) fere *ἰπερβάστασιν* habet; alter a scrupulo vix movetur, cui consuetudo sæpius purgandi est,

(robustaque sunt viscera; nam frequens rerum usus docuit, multos esse homines, qui nunquam adfuescere queant medicamentis magis drasticis, etsi a minima ordiantur dosi, sensimque tentent ad majorem ascendere). Tria, quatuor grana guttæ gambæ insuetis alvum aquosam 56. vicibus movent, (moverunt; nam in omni casu alius omnino quoad numerum purgationum eventus; etsi in dato semper sequi possit & soleat superpurgatio). Novi feminam sexagenariam, quæ 12 grana gummi gambæ omni mense sumebat, proprio Marte, unde vix ter quaterve alvum deponebat.

Præter consuetudinem, idiosyncrasia in uno ita est, ut a cortice peruviano valide purgetur, quale exemplum in nosocomio practico habuimus in hydropica, ut etiam sæpius se vidisse SYDENHAMUS testatur; hanc ob causam opium cum cortice jungens. (Cl. MOHRENHAIM retulit mihi instantiam pueri, in quo ipse lithotomiam instituerat, qui a cortice peruviano gravissimam adquisivit diarrhæam, adeo ut, prout adsumtus fuerat, demum alvo egereretur pulvis; omisso cortice, substituta dosi quadam vini rubri, ac in cibum concessis farinaceis, siluit sensim alvifluxus.) Alii a cortice nec constipantur, nec laxantur; alii summam habent inde alvi adstrictionem: (alii cortice uti plane nequeunt; quum adsumtum vomitu mox rejiciant; ut Ipse expertus fui). Idiosyncrasia alia est quorundam, quales Ipse novi, qui a nullis fere purgantibus, quacumque sub forma datis, moventur. Arcanum tales purgandi est, ut præscribatur purgans largissimum ex manna, foliis alexandrinis & sale quopiam, ut pro epicrasi tantum & toties inde sumant, donec alvus moveatur: ubi incipit illa moveri, tunc dosi minori per aliquod tempus continuandum. — Erat amplissimus in

urbe Hagana Consul, qui mihi, primum Medicinam ipsi facienti aiebat, neminem Medicorum unquam alvum sibi bene purgare potuisse, adeoque de hac re ne frustra cogitarem. Indicatione id jubente tamen, methodo illico dicta egregie purgatus, didicit, artem medicam potentiolem esse, quam antea crediderat.

Sunt, quos castaneæ & poma sic dicta terrestria purgent; alii plures, quos constipent.

(Novi hominem, qui a solo odore prunorum siccatorum, tumque in aqua decoctorum, illico purgabatur; alios fructus omnes abs incommodo ferebat; adsumto autem quarta tantum parte pyri vel minimi dolorem ventriculi & leniorem colicam illico querebatur, quam mox alvi excipiebat purgatio. Phænomena hæc ab omnibus omnino pyrorum speciebus.

Tenendum præterea, corpus plurimum mutari, ratione sequentis idem datum remedium effectus, dum conditione præternaturali diversimode mutatum fuerit; uti demonstratur instantiis Melancholicorum, Hypochondriacorum &c., qui ingentes purgantium doses nonnunquam non solum abs noxa, sed & abs omni effectû, ferunt. In *Additamentis ad Tractatum Cel. HAENII de vermibus*, p. 56. monui, in cura anthelmintica notandum esse, purgans & posse & deberi plerumque fortius exhiberi, quam exhibendum foret, vermibus non præsentibus; quod & magis confirmatur loco ex *Cl. ZÜCKERT*, p. 55. adducto. Narravit mihi paullo ante adductus *Cl. MOHRENHEIM*, sæpius sese observasse in morbis putridis a granis 3—10. tartari emetici, actuosi adeo cætera medicaminis, ne unicam quidem productam fuisse emesin, ne unica vice motam alvum. Prognosin certam sæpe inde formavit funesti eventus, quum

quum eo deductis rebus ægri, breviori insequente temporis intervallo mors coronidem inponeret malis. — In aliis autem casibus corpus, purgantibus antea vix mobile, morbo nunc præsentem, adeo remediis obsequens redditur, ut minor longe dosis, quam in hominibus aliis, sat sensibilibus visceribus præditis, requisita foret, vix non nimia sit. Hinc in omnibus Medicum, imprimis juniorem, aut homini cuidam, imprimis feminis, aut nervorum variis adfectionibus laborantibus, nunc primum Medicinam facientem, moneat prudentia, ac recessuum talium a communi lege memoria,

— — — — ne quid

Inconsultus agat. — — —)

6) *Veneri*; opium v. c., magna dosi sumtum, subfocat omnes sensus, reddit hominem pro tempore apoplecticum: majori adhuc, plane occidit. Qui adfuetus non est, raro tria grana simul feret sine noxa: Thraces (Turcæ, Persæ) drachmam unam, duas, & ultra, ferunt, & fere ea copia indigent, ut fortes sint, & intrepidi in prælio. Immo, etiamsi tranquilli sint, capti in prælio, enerves quasi videntur, carentes opio: manus exosculantur victori, si demum opium concefferit.

APPIANUS, TITUS LIVIUS, Aliique, qui nobis vitam descripserunt MITHRIDATIS, Regis Ponti, tradunt, Ipsum veneno inexpugnabilem sese percepisse, dum, a POMPEJO victus, pulsusque, se in fuga veneno interimere vellet: eo, quod venenis sumendis sensim sese adsuefecisset; unde tandem, irrita vi veneni, suo sese gladio ipse confodit. — AULUS GELLIUS, Auctor secundi seculi æræ christianæ, sub HADRIANO florens, *Noctium atticarum* l. 17. c. 16. narrat, ponticas anates venenis victitare, ac MITHRIDATEM sanguinem illarum anatum miscuisse medicamentis veneno

digerendo dicatis; esse hunc sanguinem ex potentissimis ingredientibus *confectio*nis dictæ *Mithridatiæ*: ea compositione MITHRIDATEN se a venenis epularum clandestinis semper tutum esse. Ex hac descriptione saltem patet, *Mithridatium* DAMOCRATIS non esse id, quod composuit MITHRIDATES; neque alias quascunque compositiones ex ruta, gramine, sale &c., verum esse antidoton MITHRIDATIS.

(PLINIUS, *l. 29. c. 5.* ait: „Coagulum quoque agninum adversus omnia mala medicamenta pollet; item sanguis anatum ponticarum. Itaque & spissatus servatur, vinoque diluitur. Quidam feminae anatis efficaciorē putant.“ — DIOSCORIDES etiam sanguinem anatum utilissime in antidotis admisceri dixit *l. 2. c. 97.* — V. quoque SCRIBONIUM LARGUM *Composition. Medic. CLXXXVII.* Quidquid id sit, quod Veteres de virtute antitoxica sanguinis hujus adtulerunt, abs hæsitatione sane fateri licet, multum erraturum, qui sanguine, sive ponticæ, sive austriacæ, anatis adversus venenorum vim munire se posse crediderit: quod adfertum latiori demonstratione nostro ævo sane non egere crediderim.

Nec majorem meretur fidem antidotus alia, quæ MITHRIDATI æque propria circumfertur, SERENO SAMMONICO, *c. 60.* descripta & PLINIO *l. 23. c. 7.*; „composita est duabus nucibus siccis, ficis totidem & rutæ foliis viginti, simul tritis, addito salis grano.“ — RHODIUS in peste sævissima, anno 1521. universam prope Italiam, sed inprimis Patavinam urbem, diris modis vastante, fallaciam hujus antidoti expertus fuit; uti retulit in *Notis ad SCRIBONIUM LARGUM.* — SAMMONICUS ipse antidotum eam satis vilem jam pronuntiavit: v. AUL GELLII *Noct. atticar. libr. XX. Edit. GRONOV. Sc. Eden,*

te J. LUD. CONRADI &c., Lips. 1762. T. 2.
Comment. ad c. cit.

Quamcunque vero antidotum MITHRIDATES habuerit, manifestum est, fore ut nullatenus illius ope tutus fuisset adversus venena illa conrodentia, caustikotata, quæ nostro ævo innotuerunt: nec adversus famosa illa Indica, Lamascensia, Angolitana, Japanica; nec contra pleraque alia venena, quæ, incio homini, dosi subficienti, exhibitâ, tragœdiam citius multo absolvunt, quam de medela apta subin vel cogitari queat; aut quæ lentum, fati inevitabilis, ast obscuri, fomitem corpori inferunt; eo minus domandum, quum, & cujus indolis sint, plane lateat, & in corpore illa adesse, tum primo fiat certum, quum medelam adhibuisse, aut neglexisse, eodem redeat: quorsum *aqua della Toffnina*, *Poudre de succession*, aliaque similia, in tartaro primum inventa, referuntur toxica.

Venenis nonnullis, e regno inprimis vegetabili petitis, adfuescere nos *sensim* posse eatenus, ut dosin non exiguam demum abs sensibili noxa feramus, multis constat ex instantiis. Vidit, ut unâm saltem alteramve adferam, Universitatis Vindobonensis decus, *celeberrimus* STOLL, quem cum voluptate nomino, a dimidio grano extracti *belladonnæ* excitatas fuisse, dum ægri eo uti incipiebant, in quibusdam furorem & amentiam transitoriam; successu tamen temporis & per gradus vix non insensiles adaucta dosi illos eosdem abs minima noxa tulisse grana 6, 8, 10. — Idem fere cum extracto *cœnanthes crocatæ*, (*) acci-

E e 5

diffe

(*) Extracti hujus, multum actuosi, in nostris terris recipi mereretur omnino usus. Ante tres ab-

hinc

disse didici; magnam etiam dosim opii intra breve spatium temporis intervallum abs ulla mutatione præternaturali status corporis, aut mentis, adsumi posse, dummodo minimo augmento pergatur, expertus fui.)

Hieronimus CAPIVACCIVS refert historiam puellæ, quæ parva copia primum, sensim majori, consueverat napellum comedere; plantam vere venenatam, (cujus deleteriæ vires ex opere *Cel. GMELIN, Gesichte der Pflanzengifte* &c. satis patere poterunt) eaque fere se nutritur, ac nil mali passa inde videbatur.

(Monere hic debeo, non sine discrimine accipiendas esse historias omnes, quæ de Toxikophagis passim narrantur. Nam venena quædam non omni tempore venenatas exserunt vires. Sic v. g. *HÆNIUS* non sine magna admiratione nobis in collegiis ad lectos ægrorum retulit, *Cl. KRATOCHWILL* radicem *colchici* abs omni insequente noxa comedisse. Constat autem, id abs omni miraculo fieri posse, quum radices illæ non per totum annum venenatæ sint: comedit hinc easdem etiam abs damno *immortalis* *HALLERUS*. — Præterea non omni sub climate vis deleteria æqualis est, ac eadem; ætas, cultura, solum, multum hic mutant; quod inter alia fungorum demonstratur instantia. Sed, præter adfuetudinem adsumptis, & temperies, & idiosyncrasia, & victus & viarum primarum conditio &c. hic non negligenda exponenti v. c., cur homines nonnulli ab adsumpta aqua forti non fuerant læsi; cur alii ab octo
granis

---

hinc annos primus, reor, eum proposui in *Editione germanica tractatus Plenckiani de morbis cutaneis.*

granis vitri antimonii non adfecti; &c. dum alii de-
nuo a rebus, vix umbra acrimoniæ præditis, con-
vulsiones & superpurgationes & mala sexcenta alia
patiantur.)

Tabacum venenum plerisque non adfuetis est (po-
tius dicendum, veneni fere adinstar agit) maxime,
dum quis boni tabaci fumum prima vice haurit. Quan-
tæ inde nausæ, quanti vomitus, diarrhœæ, sudores
frigidi, animi deliquia inde sæpe oriuntur! In Belgio,
ubi juvenes sexdecim, aut septemdecim annorum omnes
discunt tabaco uti, etiam prima vice hæc omnia sym-
ptomata expertus fui. Tamen posthac in delicias sum-
mas ita vertitur, ut langueat homo, si tempore con-
sueto eo carere cogatur.

Idiosyncrasia mira in feminis. Non gravidæ a
vitro uno alterove boni vini inebriantur fere (non
adfuetæ, aut valde moderatæ.) Nonnullæ autem in
graviditate plus quam duo tresve strenuè potatores
sumere possunt, citra vel minimum incommodum.

(Rariora multo exempla Observatores, præsertim
SCHURIGIUS, adnotarunt. — Vidit TULPIUS
mulierem, quæ prægnans delectabatur tam in-
pense halecibus salitis, ut ante partum come-
derit mille & quadringentos haleces. Attamen,
TULPIUS addit, sine ventriculi offensa, ullove
sanitatis dispendio. Conputo subducto, qui hanc
observationem etiam refert *Inl.* VAN SWIETEN
ait, patet, quod quotidie quinque comederit
haleces, qui gratum quidem dant ferculum, ve-
rum a robusto homine vix ferri possent tanta
copia. Sed & infans eodem delectabatur adpe-
titu, ut, quum necdum posset verbis, TULPII
sunt verba, expetierit tamen ejulatu, hale-
ces. —

Optimam etiam Matronam novit VAN SWIETEN, quæ, sobria semper, unum alterumve diem incœpit vinum adpetere quam maxime; pudibunda tamen quum esset, noluit vinum petere majori copia, quam solebat. Maritus, rem subolfaciens, callide subministravit occasionem facilem, ut, clam omnibus, huic desiderio satisfacere posset: falsa est postea, nunquam aliquid gratius sibi contingere potuisse; &, licet satis largam copiam vini hausisset, optime se habuit.

Monuit *Inl.* VAN SWIETEN, ciborum, vel potuum illa desideria, quibus gravidæ nonnunquam adficiuntur, non semper per totam graviditatem durare, ut in muliere illa, quæ tot devoraverat haleces; sed sæpius se vidisse, nectit, quod satis cito evanuerint, & denuo redierint, quandoque. — Singulare autem illud inprimis duco, dum gravidæ subin rem quamdam vel insigniter adpetunt, vel averfantur, quam extra graviditatem vel averfatæ fuerant, vel adpetierant, vel & adiaphoræ tulerant; dumque desiderium illud, vel averfatio, vel & aliud, insolitum antea, phænomenon, præsens solum est, gestantibus illis utero vel puerum, vel puellam; constanter adeo, ut hoc ex phænomeno sexum prodituræ sobolis abs errore demum prælagire queant. Retulit *Cl.* GODART historiam Dominæ nobilis, cui, puellam gestanti, alvus nunquam non constipata; gestanti puerum, nunquam non laxa erat. — Retulit VAN SWIETEN historiam alterius feminæ, coffeæ potum desiderantis, dum editura esset in lucem puerum; averfantis, dum editura puellam. — Notatu dignum & illud:

FEMINA, undecies gravida, semper quatuor primis mensibus graviditatis hydrophoba facta est; a conceptione incipiente aquæ metu, excepto tremore & animi deliquio, quotiescunque aquam adspiceret, aut strepitum illius perciperet *Journ. de Medec. T. XVI.*)

§. 1027. *Quamobrem mutatio &c.*; quia igitur homines certo vivendi generi adsueta, certis alimentis, certis consuetudinibus, bene se habent, non oportet eos ad insolita, quamvis solitis essent meliora, cito transire; quum consuetudo, vel idiosyncrasia, id jam naturale reddiderit, quod alioqui contra naturam foret. HIPPOCRATES id suo jam tempore docuerat, Medicum curare oportere tum communia, tum propria intuentem. *V. & Aph. 2—38. & Aph. 2—50. 51.*

Si ergo malæ consuetudines forent in meliores vertendæ, paullatim, prudenterque id faciendum; v. g. addictus quis fuit nimio usui vini, aut spirituum fermentatorum; satius erit, illum sensim, quam illico, pravam mutasse consuetudinem. Helluo fuerat, indeque male habens, mox summam colit sobrietatem; ægrotabit: pedetentim oportuisset inminuere gulæ intemperiem.

Cæterum, si homo varietatibus multis in vita sit adsuetus, vel lente prudenterque sese illis adsuafecerit, optime suæ sanitati consulit. (*)

Hinc

(*) Homo sanus, inquit latinissimus CELSUS, qui & bene valet, & suæ spontis est, nullis obligare se legibus debet, ac neque Medico,

Hinc dixit Textus §. 1028. *sed sensim mutando* &c.; (quæ ad hunc locum dici possent, maximam partem in præcedentibus jam fuerunt adlata; ut supervacua hic foret repetitio.)

§. 1029. *Aër maxime gravis, adeoque simul, ut fere semper est, serenus & siccus, suo unicuique loco saluberrimus habetur.*

Tempore nebuloso, & maxime in septemtrionalibus regionibus, aër in barometro est gravissimus: tunc sane non est dicendus saluberrimus. Verum, nebuloso excepto, aër serenus & siccus gravissimus esse solet. Tempore humido austrino homines se graviore sentiunt, quam tempore sicco, sereno, hinc ajunt aërem esse sibi graviorem. Ratio erroris est, quod humido tempore minus perspirantes sensum lassitudinis in nobis experiamur; quem in aëre sereno, sicco, egregie perspirantes, non sentimus. In *ÆTIOLOGIA* aëris varias proprietates consideravimus: animalia plurima vidimus in aëre leviori mox male habere; in aëre graviore diu vivere, & aucta licet multum gravitate, tamen longe minus male se habere, quam aucta ejusdem levitate.

Suo cuique loco &c.; gradus levitatis, aut gravitatis determinari non potest. Erit v. g. locus monta-

---

neque Iatroalipta egere. Hunc oportet habere varium vitæ genus, modo ruri esse, modo in urbe, sæpiusque in agro; navigare, venari, quiescere interdum, sed frequentius se exercere. Siquidem ignavia corpus hebetat, labor firmat; illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit. *Lib. I. c. I.*

tanus, in quo gravissimus aër non fit gravior aëre levissimo depressarum vallium. Doctissimus SCHEUCHZERUS in *itineribus suis helveticis* solebat montium altitudines mensurare descensu Mercurii in barometro, postquam didicerat, scrupulum unum descensus, qui fere cum linea convenit, designare 80 pedes altitudinis. (Quæ methodus a SCHEUCHZERI temporibus hucusque magis excolta fuit.) Hinc videmus, in varia altitudine locorum variam esse aëris gravitatem. Ubi ad 28. pollices Mercurius descendit, est levis, respectu locorum, ubi indicat pollic. 29., vel 30.; est gravis respectu altitudinis, ubi tantum 27. pollices altus Mercurius est. *V. SCHEUCHZ. Itin. alpin. ann. 1702. p. 9.*

Ergo talis aër, qui suo cuique loco gravis, saluberrimus.

Quod de gravitate, idem de serenitate & siccitate verum. Ex Itineratoribus constat, loca plura dari, quæ vix unquam aëre utantur sicco, sereno: (*) aër ergo in illis regionibus maxime saluberrimus, qui & minus humidus, & minus nebulosus sit. Si in una regione aër gravissimus fuerit, ut in alia regione levissimus, saluberrimus erit omnium in regione, in qua est gravissimus; erit omnium perniciosissimus in regione, in qua est levissimus.

(*) Insignes instantiæ occurrunt in Tractatu *Cel. LIND*, circa *morbos Europæorum in climatibus calidis*. Plurimæ autem aliæ legi poterunt in *Histoire générale des voïages*, aliisque *Itineratoribus* celeberrimis, quorum nonnullos sub initium partis hujus pathologiæ adduxi.)

§. 1030. *Aeris effectus varii* &c. hæc omnia in *ÆTIOLOGIA* explicata.

§. 1031.

§. 1031. *Qualitates etiam aëris excessu suo producentes morbos, emendari possunt obpositis inductis. Frigidus enim mutari potest in calidum & siccum, ope ignis accensi, per ligna sicciora, & aromatica nutriti. Quercus, juniperus, abies, dant talem materiem: magis exsiccant, si igne aperto in camino exurantur, quam si tantum in hypocausto; nam solus calor id non facit, qui potest ab omni alio ligno in fornace excitari, sed ligni qualitas per aëra dispersa.*

(Qualitas tamen hæc ligni, si in camino, qualis plerumque esse solet, hoc conburatur, in aërem, seu atmosphæram cubiculi non multum adeo diffundetur, quum vix non omnis per tubum camini, una cum fumo, aëre rarefacto, diffugiat: unde lignum juniperi in focolis accendere, ac in ipso cubiculo conburere solemus. Notandum, hac occasione, venit, sanitati magis conferre, si cubiculum camini, quam si fornacis, inprimis ferrei, ope calefiat: in primo enim casu aër in cubiculo nunquam non conservatur purissimus, quum uno torrente, una cum contentis ac resolutis exhalationibus impurioribus per camini ostium abripiatur, accedenti novo, recenti faciens locum; dum, fornacis ope cubili calefacto, non solum commodum hoc non obtinetur, sed & dolores capitis sæpe numero, hac unica ex causa, progignuntur: ab impuris retentis, ad majorem adhuc corruptionis gradum ipso calore deductis, a phlogisto per parietes fornacis penetrante, & atmosphæram redente *phlogisticatam*, sanitati noxiam, magnam partem repetendi.) — Cubicula præcipue ptochotrophiorum, orphanotrophiorum vulgariun, tum contuberniorum majorum militarium, gerotrophiorum, &c. ubi multi homines degunt, atmosphæram

putrescentibus effluviis inficientes, aut calefiant caminorum ope, aut ventilatoribus & spiraculis saltem instruantur, uti & optime monuit *incomparabilis* PRINGLE, lustrenturque igne, juniperino ligno sustentato; aceto evaporatione in auras acto; acido muriatico, minori dosi, (in cubiculis, ex quibus per unam alteramve horam abesse queunt incolæ) ope acidi vitriolici a basi sua liberato &c. &c. aliæ adhuc aëra purgandi methodi in sequentibus adducentur.)

Halitu aromatum calidiorum sponte, vel igne fragrantium; cinnamomum, caryophylli aromatici, macis, nux moschata, piper, maxime album, crocus, rosa, tunica, keyri, mastiche, olibanum, sarcocolla, labdanon, styrax, succinum, bæccæ juniperi, flores jasmini, lavandulæ, rorismarini, tum aurantiorum, liliorum convallium, mari syriaci &c.; omnia hæc efficiunt, ut aër, qua aër, uniatur his particulis, & dimittat suam aquam, quam intra sua elementa continet, ita ut nunc fiat elasticus magis, siccior.

(Non tamen eadem hac enumerata omnia, ratione agunt; circa vegetabilia expositio HÆNIANA *partim* admitti poterit; in aliis autem denuo, v. g. olibano, mastiche, sarcocolla, labdano, styrace, succino &c., prunis inpositis, (nam tum primum, cui destinantur, exsequuntur finem;) in illis, inquam, ad alia quoque attendendum, *quæ ignis vi inde liberantur, aërique tum admiscentur, principia; acida inprimis ac oleosa, magis minusve empyreumatica; acria, pungentia, antiseptica.* Saccharum v. c.; quo, carbonibus insperso, passim uti solent scopo lustrandi aëra, acidum dimittit pungens maxime, lancinans, oculos, organa respi-

rationis ac olfactus plurimum irritans, lippitudinem transitoriam, sternutationem, tussim, excitans. Quodsi hinc fumus talis excitetur in cubiculo, quod oculorum lippitudine, aut infirmo pulmone laborantes incolunt, vix non plus oberit, quam proderit. — Monuit jam *Cel. STAHLIUS*, fumigationem, quam benzoë ingreditur, Pulmoniacis obesse, quin & hac ex causa adfectiones graviores pulmonum produci: quod quidem ex analysi chemica resinæ hujus aromaticæ, sal illud maxime suaveolens, volatile, tussim, dum odor fortius paullo adtrahitur, mox excitans, *florum benzoës* nomine notum, exin producente, facile confirmatur. — Præterea odores plurimi feminis, quin & viris nonnullis, inprimis hypochondriacis, ut plurimum adversi sunt; unde vapor v. c. accensorum passillorum fumalium, (Vindobonensibus *Frantziskerlein*) multis passiones hystericas, ac syncopen excitat. — Odores etiam, cæterum innocui, damnum adferre majus poterunt, si aut nimii sint, aut hominem feriant, conpage debiliori, irritabiliiori, aut idiosyncrasia peculiari, donatum. Refert *HEISTERUS* casum viri hypochondriaco malo laborantis, liliorum odore enecti. Notavit *TRILLERUS*, præter infinitos vix non alios casum puellæ ex violarum odore nimio mortuæ. Crocum hominibus æque ac animantibus exhalationibus suis narcoticis lethum accersivisse ex observationibus notum est; e. f. p. Ex quibus patet, quantis cautelis Medicus, malum quodpiam emendaturus, uti debeat, ne vitaturus Charybdin incidat in Scyllam, noxamque minorem conpenset majori.)

Vento calido admissio, vel arte excitato; supra ardentes rogos advecto; si v. c. ædes pateant ab

austro, & ventus inde veniens apertis januis fenestrisque expiciatur.

(HIPPOCRATEM pestem accensis, in pylarum angustiis, ignibus a Græcia arcuisse, patriamque novo prophylaxeos genere adversus communem finitimis cladem præservasse, hinc & ingentibus honoribus ornatum fuisse, Multi adseruerunt. Interim tamen, non omnia, quæ a Pluribus dicta fuerunt, ex hoc unico capite pro evictis, aut extra omnem jam controversiam positis, accipienda esse, vel ex hac ipsa demonstratur instantia. Primum quidem, accensas pyras non pro catholico luis cujuscunque epidemicæ, ab alia regione aut adventuræ, aut præsentis jam, remedio proponi posse, patere poterit ex observationibus malorum, hoc Medicinæ genere adeo non emendatorum, ut aucta exin fuerint. Instruitur quidem, ait *Cel. ZIMMERMANN, von der Erfahrung* 2c. 2 B. S. 193., variis in locis ignis, ut sic emendetur aër: at ignis promovere potius, quam subflaminare, putrefactionem videtur; pestis enim, uti notum est, sævissima observatur, dum æstus maximus. Notavit *MERCURIALIS Venetiis*, Opifices igne ad labores suos maxime utentes, a peste correptos fuisse primos. Ait *HODGES*, Londini ob magnos per triduum accensos rogos intra unam noctem quater mille homines raptos fuisse, quum alias non ultra quadringentos morerentur: vix non eandem observationem *Massiliæ* factam, *MEAD* testatur. — His tamen omnibus non obstantibus pervicaces esse adeo quosdam scio, ut ignes ceu prophylacticum in peste proponere audent: sed an mirum hoc, quum & pestem akmen putridorum negare queant?)

Si vero calore, & siccitate aër peccat, emendatur exhalatione dispersæ frigidæ; quum pars aquæ sensim aëre adsumatur exhalando. Unde, qui aër supra magnos lacus & maria adfertur in aliquem locum, semper humidior est. Fonticuli Boyleani aquæ vaporem multum possunt conciliare.

(Notatu dignissima sunt, quæ de exhalationibus aquosis in atmosphæram adscendentibus adnotarunt Physici. Aquam cataractarum ad ducentorum pedum altitudinem vaporum forma in aërem adscendere, testatur SCHEUCHZERUS. Ex mari mediterraneo intra unicum diem, æstivo tempore 520800, 000,000. dolia aquæ exhalare monstravit HALLEY, *Philos. Transactions*, Nro CLXXXIX.; evaporationem illius pro una die ad $\frac{1}{10}$ pollicis reducens. Summam vero exhalationis ejusdem ad dolia 156240, 000,000,0., seu prioris triplum, reduxit *Inl. HALLERUS*, ex observatis, in multo latiori canali factis; queis constitit, aquæ intra duodecim horas diei æstivi ad 3. usque lineas in auras dissipari, monens simul, fore, ut in regionibus calidis major adhuc quantitas diffletur. — Ob aquosorum talium halituum in aëre præsentiam jumenta & equi sitim restinguunt, quin aquam potent; uti notatur in *Philos. Transact.* Nro. XXVII. de insula Jamaica, & a Cl. LIGON, p. 27. de insula Barbados. — Aquæ atmosphæricæ demonstrationem, inter plurimas alias, quas hic præterire debeo, adfert calcis salis in aëre libero extinctio, tum salium alkalinatorum fixorum, siccissimorum, aëri libero expositorum, deliquescentia, auctumque pondus, manifestum adeo, ut drachmæ septemdecim intra quatrimum duodecim drachmis graviores redditæ fuerint, observante BOERHAAVIO. Uncia salis tartari, Vir magnus ait, mutata in quatuor

tuor fere uncias olei tartari per deliquium, adtraxit tres uncias aquæ. Certus vidi in aëris tam parva portione, quæ intra ampullam, capacem trium librarum aquæ, contineri potest, tantum aquæ hæere, ut unciam salis tartari inmissam humectare aliquantulum possit, suoque in pondere augere. — Vidit KENELM DIGBY, libram salis tartari laticis libras novem in sese rapuisse ex aëre. — Oleum vitrioli concentratissimum glaciale aquam aëream inpetuose adeo in sese trahit, ut subin non sine periculo dislosionis vasis ob enatum ex unione momentanea fere acidi fortissimi & aquæ atmosphæricæ summum calorem, fiat experimentum. — Mirabilem casum VAN SWIETEN, demonstraturus possibilitatem reorptionis aquæ ex atmosphæra in hydropicis, quam HIPPOCRATES jam adsumserat, *l. de flat. c. 6.*, retulit, *Comment. ad Aphorism. 1240.*, observatum a Petro SERVIO, summi Pontificis URBANI octavi Archiatro, de sacra virgine, quæ jejuniis, vigiliis, meditationibus, corpus omnino exhausterat ita, ut, cum maxima totius siccitate, urens adesset calor. Illa per aliquot septimanas, singulis viginti quatuor horis ducentas & ultra libras per vesicam excrevit. —

Aquæ ope aërem, ab exhalationibus putrescentibus, phlogisticis lustrari posse, demonstratur experimentis recentissimis summorum Physicorum, imprimis *Inl. PRIESTLEY*; deducit autem rationem restitutæ aëri plurimum phlogisti continenti, ideoque respirationi inepto reddito, aquæ ope salubritatis, ex eo, quod ab aqua phlogiston, quo aër antea scatebat, absorbeatur. (*) Eadem deprehendit

F f 3

Cel.

(*) I think, Vir magnus ait, *Experiments and observations*

Cel. FONTANA, SIGAUD DE LA FOND & C. & EG. IPSE)

Si calor nimius, faciendo rimas (spiracula) in obpositas cubiculi partes, renovatur continuo aër; adeoque, si externus aër sit frigidior, ope talium rimarum continuo aër calidus expellitur, & frigidior succedit. (De his jam paullo antea actum.)

Si nimia siccitas, emendatur exspiratu halituum aquosorum ex plantis frigidis, aquæ inniſſis, ut sunt: halix, populus, rosa, sambucus, opulus, morus &c.

Hic legite egregium HALES in pulcro Tractatu *de statica vegetantium*. Æstivo tempore misit pyrum humilem ponderis 71 lib. & 8 ̄. in aquam radice sua. Spatio decem horarum 15 lib. aquæ extraxit, & 15 lib., 8 ̄. transpiravit.

Ramos magnos arboris pomiferæ, pyriferæ, armeniæ inposuit aquæ: ̄. 15, 20, 25, 30, aquæ transpirabant spatio 12 horarum; si folia ramis adnexa mansissent; cæteroqui fere nihil.

(Demonstravit HALESIUS, heliotropium, magnitudinis trium pedum, intra duodecim horas exhalare libram unam cum unciis quatuordecim. Vegetabilium exhalationem ad perspirationem humanam

servations on different kinds of air, Vol. 1. p. 138. Edit. 2. it appears pretty evident, from the preceding experiments on the calcination of metals, that air is, some way or other, diminished in consequence of being highly charged with phlogiston; and that agitation in wather restores it, by imbibing a great part of the phlogistic mater.

nam (*) uti 50: 15. se habere determinavit, e. f. p. — Circa hanc rem pulcherrima denuo experimenta, HALLERIO nondum nota, instituit PRIESTLEY: *Ap. cit. p. 88.* inter alia ait: „Since the plants that I made use of manifestly grow and thrive in putrid air; since putrid matter is well known to afford proper nourishment for the roots of plants; and since it is likewise certain, that they receive nourishment by their leaves as well as by their wots, it seems to be exceedingly probable, that the putrid effluvia is in some measure extracted from the air, by means of the leaves of plants, and therefore that they render the remainder more fit for respiration.“

Idem testatus fuit perspicax æque *Physicus*, ac egregius *Politicus*, Benjamin FRANKLIN, in *Epistola ad Cel. PRIESTLEY* sub finem addit: „I hope, this will give some cheek to the rage of destroying trees that grow near houses, which has accompanied our late improvements in gardening, from an opinion of their being unwholesome. I am certain, from long observation, that there is nothing unhealthy in the

F f 4

air

(*) Videndum hic omnino opus æternitati sacrum, *Elementa Physiologiæ Inl. HALLERI.* — Ipse HALLERUS exhalationem 100 hominum ad lib. 243. reduxit. BROWN LANGRISH dixerat, exhalationem 1000 hominum intra 74 dies pedes circiter 71 æquare. BOISSIER de SAUVAGES vaporem, ex urbibus populosis adscendentem ad quatuor circiter pedes, septemque pollices accedere; e. f. p.

air of woods; for we Americans have every where our country habitations in the midst of woods, and no people on earth enjoy better health, or are more prolific."

Sequeretur ex his sua sponte, quam egregie sanitati suæ consulant Nobiles, ad aedes suas aut hortum, aut plures saltem arbores, plantando, ut sic aërem per filtrum quasi missum, respirent.)

Aliud genus emendandi aërem hoc est: homo sanus degit in loco humido, minus sanus in sicco: suadebo ipsi, ut eligat inferiorem aedium partem ad habitandum & dormiendum. Hygrometra docent, humidiores esse aërem inferiorem ab exhalationibus, & ex aqua aëris, quæ a superioribus deorsum cadit. Si lacunaria & parietes & pavementum lignea sint, & desuper picta, (coloribus oleo imprægnatis) humiditatem magnam conciliant, quia aëris humiditas non inbibitur. At vero, si homo erit sanus, suo more in aëre sicco, minus in humido, dormiat in elatiori aedium parte habeatque cubiculum non pictum; ita sicciori aëre gaudebit.

Eadem observanda regula, quando corpora humida, aquosa, rigida, sicca, curanda nobis traduntur.

(Secundum illam tritam legem: contraria contrariis curantur; quam vero non in omni casu ad litteram accipiendam esse, uberius alibi demonstrabitur.)

Circa aëris renovationem etiam cogitandum. In nosocomiis castrensis longe plures maligni morbi oriuntur ex aëre non renovato, & miasmate centenorum simul decumbentium ægrorum inquinato, quam ab aliis causis. Hinc in tali loco, ubi frigus tempestatis, aut inanis metus, omnia claudit, tubus paretur, qui in externum aëra pateat, sub apertura autem tubi ignis ardeat. Aër cubiculi hinc semper expellitur foras, &

intrat in vacuum novus aër. Ergo sic semper aër renovabitur, ægri recreabuntur, putrida atmosphæra continuo ablata; causa multorum morborum præcavetur. In locis, ubi tot homines non sunt, ibi facilius potest aër renovari; ita, ut clausis lectorum cortinis, janua & fenestræ per $\frac{1}{3}$ horæ partem mane ac vesperi aperiantur, ut mutetur atmosphæra.

(Circa mutationem ac renovationem aëris prius nonnulla jam fuerunt dicta. — Adferre autem hic paucis juvat historiam febris sic dictæ *nosocomialis*, malignissimæ sane speciei morbi, *febri carcerum* plurimum analogi. — Quum hic locus non sit, integram de hoc morbo conscribendi diatriben, referam inprimis symptomatum syndromen, ex celeberrimo PRINCIPLE collectam.

Symptomata, *Inl.* PRINCIPLE ait, morbi hujus, si paullatim ingruat, sequentibus absolvuntur: sub initium minores caloris frigorisque reciprocationes, tremor manuum; sensus rigoris brachia occupans; debilitas artuum, adpetitus prostratus; æstus internus; somnus non reficiens ac interruptus; dolor circa sinciput; idearum quædam perturbatio; pulsus celer; lingua alba, sitis tamen non magna; dedolatio.

Quodsi augeatur febris citius, symptomata omnia multo quoque graviora: prostratio virium universalis, nausea, dolor per dorsum productus, dolor quoque magis perseverans, ac major perturbatio mentis cum tristitia quadam: pulsus celerior & variabilis. Sanguis venis emissus adeo ab invicem differt, ut certi quid nunquam inde potuerit prædici: pessima tamen rerum conditio, si in liquamen ex integro resolutus sit. Lotium jam rubet, aut igneo colore tinctum; jam pallet; jam diaphanum est, jam

turbidum, deconpositum. Si ægri lecto inhæcant tepido, nec antea diarrhœa adfuerit, alvus plerumque constipata est; si vero frigori sint expositi, uti in nosocomiis campestribus sæpius accidere solet, diarrhœa symptoma frequens est, tumque nunquam critica. In pessimis casibus accedit diarrhœa lente serpens, conliquativa, ichorosa, vel & sanguinea, horrendum fœtida.

Sub initium æstus mediocris; per decursum morbi autem, pulsu conlabente, etsi sub primum ad tactum calor non excedens videatur, quin naturali minor, PRINGLE ipse, aliique plures, ardorem insolitum perceperunt, in Medici explorantis digito sensum quemdam ingratum per minuta nonnulla adficiantem. (Id & ego ipse in variolis confluentibus expertus fui; etsi quidem pro symptomate semper præfente non proposuerim.) Cutis plerumque sicca, & subarida, etsi, inprimis sub initium, sudores jam breviores, jam longiores adfuerint. Juvamen sudores tum solum adferunt, si vel sub initium morbi accedant, vel ad finem erumpant. Conliquativi rarius hi sunt, sed lenes, producti, & per totum corpus æquales. Sudores in universum fœtent, ac omnibus, ipsisque ægris, vix non intolerabiles.

Lingua plerumque sicca est, ac ni ad hoc advertamus, cito indurescit, nigrescit, ac sulcis finditur: ad finem nonnunquam aliquantum emollitur, ac humescit; colore tamen tincta ex viridi flavoque misto. Sitis nunc magna est, nunc mediocris. Malo jam multum producto fœtor oris; circa radices dentium sordes nigrescentes. Ægri nonnulli nunquam delirant; omnibus autem mens multum perturbata, & stupor; paucis ad mortem usque præfens mens: multis cito fatis perditur ob nimiam phlebotomen,

tomen, vel ob intempestivum remediorum calefacientium usum. Somnus paucus; facies, ni delirent, tristis potius, quam febricitantis hominis. Tarde nonnisi lugubrem, aut valde morbosam, obferunt faciem. Oculi squalidi, album subrubellum: delirium nunc frequens magis, inprimis noctu: rarius furibundum evadit. Tremor tendinum sæpius observatur, quam subsultus. (*) Delirium, tremor, increscunt, prout pulsus conlabascit; remittunt, prout insurgit. Auditus sæpius malus, sub finem vix non sublatus. Vomitus, & gravitatis ventriculorum obsidentis sensus symptomata eequidem sunt passim frequentia; essentialem tamen morbi non absolvunt partem: uti & pleuritis, dyspnoea, & dolores erratici non tam febrili ipsi, quam quidem constitutioni ægrorum, aut refrigerationi, adtribuendi.

Maculæ exanthematicæ sæpissimi quidem, non tamen individui, morbi focii. Maculæ hæ veræ sunt petechiæ: nunquam ultra superficiem cutis eminent; jam lividæ, jam magis minusve rubræ; exiguæ; discretæ; sæpius tamen prorsum confluentes; frequentissimæ thoracem dorsumque obsidentes, rarius crura & brachia, rarissime faciem; jam citius, jam serius prodeuntes, nunquam criticæ, nec inter symptomata lethalia referendæ, sed aliis pejoribus phænomenis junctæ morbi solum adaugentes periculum: quo magis purpureo colore tinctæ, aut violaceo, eo & majus portendunt periculum. Periculosiores adhuc purpureæ,

---

(*) In *secunda editione germanica* operis *Pringliani* tremor manuum ponitur, ubi in prima fuerat tremor tendinum.

pureæ, aut violaceæ pustulæ, ac vibices. Omnia hæc exanthemata subin post mortem nonnisi in conspectum veniunt.

Febris hæc, etsi continuis accensenda, sæpius tamen noctu exacerbatur, insequentibus altera die remissionibus & partes quasdam occupantibus sudoribus. Haud raro, dum diutius adfuerat sibi similis, typum adsumit hecticæ, remittentis, aut intermittentis.

Tempus durationis non idem; malignitati morbi analogum. Vidit PRINGLE intra septiduum, computu ducto ab ea die, qua æger lecto adfixus manserat, morte, aut sanitate terminatum. In nosocomiis plerumque per 17 — 20. dies producta: nonnulli post quatuor primum hebdomadas mortui, aut sanitati restituti. Quodsi morbus diutius, id est ultra 17. dies, duret, terminatur sæpius subpuratione parotidum, glandularumve subaxillarum; quodsi hæc non adfuerint symptomata, verosimile est, abscessus quosdam internos morbo subpeditare fomitem.

Crisi absoluta multi conqueruntur de dolore artuum, agrypnia, capitis debilitate ac perturbatione, vertigine, tinnitu aurium,

Quodsi aër ad summum usque fuerit infectus, malignus, decursus morbi celerrimus, ac intra quinquiduum, aut benigna crisis, aut mors: [observatio tamen hæc in novissima editione omissa.]

Dantur demum & gradus quidam remissiores morbi, difficilius determinandi, in nosocomiis majoribus, ægris plurimis repletis, nonnisi detegendi: debiliores evadunt ægri, etsi morbus, ob quem in nosocomium fuerant delati, curationem brevioram admittere videatur. Tum diagnostica unice observantur signa, dolores nonnulli capitis, lingua albicans,

adpetitus prostratus, alia symptomata minoris momenti febrilia. — Hæc ex *Inl. PRINGLE*. Latius circa hanc rem agendi in *Adversariis Physico-medicis* erit locus.

§. 1032. *Aër igitur serenus, gravis, temperatus, calidus, & siccus, a mediterraneis puris & a fluminibus spirans, leni agitur vento, subitarum & magnarum mutationum expers, apricus & ruralis, ab exhalationibus salinis oleosisque defæcatus, optimus in genere sanitati tuendæ.*

Talis aër a *VERULAMIO* & *BOERHAAVIO* optimus semper inventus fuit ad sanitatem inlibatam & durabilem vitamque longævam conciliandam.

Verum, utut hæc in genere vera sunt, vita sana & longæva ubique fere invenitur, modo adsit temperantia. Nam in humidis æque ac in siccis, in calidis æque ac in frigidis, in altis æque ac depressis, in mediterraneis æque ac secus maria, longævi ac sanissimi reperiuntur. Forsitan, quod laudati magni Viri maximum numerum tulerint ex regionibus, quibus aër plurimis recensitarum qualitatum donatus adesset.

(Non solum temperantia, sed & adfuetudo facit, ut aërem, aut calore, aut frigore, aut humiditate, aliis omnibus noxium maxime inpune ferant, nec fere unquam male exin adficientur adfueti. Bene hinc monuit *Cel. ZIMMERMANN*, adfuetudinem determinare videri, ratione corporis, sensibilitatem relativam omnium partium (*). — Verumtamen tenen-

---

(*) Adferre liceat ex opere *Cel. VIRI*, von der *Er-
fab.*

nendum simul probe, pessime acturos, qui, exemplum tale imitaturi, male sano consilio, quin fabricæ corporis sui, temperamentis, sanitatis, ad morbos varios aptitudinis, morborumve jam corpori inhæ-

---

fahrung, 2. B. S. 619. 1c. locum, huc optime facientem:

Durch die Gewohnheit wird die Kälte erträglich. Ich sehe in den kältesten Wintern viele von unsern Bauern mit entblößter Brust ohne ihrem Nachtheile einhergehen, und, welches noch mehr ist, ihre Kinder laufen zuweilen, wie der heilige Franz von Assis, und die irakessische Heilige, Katharina Tegahkonita, mit nackten Füßen auf dem Eise. Ein würdiger Geistlicher hat mir erzählt, er habe eine Stunde von mir Bauernjungen ohne Nachtheile auf dem Eise mit nackten Füßen schlitten gesehen. Addison sagt, die Einwohner von Nova Zembla gehen nackend, ohne sich über die Kälte zu beklagen, in welcher sie geböhren sind. Obschon Boerhaave Leute mit herkulischen Kräften des Nachts in dem nassen Grase schlafen, und in eine unheilbare Gliedersucht verfallen gesehen, so haben wir doch eine Menge Bauern in der Schweiz, die aus dieser Ursache durch die bloße Gewohnheit nicht den geringsten Schaden leiden. —

Observationes hasce propria experientia confirmare queo. Hyeme sævissima anni 1776. in Silesia borussicæ ditionis degens, sæpenumero miratus fui, Infantes 3. 4. 5. 6. annorum circa do-

hærentium &c. aëri temperatissimo, cubiculari adfueti dunc simul & semel, apertissimo, frigido humido, pro- dum, celloso, sese exponere & corpus practice nimis de- bile, ac fractum, theoretice durare, & rusticano simile red- dere voluerint. Quales tamen inconsulti non raro adeo occurrunt, ut fors monitum hoc supervacuum videri posset; nunquam non aut morbis gravissimis, aut mor- te ipsa, facti male concepti pœnas daturi.

Concernit observatio hæc & Parentes illos, qui, infantes non delicate adeo educandos esse, in LOCKII, aliove opere pædagogico, cernentes, illico experi- menta cum propriis infantibus instituunt; minime denuo adtendentes, an conpages corporis debi- lis, Parentum peccatis sæpe nimis ortum debens, labilis aliunde sanitas, &c. id permittant. Relatus mihi nuper casus est puelli formosi enteritide necati, quod

mus patrias hinc inde cursitantes, ludentes, uni- co indusio indutos; capite, pedibus, pectore ad umbilicum fere nudos. Nullum tamen membrum gelu adstrictum vidi; cutim solidiorem quidem, quam in otiosis cernitur puellis, non tamen coriaceam adeo, ut crassitie vicem vestium posset obire: ma- nifesto denuo documento, quantum valeat adue- tudo. Etsi vero nunc in cubiculo ad fornacem hærent, plerumque multum æstuantem, nunc supra glaciem, nivem, aut in aqua glaciæ proxi- ma incederent, rariores tamen multo dentium do- lores, aut rheumata, aut coryzas, aut catarrhos ibi- dem vidi, quam quidem in ædibus Nobilium, om- nibus præfidiis adversus injurias vel levissimas aë- ris instructorum, passimprehenduntur. *De W.*

quod Parentis imperio, ut firmaretur scilicet sanitas, nudis pedibus, tempore frigido humido ambulaverit. — Vix non simili fato accidisse novi sævissimam omnium possibilium rheumatum syndromen, dum, HELMONTII exemplum imitaturus homo, adultus quidem, sed minime firma sanitate instructus, caput aquæ fontanæ salienti subjiceret. Helleborismo utantur potius male feriatii tales imitatores, servum pecus. — Omnis ab antea adfuetis recessus nunquam non, ut jam alias monitum, fiat per gradus insensiles, ac semper attendatur cautissime, quæ sequantur phænomena, quo & mature satis adhuc a novo vitæ genere desistere, & enato malo, antequam conclamatum evadat, remedium adhibere queamus. Sed hæc nunc sufficient!)

§. 1033. *Cibus autem censetur optimus ille, qui simplicissimus &c.*

Docent hoc homines, qui sani longævique fuere, antequam alimenta multa excogitata arsque culinaria inducta fuerit. (Hæc sane non est sola, aut potissima, ratio longævitatis Protaparentum, orbis ipsius incunabulis magis accedentium; etsi quidem inter alias plures & hanc admittendam, minime negaverim.)

Patriarchæ primæ mundi ætatis, ultra nongentos annos viventes, solis vegetabilibus videntur usi fuisse. *v. Genes. c. I. v. 29. &c.* — Per traditionem videntur Ethnici aliquid hac de re cognovisse, ut OVIDIUS I. *Metamorphos.* :

— — — — — „ per se dabat omnia tellus,
Contentique cibus nullo cogente creatis
Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant,
Cornaque, & in duris hærentia mora rubetis,
Et quæ deciderant patula Jovis arbore glandes. “

Ita

Ita primævi vixisse ante cataclysmum videntur; nullibienim legitur de animalibus comestis. Novi quidem, quosdam id statuere, quia ABEL legitur fuisse pastor ovium; verum indigebant homines vestibus, unde forte lanam ovium lavare, & cum cestis filis ex arboribus, vel foliis, petitis texere in vestes noverant; vel ut defatigata corpora molliter inponerent, antequam usum crinium (equinorum) aut plumarum, lapsu temporis didicissent. Non enim consequitur argumentum: fuere antiquitus pastores ovium, ergo oves comederunt. Nam cygnos, ut inde plumas pro lectis mollissimis & calamos ad scribendum habeamus, non vero ut comedantur, alimus. Forte sic multa in historia naturali invenirentur: colimus multa vegetabilia, non semper, ut inde habeamus victum, sed vestitum, ut linum, ut pigmenta, ut ædes &c. ex iis paremus. Maxime autem ovibus indiguisse primi Mortales videntur, ut Deo holocausta offerrent, quod patet in sacrificio ABELIS ipsius. Camelorum in Asia custodes sunt, non pro esu (illos nutrientes) sed pro usu in ferendis oneribus. Equorum, ubi copiosi præcreantur, sunt custodes, eos alentes, ut usum homines inde ad cursus, carpenta, aratrum &c. habeant. Sic, quod ABEL custos ovium fuerit, non demonstrat, oves ab hominibus comestas: sacrificia, vestes, decubitus, eas poscebant.

(Vera hæc sunt, sed facile patet, argumenta, hic prolata, parum convincentia esse pro thesi statumanda; si nulla alia ratio esset, vel ex eo, quod instantiæ hic adductæ maximam partem petitæ sint a talibus rebus, quibus aut omnino non ad victum uti possumus; aut quibus palato gratiores sanioresve ac cibarias magis, plures alias habemus, ut illas facile negligere possimus, aut quæ demum præter usus, queis passim ac præcipue adhibentur, in alimentum

quoque cedunt, si non nobis, aliis certe gentibus integris, aut hominibus: dudum enim constat, ac antea jam innui, quam diverso per totum orbem victu homines utantur. Adferre subficiat in confirmationem adferri illico dicti, tum & quod aliæ nationes varia cibus adhibeant, quibus & nos abstinemus, & quibus nonnunquam ipsæ meliora habere possent, unam solum alteramve, sermonis ornandæ gratia, instantiam, ex *itineris relatione Cel. OSBECK*, petitam. Sinæ usui alimentario adhibent scombrum pelamidem, licet caro siccissima, palato minime grata. Carne suilla & piscibus more solito, una cum oryza, pro cibus utuntur; rarius carne alia, rarissime bubula, quam excipit caprina ac ovilla, tum cuniculorum &c.: lepores, aliasque ferinas carnes OSBECK mensis adferri nunquam vidit. Feruntur etiam, ait, Sinæ magno cum adpetitu equorum, canum gliriumque carnes ingerere: maximam partem radicibus, fructibus ac oleribus victitant. Pauperes sinenses misere adeo vitam degunt, ut sues mortuas ac in mare projectas, post aliquot dies summa æquoris denuo petentes, avidè conquirant. &c. &c.)

Primum vero, quod legimus, carnes animalium hominibus concessas, est postquam mundus ultra 16 sæcula jam a sua creatione numeraret, immediate post diluvium, ut patet ex *Genes. 9. v. 3.*: SANCTI PATRES & *sacræ scripturæ* INTERPRETES optimi credunt, AUCTOREM NATURÆ ideo carnes concessisse Mortalibus, quod aquarum prægresso diluvio submersa terra debilior esset reddita ad generationem, indeque omnes plantæ fructusque ad nutriendum debiliores factas; præfertim eo tempore, quo tota tellus penitus humectata ab aquis esset. Immo arbores & herbæ multæ primis annis vix dare nutrimentum potuere; nec potuit limosa
terra

terra excoli. Animalia autem a Noacho in arca servata, ibidemque jam multiplicata, subiciebant pro nutrimento octo hominum, qui ex tota gente humana supersites erant. Verum prohibuit Deus, sanguinem cum carne comedere, procul dubio, ne vivas carnes, sed mortuas, & ideo exsanguēs, (*) comederent; quum barbaræ nationes, omniaque animalia, quæ vivas carnes discerpunt, & comedunt, natura sint crudeliores & homicidæ: immo ex ipso *Textu l. c.* satis patet, hanc DEI intentionem fuisse, quum pœnam mortis indictam Noacho diceret illi, quicumque hominem occideret. (**)

(*) MORTUAS, & *ideo* EXSANGUES: ex historia autem tum artis culinariæ, tum rei cibariæ, notum est, non omnia animantia, quæ *mortua* cibis adhibentur, ideo & exsanguia esse; præcipue, si vox hæc sensu strictiori sumatur: instantiam inter alia præbent pisces, imprimis minores; tum aviculæ, abs minimæ sanguinis guttulæ jactura, strangulatione vita privatæ; ut & aliæ, quæ studio ita necantur, ne quidquam sanguinis pereat, v. c. gallinæ domesticæ, quæ ut ferinæ carnis saporem referant, crudeli plane arte ita necantur, infuso in œsophagum ferventi aceto cum variis aromatibus plantisque aromatophoris decocto. —

Mitto hic illam quæestionem, ethico-ascetico-theologico-physicam, ab HAENIO pro demonstrata hic adsumtam: an crudelitas ferarum ferkophagarum, nationumque illarum barbararum anthropophagarum tremulasque sub dentibus, ob abiturum demum in ore crudeli vitalem spiritum, carnes mandentium, inde repetenda unice sit, quod sanguinolentum vivumque devorent pabulum? Mihi saltem ratio hæc, si quæ ulla alia, explicando

phænomeno insufficiens, hypothetica & precaria videtur: quin vario ex capite sat facile refutatur. —

(**) Multum disceptatum inter Eruditos fuit circa concessum Mortalibus carniū usum. Monetur in amplissimo ac eleganti opere: *Uebersetzung der allgemeinen Welthistorie* [cujus, quum in nostris terris facilius haberi queat, & variis accessionibus aucta sit, *germanicam adduco editionem,*] I. B. S. 229. ab AUCTORIBUS ANGLIS, permissione manifesta NOACHO post cataclysmum a DEO data, tum & adsignatis, sub mundi exortum, vegetabilibus, ut in cibum cederent hominibus, æque ac animantibus, vix non videri, usum hunc alimentarem carniū antea non fuisse licitum: alios tamen credidisse potius, veniam hanc comprehensam fuisse simul sub imperio illo in cuncta animalia, quo OMNIPOTENS exornaverat ADAMUM. Argumento hic adfertur discrimen munda inter ac inmunda animalia, ante diluvium jam cognitum. Nam ea unice DEO obferebantur vegetabilia & animalia, quibus homines pro cibo & sustentatione optime uti poterant. Discrimen, egregius BAUMGARTEN in addita observatione ait, animalia inter pro sacrificiis idonea, vel non idonea, omnino innititur aptitudini eorum, aut ineptitudini pro alimento humano; hinc mediate saltem demonstrat usum esūs carnis antediluvianum.)

Id interim verum, postquam tellus aliquo post diluvium tempore iterum fertilior reddita erat, homines inventos fuisse, qui solis vegetantibus & sani vixerint & longævi: immo integræ nationes; Indi Philosophi BRACHMANNI, jam tempore ALEXANDRI MAGNI celebres, solis vegetantibus vivunt, usque modo, quæ
supra

supra terram, non in ejus sinu, crescunt; hodieque ad fluvium Gangen magna pars inperii magni Mogolis, ubi BRACHMANNORUM religio colitur, vegetantibus solis vivunt.

(Gentivæ, Cl. OLOF TOREEN ait in *Relat. itin. Suratensis*, aut Ethnici malabarici, solo vivunt lacte, butyro ac vegetabilibus; optimo tamen fruuntur corporis habitu; quin & pingue multis cernitur abdomen. — — — Europæis post longius iter maritimum Surattam insulam adpellentibus, carniem esus liberalior diarrhæas vomitusque simul excitat, ut ipsa in discrimine versetur vita. Fors, subdit TOREEN, BRAMA, aut alius quiscunque demum fuerit Malabarorum primus Thesmotheta, carnibus illos abstinere iussit, quod deprehenderit, cibos tales iis adferre posse noxam. Uti & ob rationes inprimis diæteticas MUHAMMED ablutiones frequentes sequacibus suis injunxisse videtur.)

FLAVIUS JOSEPHUS, Auctor Judæorum sæculi primi æræ christianæ, adornavit nobis *Lib. 18. Antiquit. judaic.* amplam historiam *Esseniorum*, gentis religioni unice deditæ, incertæ originis, incertæque religionis; ita, ut ex SANCTIS PATRIBUS alii illos crediderint Christianos fuisse, alii samaritani schismatis, saltem heterodoxos. PHILON, alius Historicus judæicus primi sæculi, quem S. HIERONYMUS scribit Romæ S. PETRUM, Apostolorum Principem, consuluisse, tradidit nobis *Therapeutarum* historiam, gentis etiam pluribus sæculis jam notæ, incertæ quoque religionis & originis, contemplationi divinarum rerum deditæ. — Hæ jam duæ gentes, numerosissimæ, plura per sæcula perstantes, vixere sine vino, sine carnibus, solis modo vegetabilibus.

Sani etiam vivere longævique vegetabilibus folis tot inter sanctos relati viri, ac feminae, quos ethnicorum Imperatorum in christianam religionem crudelitas, in intimos pulserat eremorum recessus.

Fuere, qui putarint, solo gramine vivere hominem posse, ipsumque in sese experimentum capere voluerunt (qualis prius etiam adducta fuit instantia;) diarrhæa tamen, quo minus pergerent, impediti. Observatum est in Belgio fœderato, ubi media forte regionis prata sunt, quia montes non habent, si intergramen multum trifolii sit, boves non ita diarrhæa affici, & longe pulciores ac obesiores esse, quam ubi solum gramen.

His tamen herbis vixisse hominem patet ex mira observatione, communicata a TULPIO, hominis sylvestris, sive Satyri indici, ex Angola, Americæ regione, delati & dono dati Gubernatori Hollandiæ, Principi Arausionensi. Figuram semihumanam, semibestiam videre est apud TULPIUM. Hic homo non nisi gramine & sceno vixit & aqua, ut BOERHAAVE, aliique Hollandiæ Scriptorum testantur. (*)

§. 1034. *Qualis habetur omnis quidem, qui deligitur I) ex seminibus frumentaceis, farinosis, bene mazaris &c. Panis, frequentissimum & consuetissimum hominis nutrimentum, quo natura humana quam maxime gaudet; quo palato non adridente, morbi designantur;*

(*) Addidit HAENIUS in margine codicis: „Hominem esse, etiam ex patella in genu cognovere, quam soli homini, nulli animali, datam esse, creditur passim. “ De H.

tur; quo in morbis iterum sapido, brevis speratur in salutem restitutio. De præparatione ejus actum est in principio *Institutionum medicarum*.

2) *Ex leguminosis, tam corticibus tenerioribus, adhuc viridibus, aut maturis; cruda aut matura arte culinaria mutantur, ut nutriant.* (Hic nil addo, quum diatriben huc facientem præ manibus habeam, ubi latius excurrendi erit locus.)

3) *Ex oleribus &c., si levi coctione in proprio succo moriuntur.* Lex hæc sæpe in culinis negligitur. Solemus v. g. suadere homini, ut manducet cichoreum seu endiviam coctam; ut alimentum tale simul sit medicamen concreta solvens. At vero in culina solent hæ herbæ coqui, & abjecta aqua coctionis cum pauxillo butyro & sale frixari: certe tunc sunt pelles inanes, saltem sine ulla vi resolvente.—Hominibus ægre dormientibus suademus, ut coctam lactucam capitatam vesperi comedant. In culina coquunt lactucam, aquam abjiciunt, & cum butyro elixant. Vires narcoticas esse in lactucæ caule & nervis, demonstratum est. At vero hoc modo parata omnem illam amisit virtutem. Unde methodus vere parandi est, herbas has mundare, conscindere, lavare & ubi in patina cribrosa aquam emisere, in ollam eas conjicere, suoque proprio succo in-mori finire: si tenera herba tunc ad mensam adfertur, habet eas, quas Medicina inde expectat, vires.

(Scopo medico satisfieri quidem hoc modo satis poterit; verumenimvero, si nil pinguedinis, nil omnino juris, & juxta *Haenianam* præparationis formulam ne sal quidem addatur, insipidum sane, & fatuum, &, ni scopum medicum nunquam non præ oculis habeas, vix comedendum, uti experimentis circa hæc institutis patuit, exsurget ferculum: præ-terea adustionis magnum imminebit periculum, nisi

Pharmacis legibus instructa & exulta coqua sit, aut in balneo maris, ampullæ vitreæ innissa lactuca, digeratur potius, quam excoquatur. —)

4) *Ex fructibus*; similiter. (De his quoque plura alibi adferentur.)

5) *Ex succo & corpore animalis sani, junioris, non nimis pinguis*; unde decipiuntur homines in suis ideis de nutrimentis; præferunt jus ex crure & pede vituli, juri parato ex macra parte superiori femoris: præferunt jus annosi bovis, juri junioris: præferunt jus ex gallo veteri (aut, prout obstetrices nostræ passim maxime commendant ex gallina veteri, quum pro certo absurde habeant, succum extractum ex gallina utique melius profuturum puerperæ) juri galli junioris. Ratio, cur præferant, est, quod jura, quo gelatinosiora, eo ipsis fortioris nutrimenti adpareant esse.

Contrarium tamen verum est. Etenim animal, quod est in flore suæ respectivæ ætatis, plus habet succorum nutritiorum, quam quod origini proximum, aut interitui. In juniore nimis animali sunt pleraque aquosa, mucosa; unde vires paucæ; in vetusta ætate vasa concrevere invicem, tendines facti ossei (ut inprimis in gallis & gallinis indicis passim in mensis videre est,) & cum senio debilitas crescit: ergo, si obportunum nutrimentum quæramus, id non ex veteri animali, sed ex eodem maturæ ætatis erit petendum.

Alius erga nutrimenta error est, quod putent multi, nil magis nutrire, quam gelata, sive gelatinas, paratas ex animalium carnibus: unde apud Magnates hæc tanti fiunt. Verum coctione diuturna, qua hæc parantur, perit illud fragrantissimum nutriens, quod in illa coctione reficit, & exhilarat totas ædes. Hoc itaque primum perit, (& vix non in maxima parte coctionum culinarium perit, decomposito jam, & destructo

Aructo halitu æthereo, reficiente.) Rediguntur dein evaporatione in gelatinam: unde adhuc perit pars alia. Quæ superest pars nutrititia. ea in illa gelatinosa hæret.

Ergo præstat, carnes coquere in *machina Papiniana*, in qua omnis vapor, cæteroqui in aërem dispellendus, retinetur; vel saltem in vase arcte clauso, ut pereat quam minimum: id quod tamen contra germanorum consuetudinem est, qua omnia vasis coquant apertis. (Excipere hinc HAENIUS debuisset præparationem carnum in proprio succo, addito solum pingui, & aquæ, aut juris, pauca dosi (*ger dampftes, oder gedünstetes Fleisch*), ubi vas nunquam non operculo tectum manet; quin & pasta farinacea operculum vasi sæpius adnectitur, ne quid vaporum pereat.)

D. GEOFFROY JUNIOR, in *Act. Acad. Reg. scient. Paris. 1730.*, publici juris fecit experimenta, quæ circa confectionem gelatarum ex variis carnibus instituerat; invenit in carne vitulina adesse materiæ gelatinosæ majorem partem, quam in bubula, in ovilla majorem, quam in vitulina; in pullo majorem, quam in vitulina carne, bubula & ovilla; in gallo veteri omnium maximam. Sed hæc nihil demonstrant pro nutritione; quum his tantum patefiat copia gelatinæ, non copia materiæ nutritiviæ: quæ gelatinæ teneris vasis indomabiles hominem tantum onerant, non nutriunt, (& sæpenumero in glutinoso spontaneo, acrimonia alkalascente, viscerum atonia &c. plurimum adferre queunt detrimenti.)

Non modo ex carnibus animalium quadrupedum, aut avium, sed & ex *piscibus* nutrimur. Falsa est eorum opinio, qui pisces tantum gluten generare dicunt, non nutrire. HERODOTUS *l. 3. de nationibus*

bus scribit, quæ piscibus passim nutrirentur. DIODORUS SICULUS scribit, ICHTYOPHAGOS (comestores piscium) vitam totam sine morbis vivere. Dantur tales quoque etiamnum nationes inter Æthiopes & Lappones. (*Histoire générale des voïages* hac occasione denuo adduci meretur.)

Amphibia, ut ranæ; *insecta*, ut locustæ, quibus vixisse S. JOANNES BAPTISTA in *Evangelio* legitur; (*) *Crustacea*, ut ostreæ, mytuli, cancri, testudines, &c. &c.

Lac

(*) Circa *locustarum* harum naturam plurima ab Eruditis fuerunt disceptata; nec tamen, quid locustarum termino hic denotetur, adhucdum satis adparet. Copiosa adtulit *Cel. CALMET, Commentar. literal. in omnes libros vet. & nov. testamenti. Tom. VII. Edit. Aug. Vind. 1760. fol.* Monetur ibi inter alia, nonnullos dixisse, locustas quibus vescebatur JOANNES, non animalia fuisse, sed extremitates herbarum, vel arborum. Teste S. EPIPHANIO EBIONITÆ vocem hanc ex *Evangelio* suo eraserunt, ne JOANNES carnibus vesci solitus fuisse crederetur. Qui credunt, BAPTISTAM pro cibo habuisse arborum gemmas, ingentem adfeclarum numerum nacti sunt. Neque res, CALMET ait, omnino fide caret. Sarmatæ, seu Germani arborum gemmis alebantur, & aqua manibus hausta, uti adhuc solent Encratitæ, inquit S. CLEMENS ALEXANDRINUS, *l. I. Stromatum*. Primos homines describit OVIDIUS *fast. l. 4.* herba solummodo victitantes, & teneris arborum frondibus.

Et

Lac animalium; feminæ, asinæ, capræ, vaccæ: est lac jam proxima nutritioni materies. Est enim nutrimentum sumtum ab animali, quod per ejus viscerâ jam transivit, & inquilinum ipsi fieri cœpit; ita ut, dum in corpus humanum transeat, cumque
ejus

Et modo carpebant vivaci cespite gramen,
Nunc epulæ tenera fronde cacumen erat.
Plura adferuntur exempla, hominum, ac nationum, hoc obsonii genere victitantium; quæ compendii causa praterire liceat.

BROCARDUS & *Jacobus DE VITRIACO* nimis leviter crediderunt, eas, quas *MATTHÆUS* locustas nominat, herbas esse ejus nominis, quæ Monachis illius regionis in cibum pararentur. — *Eugenius ROGERIUS. l. I. p. 214.* ait, locustas hasce pomum esse, sanguineo colore, forma filiquæ fabacæ, sapore dulci, ceu panis aromatici, adstringentis naturæ. — Putavere Nonnulli, *BAPTISTÆ* cibum fuisse marinos cancos, quorum græca adpellatio simillima est græco nomini locustarum. Alii agrestia poma *BAPTISTÆ* tribuunt. *THEOPHYLACTUS* & *EUTHYMIUS* ajunt, Evangelii vocem a nonnullis de *Melagra* herba explicari, ab aliis de nucibus & pomis agrestibus. *CRATEBULLUS*, aliique Nonnulli censent, illum vesci consuevisse iis arborum filiquis, quas Itali *carubas*, Galli *carouges* nuncupant; quibus ventrem implere cum suis optabat filius prodigus.

Quorsum vero, *CALMET* demum ait, difficiles interpretationes loci maxime perspicui
con-

ejus saliva, succo gastrico, enterico, pancreatico, bile in lactea intraverit, cito abeat in nutrimentum. Sanum hominem eo posse victitare, patet ex historia hominis rustici, pancreaticæ valentis, & solo lacte vaccino pro omni nutrimento utentis, apud P. FORESTUM, *Tom. I. lib. 4. obj. 5. in Scholio.*

Pars maxime nutriens lactis illico avolat (tanto magis, si lac, uti plerumque solet, antequam adfumatur, supra ignem decoquatur): est ea, quæ, si lac calens ex ubere missum probe texeris in vase amplo, operculo copiose adhæret. (Bona venia CL. DE HAEN dixerim, adhærentem illam copiose operculo

conminiscimur? Locustæ cibus sunt maxime vulgaris, simplex, maxime obvius, nullo negotio, aut incendio parabilis: id vero optime convenit vitæ instituto, quod BAPTISTA servabat. Locustis ille vescebatur, & melle agresti; cætera ciborum genera ignorabat. Arctus adeo erat cibus, ut illum a Dæmone obsideri dictarent Judæi, *LUC. XV. 16.* Quum hæc ita se habeant, quorū tot discrimina? Hæc CALMET.

BRUYERINUS, *de re cibaria, l. 13. c. 47.* locustas, BAPTISTÆ cibum, cicadas fuisse, ratus est. — Circa hanc quæstionem videndus etiam *Cel. HASSELQUIST Reise nach Palästina* &c. qui etiam sub locustis insecta intelligenda esse, latius exposuit. Plura autem de his adferendi locus erit in antea adductis *Anecdotis rem medicam illustrantibus, ex Itineratorum celeberrimorum relationibus excerptis.*)

culo substantiam magnam partem nonnisi laticem aquosum esse: ut hoc adferere queam, experimenta accuratiora, circa hanc rem instituta, docuerunt: interim tamen verum est, partem *reficientem* volatilibus atomis multum absolvi.) Hinc infantes plus habent nutrimenti, dum ubera ducunt, quam si lacte, prius emulcto, cochleatim nutriantur. P. FORESTUS, *L. 4. obs. 10.*, refert, se ipsum vidisse Bononiæ hominem 29 annorum, marasmo confectum, a suo præceptore ELIDÆO usu balnei emollientis, inunctione corporis quotidiana ope olei amygdalini, & decubitu cum sana, pulcra, juvencula nutrice, cujus lac ex uberibus ducebat, ita restitui cœptum, ut præsentē FORESTO conquereretur de naturæ viribus ita insurgentibus, ut in Venerem irritari se sentiret: quam ob rem a decubitu cum femina prohibebatur; sed lac ex uberibus ejus exsugere continuabat, & paullatim convaluit. — Similis historia apud CAPIVACCIIUM est. (*Inl. VAN SWIETEN in CÆSAREA FAMILIA* manifestissimo exemplo evicit utilitatem lactis ex uberibus nutricis facti. Res notior, quam ut latius hic exponerem.)

Male ergo agunt omnes, qui ad marasimum curandum jubent, ut æger lac recens mulctum bibat: avolat enim sic illud tenue, nutriens. At vaccam, vel capram, aut asinam oportet ad ædes ducere, quam proxime ad ægrum fieri potest, tumque, mox ubi lac emulctum est, ægro bibendum dare.

Pejus adhuc agunt, qui, ubi infantes lacte vaccino nutriuntur, lac coquunt: parum certe tunc de virtute nutriente servat; hæc enim cum parte seri avolat, & relicta parte caseosa & butyracea lac spiffescit & onerat infantem; nutrit quidem, sed non ita, ut aliter.

Serum lactis habet aliquam nutrientis partem in se, quæ sero quasi inhærens manet. Eo per semiannum vixit BOERHAAVE, dum anno 1723. rheumatismo diro laboraret.

(Lacte mero Veteres usi memorantur & herbis Sponte sua si quas terra ferebat opes.

OVID. *Fastor. l. IV.*

Ex indole nutriente lactis considerata nemini non perspicuum evadit, *Cl. DOORSCHODT, Diff. de lacte* ait, quare nonnulli populorum, imprimis autem Helveti, qui lac unice in deliciis ejusque usum frequentissimum habent, in tantam excrescant corporis proceritatem, ut vix ullam Europæorum gentem dignitate corporis habeant superiorem. —) PLINIUS, TACITUS, JUSTINUS, CÆSAR, SALLUSTIUS, memorant, solo lacte multos diu vixisse, & GALENUS, *l. 5. de sanitate tuenda, c. 7.* mentionem facit viri, qui ultra centum annos vixit, solo lacte nutritus. — In Hollandia & locis septemtrionalibus, in Frisia quoque, multi solo potu lactis, loco cerevisiæ, contenti sunt.

(Nectere hic non oberit, quum nondum in unum lecta repererim, & *Praxis etiam medica* inde deducere queat vario sub respectu utilitatem, *tentamina* notatu digna a VIRIS CELEBERRIMIS circa unionem lactis humani cum præcipuis salibus acidis & alkalinis instituta. (*).

§. I. Miscuit *Cel. BERGIUS, Abhandl. der Königl. Schwedischen Akademie der Wissenschaften* &c. auf das Jahr

---

(*) Ampliorem multo lactis in universum considerati, cum salibus hisce misti historiam chemicam dedi in *medizinisch = physischen Sammlungen* I. B. 1782. Wien, bey Jos. Gerold, S. 1—93.

Jahr 1772. (*) lac nutricis, (quæ, ob anni tempus, recentibus quidem vesci non poterat vegetabilibus, victu tamen ex cibus vegetabilibus & animalibus misto utebatur) ex mammis nunc educum, tepidum, cum *spiritu vitrioli*: nil inde mutatum.

§. 2. Repetiit idem tentamen cum eodem lacte ad ebullitionis gradum calefacto: nec hic sequuta mutatio; tamen adeo acidum, ut pauca solum guttæ dentes notabiliter redderent hebetes.

§. 3. Cum eodem lacte mistum *oleum vitrioli* nil mutavit.

§. 4. Idem eventus, dum lac hocce ad ebullitionis gradum calens adhiberetur experimento.

§. 5. Reposuit insuper *Cel. BERGIUS* lac humanum per diem, separavit in superficiem emissum cremorem; miscuit dein lac, tum frigidum, tum calidum, cum *spiritu vitrioli*; nec hic mutatum quid.

§. 6. *Oleum vitrioli* mistum cum lacte humano frigido durante miscela nil mutavit, in tentaminibus *Cl. VOL-*

TE.

(*) Hac occasione præmonuisse non oberit, omnia, quæ ad *REM MEDICAM*, tum quæ ad *CHEMIAM* facientia in *Actis* hisce continentur, inde excerpta seorsim me editurum: quum satis superque sciam, ab ipso operis hujus pretio rationem esse deducendam, cur in manibus juniorum Medicorum non frequens adeo occurrat, quam quidem maxime mereretur. *De W.*

TELEN, *Dissert. de lacte &c.*: nec, elapsis horis 24. coagulatum lac; in summitate stratum cremoris, color non mutatus; sub miscela enatus tepor liquidi, una cum vapore quodam, bullulis aëreis stipato.

§. 7. In alio tentamine VOLTELEN decoctioni subjecit lac humanum mistum *acore vitrioli*. Minor *spiritus vitriolici* dosis hic denuo nullam excitavit mutationem: addita aliquanto major: nunc ortus in lacte color fuscus, & sub finem nigrescens (*). Secessit tamen stratum cremoris: grumuli nonnulli exigui, coagulati, sub strato venerunt in conspectum.

§. 8.

(*) Colorem hunc in meis tentaminibus nondum vidi — Cæterum, ut hoc per transennam moneam, notatæ fuerunt ab Auctoribus degradationes variæ eorum in lacte tum humano, tum animantium. Sic adductum lego lac vix non nigrum, fuscum, sulphureum, croceum, luteum, plumbeum, ex nigro cæruleum, virescens e. s. p. Omnia autem hæc phænomena plerumque præternaturalia, morbosa censenda; signa & effectus morbi cujusdam in corpore delitescentis. — *Cel. VIGER* retulit observationem de lacte roseo, ex utraque mamma stillante, V. *Lettre sur une couleur de rose, que prenait, au bout de quelque tems, le lait, qui coulait de la mamelle d'une nouvelle accouchée. Minutes. 1771.* Vidit, elapso aliquo tempore, idem phænomenon; nunc vero lac roseum ex dextra solum fluxit mamma; nec illico adparuit roseus color. An non ratio deduci forsan posset a glo-
bu

§. 8. *Cel.* HAHN miscuit cum lacte humano eam quantitatem *acidi vitriolici*, ut sapor enasceretur acidus ac ingratus. Non tamen in coagulum ductum lac, etsi tepidum factum, ac sub finem omnino decoqueretur. Elapsis horis 24. summa petiit stratum cremoris; serum vix non diaphanum; ad fundum nil coaguli.

§. 9.

bulis sanguineis, lacti præternaturaliter admistis?
 — Rati fuerunt nonnulli Auctores, ipsum animalis, ex quo lac petitur, colorem facere quid posse ad colorem lactis: opinio tamen hæc falso nititur prorsum fundamento. *Egregius HALL*, Auctor operis æconomici *a compleat body of husbandry* &c. bene observavit, sententiam vix non in universum a ruricolis receptam esse, vaccas rubras præbere lac optimum, nigras autem præcipue aptas esse propagationi, quum, ut ajunt, vituli vaccarum nigrarum plerumque pulciores sint, ac meliori sanitate instructi, a vaccis rubris prognatis: interim tamen, prosequitur *Cel. HALL*, experientiæ hoc ipsum non deprehenditur consentaneum, sed error potius est, quem sibi ipsi formarunt ruricolæ: dudum lac vaccæ rubræ ceu optimum pronuntiatum; vitulus autem vaccæ nigræ in proverbium nonnisi fuit receptum. Cultura rem omnem absolvit, non color pilorum animalis. Hæc *Cel. HALL*. — Majorem sane influxum, ut ita dicam, habent alimenta, aut aliæ, tum casu fortuito adsumtæ, tum consulto exhibitæ, substantiæ in lactis colorem; nam de hoc solum nunc est quæstio. Rubescit, v. c. *rubia tinctorum*. *Cl. YOUNG*, *Diss. de lacte* &c. hora octava

§. 9. Eadem, quæ nunc adduxi, phænomena in alio experimenta obvenerunt etiam *Cel. VOLTELEN.*

§. 10. *Acidum nitri* additum lacti humano, nunc mammis educto, nullam adtulit mutationem, notante *Cl. BERGIO.*

§. 11. In lacte eodem ad ebullitionem calente *acidum hoc ipsum* coagulum excitavit flavum, spumescens, mollius. *Cel. BERGIUS.*

---

va vespertina emulgeri curavit vaccam ad ultimam usque, quæ prodiret, guttam; sequenti die mane ac vesperi factum idem. Lac hocce in naturali ex integro deprehendebatur statu; copia solum a libris quinque ad tres descendit. Per totum hoc temporis intervallum nullum vaccæ exhibitum fuit pabulum, sed nec potulenti quidquam. Nunc vero datus potus ex aqua, furfuribus, & unciis sex *rubicæ tinctorum*, quem avide adsumsit. Post horas 12 nil adhuc in lacte mutatum; horis autem elapsis 24. saturate rubrum. — Alteri vaccæ per horas 12. negatum pabulum, tum exhibitus potus similis; eadem uti prius lege. Die Lunæ, hora octava vespertina accepit uncias 3. *rubicæ*; die Martis ac Mercurii mane ac vesperi; die Jovis ac Veneris ter, die demum Sabbathi mane eandem dosin. Dein autem potum hunc non ultra adsumsit. Post horas 36. primum adparuit in lacte color ruber; dein sat intensus: persistit etiam per decursum unius septimanæ, dum vacca rubiam nullam amplius acceperat. — Ab *opuntia* quoque lac rubro colore tinctum, uti in *Vol. XLIX. Philosophical Transactions* refertur: quin & a *conserva kermesina* idem in lacte phænomenon fuit notatum; e. s. p.

§. 12. Lac, ad ebullitionis gradum calens, mistum cum *acido nitri*; miscela per quinquiduum reposita, intacta: natum coagulum cæruleum, ex cæruleo griseum. BERGIUS.

§. 13. Miscuit *Cl. VOLTELEN* lac humanum cum *aqua forti*, miscelam inposuit igni: ascendit stratum cremoris densum, coloris aurantium, elapso aliquo temporis intervallo grumuli flavicantes in sero diaphano, pallide flavo.

§. 14. *Spiritus salis* lac humanum, a corpore calens, non adfecit. BERGIUS.

§. 15. *Nunc dictum acidum* lac idem, ad ebullitionem calefactum, sub initium jam ebullitionis coagulavit. Repositum per diem lac; tum ablatus cremor, & cum lacte reliquo idem institutum tentamen; sed nunc idem pariter effectus: coagulum, firmitus. BERGIUS.

§. 16. In lacte humano cum *spiritu salis* misto, ac per quinquiduum reposito, albus coaguli color non mutatus. BERGIUS.

§. 17. In alio tentamine *spiritus salis* additus lacti humano recenti, nunc ex mammis educto, nulla subsequente decoctione: coagulum non fuit enatum; elapsis diebus quinque in summitate stratum cremoris. BERGIUS.

§. 18. *Acidum salis* lac humanum ex integro coagulavit: color flavicans. VOLTELEN.

§. 19. Admistum lacti humano, nunc ex mam-
mis multo, *oleum tartari per deliquium*, nil, (uti nec
in meis propriis experimentis,) exin mutatum. BER-
GIUS.

§. 20. Idem tentamen repetitum cum lacte huma-
no, ebullitionis gradu calens ab igne remotum flavum
erat; versus color sensim in flavo-virentem: cremor nul-
lus, odor uti a caseo recenti. IDEM.

§. 21. Lac humanum ebulliens mistum cum *oleo*
tartari per deliquium; repositum per quinquiduum; co-
lor exortus denuo flavo-virens. IDEM.

§. 22. Cum *oleo tartari per deliquium* remistum
lac humanum, non adfectum. VOLTELEN.

§. 23. Nec adfectum a *solutione cinerum clavel-*
latorum vulgarium. IDEM.

§. 24. Cum *nunc dictis salibus* (§. 22. 23.) deco-
ctum, factum flavens, sensim magis rubrum, (*) demum
fere nigrum, nil caseosi: in superficie stratum cremoris.
IDEM.

§. 25.

(*) Dixerat MACQUERUS, colorem rubellum in la-
cte ab addito *sale alkalino* productum, oriri ab
unione salis hujus cum parte pingui, seu butyra-
cea, lactis (*Les alkalis fixes --- donnent au lait*
une couleur rousse, tirant sur le rouge; ce qui
peut venir, de ce qu'ils attaquent la partie grasse.)
Negari equidem non potest actio salis alkalini in
par-

§. 25. Adservavit VOLTELEN miscelam hanc per annum integrum: nati demum grumuli exigui: serum hemidiaphanum, fuscum: adfuso oleo vitrioli effervescentia magna: fundum petierunt flocculi grisei, crassiores.

§. 26. Cel. HAHN observavit eadem phænomena: serum solum non erat fuscum, sed saturate rubrum, diaphanum.

§. 27. *Lixivium plogificatum* in lacte humano frigido nullam produxit metamorphosin. VOLTELEN.

§. 28. Per decoctionem lac hoc ipsum (§. 27.) redditum flavum, rubrum, demum fuscum; elapsis horis 48. ex integro nigricans; pars caseosa tandem descendit ad fundum; medium tenuit serum nigrescens; summa obduxit pellicula flavo-rubra, tenax. IDEM.

§. 29. *Lixivium japonariorum* lac humanum ne quidem accedente calore leniori coagulavit: elapsis ho-

H h 3

ris

partem lactis oleosam: ultima tamen expositionis ratio coloris rubentis, aut rubri inde nondum patet: quum præterea in miscelis per omnia similibus color analogus non extricetur, aut producat. Crediderim itaque expositionem hanc hypotheticam potius esse. Fuerunt Physiologi, ipsum sanguinis colorem ex tali unione partium oleosarum cum alkalinis exponentes: ast dudum fuerunt refutati. — *Salia alkalina* etiam non solum pingue, seu oleosum, sed & mucilaginosum partim adgrediuntur principium.

ris 24. vix non totum tamen decompositum : in summo cremor : huic subjectum ferum fuscescens. IDEM.

§. 30. *Aqua calcis recens* lacti humano admista ; miscela igni inposita ; lac flavescens, nonnihil coagulatum.

§. 31. *Spiritus cornu cervi* lac humanum a corpore tepidum non mutavit. BERGIUS.

§. 32. Nec mutavit lac idem ebulliens. IDEM.

§. 33. Idem phænomenon (§. 31.) a *spiritu salis ammoniaci* admisto lacti. (§. 31.) IDEM.

§. 34. Infillatus nunc dictus *spiritus* lacti (§. 31.) ; miscela ad ebullitionem calefacta ; coagulum nullum ; color cinereus. IDEM.

§. 35. Miscela lactis cum *spiritu cornu cervi* ad ebullitionem calefacta, per quinquiduum reposita, inmutata ; secessit solum, more solito, stratum cremoris. IDEM.

§. 36. Cum *spiritu salis ammoniaci* repetitum idem (§. 35.) tentamen : color natus griseus ; in summitate cremor. IDEM.

§. 37. *Spiritus salis ammoniaci vulgaris & calcis ope paratus*, lac humanum non adfecerunt ; etsi protractior accessisset digestio ; color mansit lacteus. VOLTELEN.)

Quo & ova referuntur ; maxime albumen : est in ovo duplex albumen. Si putamen (testam) penetres tenui

tenui foramine, atque membranas externas, effluit albumen: si prudenter tunc aperias, vides albumen aliud quasi conclusum manere. Utrumque hoc albumen cedit in nutrimentum pulli a primo conceptu ad diem decimum septimum, decimum octavum usque; tunc est consumptum, & explet pullus fere totum ovum. Vitellus vero pendet juxta intestina pulli, quæ intestina pendent extra ejus abdomen; hoc utpote nondum clauso: postremis diebus adsumuntur intra corpus intestina cum vitello & abdomen pelle (cute) obtegitur. Pullus in lucem editus primis diebus tenerioris rostri, quam ut alimenta multa sumere possit, nutritur illo vitello: ut enim ex albumine striæ albæ, tanquam vasa (ergo annon vera vasa?) duxerant albumen, incubatione adtenuatum, in vasa pulli, ita & in vitello fit.

Ergo albumen subtilius est nutrimentum, quo ex minimo punctulo crescit pullus: vitellus tantum fit illi nutrimentum, dum jam in lucem venit.

Albumen vero ovi aqua tepida, aut leviter calente, diluendum est, quia nimis alias tenax; quam ut ingrediatur vasa: non id nimis calente fiat aqua, nam coagularetur. Vitellus proxime sequitur albumen vi nutriente. Videte HARVÆUM in *Exercit. de generatione animalium*, ut & MALPIGHIIUM, (& *Inl. HALLERUM.*)

(Analyfin physico-chemicam ovi cum omnibus suis constitutivis partibus considerati in peculiari diatribæ, operi periodico *Cel. BALDINGER: Neues Magazin für Aerzte*, inserta proposui.)

§. 1035. *Alimenta dura, sicca, crassa, ponderosa, fæculenta profunt his, quibus sunt valida viscera.* Ὡς ὁ πονοῦ καὶ ἡ τροφή, inquit HIPPOCRATES. Si duro aratori jura carniū dederis, intra horam præ debili-

litate concidet; nam HIPPOCRATES ait Aph. 2—18. „Eorum, quæ confertim & celeriter nutriunt, celeres etiam fiunt egestionem.“ Perpiratione sola fere totum nutrimentum in valide laborantibus perit intra paucum tempus. Si vero carnem bubulam, sale maximeque fumo induratum, vel similiter paratum lardum dederis cum pane atro, aptus manebit suis laboribus. Habebunt ejus viscera, in quæ diu operentur, & unde continuo nutrimenta educant. Ex obposito, si dederis talia homini debilia viscera vasaque habenti, onerabis eum, ut febricitet: huic jura carniū, lac, ova, eo, quo mox descripsi, modo porrigenda.

Magnus HIPPOCRATES hanc regulam ita possidebat, ut quoque vellet, Medicum in morbis etiam acutis ad hæc respicere oportere, quia viscera hominum fortium, ubi a morbis reconvalescunt, sunt adsueta nutrimentis fortioribus; quare non bene vires recuperant a tenuiori alimento. *V. Aph. 2—50.*

§. 1036. *Illis vero, quibus viscera debilia, difficilis digestio, vita quieta, sedentaria, otiosa, profunt cibi arte, vel natura, simillimi chylo diluto; unde Eru-diti, vitam in musæo passim colentes, si mollem diætam aliquando mutaverint in duram, post prandium hebes-cunt, anguntur, somnolenti sunt, per aliquot horas; si velint hæc vincere & post mensam studia repetere, coacervant sibi obstructions & melancholiam, infarctis visceribus abdominalibus.*

§. 1037 *In temperie alkaliescente conducunt acescentia; in acescente profunt alkaliescentia; si fanitas Utrisque adest, & inclinatio temperamenti in variam acrimoniam, regulæ diætæ & delectus nutrimentorum pe-tantur ex iis, quæ acrimoniam præsentem sunt contraria;*

videbimus materiem utriusque postea in METHODO MEDENDI. (Tenendum simul, non solum quoad alimenta regulam hic datam obtinere, sed & quoad reliqua, diætam concernentia: sic v. g. humorum indole alkaliescente laborans non solum alimentis utatur acescentibus, vitetque alkalina, sed & jejunos non diu maneat, & a corporis motu nimio, imprimis tempore æstuoso, absteat; quum his omnibus peccans vitium foveatur, augetur.)

§. 1038. *Ex quibus paucis tota ratio delectus, copiae, præparationis, alimentorum peti potest; si modo prius cognoveris Ufuri viscera, humores, temperiem, ætatem, sexum, vitæ genus, studia.* Unde convincimini, vanitatis omnium regularum diæteticarum, quibus SCHOLA SALERNITANA, SCHOLA dicta GALENICA, definivit bonitatem, aut pravitatem, alimenti. Nihil in genere fere sanum, aut insalubre, ex eduliis omnibus, nisi cognoscantur ejus, qui illa adsumpturus est, temperies, viscera, humores, consuetudines, ætas, sexus, vitæ genus.

(*Delectus*; qui nunquam non adcommodetur Ufuri viribus, idiosyncrasia, vitæ generi, adfuetudini. Vegetabilibus v. c. diu, aut vix non semper, antea usus pro alimento, facillime male habebit a carnibus; præcipue dum alkalinae magis sunt indolis, aut in loco ille versetur morbis putridis magis obnoxio, aut corpus multum moveat, e. f. p. Patet hinc sponte, & climatis, & ætatis, & temperamenti rationem plurimam habendam esse, dum victus diætæque leges, aut nunc primum condendæ sunt, aut mutandæ: patet, quodsi, v. c. duo homines ejusdem, quantum quidem fieri queat, per omnia temperamenti, ætatis, sanitatis, vitæ generis, Vindobonæ a multis annis

eodem victu, diætæque usi, nunc urbem hanc derelinquant, unusque Novam Zemblam, gelu horridam, petat, alter ardentem Congoanæ regni arenas, diversa longè quemvis uti debere diætæ, ut sanitati consulat, quantum in suis saltem sit viribus: majus, patet, in sanitatis rationem redundaturum fore discrimen, si & insueto antea, & climatis malignitatem augenti vitæ generi dicentur, e. s. p.)

(*Copiæ*; de hac mox recurret sermo.)

(*Præparationis*; ad attentionem Medici hæc vario ex capite meretur & exigit; nam non solum alimenta plurima, quin accedat præparatio, in usum alimentarem cedere omnino nequeunt: sed & præparatio, ut in multis casibus idoneos primum reddit cibos nutriendo corpori, uti in variis indolem corporum malignam, quin & venenatam domat, ac innoxiam ac salubrem reddit; sic & in non paucis graviora excitat detrimenta, tum omnibus in universum subjectis, tum specialibus quibusdam, vi fabricæ corporis, crassi humorum, vitæ genere, morbosa peculiari indole &c. exceptionem ab lege generali adferentibus — Aromata condimentis inserviunt passim; ast exfulare debent, aut moderatissime sane adhiberi, dum cibus parandus est plethoricotato, epileptico, palmo cordis, menorrhæa, lochiorum fluxu arhythmo, excedente, &c. laboranti. Spirituosi potus vario artificio compositi omnes species, ad ipsum usque *Punch*, quem multi ab additum citri succum pro refrigerante habent erronee, hisce plus omnino oberit, quam proderit. Macilento acetaria cibique alii, aut multo sale, aut aceto, aut aromate conditi, affati, augent maciem cum acrimonia humorum; plures morbi ciborum præparationi adeo debent ortum, ut plane non queant debellari, quin illa prorsum mutetur.

Bene hac ex ratione observavit *Inl.* MONTESQUIEU, Religiosorum quorundam ordinum fundatores medico-diæteticas minime considerasse, quum talem præscripserint victus rationem, qui scopo præfixo potius obsit, quam faveat. — Herniæ, observante БОЕРНАВЮ, multis Monachis ideo unice familiares sunt, quod plurimum olei absument; quo laxissima redduntur vasa, & viscera, quorum integerrima actio requirit plurimum elasticitatis & toni. Variolæ pesti analogam in Grœnlandia ediderunt stragem, illuc ex Dania delatæ, ægros tertia die jam Ditis tradiderunt imperio; necratio ulla alia patuit, quam humorum summa corruptio & alkaliescentia, piscium esui continuo, pinguedinisque eorum potui debens ortum. —

Insignem locum, dum de præparatione ciborum sermo est, obtinent vasa, quibus in culinis &c. utimur, & ex quibus indoles noxia valde ac deleteria in ipsos redundare potest cibos ac potus, ænea imprimis, aurichalcea, cuprea, plumbea, stannea quoque, nisi purissimum receptum fuerit, etsi nullum fors ab arsenico plane immune sit, ut ex *Marggrafianis* fluit experimentis. Tot in scriptis Medicorum, & Ephemeridibus publicis jam adnotata fuerunt exempla tragica, his ex fontibus nata, ut vel hanc solam ob rationem supervacuum rear laborem, thesın aliunde certissimam latius demonstrandi. Legenda hic suadeo pulcra ac magno labore composita scripta, quæ *Cel.* GMELIN circa venenorum historiam nuper edidit.

Per se patet, huc etiam referendas esse fraudes illas, gravissimis pœnis dignas, queis inpostores cibos aut potus corrumpunt, inficiunt; uti v. g. cucumeres, cupri ope viridi colore tincti; acetum variis,

magis minusve venenatis, ex regno vegetabili aut minerali petitis redditum acrius; inposturæ ac mangonia circa vinum ac cerevisiam exerceri solita, e. s. p.)

§. 1039. *Copia cibi optima cuique, quam sequitur sensus refectiois, non torporis. Tutior sobrietas, sed debilibus; excessus melior, sed robustis.* Aurea sane regula, & bene observanda. Quid opus est, corpus explere, ut ultra excipere recuset, dum interea homo per horas languet, ac sensim sibi coacervat cruditates? Sensim iis, qui hoc vitio laborant, suadetur, velint hoc per partes mutare, donec eo pervenerint, ut a mensa parum torpeant, atque post meridiem, pauco post pastum tempore, æque sint ad agendum studendumque agiles, quam ante prandium.

Ait SANCTORIUS, *Aph.* 3—36.: „Illa cibi quantitas est saluberrima, dum a cibo corpus suis negotiis eadem agilitate vacat, ac si esset jejunum.“ Sed copia inæqualis maxime est in diversis. Unus duplo indiget, ut sanus maneat, alter ejus media parte ægrotat; certa mensura non datur, nam *Aph.* 3—37. „Illa cibi copia est ingerenda, quam natura potest concoquere, digerere, perspirare;“ & 3—38. „Si v. g. natura potest digerere 100 libras edulii & exporrigerentur 99, animal propterea cursu temporis destrueretur.“ Sed etiam hoc verum 3—54. „Qui comedit magis, quam oportet, alitur minus, quam oportet.“ Ut vero quis sciat, quanta copia indigeat, docet *Aph.* 3—57. „Quantum edendum, noveris, si pluribus diebus observaveris, corpus a somno, sine molestia, ad idem pondus reduci.“

Tutior sobrietas &c.; hæc demum regula, qua

lis illa Eruditorum dirimatur; utrum præstet sobrietate

peccare, an excessu alimenti. Utraque sententia habuit patronos suos, & qui malam sententiam & amplexi & sequuti sunt, poenas luerunt.

(Optime copiam, qua quis utatur, determinat euphoria, refectio, nec advertenda ulla in excretionibus aut secretionibus arhythmia; *oblectamentum* demum illud gratissimum, a magno BOERHAAVIO pro signo sanitatis perfectæ adsignatum. Cæterum, etsi in genere verum sit, repletionem omnem nimiam obesse, mensura tamen, uti antea monitum, alimentorum ad guttas & grana, *cornariana* methodo, reduci nec apte potest, nec (de statu sano nunc loquor) debet, quum tales pejus longe a levissimo quovis, nec semper vitando, recessu adficiantur, qui, ob nimium metum mortis, vix audent iis uti, quibus sustentetur languidæ, hypotheticæ flammula vitæ. Qui causas omnes possibiles morborum vitare voluerit, non solum orbem, sed & humanitatem omnem, & sè ipsum vitare debebit; quod quidem *Ætiologiam pathologicam* scrutanti vix erit obscurum. Rerum usus quotidianus docet, ideo præcipue canones circa hoc negotium generales condi nequaquam posse, quod non solum diversissimis hominibus diversissimi, ob adfuetudinem, temperiem, vitæ genus, idiosyncrasiam, clima &c. profint, vel obsint, cibi; sed & quod iidem, qui nunc *huic* profuerunt, ob sexcentas rationes, post breve tempus eidem fieri queant plurimum nocui. Vix non infinita sane sunt, quæ discrimen ingens circa hæc adferant: ad quæ hinc Medico maximopere est respiciendum, ut causam eruat, cur sæpe cibus, qui centies non omnino obfuit, nunc eadem, vel minori adhuc,

de-

dosi suntus, pessima, aut insolita plurimum generet symptomata. Fungi, v. c., ut unum saltem alterumve adferam exemplum, pro diversitate, cui innascuntur soli jam lethales exferunt vires, jam alimentares. — Salmones, ova nunc enixi, agrotant, pustulis obsidentur, & homines, quibus tunc in cibum cedunt, pariter adficiunt spasmis ventriculi, hemicrania, aliisque malis: Hibernos lepræ quadam specie hac ex ratione fuisse adfectos, refertur. — Terribilia observata fuerunt symptomata ab esu alimentorum in vasis cupreis &c. decoctorum, aut adfervatorum, quæ cæterum nunquam fuerant sequuta — Puellam novi, quæ ad incitas fere redigitur, dum, tempore menstruorum, vel dimidiam phialam lactis haurit, etsi cæteroqui nullas ab ejus usu malas experiatur sequelas. — Mille præterea instantiis aliis evincitur, quantum discrimen ratione quantitatis variæ alimentorum adferat morborum in corpore præsentia, eorumve absentia &c.)

§. 1040. *Condimenta autem ex acidis, sale, aromatibusve, petita, nocent sanis acrimonia sua varia &c.* Hic relegenda sunt, quæ in *ÆTIOLOGIA*, ubi de *acrimonia alimentorum* varia sermo erat, habentur exposita. Omnibus condimentis id efficitur, ut homo plus comedat, quam oportet, & ut stimulo illi sic adsuescat, ut, dum iis carere cogitur, prorsum langueat, demumque eo deveniat, quo spirituum strenui potatores, qui stimulo continuo adsueti, sensim majori indigent, quia ultra a priori non adficiuntur: hinc se perdunt ante tempus.

§. 1041. *Quin & ex iisdem regulis intelligitur bonitas potus; si enim ille requiritur tantum ad emendandam sitim, siccitatem, crassitiam humorum, vel eorum acrimoniam, tum aqua frigida, limpida, levissima, inodora, insulsa, cursu exercitata per flumina pura, est potus optimus homini robusto.*

Aqua, potus universalissimus per totum orbem, sed ubique non æque bona. (De dotibus aquæ bonæ jam antea pariter in *ÆTIOLOGIA* actum fuit; unde pauca solum, ab *HÆRNIO* pro expositione hujus paragraphi adlata, abs accessionibus necō.)

1) *Frigida*; alioqui laxat nimis & suo aëre orbatur. Aër in pura aqua non adparet, sed calefactâ illâ & coctâ in conspectum prodit: quodsi tunc bibatur multa & calida, [nam frigefacta aërem suum, coctione emissum, recuperavit] certe potest nocere, non tantum laxando nimium fibras sanas, sed forte etiam avidè adripiendo (aërem.)

2) *Limpida*; ut pelluciditate sua crystallum æmulet.

2) *Levissima*; ut vix habeat secum aliena corpuscula, quæ pondus augeant, commista.

4) *Inodora*; quum odor ipsi nisi ab alieno non accedat: aquæ pluviales dum cum fusa nive in cyster-nam cadunt, habent odorem ingratum, saporemque quasi crudum, asperum, nisi tunc diutius solito coquantur.

5) *Insulsa*, ut nec salia ulla illi admista deprehendantur, sed ut omni sapore careat.

6) *Cursu exercitata per flumina pura*; ait *VIRGILIUS*, *Georg.* 3. v. 528. &c.

Frondebis & victu pascuntur simplicis herbæ:

Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.

Sed

Sed flumina hæc requiruntur pura; non in quæ sordēs multæ ex magnis civitatibus projiciuntur, ut v. g. Roterodami Mosa est, Ultrajecti Rhenus; quæ flumina semper a sordibus totius civitatis, continuo injectis, vidi impura esse.

Puro ergo de flumine, cursu exercitata aqua habet dotes mox expositas, estque, ut idem VIRGILIUS dixerat, *l. c. v. 521.*

— — — — — qui per faxa volutus

Purior electro, campum petit amnis.

In altissimis Styriæ montibus nubes fusæ dant talem, ut crysalli adinstar ad radicem montium prodant, & potæ summe recreent.

§. 1042. *Si vero potus &c.* Quæ de vino & cerevisia (*) parandis dici queant, novistis ex Physiologiæ Prolegomenis: hinc de hac re non opus est, ut agam.

(*) Adferam solummodo hic observationes quasdam physico-chemicas circa cerevisiæ *Vindobonensis* varias species a Cl. BESNECKER propositas in *Diss. inaug. 1736.* hic loci edita, inventu nunc fat difficili.

Analysi chemicæ fuerunt libræ duæ cerevisiæ *triticeo-albæ*, *hordeaceo-albæ*, *fuscæ*, *æreæ*, *Martia*, sic vocatæ *Einbock*, & *Hornensis*: destillatio ex vesica facta.

Triticeo-alba dedit :

	<i>Drachm.</i>
Spiritus valde debilis, friatim tamen prodeuntis, — — — — —	2.
Phlegmatis, — — — — —	131.
Extracti dulcis, — — — — —	16.
	Summa — 149.

Hordeaceo-alba dedit :

	<i>Drachm.</i>
Spiritus flavescens, fortiter linguam ferientis, — — — — —	7.
Phlegmatis dulcescentis gratique, — —	135.
Extracti leniter dulcamari, & empy- reuma redolentis; colore & consis- tentia mellea, — — — — —	18.
	Summa — 160.

Fusca dedit :

	<i>Drachm.</i>
Spiritus debilioris, albi, — — — — —	17.
Phlegmatis, — — — — —	132.
Extracti, — — — — —	20.
	Summa — 169.

Aërea dedit :

	<i>Drachm.</i>
Spiritus melioris, — — — — —	8.
Phlegmatis, — — — — —	139.
Extracti, — — — — —	20.
	Summa — 167.

Martia dedit :

					<i>Drachm.</i>
Spiritus debilioris,	—	—	—	—	15.
Phlegmatis,	—	—	—	—	128.
Extracti,	—	—	—	—	19.
					Summa — 162.

Einbock dedit :

					<i>Drachm.</i>
Spiritus debilioris,	—	—	—	—	6.
Phlegmatis acescentis,	—	—	—	—	130.
Extracti dulcioris & nigri,	—	—	—	—	21.
					Summa — 157.

Hornensis dedit :

					<i>Drachm.</i>
Spiritus inter cæteros optimi,	—	—	—	—	11.
Phlegmatis aciduli,	—	—	—	—	130.
Extracti subaciduli,	—	—	—	—	7.
					Summa — 148.

Scire autem, subjungit **AUCTOR**, oportet, omnes hos spiritus tanta phlegmatis quantitate dilutos fuisse, ut nullus accendi potuerit.

Proportio etiam, quam extractorum quantitas fervat ad phlegma, fere demonstratur areometro, quum demittat :

Cerevisia aërea,	—	—	—	—	}	2½.
— Einbock,	—	—	—	—		3.
— Martia,	—	—	—	—		3½.
— fusca, — ad gradum	—	—	—	—		3½.
— triticeo-alba,	—	—	—	—		4.
— hordeaceo-alba	—	—	—	—		4.
— hornensis,	—	—	—	—	6.	
						In-

Inferuit simul *Cl. BESNECKER* dissertationi huic examen septem diverfarum *aquarum* Vindobonensium, ex quibus intra Vindobonenses lineas cerevisia excoqui solet; nempe ex *hospitali civico*, ex *suburbio ad sanctum Marcum*, ex *suburbio ad divam Margaretham*, ad *turrim* sic dictam *caninam*, ex *Gumpendorf*, ex *Lichtenthal* & ex *suburbio S. Leopoldi*: quod hic subnectere placuit. (*)

Aqua ex *hospitali civico* demisit areometrum ad gradum **II**; lactescebat ab instillato oleo tartari per deliquium nullatenus: — evaporata ex **LL. IV.** in mensura solidæ materiæ reliquit grana **15**: — ejus sapor erat frigidus-amaricans: — ab olei vitrioli nigri adfusione oriebatur fumus levis: — dum illa rursus solvebatur, restiterunt in filtro grana **4**: — solutio prior denuo evaporata dedit sal, quod in plurimis ab aëre in deliquium solvebatur, simulque ab hac aqua super prunam spumavit, & instar sevi diffluit.

Ex *suburbio ad sanctum Marcum* demisit areometrum ad gradum **10½**: — lactescebat ab ol. tart. per deliq. leviter: — evaporata ex **LL. IV. &c.** reliquit grana **14**: — hujus sapor erat amaro-dulcis: — ab ol. vitrioli nigri adfusione oriebatur fumus nullus: dum illa rursus solvebatur, restiterunt in filtro grana **3**: — solutio prior denuo evaporata dedit sal &c. quod ab hac aqua instar nitri phlogisti modica sua parte super prunas accendebatur, & spumavit, uti ex aqua præcedente.

(*) Cujuslibet aquæ mensura una evaporationi data.

Ex *suburbio ad divam Margaretham* demisit areometrum ad gradum 11 : — lactescebat ab ol. tart. deliq. nullatenus : — evaporata ex LL. IV. &c. reliquit grana 15 . : — hujus sapor erat terreo-falsus : — ab ol. vitrioli nigri adfusione oriebatur fumus fortis, ultra mediam horam perdurans : — dum illa rursus solvebatur, resisterunt in filtro grana 7 . : — solutio prior denuo evaporata dedit sal, &c. quod phænomena exhibuit ut ad S. Marcum. —

Ad *turrin* sic dictam *caninam* demisit areometrum ad gradum $10\frac{1}{2}$. : — lactescebat ab instillato oleo tartari per deliquium nullatenus : — evaporata ex LL. IV. in mensura solidæ materiæ reliquit grana 15 . : — ejus sapor erat terreus : — ab ol. vitrioli nigri adfusione oriebatur fumus nullus ; — dum illa rursus solvebatur, resisterunt in filtro grana 5 . : — solutio prior denuo evaporata dedit sal &c. quod in igne spumavit quidam, sed in corpus spongiosum degeneravit, neque in aëre, ut reliqua, abiit in deliquium.

Ex *Gumpendorf* demisit areometrum ad gradum $9\frac{1}{2}$. : — lactescebat ab instillato ol. tart. per deliq. fortiter : — evaporata ex LL. IV. in mensura solidæ materiæ reliquit grana 16 . : — ejus sapor erat frigidus-amaricans : — ab ol. vitrioli nigri adfusione oriebatur fumus sat magnus : — dum illa rursus solvebatur, resisterunt in filtro grana 3 . : — solutio prior denuo evaporata dedit sal &c., quod phænomena exhibuit, ut in nosocomio civico.

Ex *Lichtenhal* demisit areometrum ad gradum $10\frac{1}{2}$. : — lactescebat ab instillato ol. tart. per deliquium leviter : — evaporata ex LL. IV. in

in mensura solidæ materiæ reliquit grana 16. : — ejus sapor erat terreo - falsus : — ab olei vitrioli nigri adfusione oriebatur fumus nullus : — dum illa rursus solvebatur, restiterunt in filtro grana 6., cum albo-micantibus quasi squammulis : — solutio prior denuo evaporata dedit sal &c., quod iterum sese gessit, ut ex Gumpendorf, & ex hospitali civico.

Ex suburbio *S. Leopoldi* demisit areometrum ad gradum 10. : — lactescebat ab inñillato oleo tartari per deliquium nullatenus : — evaporata ex LL. IV. in mensura solidæ materiæ reliquit grana 16. : — ejus sapor erat terreo - falsus : — ab olei vitrioli nigri adfusione oriebatur fumus nullus : — dum illa rursus solvebatur, restiterunt in filtro grana 5., cum iisdem squammulis, ut prius : — solutio prior denuo evaporata dedit sal, quod phænomena exhibuit, ut ad sanctum Marcum.

Proportio, quam in infusione nostrates aquam inter & malthum observare deberent, est sequens (saltem anno, quo hæc scripta dissertatio, fuerat) : ad triginta modios malthi recipiuntur aquæ :

{	duplicata	}	35. Urnæ.
{	vinacea (*)	}	
In cerevisia	{	aërea	}
	{	Martia	}
	{	Einbock	} 40.
	{	hordeaceo - alba	}
	{	fusca	} 45.
			} 51.

(*) *Vinacea* dicta, partim quod ad quamvis urnam

Hæc circa *cerevisiam austriaco-vindobonensem*. — In publicum emissa anno 1732. *Dissert. inaug. medica: Vinum austriacum, œconomico-medice consideratum; Auctore Cl. Franc. Anton. STEINDL DE PLESSENETH*. Continentur in ea producta quatuor vinorum austriacorum anni 1727.; quorum cujusvis lib 2. destillationi subjecta: priora duo inter danubiensia, posteriora inter montana excellunt.

Aspernense dedit:

	<i>Drachm.</i>
<i>Spiritus</i> ardentis debilioris circiter, —	28.
<i>Phlegmatis</i> acrioris, — — —	153.
<i>Extracti</i> pinguis crassiusculi, & in aëre tenuioris, instar mellis: cum grato odore diffluentis, — — —	10.

Polsdorfense:

<i>Spiritus</i> ardentis, parum fortioris, —	32.
<i>Phlegmatis</i> , — — — — —	149.
<i>Extracti</i> acidi pinguis, mellis instar grate olentis, — — — —	9.

Kri-

---

mensuræ 4. vini cum fermento post coctionem fuscipiantur, partim quod aliunde naturaliter omnes triticeæ cerevisiæ saporem habeant dulcem & leniter cum pari odore vinosum, qui adprime in jusculis exin paratis se manifestat. Hæc species fere exolevit, neque nisi Aulæ jussu confici solebat.

Kritzendorfsense :

	Drachm.
<i>Spiritus ardentis</i> , — — — —	51.
<i>Phlegmatis acris</i> , — — — —	133.
<i>Extracti</i> , — — — —	5.

Mauerbachense :

<i>Spiritus ardentis</i> , bonæ notæ, — —	49.
<i>Phlegmatis</i> , — — — —	130.
<i>Extracti</i> , — — — —	8.

Ex quo calculo patet, ratione majoris quantitatis *spiritus* hæc vina sese ita excipere, *Kritzendorfsense*, *Mauerbachense*, *Polsdorfsense*, *Aspernsense*: — ratione *phlegmatis*, *Aspernsense*, *Polsdorfsense*, *Kritzendorfsense*, *Mauerbachense*: — ratione *extracti*, *Aspernsense*, *Polsdorfsense*, *Mauerbachense*, *Kritzendorfsense*.

Inferior, uti AUCTOR simul observat, *Austria* solummodo vino superbit, quum primis in quadrantibus binis unter dem *Wienerwald*, und *Meinhartsberg*: in cæteris duobus quadrantibus, si *Greiffensteinense*, *Königstettense* & *Tulbingense* exceperis, minoris sunt momenti; quod perbelle exteri vini mercatores norunt, dum ordinatæ, quod optimum coëmunt, ad suos deportant, nostratibus incolis *Danubiense* relinquentes. Comendantur autem potissimum illa, quæ in districtu montano, qui a *Bada* civitate ad *Nufsberg* & inde ultra *Claustro-Neoburgum* extenditur, item in altero colle *citra Danubium*, qui penes *longam Enzersdorf* ad *Bisamberg*, & multo amplius porrigitur: reliqua, quæ *infra Viennam* versus *Hun-*

gariam & plurimum loco humiliori crescunt, minorem pro re nata laudem merentur.)

*Sed illarum delectus, copia, usus, determinatur per conditiones adsumturi; iterum nihil salubre aut insalubre per se dici potest. Rogat Vos femina, sana quidem, sed temperamenti admodum laxi, utrum ad salubritatem vina sibi cerevisiæque profint recentes, an antiquæ? Certe recentes habent plus aquæ, minus spirituum; ergo profunt in corpore laxo ac debili prudenter exhibitæ cerevisiæ meracæ, antiquæ; vina antiqua, meraca. Obstupui sæpe miros effectus *Mummæ brunsvicensis*, cerevisiæ 24. florenorum, dum, ex BOERHAAVII consilio, ter de die debilibus ac laxis hominibus suaseram, ut fumerent uncias duas hujus cerevisiæ cum frustulo panis biscocti. Ope panis hujus manet liquor diutius in ventriculo & roborat sensim illum; unde fortior ventriculus etiam chylum meliorem dat, & pergens deinde liquor in sanguinem egregie omnia solida roborat, densatque fluida: vina tokayensia &c. his dicata sunt.*

Si vero homo robustus, densus, firmus, vigorosus nos roget, an quotidie non liceat uti generosissimis ac antiquissimis vinis, dissuademus id ob causas dictas. Si inquit, se non ferre alia vina, experiatur; forte plus poterit, quam credat: plerumque enim imaginationi hæc tribuenda; vel incipiat vina sua generosa, quibus se occidet, si pergat; incipiat, inquam, vina illa generosa aqua diluere, donec tandem usu discat ita diluere, ut nocere non possint.

Est quidem verum, quod surdis sæpe narremus fabulam. Hominum enim divitum plurima pars sic se his, tum pretiosis, tum delitiosis inplet, ut, si maturius morte abriperentur, tamen frui his delitiis possent; (ut per-

perinde illis sit, etsi citius moriantur, dummodo nunc frui queant delitiis.) Estque sæpe dispositio talis causa, ut Medicos rideant & subfannent monentes, ne sua sese intemperantia ante tempus perdant. Fateor, haud raro cum ejusmodi hominibus mihi fuisse agendum. Sed, si monita spreverint, nostras saltem explevimus partes. Si apertis oculis velint se in abyssum dare præcipites, nostra saltem negligentia id tum non contingit.

§. 1043. *Cibi minime pingues, & potus aquæ, firmissima reddunt & fortissima corpora.* Remiges in mari mediterraneo pane biscocto, vix securi findendo, & aqua fiunt fortissimi; ita quidem ut si ex vita dissoluta debiles exsiterint, dum ad hæc transtra aliquamdiu damnati fuerint, firmissimam corporis compagem nanciscantur. Pingua multa faciunt indigestiones; rancorem primarum viarum, & languorem; unde mox coctio prima vitiata vitiabit reliquas: præterquam quod dispositionem in humoribus ad putridum rancidum, ad ulcera cava, dysepulotica, maligna, gangrænosa, faciant.

(Rélegantur hic, quæ *Tom. II. p. 254. &c.* dicta fuerunt, dum de nimia oleositate ciborum, solidi lubricante, laxante, debilitante, agebatur.)

Familiam in praxi habebat *Cl. Hermannus OOSTERDYK-SCACHT*, venerandus olim Professor meus, ad phthisin pulmonalem dispositam, & nonnullos in ea revera Phthisicos. Consilio cujusdam Matronæ institunt diætam ex sola avena & fagopyro, in pulvem redactis; idque mane, meridie, vesperi. Continuantes hoc diutissime omnis ad phthisin diathesis periit, corpora sana, robusta; addito motu, habuere. Ergo cibi minime pingues & aqua, his profuerunt.

(Etsi verissima sint, quæ de noxis ciborum nimis pinguium & oleosorum monentur, cautius tamen

men agendum Medico juniori, ne peccet, dum obpositam commendaturus diætam, novos creet morborum fontes; hominibus, debilitate primarum viarum laborantibus, præscribendo victum minime pinguem, sed glutinosum, pastaceum, digestionem rebellem, cruditates, infarctusque producentem. Sæpius sane fit, ut remedium malo aut proxime accedat, aut eo majus sit; inprimis, dum præconcepta, & inflexilis opinio, theoria teres nimium, Medicus minus in arte versatus rem curant.)

§. 1044. *Corporis motum*, (Excedentis motus peccata dicta T. II. p. 271. &c.) Dixit SANCTORIUS, *Aphor. 23. Sect. 5.* Tunc exercitium est saluberrimum, quando post factam primam & secundam coctionem corpus reducitur bis in die, ante cibum, ad consuetum pondus.

Nam §. 9. ait, exercitio corpora leviora fiunt; omnes enim partes, præcipue muscoli & ligamenta, motu ab excrementis purgantur; perspirabile ad exhalationem præparatur, spiritus tenuiores fiunt.

Non autem mox a cibo, nam §. 20, ait, exercitium violentum a corpore, cibo, vel crudo succo referto, aufert pondus sensibilibus excrementorum minus solito; insensibilibus fere nihil.

Si non moderate, nocet: ait SANCTORIUS, §. 25., a nimio exercitio fibræ fiunt duræ, unde senectus, quæ est universalis fibrarum durities; hæc, condensando meatus, calorem subfocat; mollities, aperiendo, longævitatem facit.

Disceptatum est: an noceret sanitati *Meridiatio*, vel proderet? utrum præstaret quiescere, an moveri?

Certe, lenem motum exercere ante pastum, cruditates superstites evacuat, & parat corpus ad bene comedendum. Dico *moderatum*, nam SANCTORIUS, *Aph.* 5—6. ait: corpora, quæ a nimio exercitio illico cibantur, læduntur; quia 1) ut defessa, 2) ut cibo gravata, minus perspirant.

PLUTARCHUS in *vita ALEXANDRI Magni* narrat, Reginam ADAM misisse ad ALEXANDRUM delicatos cibos, ut bene comederet; respondisse autem ALEXANDRUM: duos eximios coquos a Præceptore LEONIDA sibi datos esse: primum optimum coquum esse exercitium bonum, quo antemiridiano tempore corpus exerceret; alterum coquum esse prandium frugalius, quod cœnam præstaret optimam. — Sed qui magno adpetitu ad futurum prandium bihorio ante anhelent, non opus habent eo motu, HIPPOCRAT. *Aphorism.* 2—16. „Ubi fames, non oportet laborare.“

Post prandium autem alia res est. Post mensam stabis, aut passus mille meabis, inquit *schola salernitana* ad Regem Angliæ.

SANCTORIUS tamen contrarium advertit, *sect.* 4—37. „Hora dormitionis meridianæ a cibo corpore aliquando libram, aliquando selibram excrementorum, occulte perspirabilium, excernere solet;“ & 59. „a cibo somnus, a somno coctio, a coctione utilis perspiratio.“

BOERHAAVE, qui quoque in statera experientia fecerat, hancque ob causam sanum rusticum longo tempore nutriverat ad experimenta faciendâ, narrabat, se experientia nosse, si duorum hominum, bene pastorum, alter otiosus mensæ adsidens maneat, alter dormiverit, eum, qui dormiverit, leviores esse altero.

Videmus animalia pleraque a pastu dormire aliquantillum; somnolentosque plerique sese homines a pastu experiuntur.

Tamen, qui consuetudinem hanc non habet, & bene valet, non inferat sibi vim, ut adducat. SANCTORIUS denuo ait, *Aph. 66. Sect. 4.* „Somnus meridianus insolitus viscera omnia lædit, hebetatque perspirationem.“ Unde egregius ille anglus. *Martinus LYSTERUS* in *Comment. ad hunc SANCTORII Aphorismum*, ait: „Iis tantum meridianum est, quibus id vel consuetudo est; vel, quibus hesternæ cruditas adhuc perspirationi impedimento est.“

§. 1045. *Somni tempus, quando corpus sanum torpet; idem, quando a motu, ab exercitio vel corporis, vel animi, vel utriusque, homo sentit sibi spiritus incipere deesse: antea enim opus non erat. Plerosque consuetum tempus hujus lassitudinis incipientis commonefacit.*

Optima ejus mensura virium agilitas, corpori, dum evigilat, nata. Cur? SANCTORIUS 4—42. „A somno discursus puritas, & corporis agilitas, significant, corpus illa nocte ad minus 3. lib. magna ex parte perspirasse --- Duplo magis dormiens perspirat vigilante.“

Qui vero nunc pro pigritia lecto inhæret, brevè punitur. Sex, septem, octo horarum somno talis fit perspiratio, & maxime ultimis horis; sed dein minuitur, & cessat: homo fit gravis, torpidus, habet sæpe ea die cephalalgiam, quia consuevit corpus omnem materiem perspirabilem paratam evaporare: reliqua indiget motu, ut præparetur, utque perspi-
ret;

ret; defectu motus non præparatur: ergo non perspirat homo: porro torpet omnis homo non perspirans.

§. 1046. *Omnia medicamenta*; utinam discerent homines, consilio CÆLSI, cavere, ne in prospera valetudine remedia adversæ adhibendo, prosperam labefactarent. Sunt, qui bis, ter, quater in anno venam fecare, purgare, vomere consuescunt; qui amant medicamenta exhilarantia, quod sint solito depressiores animo; qui volunt medicamenta, ut fortiores sint, ut sint longævi &c. Certe, ad sanitatem bonam conservandam præstat, illam a bona sua statione non dejicere.

§. 1047. *Sed purgationes*; ne corpus nimia perspiratione, aut sudore, debilitaretur. Hinc in *sacris* legimus toties, inungi capita hominum & corpora tota. BACO VERULAMIUS habet multas ex Antiquitate collectiones. SANCTORIUS 5—36. „Qui vult diutissime juvenilem faciem conservare, caveat, ne sudet, vel nimium præ calore perspiret.“ Ut enim bona perspiratio sanitatem conservat, ut minor morbos inducit, ita nimia debilitat, immo occidit, ut in nimia & improvisa lætitia.

Unde V. V. frictiones ad sanitatem & longævitatē potenter faciebant, dum ad nimias exhalationes præcavendas corpora oleosis inungebant, quibus cutis aperti nimium pori obstiparentur. Si vero homo non perspiraret satis, frictions siccas, aut aromaticas adhibebant, ut augetur perspiratio.

§. 1048. *Animi adfectus autem* &c. stupendæ sunt observationes, quæ circa nimiam lætitiā, mœstitiā, iram, metum, factæ sunt. Dum de animi ad-

fectibus (ad §. 771.) actum, vidimus omne morborum genus ipsamque mortem sæpissime inde ortari.

SANCTORIUS 7—40. „Corpus marcesceret & otio periret, sine animi motu: sed non [vice versa.

7—41. Motus vehemens animi differt a motu vehementi corporis: hic quiete, & somno; ille nec quiete, nec somno, cessat.

7—25. Lætitia moderata insensibiliter evacuat solum superfluum; inmoderata superfluum & utile.

7—28. Lætitia perseverans per multos dies, somnum inpedit, & vires dissolvit.

7—39. Magis nocet nimius animi adfectus, quam nimius corporis motus.

7—42. Qui vehementer ludo lucrari cupiunt, non ludant: quia, si semper vicerint, ob pericharian ducunt noctes insomnes, & tandem coctorum perspirabilium exhalationem amittunt.

7—43. Victoria moderata salubrior, quam gloriosa.

7—46. In omni studio perennis tristitia bonam cordis constitutionem evertit, & excessus lætitiæ somnum inpedit: omne enim nimium naturæ inimicum.

Cæterum, uti & ex SANCTORIO patet, cum rebus humanis ita comparatum est, ut si nulla desideria, nullæ animi passiones adsint, vita non sit perfecte sana, perspiratio non bona, corpora torpeant. Tot exemplis constat, homines vixisse sanos, dum multis curis deberent sibi & familiæ honeste victum comparate: ubi vero lucrati fuerint tantum, ut, curis & laboribus vacui, a suis redditibus in amœno prædio mollem vitam degere possent, brevi ægrotant, languent, moriuntur. Qui magnas res conficiendas habent, & multa annorum serie, plurima cura & flagranti desiderio honoris perficiendi operis tandem
rem

rem ad fastigium duxerint, curis jam vacui, & de successu, ac honore perpetuo læti, nonnunquam concidunt, languent, pereunt; nisi habeant lætitiā moderatam & aliunde aliis passionibus occupentur.

Alchemistarum errabunda & pauper gens, quia simplicitate summa Regum divitias æquare tandem sperat, & mœstitia deperditi laboris sæpe frangitur, ducit vitam sæpe longævam. Ait SANCTORIUS, *Aph.* 7—47. „Nunc hilares, nunc mœsti, nunc iracundi, nunc timidi, perspirationem magis salutarem habent, quam qui unico, licet bono, semper gaudeant adfectu.“ — No. 40. autem ait: „corpus marcesceret, & otio periret, sine animi motu.“ *Señ.* 5—15. „Nimia animi quies magis prohibet perspirationem, quam corporis.“

Bene hic VERULAMIUS ex multis historiis collectis, *p.* 532. *oper. omnium*, in *Histor. vit. & mort.* §. 90. „Spes omnium adfectuum utilissima est, & ad prolongationem vitæ plurimum facit; si non nimium sæpe intercidat, sed phantasiā boni intuitu pascat. Itaque, qui finem aliquem, tanquam metam vitæ figunt, & proponunt, & perpetuo & sensim in voto suo proficiunt, vivaces ut plurimum sunt: adeo, ut quum ad culmen spei suæ venerint, nec habeant, quod amplius sperent, fere animis concidunt, nec diu supersites sint: ut spes videatur tanquam gaudium foliatum; quod in inensum extenditur, sicut aurum.“

PROPHYLAXIS.

---

§. 1049. PRIMA pars Hygieines docuit, quomodo sanitas præfens conservetur: hæc secunda pars erudit nos, quomodo morbi in temperie, ut in semine, latentes, & facile excitandi, præcaveantur.

Præcaventur &c.; videamus quomodo: hic omnino præsubponitur cognitio sanitatis generalis, & singularis; quæ tradita est initio semeiotices. Cognoscenda est ex doctrina pathologica idiosyncrasia, plethora, latens quædam cacochymia, v. g. incipientis scorbuti. Præsubponitur cognitio temperamentorum, secundum quatuor humores & habitus corporis.

Ex tali cognitione cognosco, quid Cuique sit timendum ex natura suæ temperiei, aut idiosyncrasia. Dum de his initio semeiotices egi, plurima jam dixi, unde brevis hic esse poterō.

§. 1050. *Primaria vero remedia* ..... I) *abstinentia*; homo temperamenti sanguinei in publica festivitate egregie epulatus, sentit spontaneas lassitudines: ergo inpedita illi est transpiratio; hinc auctum pondere se percipit: si enim consueverat, tempore sanitatis inlibatæ, 4. 5. lib. perspirare, jam vero vix libram; erit omni die 4. 5. lib. gravior pondere, a detento perspirabili. Si hic homo pergat comedere, cruditatibus replebitur & sistet demum omnem perspirationem: ait enim SANCTORIUS 3—105. „Bonæ valetudinis pestis duplex: corpus ex toto tradere quieti,

&

& comedere ante cibi præcedentis concoctionem.“
Abſtinentia ergo juvat, ut prius illa cruda coquantur.

2) *Quies*; vidimus ex SANCTORIO, mox a paſſu magnum motum condemnari, quia cruda non ſunt apta perſpirationi. Homo tunc eſt ſe ipſo gravior in ſlatera ſtatica, & ſi ſe moveret valide, non perſpirat pro ea ratione; immo cruda vehuntur ad oscula perſpiratoria, & obſtruunt ea. Jam homo hic, de quo nunc agimus, eſt cruditatibus plenus; motus proinde nocebit, ergo quieſcendum.

3) *Potus aquæ calidæ*; non frigidæ; de frigida loquitur SANCTORIUS 3—66. „Aquæ potatio inſenſibilem perſpirationem inſedit, auget tamen ſenſibilem:“ nam & per uriam abit, & quibusdam alvum movet. Sed aqua calida laxat ſolida, & juvat perſpirationem, diluendo cruda, ut maturescant. Levis additur ſtimulus theæ, vel coffeæ, vel pauxillum vini; incitat ſolida, ut melius crudum coquant.

4) *Deinde blandus & aliquamdiu continuatus motus, uſque ad initia lenis ſudoris*; Sudor, ut ſudor, ſemper malus eſt; niſi per accidens, aut per conſuetudinem; perſpiratio ſemper bona, ſi copia & materie debita. Huic homini, retenta perſpiratione, laſtitudo orta erat. Abſtinuit a cibis, ne augeter cruditates, & ne viscera magis obprimeret. Quievit, ne crudos humores moveret, ut naturæ tempus concederet, eos percoquendi. Bibit aquoſa, calida, ut omnia laxarentur, ut materies cruda, craſſa, diluere- tur. Levis ſtimulus aquæ calidæ additus, ſimul leviffime ſolida agitavit in coctionem.

Igitur multis nunc ad bonam perſpirationem paratis, nil melius eſt, quam motum inſtituere, 1) *blandum*, quum fortis & magnus potius ſudoris, quam perſpirationis materiem promoveat; 2) *continuatum*, quia perſpiratione magna opus eſt, quum multum cru-

di coctum & præparatum fit. Sed quousque continuandum ?

Usque ad initia lenis sudoris : signum tunc est, fatis se movisse hominem, & nociturum ultra motum, sudores expellendo ac debilitando

Tamen non credibile, omne crudum fuisse coctum ita, ut jam nihil supersit. Statica machina docet, corpus adhuc esse ponderosius solito, ipsæque homo percipit, omnem illam spontaneam lassitudinem non abiisse penitus. Oportet ergo, ut a motu illo facto nunc absteat; nam sudores non curabunt, sed perspiratio. Alia ergo via incedendum, ut reliquum perspirabile, corpus adhuc gravans, eliminetur: hinc

5) *tum postea somnus largior, corpore bene tecto*; ait siquidem SANCTORIUS 4—1. „Somnus placidus adeo favet perspirationi, ut 7 horis 50. unc. cocti perspirabilis in robustis sæpe exhalent“ & 4—3. „Dormiens 7. horarum spatio, occulte, salubriter, & sine violentia, perspirare solet duplo magis, quam vigilans.“

Sed debet esse somnus *placidus*, qui hæc præstet; nam inquietus, cum corporis agitatione perpetua, hominem debilitat maxime. Cur ita? Respondet SANCTORIUS 4—13. „Perennis in lecto corporis agitatio magis agit, quam velox cursus. In motu enim currentis solum (aut maxime) musculi infernarum partium corporis, in motu jacentis musculi fere universi corporis moventur.“

Sed *corpore bene tecto*; inquit *Textus*: nam SANCTORIUS 4—12. „Qui dormiunt pedibus & coxis detectis, noctis spatio libra perspirabilis exhalare prohibetur.“

Nocet etiam sanis, si in æstate nudi dormiant; nam, ut subprimant sudores, etiam subprimunt perspi-

rationem. SANCTORIUS I—39. „ In æstate si corpus jaceat detectum, prohibetur perspiratio: unde capitis gravitas & corporis confractio. “

Mirandum, quomodo gentes cæterum efferæ barbaræ, observatione sola multa sciverint. VERULAMIUS, p. 338. n. 27. ait: „ Hyberni sylvestres, dum incipiunt ægrotare, nihil prius faciunt, quam ut lintea e stratis tollant, & in laneis pannis se convolvant. “ Nesciunt, quid agant, sed usu id didicerunt. Fricctio ex laneis pannis, continuo corpori adplicata, subpressam revocat perspirationem. Unde, qui minus perspirantes sæpe male habent, juvantur indusiis laneis ex *flanella*.

§. 1051. *Neque est aliud* &c. : est consilium hoc SYDENHAMI, toties repetitum in suis operibus, & toties hinc deducentis causam morbi, quod ægri vernali tempore cito nimis æstivas, vel autumnno nimis sero hyemales induissent vestes. Prout enim aër se habet, homo etiam vestire se debet; nam vestes habemus, tum ad tegenda verenda, tum ad aëris inclementias præcavendas. Qui ergo ad vestes æstivas induendas tarde, ad hyemales maturius procedit, ille prohibet, ne perspiratio insensibilis ab aëre possit impediri; adeoque mox præcipuam abscindit morborum causam. V. SYDENH. *Sect.* 6. p. 1.

§. 1052. Existat in antiquis bibliothecis epistola DIOCLIS ad Regem ANTIGONUM, studio Philosophiæ & Matheseos clarum, qua Regi diætam præscribit, secundum quatuor varias tempestates anni. In his certe magna ratio obtinet. Videmus ipsum Auctorem naturæ æstatis tempore dare multa legumina, fructusque horræos, qui vix possunt servari in hyemem; quia æstati conducunt, non hyemi. Si qui in hyemem ferventur, aut coacta hortulanorum arte producantur, ornamento mensæ magis, quam nutrimento sunt; plus oculo quam saporis (linguæ.)

Hyeme frigus constringit solida, & fluida condensat; hinc auget robur in homine sano: sed simul, si debite se moveat, auget perspirationem. In summo gelu nimis se movens homo sanus, ex nimia transpiratione cadit in animi deliquium: ergo opus eo tempore est alimentis durioribus, ut ventriculi diuturna actione in ingesta semper nova materies accedat ad perspirandum.

In æstate vero sudamus, emolescimus, languemus sæpe defatigati, estque minor laxorum solidorum actio in fluida: ergo coctio crudorum tardior, minor; alimenta ergo requiruntur facilis digestionis; ut sunt carnes recentes, molles; olera, legumina, fructus horræi, moderate sumti, potus blandus, aquosus, reficiens, non incitans ad sudores, sed ad perspirationem.

Autumno aër frigidus, mutabilior, maxime impedit perspirationem. Unde SANCTOR. I—15. „In autumnno augetur corporis pondus; quodsi excedat salubrem latitudinem, fiunt tertianæ, seu aliæ putridæ.“ Media diæta instituenda, quæ nec mollis nimis, quia ob calorem inminutum aëris solida paullo rigidiora nimis cito facilia digestu dissipant; nec nimis dura, quia nondum satis rigida solida, ut ea rite percoquant. — Vere idem; sed mutatur regula, ver & autumnus plus minus de æstate, aut hyeme participant.

Hic nunc, HAENIUS ait, ad specialem alimentorum pertractationem deveniendum foret; sed menses absumeret hæc. Quia ergo tam necessaria supersunt tractanda, & paucum tempus anni academici superest, erit ad alia properandum.

